

SZELLEMI OMNIBUS

AZ ÉLET UTAIN.

ÍRTA

ASZALAY JÓZSEF,

A PÁRISI STATISZTIKAI TUDÓS TÁRSASÁG
TAGJA.

HARMADIK KÖTET.

PESTEN, 1856.

NYOMATOTT BEIMEL J. ÉS KOZMA
VAZULNÁL

(Aldunásor, kegyesrendiek épületében).

Mathematikusok és természet-tudósok.

A mennyiségtant (mathesis) valószínűleg először a hinduk és egyiptomiak mivelék. Tőlök Göröghonba menvén átvitt Pithágorás, Plátó, s Eudoxius ápolák szeretettel. Plátó megtagadá mindenkitől a tudományok templomába léphetést, ha nem értett a mértanhoz (geometria). Ezeket követek később a legnagyobb hírű mennyiség-tudósok: Euclides, Archimedes, Apollonius stb. Krisztus születése után pedig Nicomachus, Ptolomeus, Theon, ennek Hypathia leánya mások.

Különös, hogy rómaiknál sohasem kaphatott lábra e szép tudomány.

Az arabok találták fel a betű-számvetést és háromszögmérést. Tőlök jöve Spanyol- később Olasz-, és a 15-dik században Némethonba, hol Gmunden János, Peurbach, Regiomontán és mások érdekesíték magukat ápolása körül; míg a 17-dik században Nepper és Birg a logaritmok, — a 18-dik században pedig Newton és Leibnitz infinitesimalis számvetéseikkel megnyiták az ösvényt, melyen a mathesis és ennek minden egyes ágai: csillagászat, kor- gép- és lat-tan, építés- hajózás-

és had-tudomány bámulatosán kifejelettek, és oly befolyásúak lőnek az életre, mint egyéb tudományok közül egyszem.

Még Theodosius császár egy osztályba helyezé Euclid és tanítványait a méreggel etetők, bővölők és csillagjósokkal, és egész középkorban ördög czimboráinak tartattak a mennyiség- és természet-tudósok. Albertus magnus és Báco Rogernek szinte bűnhödniök kellé mélyebb belátásukért.

Misem képes a 18 éves ifjú kicsapongó képzelőerejét jobban fékezni, elméjét ébreszteni, mint a mennyiségtan; habár később korban feledve az egész tanulmányt annál sem tudna már egyebet, mint hogy a kör 360 fokra oszlik; mert e tudomány az ifjú eszét bizonyos tárgyhoz köti, s ábrándját a tér és idő tiszta szemlélete közt fogva tartja.

„Ingenium studio si non acuatur hebescit.”

E szerint nem csoda, ha sokan még az egyszerűet is feledik.

Valamennyi tudós közt legkevésbé hasonlanak meg a mennyiség- és természet-tudósok; hasonlók lévén egymáshoz, miként az állatok: ezeket ösztönük, azokat az okmutatás vezényli. Nem is honol azért közöttök az ábránd, mint a láthatlanok világában honolni szokott; a vegytani bűvárokat kivéve, midőn több rejtelmeket akarnak feloldani, mint mennyit emberek feloldani engede a természet. Wolf és Kánt követői nem harcolnak epésebben egymás ellen, mint a tűzanyagtanosok (phlogistikusok, és antiphlogistikusok).

Ha csupán a vegytant (chymia), gőzerő-műve-

kel, villany- és delejségnek táviró művek-, és egyebekre alkalmazását tekintjük is, roppant, bámulatos előhabdást tön a természet-tan; mi könnyen oly elbizottá teendené az emberi ész, miszerint valóban az érzéktüli bölcseletet (metaphysica) szükségeli, nehogy a szabadság, erény, halhatatlanság, sőt maga a nagy természet kegyes alkotója is kegyeletlen göggel megfosztassék trónjától, és lelki szemeinket megvakítsák a testi szemek.

Pedig mind a mellett, hogy a holtkövek-országból 500, a növényekéből 30,000, és az állatokéből 16,000 nemet ismerünk, mennyi tömérdek rejtelmi vannak még a természetnek! — Nem ehetnénk rákot, ha elébb még tudnunk kellene, miért veresedik meg főzés által e rút zöldes-barna állat? — és még a leghíresb vegytanár sem vala eddig képes utánozni csak egyetlen csép vért is.

Minél mélyebben és minél tovább búvárkodik valaki a természetben, annál kevésbé bátorkodik a testek ösanyagairól meghatározatlan szólni; habár a *mathesis* és *physica* azon egyedüli tudományok, melyek korlátlanul élvezek mindenkor a sajtószabadságot.

E két tudomány különös tulajdona az, hogy tisztelőjüket ellenállhatlan vonz- és köterővel ragadják a társasélet köreiből magukhoz; míg a történelem, szép-művészet, gyakorlati bölcsészet, a társasülethez vezényelnek; — továbbá, hogy művelőik kedélyessége többé kevésbé eltompul: és ismerik rendesen a természetet, az egész mindenséget, csak azt nem, mit mi nevezünk világnak.

A miriád fénypontokat ragyogtató csillag-öv (gyer-

mekes nevezettel tej-út), csodálatunk egyik legmél-
több tárgya. A csillagos derült ég, a nyugvó természet
mély csöndében és érzékek nyugalmában oly nyelven
és oly módon szól a pompáját méltánylani tudó ember
lelkéhez, hogy azt egyedül érezni lehet, de leírni nem.

II. Rudolf, csillagázva Tycho Brahe-s Kepp-
lerrel, feledé hivatását, birodalmát, el is veszíté trón-
ját, miként Tycho Brahe csillagászi vitában orrát, A r-
chimes pedig éltét.

Az örökös számíthatás még elvontabbakká teszi a
mennység-tudósokat, mint a számvevő tiszt urakat, és
annyira igénybe veszi egész valójukat, hogy még azt
sem igen veszik észre, mi saját házuknál, vagy éppen
ágyukban történik.

Azonban, természetesen az egyéniségtől is sok függ,
mert például már Helvetius észrevén, hogy má-
sodik fiatal neje szívesen jár az Observatoriumba, két
ragyogó hím-csillag kémlelésére, — rendesen min-
dig maga kíséré oda nejét. Hiába! míg e földön élünk,
szükséges más egyebekről is mellesleg gondoskodnunk,
mik szorosan véve szakunkhoz nem tartoznak.

Földtudósaink (geolog) több évezredes betű-
nélküli okmányokat olvasgatnak; a földrétegei közt ta-
lált tengeri testek, a m m o n- szarvak, mammoth-
csonlok, hült vulkánok, az állatok és növények
kövesült maradványai, s a nagy természeti jelenetek
világ fogytaig foglalkoztatni fogják őket.

Csillagászat nélkül nem létezhet vala sem naptár,
sem föld- sem hajózás-tan. Ennek ismerete nélkül még
csak hazájából sem jöhetne ki bizton az angol.

Míg édesden nyugszik mindenki Morpheus ke-

belében, feledve minden gondjait: a csillagász lagmeverítő éji-fagyok daczára csillagdájában szemöldig kapás bundájába burkolva, gyakran legkényelmetlenebb helyzetben hányat fekvé közelíti meg látcsőivel a csillagokat; folytonos élénk figyelemmel jegyezgetve hajnalig észrevételt 5 — de e testi s lelki erő-feszítéseért dúsan kártalanítja őt az anyatermészet azzal, hogy rendesen — mint átalán valamennyi, ki a természettel foglalkozik — vidámabb, semmint az ember lényé- s intézkedéseivel foglalkozó tudós; és rendesen hosszabb-életű is mint más; mivel az ábránd műtételei idegfárasztóbbak a hideg ész működéseinél. Egy derék be-tűvető (algebrista) például, hat komoly színészt is könnyen eltemet.

Oly ifjúból, ki szenvedélyesen kedveli a számvetést, ritkán válik ugyan ábrándos költész, vagy genialis feltaláló; de valószínűleg nagykort érő agg.

A mérnökök is többnyire derült kedélyűek, de már ezek foglalkoznak néha költészettel is. Egyikük e hexameterbe foglalá a közönséges földméréshez megkívánt szereket:

„Tükör, láncz, lobogó, fa-czövek, rajzon, papirossal.”

Még azon előnnyel is bírnak a mennyiség- és természet-tudósok, hogy miután munkáik nem igen fordulnak meg bonfordi kezekben, vagy ép semmi, vagy legalább sokkal kevesb elleneseik vannak, mint a szépeimeszek- vagy gúnyíróknak.

Minél jobban ismeri valaki a természetet, annál inkább kedveli; s minél jobban ismeri annak remekét az embert, fájdalom! annál inkább elidegenül, sőt undorodik is tőle. Még

szerencse, hogy ezen undor többnyire csak később korban gerjed, midőn t. i. gyomrunk emésztő-ereje gyengül.

C a s s i n i s Galilei folyvást csendes kedély, jó egészség- és változatlan egykedvűséggel bírva, fájdalom nélkül hunytak el aggkorukban; de mivel, mini Thiresias, sok kápráztató titkait fedezék fel az égnek, végnapjaikban mindketten világtalanok voltak.

Ma u p e r t i u s, végnapjaiban minden iránt érzéketlen lévén, legparányibb részvétet sem tanúsíta; de midőn a 12 négyszög mennyiségét kérdek tőle, gyorsan felelé: „144” és ezek valának utolsó szavai.

Igen tudós tekintélyt szerezhethet magának az ember kevés algebrai vagy astronomiai ismerettel, még okos emberek előtt is. És kinek köszönhetjük a tudományok e legmagasztosabbikát? — A chaldeai pásztoroknak, kiknek nem vala még szükségük csillagász-tornyokra, miként honi pásztorainknak sincsen zsebórára, képesek lévén a nap, hold, vagy csillagok állása után mindenkor pontosan megmondani: hány az óra.

A *physica*, szoros értelemben, és a természet-történelem sokkal vonzóbb lévén mint a *mathesis*, azoknak rendesen számosb kedvelői s művelői vannak, kivált kísérleti (experimentális) részének.

Hajdan tanárunk az egrí főtanodában azzal kezdé természet-tani kísérleteit: „*Ím e kő = a, e dézsában lévő víz = b, bele hajítom a-t b-be, elmerül!*” Erre hallható lön a hallgatók közt a nagy csodálkozás, és közkérelem, e bámulatos kísérlet ismétléseért. — Ismétlé — a szűnni nem akaró könyörgésre még harmadszor is, mondván: „*Ezt önök honn is megpróbálhatják, csak*

a modort tanulják meg; egyébiránt a physikusnak mit sem kell csodálnia.” És e jó öreg, de gyenge tanár mint e gri kanonok 87 éves kort érve szinte igazoló, mit a természet-tudósokról feljebb mondánk.

Nagyszerűbben üzé kísérleteit Berkeleyy tanár, ki csupa kísérleti vágyból egy ízben fel is akasztá magát, mi majdmajd végső kísérlete leendett. — Egy szegény, szolgálatába állott ifjúnak testét pedig négy év lefolyta alatt minden nap erősen nyújtóztatva, az ifjú hét lábnyi magas lőn, de kora halállal múlt ki.

Így szinte számos kísérletek eredménye azon 1816-ban Parisban megjelent érdekes ily czímű munka is: „*L' art de procréer le Sex a volonté.*” E munka szerint kétségkívül a nemző szülék önkénytes akaratától függ nemzeni fiú vagy leány gyermeket.

Az oktalan állat, irtózik faja hullájától; ellenben a boncz tudós mint kedvesét, úgy tekinti hálószobájában az emberhullát; és boncz-készítményei neki azok, mik másnak a legszebb, legillatosb virágok.

A szép természet folytonos szemlélete, csodái iránt is érzéketlenekké tesz sokakat; pedig van-e a művészetnek szebb eszménye a természetnél?

Az ember arczából olvassuk lelkét; — a természetben látjuk és csodáljuk az Istent.

A csillagok járása, vizek folyása, vérünk kerengése, legjobb vízarány-tan (hydrostatica); csontvázunk a gépészet remeke; gyomrunk emésztése pedig a legjobb vegytan (chymia).

M e s t e r e m b e r e k .

Azon körülmény, hogy — csekély kivétellel — nyers alakjában semmiféle természetményt, míg emberkéz meg nem munkálja, felhasználni nem lehet, nélkülözhetlenné teszi a mesterembereket.

Köztök is felébredvén már a czímvágy, miveltebbjeik itt ott technikusoknak nevezgetik magukat; még pedig szintoly méltán, mint ama tudorsági fokra lépendő fiatal gyógyász, ki édes apjának (az disznó-herélő volt) ily módon ajánlá nyomott koronázási értekezését: „*Rerum naturalium indagatori sagacissimo.*”

Ha közvezénylet alatt egyesülve több kézmíves, közülök kiki a megszabott munka bizonyos részét készíti, és a mű addig megyén kézről kézre, míg tökéletességre jó: így támad a gyár, melyben tökéletesb minden mű; s mivel készítése sokkal rövidebb időt igényel, tetemesen olcsóbb is. Például: habár minden gombostű huszonötször, és minden varrotű hetvenkétszer megyén is át a munkások kezein, az a a c h e n i gyárban mindennap három millió, még pedig forrasztott fejű gombostű készül; e műtételt pedig 8-10 éves leánykák oly gyorsasággal eszközlik, hogy egy-egy lányka minden perczen 180 türe forraszt gombot.

Ha egyedül kezek vagy gépek eszközlik a munkát, manufaktúra; ha pedig még tűz és kalapács is járul hozzá, fabrika; de közönségesen összezavarják e két nevezetet. A bécsi császári porcelán-gyárépület homlokán fél-öles érczetűkből készült e felírást: „*Porcellan Fabrik*” e szerint nem helyesen cserélék fel ezzel: „*Porcellan Manufactur*” mivel a porcelán gyártás csakugyan tüzet is kalapácsot is igényel.

A kézművesség a sorstól és emberek önkényétől függetleníti, és kivált zavargós időkben jobban biztosítja emberét, mintsem a mezei gazdászata.

Miveltebb emberekkel gyakori érintkezésbe jövő mesterembernek, kivált a városinak, több alkalmá lévén kiképezésére mint a mezei gazdának, némelyik szabó sima modorával udvari gavallért, némelyik könyv- vagy gombkötő nagy urat, akadémiai tudóst mutat.

Átalán a legköznapibb is vígan dúdolva vagy füttyörészve munkája mellett, habár korlátozottabb elméjű is, rendesen mégis vidorabb, és maga nemében boldogabb a közönséges kalmárnál.

A házi hatóságot — kivált kissé becsípve — zsarnokiabb szigorral gyakorolják övéik felett; korunkban pedig egyedül övék a vasárnap, tartva néha hétfőn is szent heverd-e 1 napot. De ha más hétköznapon ittas emberrel találkozik, mellét veregetve e szavakkal tér ki útjából: „*Ez lehet a te sorsod is jövő vasárnap!*”

Legvidorabb népek a szabók és vargák, ha nem bántja őket a lépkór, kápránd, vagy szenteskedés.

Már a gyári munkás függőbb lévén, mivel gazdájának vagyonossága ingerli vágyát, haszonlesőbb, szol-

gaiabb, aljasb és telhetlenebb, egyszersmind pedig álnokább is.

A már nálunk is létszeresített vasárnapi iskolák megtermendik a mesterlegényekre és inasokra nézve gyümölcsüket.

Künlévő adósságai beszédére sok mesterember sikerrel alkalmazza nejét vagy leányát; és ha a haragos adós úr azt mondja: „*Talán csak nem hiszitek hogy megszököm pár forintotokkal?*” Így felelnek vagy felelhetnek: „*Azt nem hisszük; de ha mindenki így cselekszik velünk, mi leszünk kénytelenek megszökni.*”

Krisztus nevelő-atyja ács, első apostola, Péter, halász, másik szőnyeg-készítő, Socrates pedig képfaragó, da czéhbeli mester egyik sem volt.

A 12-dik században támadt czéhek szabályain miveltebb korunk még azon nevetséges pontokban sem tön változást, miszerint: *czéhbe be nem vehető a gypmester és — a zabi gyermek!* holott utóbbikat dispensatio mellett papnak is befogadják már.

Bonus odor lucri e re qualibet” — és mégis bizonyos undok, de azért felette szükséges mesterségeket üző egyének még jelenleg is becsteléneknek tartatnak; de hült tetemeik szentelt földbe takarítatnak, mitől a mivelte Francziahonban még a 19-dik században is megfosztva valának a színészek!

Franklin könyvnyomó, Spinoza szemüveges lévén tetteg bebizonyíták, hogy kéz és szellem együtt is jól működhetik.

Tanulni valamely mesterséget, ez üdvös szokásuk a fejedelmeknek és nagyoknak.

Minden mesterségek közt legritkább és leghaszonvehetőbb az, melyet a mesterember megtanulni ritkán bír: — az élet mestersége.

Mennyi szüksége van az embernek, az leginkább az ide mellékelt üzletek jegyzékéből tűnik fel.

Ugyanis ide nem értve a szépművészeket, emésztési tárgyakkal foglalkozik: a bábsütő, csemegész, csokoládész, gyógyszerész, gyümölcs- és zöldségtermelő, pástétom- sütemény- kenyér- és zsemlesütő, kávész, mézáró, hentes, húsfüstölő, molnár, serfőző, szakács, szeszégető, korcsmáros. Ez osztályhoz tartoznak a legvagyonosabbak.

Nem emésztési tárgyakkal foglalkozik: az ács, asztalos, bodnár és kádár, borbély, cserepes, festő, hajfodrász, keményítő- s hajpor-készítő, kőburkoló, kőműves, kőfaragó, köszőrűs, kútmester, lakatos, szabó, szappanos, stearin- és viaszgyertya-készítő, varga, csizmadia s cipész, üveges.

Legszámosabbak a kereskedelmi tárgyakkal foglalkozók, úgymint: acél- arany- ezüst-műves, aranyozó, bádógos és kolompár, bőröndös, csipke-készítő, csinvat-szövő, czérna- s pamut-fonó, enyvfőző, dísz- drágakő-műves, ékszerész, esztergálos, fátyoltakács, fazekas, fejkötős és sapkás, fésűs, fűrészmolnár, gépész, gombkötő, hangműszerész, betű- gomb- harang- ón- és sárgaréz-öntő,-harisnyaszövő s kötő, illatszerész, irónkészítő, kalapos, kard- és kerék-gyártó, kárpitos, kártyafestő, kaszakovács, kefékötő, képfaragó, keztyűs, kosár- s kas-kötő, kovács, kőmetsző, könyvkötő s tok-készítő, kötélverő, kulacsos, lát-művész (opticus), mázoló, nap- és esernyős, nyerges,

olajtörő, olajtisztázó, órás, orgonász, paplanos, pokróczszőnyeg-szövő, paszományos, posztó-nyíró, posztós, posztó vangaló, puskaműves, puskaagy-faragó, reszelős, réz- és könyomó, rézműves, réz- és pecsét-metsző, sárgaréz-öntő, sarkantyús, selyemfonó s szövő, sodronyeresztő, spanyolviasz-készítő, szalagász (Bandmacher) szalaj- hamuzsír- és salitrom-főző, szalma-kalapos, szíj-gyártó, szítás, szoba-festő, szövet-nyomó (Stoffdrucker) szűcs, tímár és szattyános, tajtpipa-faragó, tus, vatta-készítő, vésnök, virágcsináló és zongora-készítő.

Annyi tiszteletben és törvény-kedvezésben sehol sem részesül a mesterember, mint Angliában.

Honunk lakói inkább szítván a szükséges, mint a fényűzési tárgyakhoz, itt csak 74-re jő egy mesterember, holott a birodalom egyéb részeiben minden 13-ik a lombard-velencei korona országokban pedig minden 8-dik ember iparúzó. Oka ennek városaink kevés száma és az, hogy honunk termesztő ország lévén, a vagyonosb mesterember fia már nem mesterember, hanem kalmár, ügynevezett spekuláns, tudós, vagy tisztviselő vágyik lenni; és a házi tiszt, vagy cseléd fia is irtózik a szövőszéktől vagy kaptafától.

Míg a királyi tábla, szent Ivó fiainak évenként ezer prokatori diplomát osztogata, a német schuszter gyakran mondogatá nagy gögösen: „*Mein Herr Suhn is a Fischgaal!*”

Miskolczon 1200 varga s csizmadia létezik.

A sokáig ülőhelyében keresztbe tett lábakkal veszteglő szabónak elgyengülnek, a könyvnyomónak ellenben a folytonos állás miatt megdagadnak lábai; a köbur-

kólónak rendszeren elbénul térde; az ólom-öntő bélgör-
csökben senyved; a sárgaréz-öntőnek aranyozáshoz mi-
rényt (arzenik) kellvén használnia, minden óvakodása
daczára, rendszeren már 40 éves korában reszket keze
is feje is, míg végre tüdőkóros lesz; a batiszt-takácsok
végre, csak földalatti nedves boltüregekben töltvén szö-
vőszékükben napjaikat, sőt egész nyomorult éltüket,
korán szállnak sírjaikba.

Mi lehet annak oka, hogy a bécsi schusterinasok kö-
zönségesen igen élczesek, legénykorukban már ke-
vésbbé azok, mesterré létükre pedig csaknem elbu-
tulnak?

Épen midőn Beaucarmé grófnőt mérgezési bűn-
vád alól a törvényszék felmenté, de a közvélemény
sújtá, — a bécsi szabólegények és inasok ezernél számos
csapatban személyesen járultak a rendőri igazgatóság
hoz azon kérelemmel, hogy munkaidejük kevesebb órára
szoríttassék; — ezt látva felkiálta egy schusterinas:
„*Da kommt die Bock-Armée!*”

Ha csakugyan igaz, hogy egy szabó szülővárosát
azzal menté meg az éhenhalást okozandó további ostromtól,
hogy bakkecskebőrbe bújva, mekegve ugrosott a bás-
lyákon, elhitetvén így az ellenséggel, hogy még koránt
sincsenek táp fogytában az ostromlottak, — valóban há-
látlanság csúfolni őket bakkecskével.

Azonban, ha a szabó csakugyan megfért egy kecs-
kebőrben, míg sok más saját bőrében sem fér meg, —
kevésbé csodálatos ha azzal gúnyolják, hogy kilencz
szabó megyen egy ember-számba.

Így kérdék a bécsiek: mi különbség a császár és

Gungl szabómester üveges kocsija közt? — Amazon kívül, ebben belül díszlik a czifra bak.

Miért viselnek a szappanosok czímerükön orosz-
lánt? — Mivel miként az oroszlán, úgy ők sem állhat-
ják ki a kakas kukurikolását, mert ha a kakas kukuri-
kol, viradni kezd, és ekkor nincs többé szükség
gyertyára.

M ű v é s z e k .

Mik kerteinknek a virágok, az éltünknek a művészet.

A nagy művészek remekei hévvel ragadják meg a művészet valódi tanítványainak lelkét, és eszményei édes honába röpítik.

Sajnos, hogy a művészek, meghaladva még a költészek és rögzött tudósok dölyfét is, gyakran kamaszkódok, és kizárólag saját művészetüknek hódolva, minden egyéb dolgokban annyira tudatlanok, hogy soknak közülök szívesen kitérünk útjából. *Sed homos habendus ingenio!*

A tudományok nemesítik az észet, és a meglelt igazságok gyönyöre bűváraikat sokért kártalanítja, de a művész rendszeren csak a képzeletnek hódol.

Hatalmas jelszavuk: *genie!* mi nélkül a művészet valódi fia alig képzelhető. Miként Gelée Kolost (Claudius) gyámoltalan pástétom-sütő inasból, szorgalommal páros genieje, Claude Lorrain név alatt, a világ legjelesb tájfestészévé; Ferenczinket pedig lakatos legényből széphírű szobrászsza tévé,—kinek tiszteletére Róma még emlékpénzt is vereté! — úgy viszont

számos egyéb kellő génivel nem igen bíró művészből talán jobb pástétomsütő vagy lakatos válnék.

Ha kenyér után sóvárog a genie, többnyire az egyéniségben rejlik a hiba, vagy annak figyelembe nem vételében, hogy művészet nélkül megélhet az ember, de kenyér nélkül nem.

Miként kedvesét a szerelmes, úgy a művészet avatottja is a természetet mindig szebbnek látja. „*Be isteni! be dicső!*” Így kiálta fel V e r n e t egyik borzasztó, még a matrózt is imára késztető tengeri vihar közepette.

A természet hő kedvelése többé kevésbé erényes vagy legalább jó szívre mutat; de ki egyedül művészetét kedveli, lehet mellette szükkeblű, üres, erénytelen.

Minden művész és genie kedveli időszakonként a dologtalanságot, elhitetvén magával, hogy többet hozhat létre egy óra, mint mások tán napok lefolyta alatt. Szeszélyök közönbösökké teszi őket a szorgalom nagy becse s mások véleménye iránt.

Jaj azon államnak, melyet jelesül művészek kerítenek hatalmukba!— példa erre Francia- s Olaszország, a régi Szász- és Bajorhon.

A művészet és érzékiség többnyire karöltve jár.

Legérzékibbek a hangművészek; jeléül annak, mi mélyen hat a hangászat! Többnyire könnyelműek, de modoruk legudvariasb. Igazolja ezt Liszt, Thalberg, Mayer, Schoppin, Vieuxtemps, Romberg és a honunk fővárosaiban időről időre megjelenő jelesb hangművészeknek talán mindegyike.

Nem említjük azon eléggé ismeretes sajátságukat, mit már a papagályok is utánoznak: miszerint ha hallani akarnók, ép akkor nem hallatják hangjaikat.

Metternich herczegnő meghíván asztalához Lisztet és Thalberget: „szeretném — úgymond — tudni, önök nem irigylík-e még egymást?” — „Én nem irigylem meg Lisztet, hanem csodalom!” monda a finom Thalberg. Liszt pedig szeszélyesen: „Én Thalbergnek irigylem — folytonos jó egészségét.”

Könnyebb néha hadsereget vagy országot, mint számos színész társaságot kormányozni; mert mi a világ-színpadján a hírkőr, az a színpad talajain a szerep-vágy. Alakuljon bár a legmíveltebb magas körökből műkedvelő színész társaság, köztök is folyvást üzeni játékát az irigység, hiúság, cselszövény, elégületlenség és perlekedés! vágy.

Clairon párisi híres színésznő egy ízben felbújtá az egész színész társaságot hogy ne játszóék. — Elzáratték, ... de ott is esti társaságot gyűjte notabilitásokból maga körül, melyben mindenki hízelge neki, csak a porkoláb nem, ki e nyilatkozatára: „*Mindentől megfoszthat a király, de becsületemtől nem!*” azt felelé: „*Hol nincsen, ott a király sem vehet*”

Különös, még pedig nem épen ritka tünemény, hogy a komikusok, kik mielőtt megszólalnának már mimjökkel is megkaczagtatják a színházi közönséget, — bükóros férfiak; mint a bécsiek egykori kedvence Raimund, ki végre föbe is lövé magát.

Szeszélyesebbek még a színészeknél az opera-énekesek, és még inkább az énekesnők.

Gabrieli olasz énekes Katalin czárnétól néhányszori fellépésért hét ezer rubelt követelvén, a császárné oly megjegyzésére: hogy orosz tábornoknak sin-

csen évi hétezer rubelje, azt felelé kajfosan: „*Hát énekeljen az orosz tábornokok egyike!*”

Híres sopran énekes castralo Ferri Nápolyban magának fényes palotát építvén, és homlokzatára ezt íratván: „*Amphion Thebas, ego domum*” — egy élczes fő azzal fenyté dölyfét, hogy ezt melléklé: „*Ille cum, tu sine!*”

XIV. Lajos, castrato Cafarelli in a k arany bur-
nót-szelenczét küldvén, Cafarelli ezt a kézbesítőnek
ajándékozá. „*Hiszen — úgymond gögösen — még a ki-
rály arczképe sincsen rajta!*” — „*Csak követeknek
szokott olyant küldeni ő felsége*” jegyzé meg az átadó; —
„*Tehát énekeltesen magának a követekkel.*” Ennek
következtében Parist rögtön odahagyni kénytelenített-
vén, visszatére Rómába. Itt Alberoni bíbornok őt
mint különös lekötelezettjét megkérvén fényes esté-
lyére, miután tőle illedelmetlen megtagadó üzenetet vön,
udvarmestere- és négy kancsukás inasával hozatá el őt,
úgy a mint lelék czifra chinai hálóköntösében; és így
kényszeríté elénekelni az eleve értesített fényes körben
cavatináját.

Ily impertinens művészek bogarait legegyszerűbben
üzendenék el Pekingben — bambuszszal.

Midőn Calalani Angelika hangverseny alkal-
mával felettébb soká várakoztatá magára a már nyugta-
lankodó londoni közönséget, így kiálta fel valaki harsá-
nyan: „*Quousque tandem abutere Catalani patientia
nostra!*”

Vestris párisi balettánczos a világon csak három
nagy embert ismert: II. Fridriket, Voltairet és
— Vestrist!

Marcel nagyhírű tánczmester Parisban dupla aranyért ada leczkét, még pedig nem is a tánczban, hanem csak *a la grace du pas*; és egy delnőnek, ki a két aranyat még is sokallá, azt monda: „*Tán bizony philosphiai tanárnak tart ön engem?*” — És hallván hogy kincstárnok lőn a nagy H a r l e y, nem akará hinni. „*Hogy is lehetne az — úgymond — hisz H a r l e y leggyöngébb tanítványom volt!*”

Többé kevesbbé ingerlékeny minden művész; de legingerlékenyebbek talán mégis az ecset-hősök. Párviadalra keltek ketten csupán azért, mivel gáncsolá barátja: miként festhető Ádámot és Évát köldökkel, holott egyik sem született!

K a u n i t z asztalánál szóba került, hogy R u b e n s diplomata is volt. „*Tehát R u b e n s követ lévén képrírásál is foglalkozott*” monda K a u n i t z. „*Csalatkozik herczegséged — felele C a s a n o v a a festész — R u b e n s képiró lévén diplomatiával is foglalkozott.*”

Tintoretto bizonyos német gróf arczképét festvén, midőn látá, hogy sehogy sem tehet ínyére, letevé ecsetét és odahagyá a grófot, mondván: „*Tessék menni B a s s a n o h o z*” (állat-festész).

B r a n d i történelmi festő nem akará nőül adni leányát a híres R o o s n a k: „*mivel — úgymond — csak állat-festész*” — más tájfestőnek pedig, ki festés előtt még egyszer ki akará meszeltetni a házfalát, azt monda gúnyosan: „*Jobb lesz festés után meszeltetni.*”

Azonban találkoznak köztök gyakran finom érzelmű jellemes férfiak is, kiknek ihletét kincshalmoknál is jobban magasztosítja a nagyok bizalmas társalgása.

Így társalgott X. L e ó pápa a fiatal R á p h a e l-

lel; e körülménynek köszönhetjük részint, Raphael, Titian, Correggio, Veronese Pál remekeit, melyek a műértő szemlélőben költői lelkesedést gerjesztenek.

Kinek nem volt még része a művészet honából nem rég visszaérkezett fiatal művészek szenvelgő műcsevegéseikben? — hasonlók ezek néha a tudákos zsidó ilyforma marasztalásához: „*Er phantasirt vom Blatt weg!*”

Hangászok után legbecsülettebbek, és kétségkívül valamennyi művész közt legszerényebbek a szobrászok; habár szintúgy érzik önbecsöket.

Pyrker érsek azt monda enyelegve ebéd fölött Casagrande kitűnő olaszthoni szobrásznak (ki Egerben megtanult magyarul): „*Ép most vizik társzekereken városunkon keresztül a szathmári nagytemplomra való kőszobrokat, melyek csak négy-négyszáz forintba kerültek, ön pedig rajtam egyért ezeret vőn meg.*” Casagrande odahagyván az asztalt, nem sokára visszatért, mondván: „*Ha valósággal oly arcziúk azon szentek, még más világon sem kívánok találkozni velök.*”

Mily mívelt, mily kedves és szerény volt korunk legnagyobb világhírű két szobrásza Thorwaldsen és Canova; ez valamennyi aranysarkantyús vitézek legszerényebbike! kik viszont tisztelet- s barátsággal viseltettek egymás irányában.

Szintoly szerény volt Bécsnek hajdan leghíresb szobrásza Zauner. Midőn II. József lovas ércszobrát ünnepélyesen leleplezek, egyiknek nem üle elég egyenesen a lovon; másik vénebbnek lálá arczát; harmadik

azt monda: Ezerszer is láttam lovagolni a császárt, de sohasem hosszú, mindig csak kurtított farkú paripán; még a varga is gáncsolá: hogy úgy nyújtja ki jobbját, mintha kémlelni akarná, nem szemzik-e az eső? Ezt — úgymond — azért cselekszi, mivel hajadon fővel lévén, nem szeretne megázni. Z a u n e r csak mosolygott, s kedvükre hagyá csevegni a jó bécsiakat; még azt sem mondta a vargának: *Sutor ne ultra crepidam.*

Nagyok.

Tulajdonkép mi nagy? — e fogalom viszonylagos: egérke szemének a macska tigris; ezének pedig a macska szintoly kicsi mint az egér; a hangyának a hangyász-hogár oroszlán, és németben csakugyan annak is nevezik (Ameisenlöwe). Szegény embernek, ki faluja határából ki sem volt, az uraság takaros lakja kastély, és kertje neki az, mi a bécsinek Schönbrunn.

Nagy szellem, nagy érzelem, nagy cselekvések egyesülve teszik egyedül a nagy férfiút; és csak az az igazán nagy, ki nagy indokkal nagy nehézségeket legyőzve, nagy előnyöket teremtve, elősegíti az emberiség boldogságát.

Frankhon kedvelt világnyelvének csak egy szava van a férfiúra és emberre (h o m m e); honi nyelvünk különbözteti a nagy férfiút, ki erőt, bátor szívet, hősiséget tanúsít, mint például I. Napóleon; — és a n a g y e m b e r t, ki mellette még az erkölcsiség- és emberiségre is ügyel, mit az említettem nagy hős nem cselekvék.

Ritka a nagy férfiú, de még ritkább a nagy ember; pedig egyedül ezek az emberiség valódi díszai.

A kor, vagyis ennek fontos nagy eseményei szülik a nagy férfiakat, nagy embereket.

Miként Isten nevével, és e szóval „szent”, úgy a „nagy” melléknevezettel is öröktül fogva visszaélések történtek, hajdan, közép-, és jelenkorban.

XIV. Lajost is nagynak nevezek, holott egész nagysága egyedül fényűzés-, tekintély-, és négyezer millió frank erejéig tett adósságaiban állott. Tőle származik e dicső mondat: „*L'Etat: c' est moi!*”¹⁾); habár Dumoriez országlár elkülönözve egymástól e két eszmét világosan megmondá: „*Én nem Felségedet, hanem az államot szolgálom*”

Úgy szinte más is neveztetek nagynak, kinek csak hidegvérűsége vala nagy.

Közéletben vagyonosság és polgári állásuk után neveztetnek az emberek nagyoknak, kikről tulajdonképpen itt szólunk.

E nagyok különösen azon előnnyel bírnak, hogy nem kell könyörögniük mindennapi kenyerükért; legfeljebb jó gyomorért, mivel azon egyetlen nyomás, mit éreznek, jobbára csak megterhelt gyomortól származik; — továbbá: hogy ha nagy vétkezik, azt mondják róla kímélettel: „ember!” a kisebbről kímélet nélkül: „gazember.”

De azért, mégis mind ezen és más számtalan előnyük mellett is, a gondolkodó őket meg nem irigyli; jól tudván, hogy a polgári állás nagysága s rangragyogó, súlyos, feszes érczpánczél, mely magához szigettel, másokra világol, többnyire szorít, néha el is fulaszt.

Sokat hallánk ugyan a nagyok hálátlanságáról; de

¹⁾ Állam: az én vagyok.

mindennapi tapasztalat szerint a kicsinyek még hálátlanabbak, még pedig gyakran nyomorultabb modorban azok; nincsen is tán — a telhetleneket kivéven — ember, ki nagyok irányában többé kevésbé hálátlan nem volt, részesült legyen bár több kegyeikben.

Miként a francia szakácsok a nagyoknak gyomraikat, szintúgy megrontják a hízelgők a nagyoknak fejeiket. Mert hiába, a helyesen alkalmazott hízelgés ingere sajtós és hatalmas.

Már Seneca monda: „*Blanditiae etiam eum rejiciuntur placent*” És ismét: „*Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt se in auribus modulationem illam ad dulcedinem cantus; sic adulationum sermo diutius haeret quam auditur; nec facile est animo dulcem exere sonum; prosequitur et durat et ex intervallo recurrit*”

Még is, egy udvarnál sem úzé a hízelgés oly nagyban játékát, mint a francia Lajosok romlott korában. Mihez különösen a francia nyelv természetében fekvő túlzás is járula. Mivel Rochefaucault ép e korban írta, a francia udvarra illesztve, Maximáit, nem csoda hogy ilyest is írta: „*Legnagyobb haszon, mit a nagyokkali társalgásból meríthetünk, az, hogy végre örömet visszavonulunk tőlök.*”

Napóleon arczképe alá ezt írta L a c h a i s e: „*Is ten teremté Napóleont, és megpihene.*” Valaki még e sorokat írta utána:

„Pour mieux réposer á son aise
Il fit au paravant la Chaise!”¹⁾

¹⁾ Hogy kényelmesben megpihessen, teremté elébb a széket = la-chaise.

Az ügyes hízelgés nem ép oly könnyű mesterség, minőnek sokan hiszik; mert finom műveltséget és ember-ismeretet feltételez. Különösen értenek ehhez a diplomaták.

A hízelgő néha úgy bánik a nagyokkal, mint játszva banni szoktunk a kisdedekkel, midőn őket magasra felemelgetjük és csodálva mondjuk: „*Oh be nagy ez a kis fiú!*”

A nagyok rendesen jobbak környezetüknél; de ritkán bízván saját erejükhez, többnyire másoktól vezetetik magukat; és jobbára a boldogtalan hízelgők követett tanácsa okozza, hogy gyakran nevetségesekké, s végre gyűlöletesekké is válnak.

Mi az állami pénzek sorsa, míg rendeltetési helyükre eljutnak, az szinte az igazságé is a nagyoknál.

Miről a nagyokat vádolják: az többnyire hízelgőik és kedvenczeik rovására tudatik.

Ezek közt legveszélyesebbek a komornyikok. „*Komornyik szeme előtt — úgymond egy francia író — nincsen nagy ember.*”

Minden kegyencz hasonló a madárhoz, melylyel bizalmasan játszik a macska, soká tűri csőrét, míg végre megfojtja.

Utódra ritkán száll a kegyencz; és a nép gyűlölete végre mindig a kegyenczre nehezedik.

Fortes creantur fortibus, ez csak barmokról áll; bármit mond is H o r á c z, az udvari költő.

Erő, s bölcsesség nem száll örökül az utódra, kunyhóban oly kevésbé mint palotában; és hol bőség van, ott szenvedély s gyöngeség is uralg. Könnyen boldogulhat tehát itt ármányával a hízelgő, gyöngéden legyezve

vámpírként szárnyaival az alvót, hogy annál biztosabban szíhassa ki vérét; mert a nagyok hasonlók a fákhhoz, melyeknek édes nedvüket az ölelő folyondárok indáikkal magukba átszívárogtatják.

A nagyok dolgozó szobáikhoz a legbiztosb és leg-rövidebb út gyakran ruhatárukon viszen keresztül, az úrszék mellett el; míg néha a jutalmukat váró szolgálatok az előteremben vesztegelnek.

Kétségkívül oktatóbbak leendenének a nagy férfiak vagy nagy nők életrajzai, ha azokat nagyhírű tudósok helyett értelmes komornyikjaik vagy komornáik készítenék.

„*Major a longinquo reverentia.*” — Legjobb sem igen távol, sem igen közel lenni a nagyokhoz.

Nagy élvezet ugyan néha a lelkes, finom modorú nagyokkali társalgás, kivált négy szemközt, ha ép rajok nem szorultunk; de jobb tolok becsülni, — különben is hajlamuk lévén tisztelni azokat, kiknek túlsúlyukat érzik — mint meghittjüknek lenni.

Ki nem ismeri F á y A n d r á s jeles meséjét:

A macska dicsekvék hogy az oroszlánnál látogatóban lévén, ez őt kegyesen rokonának nevezgeté. „Nem vala hozzád valami kérése?” kérdé tőle a róka. „De igen, arra kért, hogy fogjam meg azon patkányt mely gyakran nyugalmát háborgatja.” — „No mindjárt gondolám, jegyzé meg a róka; mert akkor legleereszkedőbbek a nagyok, ha ránk szorultak.”

Találkozik köztük néha olyan is, ki ezüstös sodronnyal körülfont húrhoz hasonló: fényes, hangja vastag; — kinek aztán, épen mivel ritkább tünemény köz-

tök, a legeslegnagyobb körökben is csak hamar elterjed híre.

„A fő világ — úgymond Kúthy — szabályokat alkot, de maga meg nem tartja; az erény kátéját mint más szakácskönyvet tanulja, de minden cikket ízlése szerint ereszt fel; bűnében pongyola; ítéletében szigorú; kegyében fitogtató; leereszkedésében gögös; szélmalom garat nélkül, forog de nem örül; maga körül szelet hajt, és éhen hagy.”

Az úgy nevezett nagyoknak is fokozataik lévén, a köz életben már azokat, kik excellenciás címmel felruházzák, a világ a nagyok közé sorozza; habár a nép, különösen a városi német nép azt hiszi, hogy az talán nem is igazi Excellence! ki excellens asztalt nem tart.

Természetesen nagyobbak ezeknél az uralkodó házak tagjai, kik iránt, még annyival inkább ha egyéniségek is kitűnő, a világ rendesen méltányos kegyelettel viseltetik.

Az engghieni herczeg gyalázatos megöletése után megjelent torzképen, akként foga Napoleon a megöletettnek fejét, hogy vére József, Lajos és Muratra is locsant mondván: „*Je vous fais princes du sang*”¹⁾).

Legnagyobbak a fejedelmek, államok fejei, — mi-ként II. József császár is nevezgeté magát — a hon első polgárai, kiktől milliók sorsa függ; kiknek a leg-őszintébb tisztelettel hódol minden, ki közelebbről ismeri a népkormányt. Hivatásuk szent, de egyszersmind anynyira súlyos is: miszerint a szorongó, hivatását tökéletesen felfogó férfiú trónra lépni talán vonakodnék, ha-

¹⁾ Én titeket királyi vérbeli herczegekké teszlek!

bár a királyság eszménye minden emberi eszmények legmagasabbika.

A fejedelmek is csak emberek, nem angyalok; és mégis közönségesen nem teszünk fel rólók középszerűséget. Azért, erényeik és hibáikról rendszeren túlzó nagyítással szól a világ.

Rendszeren százszor jobbak mint azok, kiktől környeztetnek,

Midőn Ferencz császár néhai kedvelt agg nevelőjét Czatoriszki herceget lengyelhoni jószágán meglátogatá, búcsúzás előtt így szóla az a császárhoz: „Ez életben most utólszor van Felségedet színről színre tisztelhetni szerencsém; hallgassa meg végkönyörgésemet, és kegyeskedjék megígérni nékem Felséged, hogy oly válságos pillanatokban, midőn kormánytanácsos férfiai nagy fontosságú tárgyakra nézve egymástól eltérő véleménynyel lesznek: Felséged egyedül azon férfiúnak követendi tanácsát, szíve sugalmát, kit most megnevezendek.” Miután a császár észrevehető belküzdelem után megígéré: — „*E férfiú* — úgymond Czatoriszki — *Felséged önmaga!*” — Valahányszor ily pillanat következett be, a császár e szavakkal kezdé fontolgatását: „*Jetzt Czatoriszki steh mir bey!*” és mindig legjobban lőn eldöntve a nagy fontosságú ügy. *Imperii Titus pax et concordia mundi!*

A fejedelmek egész morálját e három szó fejezi ki: Isten helyettese a földön, ki ne feledje, hogy emberek fölött uralkodik, és hogy nem fog uralkodni örökké.

Ha a fejedelem nem ad is a népnek, már is kedves előtte; ha pedig még kegyelmes és népszerű is, könnyen isteníttetik.

I. Frigyes Vilmos látván hogy előle elvonulnak az emberek, harsányan kiálta, utánuk felemelt nád-pálcájával (mely életében gyakran szerepelt): „*Ne féljete, hanem szeressetek engem!*” — de mikor nád-pálcájával szívekbe szeretetet oltani nagyon bajos!

A történelem fejedelmeknek különféle jellemző mellékneveket ada. Legszebbek egyike az, melylyel Valerius consult tiszteié meg a nép: „*Publicola*” (népbarát).

Sajnos! hogy a gondolkodó, becsüket érző, nyíltan szólani is merő honfiak, habár szívek mélyéből tisztelik is fejedelmüket, gyakran távol élnek az udvartól, és így miként úrnőkhez, úgy szinte fejedelmekhez is ritkábban hat az igazság szózata.

A fejedelmek legnagyobb dicsőítése, haldokló Perikles végszavai, melyeket egy életben lévő volt fejedelem is alkalmazhat magára: „*Egy polgár szeméből sem hulla miattam könny.*”

A nemeslelkű Malesherbes egyedül azért fogadá el az országlári állomást, mivel szíve lelke a jó Lajoséval tökéletesen összeegyezett; de nemsokára tapasztalván, hogy az udvar hatalmasb a királynál, visszavonult. Búcsúzáskor megölelé őt a király, érzékenyen mondván: „*Oh, bár én is követhetnék barátom!*”

Az udvari lég néha tikkasztó, többször erős illathoz hasonló, mi eleinte igen kedves, később kábító, végre gyakran alig kiállható.

Naiv

Azon előttünk is eléggé ismeretes eszmére, mit naiv vagy naiveté szóval fejez ki a franczia, nekünk magyaroknak saját szavunk nincsen, mint szinte a németeknek sincs. Ezek azonban Gellert ajánlatára honfiasíták nyelvükben a *naiv* szót.

A naivitást némelyek gyermekiségnek nevezik, ott, hol ezt már nem várják; avagy közönségesb értelmezés szerint az őszinteség legmagasb fokozatának a gondolatok és érzelmek kifejezőben.

Ez a deák *nativus*, középkorban *naivus*-ból származó szóval kifejtett fogalom lényeges alkatrésze: a jámbor, őszinte, igénytelen lélek természetes, meszterkéltnen érzelmei- s gondolatának oly kifejezésekkeli nyilvánítása, melyek többet mondanak, mint maga a mondó mondani akart, és gondolt; nem figyelve arra, mi tartatik illő- vagy nem illőnek?

Különböző természetű az ész-, vagy csupán csak szív-naivitása, habár a saját nézete, meggyőződése s tapasztalata szerint ítélő míveltebb figyelő ezt is amazt is hajlandó a bárgyúság élczenek, és még inkább meg nem gondolt beszédnek tartani.

Ezek után azt hinnök, hogy a *naivitás*, józan

emberész, és mások jósága iránti némi őszinte bizalom mellett, a társadalmi illem nem ismerését feltételezi. Pedig mégis minden igazi genie többé kevesbbé naiv szokott lenni, s többnyire naiv jelleműek a nagy férfiak.

Bizonyos genialis magyar öreg tábornok hallván nagyhéten az egyházban Krisztus kínszenvedését, az monda; „*Miért nem lehettem én ott huszárjaimmal!*”

IV. Henrik azt írta kedves Crillonjának: „*Akaszd fel magadat barátom, mert megütököztünk, és nem valál jelen!*” — Crillon pedig, midőn fényes udvari körben a király e szavakkal veregette meg vállát: „*Ez a világ első hőse!*” — azt felelé: „*Most hazudott Felséged, mert IV. Henrik az!*”

Nagy-Sándor tapasztalván, hogy katonáinak tovább menni nem igen van kedvük, így szóla hozzájuk: „*Menjetek tehát és mondjátok honn: hogy magában hagyatok Sándort meghódítani a világot!*”

Miként gyermek fölött a férfi, úgy igényel magának felsőbbséget az ész és világ-tapasztalat a naivitás fölött; habár, gyermekded vonzó kedélyét tekintve, a naiv lény meghaladja is mindkettőt.

Valódi naivitás nem is igen gondolható ártatlanság nélkül. Tisztán szerelem gyermeke az, és szeplőtlen foganzas; mert mihelyt megismerkedik a világgal, elveszti jellegét és gúnynya torzul. Azért is jobbára csak fiatalka kebelben honol.

„*Lásd Ágnes!* — így kezdé beszédét a kis Hunyady Mátyás, Podiebrad hatalmas ágyasával — *én téged, és az udvari bolondot legnagyobbra becsüllek ez udvarnál*”

„*Mi az a házassagtörés?*” kérdé édes anyjától a

kis leány. „Megtudod azt leányom, majd ha nagy leszesz.” — „Na csak valld meg igazán édes jó anyám” úgy-e magad sem tudod?” — Nem mindenki találja úgy fel magát mint Buffon, ki a kis leány kérdésére: „Ökör és bika közt mi a különbség?” — néhány borjúra mutatván: — „Lásd gyermekem! a bika ezeknek papája, az ökör pedig bácsikája.”

Meglepő néha a gyermekek naivitása kérdéseikben.

A vallás-oktató mondván a tanodában: „Isten mindenható, mindent tudó s látó s mindenütt jelen van;” kérde tőle a kis tanulók egyike: „Hát édes apám pinczéjében is jelen van az Úristen?” — „Igen, ott is jelen van+ felel az oktató. — „Hi hi hi! pedig édes apámnak nincs is pinczéje.”

Semmit sem kérdeznek gyakrabban a gyermekek (mi némi reményt gerjesztő tudvágyukra mutat), mint azt: honnan jönnek a kiseddek? Némelyik ugyan megelégszik e felelettel; „A gólya hozta” vagy „a kútból merítették”: de nem mindegyik. Sőt találkozott fiúcska, ki azt hívé, hogy azért nem tudnak beszélni a kiseddek, hogy el ne árulják a titkot.

A kis Pistike, kinek arczképét ollócskával fekete papírból ügyesen kimetszé a házi jó barát, örömeben oda futa apjához. „Ez — úgymond — én vagyok, a bácsika csinált.” — Jól van jól — felelé komor arczczal — az apa „nem nagy mesterség papírból arczképet metszeni”

A kis herczeg látván hogy a turbékoló gerlicze mint bókol párjának, így szóla hozzájuk: „Vigyázzatok, mert mindjárt betoppan nevelő úr!”

A naivitás leginkább a szépnem tulajdona; mivel szellemi ereje jobban egyensúlyban marad, mint a férfiaké, s elevebben is szokta kifejezni érzelmeit.

A szomszéd kisasszony gyönyörű kék szemeit magasztalván valaki, közbe szól Piroska: „*Hisz a kék szemek nincsenek is már divatban.*”

Pfeffel saját unoka-húgocskáját kérven nőül, tőle e választ nyeré: „*Bocsásson meg jó bácsikám, nem kívánok lenni magamnak nagy nénje.*”

A gyermekágyas, midőn fájdalmak közt meglett fiacskáját néki bemutaták így szóla: *Hála Isten! édes gyermekem, te soha sem leszesz gyermekágyas*”

Még késő korukban is naivok néha a nők.

Midőn a kütegláz igen sokakat ragada ki az élők sorából, így szóla a 68 éves nő: „*Az a fatális halál! bizony végre meg engem is elviszen!*”

Naiv feleletével némelyik nő el is árulá már érzelmeit, mint például az, ki szülési bajai fölött részvéttel sajnálkozó férjének megnyugtatóására monda: „*Ó szívem! hisz nem vagy oka.*” Úgy szinte az is, ki haldokló férje azon kívánatára, hogy holta után Kálmán öcscsével keljen egybe, azt feleléé „*Kedvesem! nekem is volt már az eszemben.*”

Különféle forrásból származván a megfontolás hiánya, a naiv eszmék is különfélék.

A fiatal legényke, kit kiskorától remete nevelt, véletlenül néhány hajadont látván a remetelak körül, kérdé az öregtől: „*Miféle izék ezek?*” — „*Libácskák, fiam!*” felele az öreg. Azóta napról napra gondolkodóbb és szomorúbb lőn az ifjú. *Fiam, bajod van, mi*

hiányzik neked nálam?” - kurdé az öreg; „*Oly libácska, jó atyám!*” felelé a fiú.

A tudákos falusi oskolatanítók, sebészek, borbélyok, és bírák uraimék *tamquam partes sacerdotii, doctoratus et magistratus* félmíveltség- és elhittségüknél fogva néha szinte furcsán naivok.

A falusi sebész egyszersmind szülész, a gyermeket igen korán-meghozó nő férjét, azzal igyekvék megnyugtatni, hogy ez első gyermeknél többször megtörténik; de később nem történik többé.

Bizonyos gróf telivér török lovat vásárolván méregdrága pénzen, kérdi a falusi kovács- egyszersmind baromorvostól: „*Mit tart Szultánom felől?*” Szintoly keresztény ló biz az nagyságos uram, mint mi!” felele a kovács.

A falusi mester pedig bemutatván püspökének remek verseit, azon megjegyzésére, hogy itt is ott is szótagok hiányzanak, azt felelé a mester: „*Olvassa csak tovább Méltóságod! itt-ott egy két tagocskával ismét többet lelend; mert egyre-másra készültek verseim.*”

A felsőbbség azon kérdésére: „*Mennyi a barmok öszves száma a faluban?*” azt felelé a bíró: „*Két ezer öt száz lélekre megyén.*”

Forradalom alatt hol egyik hol másik párt katonái jöven a faluba, kérde a bírótól a kapitány: „*Meddig mulatott nálatok az ellenség?*” — „*Bizon csak addig mulatott a faluban mindegyik, míg öszveszedte az élelmi szereket és takarmányt.*”

Még a koldusok is tudnak naivok lenni. Egynek azt mondván valaki: „*Minek koldul kend? adja el arczáról rezét a rézművesnek, és lesz pénze elegendő*”

„Kínáltam eleget, de biz azt mondd a rézműves, hogy bolond az, ki ezt réznek tartja.” Ez ugyan már vastag élcznek is beillik.

Van még a naivitásnak egy alneme, melyet már inkább bárgyúságnak lehetne nevezni. Bizonyos apa túlságig keményen szokván bánni fiával, ez féltében rendszeren minden cselekvéseit tagadá apja előtt. Egy ízben kérdvén tőle: ki teremtette a világot? „Én nem, édes apám!” — Terengette szamara! — „Én én, édesapám, monda féltiben a fiú — de sohasem cselekszem többet.”

„Van-e paksussa kendteknek?” kérde a vonalra kiállított parasztok egyike az utasoktól. — „Nincs!” — „Hát elmehetnek Isten hírével, mert ha lett volna paksusok, azt aláírás végett a helység házához kellett volna beküldeni.”

„Ugyan hogy lettél te katonává öcsém?” „Mikor minden embernek muszi volt menni, hat akkor magam is önkénytes lettem”

N é m e t e k .

A német nemzet jelképe a tölgy. Miként ennek pompás kifejlődésére évszázadok szükségeltetnek, úgy annak szellemi kiképzésére szinte évezred kellé.

A német fontolva, lassan halad mindenben. Meny-nyire boszantá a német Luthert, hogy míg ő fiatal pap korában egy olvasót elmondott, az olasz hármát is lepergetett már.

A német kissé esetlen, könnyen durvává, s csekélységek fölött boszankodóvá lesz. Hol a francia még csak kaczag vagy élczeskedik, ott a német már pálczát ragad.

*„Ha külföldön oly férfúra bukkanak, — úgy-
mond Weber — ki francziának ügyetlen, brittnek
szertartásos, olasznak őszinte, spanyolnak hajlékony,
hollandinak eleven, orosznak szerény, ki bókolva
közeledik, és mindenkinek, kit magánál előkelőbbnek
tart, hódol: azt súgja nekem szívem és arczám
pírj a, ez neked földid!”*

A német szintúgy, mint négy szabad hanza-városa, azon nemzethez szerintezi jellemét, melylyel legtöbbet társalog; így a h a m b u r g i valóságos britt; a b r é m a i

valóságos hollandus; a lübeki balt-éjszak-földi, a rajnavidéki pedig fél francia.

Mindent elfogad és megtanul a tudvágyó német ügyes francia szomszédjától. XIV. Lajostól a hosszú vendéghaját, XV-től a feslettséget, *d' Allambert-* és társaitól ittott a vallástalanságot, *Mirabeautól* a forradalmat, Lajos Fülöptől a *justemillieut*, Páris szabóitól a divatot, és irodalmában mohón átveszi a párisi konyhák aprólékait s. a. t.

Sajnos! hogy Európa legszámosb és erényesb harmincz millió német népe harmincznyolcz államra oszolva nem képez nemzetet, és mi sem köti őt, nem mondhatom közös hazájához, hanem véreihez, mint a nevezet és nyelv.

Legközelebb a párisi világműtárlatban kiállított némethoni művek tömérdek apró színes zászlócskákkal válnak egymástól féltékenyen elkülönözve, hogy valahogy a porosz művet bajor- vagy württemberginek, a szászt pedig bádeninek ne tartsa valaki.

Egység és közös honszeretet hiányára mutat többek közt az is, hogy a lipcsei csatatéren álló nem épen nagyszerű gránitoszlopot kivévén, egy nemzeti emléket sem bírtak még létre hozni; s *Luther Mártoné* maglan sem léteznék, ha *Wittenberg* nem tartozik épen Poroszországhoz.

Sok német jobban ismeri a délitengert, mint Németországot. A világ minden egyes részeit németek írák le legügyesebben; és még sem létezik Németország tökéletes leírása.

A bölcséleti tudományok gazdag kifejlődésének

kulcsa Némethonban, a németek elmélkedni szerető jellemében rejlik.

Nincs nép, mely hazáját oly könnyen oda hagyná, s hónát bárhol is a világon oly hamar fellelné, mint a német.

A német genialitás, jó kedv, és kedélyesség Rajna vidékén, Frankóniában, Sváb-földön, és az Osztrák birodalom egyik részében honol; habáraz osztrákok közt megint vígabbak a szláv fajok, különösen a csehek. Csehországból kerül ki a legtöbb zenész, és Prágában harmincz tánczteremnél is több létezik, daczára a lapos orroknak.

A cseh eredetű polka táncz, melyet 1840-ben egy prágai tánczmester nagy sikerrel tánczolt Parisban az Odeon színházban, telegraphi gyorsasággal terjedt el egész Európában.

Az északi német keményebb, nyersebb, visszavonultabb, komorabb, de erélyesb, iparkodóbb és értelmesb; habár kevésbé kedélyes. Északon léteznek a Tacitus-említette nagy kékszemű, arany fürtös athletai alakok.

A déli német ellenben sokkal puhább, kedélyesb; habár nyelve keményebb.

Takarékosság- munkásság- és míveltségre nézve az északi németek közt, úgy látszik, legkitünőbb a szász; déli részeken pedig a frankóniai és sváb.

A porosz eleven, fecsegő, kérkedő, gyanakodó, jobbára vallástalan, s elhamarkodva ítélt; különben udvarias és megelőző.

Bizonyos porosz katonatiszt kérdeztetvén: „*minő ezredhez tartozik?*” „*Csak ismeri ön azon rettegett fekete halál-fő-csapatot*” — úgymond — *mely pardont*

nem ád, de el sem fogad soha!” — „*És most közelebb honnan jöve ön?*” — „*Nyíl-egyenesen a fogságból*” — Másik porosz tiszt vonakodván a motozó német vámtisztnak átadni bőrönde kulcsát, annak fenyegetődzésére, hogy kénytelen leend felmetszeni bőrzsákját (*aufschneiden*), így szólaporosz tiszt: „*Ha valamire becsület szavat adja a porosz, már az annyi mint aufgeschnitten* ¹⁾).

A szász ellenben meggondoló, óvakodó, kevés beszédű; és szintolyanok a már századok előtt Erdélybe elszakadt vérei.

A porosz kedveli az újat, változatot és közhelyekeni díszlést; ellenben a szász a régibeni megmaradást, egyedül magának élvez és csak övéinek él.

A hősies szellemű hassziai képezi az átmenetel a déli némettől az északira. Kassel-je szép, de csendes, szegény, szomorú város, oly szép nőhöz hasonló, ki mindent megkísért, hogy meghajolja az idegent, ha kiüríti is mellette férje erszényét. Ha szívből kaczagót látunk Kasselben, az nem lehet más mint idegen.

A sváb vérmes, vidor, beszédes, minden német fajok közt leggenialisabb és legjobb szívű; és ez azon elterjedt német közmondás alapja, hogy csak negyven éves korában nő első bölcseségfoga a svábnak. Szint oly kedvesek a gyakran naiv sváb nők is.

A bajor nyílt szívű, becsületes, de száraz, tagba szakadt, serétől hasas, folyton jó ét- és it-vágygyal bír, kissé esetlen, és kerekded kis koponyájával gyakran tudatlan is.

¹⁾ Két értelmű: felmetszés és fillentés.

Az osztrák szíves, vigalmas sajátságai s joviális gyöngeségei mellett kényelmes, de még is tevékeny. Sehohsem esznek, isznak, tánczolnak, bonmotizálnak és kaczagnak annyit, mint Bécsben. Tírol is az osztrák Skóczia.

Déli részeken szebbek a nők, városok, falvak; jobbak az utak, posták, vendégfogadók; jobb a bor, búza s gyümölcs. Északon ellenben szebbek a férfiak; ott napjában kétszer esznek levest, itt sohasem. Míg ott a pásztorok rendesen henyélnek, itt nők férfiak egyaránt, sőt még a földműves is szántás közben, harisnyát kötnek.

Mi valamennyi német fajt közönséges frigybe egyesíti: az a burgonya.

Ily különbözésnél annyival is inkább nagy feladat leendne a német fajok valódi egyesülése, mivel államoknál a szomszéd és ellenes csaknem hasonértelmű szavak lévén, a súrlódások minden alkalommal észrevehetők, leginkább az elhízott porosz irányában.

Fegyverszünet alkalmával mindkét felekezeti tisztjei találkozáván a vendéglőben, az osztrákok udvariságból éltetek a porosz királyt, és így méltán megvárhaták ez udvariság viszonzását; de miután a poroszok kereken megtagadák, az osztrák tisztok egyike egész hidegvérűséggel így szóla hozzájuk: „*Úgy tehát önök jó királya sem maradhat gyomromban*” és a terem szöglete felé fordulva ujjával eszközlé visszahívását. —

A poroszok egy részét, és különösen a magyar elem ellenlábásait, az erdélyi szászokat kivéven, általán kitűnő szép tulajdona a németnek, hogy az idegen nemzetőeket nem gyűlöli; s annyira otthonos köztök a becsü-

letesség, miszerint biztosabb német földön a posta-út éjjel, mint P a r i s vagy L o n d o n utczái világos nappal.

Jellemük általán a rénusi borhoz hasonló: egészséges, jóízű, de nem édes.

Bizonyára nem átallanák szövetség-czímerükké választani az elefántot: legokosb állat, esetlen, de ha kell gyorsan is tud mozogni, mindig egyenesen jár, terhét nyugalmasan hordja, gondviselőjét kedveli, gyermeket kímélő s ellenség előtt bátor.

A német föld képezi a sierra-morénai sivatagok, a terjedelmes Orosz birodalom, Amerika-és honunk népesség-tárát, mint szinte a házasulandó európai fejedelmek számára a szép és jó herczegnők növeldejét.

Már első királyaink édesgetek őket honunkba; ők képezek legelőször városainkban az iparúzó polgár-rendet; ők valának a bányászat és általán a mű-ipar képviselői s eszközlői. A magyar köntöst Posony és Sopron vidékén korán viselni kezdvén, utódjaik jelenleg is viselik, és ezzel polgári hűségöket is fõntartják.

A honunk török-néptelenítette vidékeire a 18-ik században szállított sváb-gyarmatosok ellenben jobbára megtarták maiglan térdig érõ plundráikat, s itt-ott fapapucsákat.

A terméketlen svábnõ fehér hollónál is ritkább lévén, gyermekkel telvék sváb falvaink. Kedvelt csemegéjök lévén a fõtt bodza, midõn érik, a ház előtt földre állított, fõtt bodzával telt roppant serpenyõt környezõ, s nagy fakanalaikkal evés közben rút arcaikat homlokig feketére mázoló gyermekcsoportok ecsetet érdemlõ látványt képeznek.

Honunkban a vendéglõsök jobbára osztrákok és ba-

jorok, kik fiatal korukban könnyedén úsznak le a Dunán; s eleinte házkenetekké (Hausknecht) később gazdag vendéglősökké lesznek. Képzeltető, hogy ily házkenetecandidátusokkal sok szerencsevadász is jó honunkba.

Sohasem feledem, mennyire meglepett e betyár anekdotának első meghallása magas állású férfiú szájából! „Egy ilyetén szerencsevadász — úgymond — szinte Bajorhonból úszván le a Dunán nagy könnyedén, gazdaguló szándokkal Tokaj felé indult. Útközben kértem tőle:” „Hová sógor?” „Tokajba” felele nagy gögösen; „Mi van a kulacsban? — „Tokaji bor!” — „Hát ez ebet minek viszi magával?” „Tyúkhúst ropogtatni!” — De roszul kedvezvén neki a szerencse, nem sokára nyomorultan tére vissza, s ismét kérdek tőle: „Honnét sógor?” „Tokajból” felele meghunyászkodva. „Mi van a kulacsban?” „Ah! pites potrok víz” (büdös bodrogviz). „Hat az eb hol maradt!” — „Megettem” „Mi mászik itt ruháján sógor?” „Bolha” — „Hisz fehér” „Megmostam” „Nagyon lapos” „Megnyomtam” — „Nem ugrik” — „Mert beteg mint magam!”

Egész Európában, a lengyeleket kivévén, mindenütt kedvelik és becsülik a németet.

Miként egy időben komornyikokkal, szakácsok-, vívómesterek-, és nevel önökkel a francia látá el egész Európát, úgy látja el jeles kézművesek- és hűséges szolgálkával a német. Míg míveltebbjei alapos tudományosságuk, és kiterjedt ismereteikkel képviselik az ipar-, szorgalom, és tudomány minden ágait.

A német egyetemek oktatásukat azzal kezdik, a mivel mások néha végzik.

A német nyelv, habár diplomatiára kevésbé alkal-

másnak tartják is mint a francziát, tudományos magasb használatra, miként a régi görög nyelv, leggazdagabb. Gyűjtő szellemére s ügyességére nézve pedig a német valamennyi európai nemzetet felülmúlja; lévén és tartatván különben is közönségesen Európa eszme- s ismerettárának,

„A német —úgymond Saphir — mindent másoknak talált fel: feltalálta az órát, és nem szabad tudnia, hányat ütött az óra? — Feltalálta a lőport, és nem szabad házánál egy lat lőport sem tartania. Feltalálta a könyvnyomtatást, és nem szabad könyvet kedvére nyomtatnia”

Anglia a világ középpontja (Maczonkát is annak mondják); a franczia az élczé; az olasz csak magkereskedő, míg a német nevelő s kertész, haladva valamennyit tudományossága s szellemi műveltségével; és járva közép úton a minden mélyebb érzetet egyengető s eloszlató francia világszellem,- és a britt egyoldalú visszavonult bús mély-elműség közt; mellőzve az olasz bohókát, zárkozottságot, ármányt és fukarságot.

Hát még derék nejeik! — Ki az élczeskedő hiú francia, vagy szenvedély és tudatlan és tunya olasz; — vagy akár a merev, unalmas, és méléző angol nőt valóssággal maradandólag elébe teszi az erényes, művelt, házias, vidor és kedélyes német nőnek, annak szabad választásától függ: megkoronáztatni, gyötörtetni, vagy unalomban kajladozni.

Nemzetek.

„Siamo Veneziani, e poi christiani.”

Az ember öt fő fajra oszlik: 1). a k a u k a z i leg-
szebb fajt Blumenbach ős törzsnek tartja; ehez
számláltatnak valamennyi európaik, kivéven a lappo-
kat és finneket; 2). a mongol; 3). az aethiopiai;
4). a kaukaziból mongolra átmenetet képező ameri-
kai; 5). a malaji mely magában foglalja az ötödik
világrész valamennyi lakosait.

Különös, hogy nemcsak a színt és arcot, de még
a koponyákat is változtatja az éghajlat.

Legyen bár színük fehér vagy fekete, rézszerű,
sárga- vagy fekete-barnás, mindnyájan Ádám közös
apánk gyermekei; s alkalmasint olly lábon áll köztök a
testvéri szeretet, mint állott annak első két fia közt.

Mi a természet fiát vad embernek nevezzük; mi-
ként a szabad természeti állapotban élő állatokat szinte
vadaknak.

Az emberi-nem tengerhez hasonlít, mely sohasem
marad nyugalom- és egyensúlyban; ha itt emelkedik, ott
lohad: ha itt új partot nyer, ott régít veszít, és néha
úgy megrendíti amazt az erős forradalom, mint ezt a
szélvész.

A nagy forradalom előtt csak papságot, nemességet, és népet ismertek; azért sokaknak csaknem nevetségesenek tetszék eleinte a tizennyolczadik század ez eszméje: nemzet vagy nemzetiség.

A régi, úgy szinte a pásztor életű vad népek jellege, egyszerűsége s egyformasága miatt könnyebben felfogható, mint az újabbaké; úgy szinte a policziáltlan keleti népeké is könnyebben, mint a policziált nyugotiaké. Könnyebb egy szempont alá hozni a brittek és németalföldiek jellemét, mintáz éghajlat-, életmód-, nyelv-, vallás- és törvényeikben lényegesen különböző németek-, francziák-, olaszok-, spanyolok- és oroszokét.

Még a földnek is lényeges befolyása van a nemzet jellemére; például az igen termékeny föld könnyen korhelységet, vagy legalább tunyaságot; a belső hegyi vidékek háziasságot; a tengerparti vagy szigeti fekvés világpolgárságot, kalmári szellemet szülemz. A tengeren hatalmas nemzet könnyen elhitei magával, hogy hatalma szintoly határtalan, mint maga az Óceán.

Európa népei közt a celti s a szláv származat teszi a leglényegeseb különbséget-, természet-, vitézségök-szellemök- és érzelmeikben nyilván kitűnőbbek a cellák mintsem a szláv fajok.

Átalán az európai nemzeteknek sajátos nemzeti jellegök van, melyre a tengeri kikötők vagy nagyobb kereskedelmi városokban a gyakorlott szem azonnal ráismer.

A franczia képezi a kovászt, melyet a nő-Európa sütőliszta közé vegyül; s valamennyi európai népe tésztából dagasztott, és a míveltség közös kemenczében süttött kenyér.

A britt nevetséges tetteit szabadság-szeretetből követi el; — a francia könnyelműségéből; — az olasz heveség- vagy műszereiéből; — a német bátortalan szerénységéből; — a magyar büszkeségéből.

Kitűnő vágya vagy hajlama a brittnek a vagyonság és comfort; a németnek a tiszteltetés; olasznak az ízlés; spanyolnak a nyugalom; francziának a társalgás; a magyarnak a jóiúi és becsvágy.

Ha utazik, fűlig bepólyázza magát a francia; honn pedig télen is czipőben, könnyű köntösben jár, néha hajadon fővel.

A britt nő jól bezárt termeiben ebédel, és szabad kertekben vacsorál.

Képzeloerő az olasz; élcz a francia; ész a britt; emlékezet a német.

Ganganelli pápa az olaszt tűzhöz, a francziát léghez, az angolt vízhez, a németet pedig a földhöz hasonlilá.

Gyarmataikban a spanyolok mindenekelőtt szentegyházat, az angolok korcsmát, a francziák pedig várat épillemek, melyben díszes lánczteremnek is kellé lenni. ¹⁾

I. Napóleon a nemzeteket csak keleti- s nyugotiakra osztá.

Úgy látszik, mintha maga a természet is azokat jejölné ki függellen nemzeteknek, kiknek nyelvük, jellemük egy, és kik egymáslól hegylánczok vagy tengerek által elválasztvák.

A nyelv nemzeti szentség; őrzy a nemzet egységét, tulajdonit, saájátságait, védi a nemzeti létet. „*Én*

*) Lásd e cikket: Ethnographiai hasonlítások.

— úgymond egy tisztelt hazánkfia — *még apámat sem tudnám úgy szeretni, ha anyám nyelvén nem értene; hogy midőn nyög vagy nyomatik, baját én érzem; midőn dicsőítetik, én örvendjek; midőn becstelenítetik, én piruljak; így szeretni azt, kit nem értek lehetetlen.*”

Akármennyi találkozik, ki inkább nem kíván szabad lenni, ha angol, ha német, ha magyar nem lehet.

Ki hazai nyelvét elhanyagolja s idegent mivel, az nemzeti érzelem nélküli, s oly mostoha apához hasonló, ki második neje gyermekeit bársony ruhában, saját édes gyermekeit pedig rongyokban járattja.

Kihalván a nemzet nyelve, vele kihal a nemzet is,

„S a sírt hol nemzet sülyed el, népek veszik körül,
S az ember millióinak szemében gyász köny ül.”

„A nemzetiség érzelme mélységes gyökeret ver a nép kedélyében; valamint híven ragaszkodik az atyák nyelvéhez és erkölcsseihez, úgy dicső tetteik emlékét sem engedi magától elvitatni, s ez emlék előtte szent. Az újabb kor megtanító a népeket, hogy mit századok szültek, nem semmisítheti meg pillanat alatt még milliók akarata sem.”

A világtest erezete a folyók, anyja pedig az örökös tenger; melylyel folyamaik által úgy függenek össze a nemzetek, mint kődökük állal anyjukkal a gyermekek.

A délnek ég-övi nagyobb, főleg szenvedélyekre s a hatodik érzékre ható ingerlékenysége okozhatja, hogy a keletiek oly szilárdul ragaszkodnak szokásaikhoz, és oly könnyen tűrik a zsarnokságot; mert az érzékiség még hidegebb részeken is ernyeszti a szellemet.

A nemzetek szellemére nagy befolyása van a nem-

zet egész történelmének, polgári álláspontjának, szerencsés vagy szerencsétlen hadakozásának. Mivel középkorban sokat, még pedig jobbra kevés szerencsével háborúskodtak az olaszok, ez okozá ármányos jellemüket, a nemzetnek több fejedelmeket uraló népekre osztlását, és általán harcziatlan szellemét.

Az európai nemzetek nyugalmát és biztosságát, az orosz szárazföldi s britt tengeri hatalmak ellenében, a tizenkilencedik század politikája képezi.

Miként a hajdani nagy Róma világuralma megszűnt, úgy ezeknek is megszűnend hatalmas szereplésök; Angliáé talán épen saját gyarmatai által; az éjszaki óriásé pedig, ha kellőleg népesítve, mívelve s felvilágosítva lesz. Minő jövője van még Amerikának!

Szerencse, hogy benső ösztöne mindenkinek becsesebbé teszi szülőföldét és nemzetét, a bár százszor dúsabb és szebb külföldnél! E köti a római t és hollandit ingoványaihoz, a lap pot jéggönczéhez, az arabot izzó homok sivatagaihoz, és a he lvet e t terméketlen havasaihoz.

Miként egyeseknek, úgy egész nemzeteknek is vannak hibáik, gyöngeségeik, sajátságai, nemzeti jellemük; s ezeket nem míveltebbjeiben — mert a mívelt ember többé kevésbé mindenütt egyforma, — hanem magában a népben kell keresni.

A német nemzet úgy aránylik a francia-, angol-, vagy más nemzethez, mint foszlány a vászonhoz. De ha valaki porosztól kérdené: mi az a nemzet? szokott elbizottsággal azt felelné: „*A nemzet oly valami, mi egyedül Berlinben terem. Nemzetnek képzettnek kell lenni; s ez megint egyedül mi vagyunk.*”

Némely nemzet, melly túlcsigázott szabadság eszméjében saját bűne miatt kissé korlátoztatott, most már jajgat, hogy ő többé nem is nemzet! — de ha szabadságvágyuknál fogva sorsukat nyomasztónak érzik, vessek szemüket éjszakra, keletre, hol ha a sors kivételesen erősb lelkű szultánt vet a trónra, vad hódítóvá lesz, de nem atyjává népének, melyeket úgy tekint, mint nyájait, állami szolgálóit pedig úgy, mint e nyájak pásztorait, kik azokat nem legeltetik, hanem nyírják, nyúzzák.

N e v e k .

Azt hiszik sokan, hogy mindegy bármi nevet viseljen valaki, csak becsülettel viselje azt; de azért mégsem egészen mindegy biz az; mert árút név néha kellemetlenül hat vissza nem ismert viselőjére. Legyen például Kikircs Leokádia mívelt és angyali szépségű, már csak neve miatt is, kik nem ismerik, sokan kétkedni fognak, hogy valósággal olyan-e. Ellenben a jó hangzatú név már magában is némi ajánlat sokak előtt, mi ugyan jobbára az egyéni felfogás- és nézettől függ. Természetes, hogy minden nemzetnek saját nemzeti nevei legjobban tetszenek, ha nem épen nevezetes vagy történelmi nevek is. Jól hangzik az oroszoknak Kutusov, Hrulov, Kulakov; a lengyelnek Potoczki, Starzinszki. Szirmay Antal honunkban lakó ily hangzatú 130 nemes család neveit versekbe fűzvéen öszve, így végzi:

Benyovszky, Zsitkovszky
 Rakovszky, Szulovszky
 Marsovszky, Petrovazky
 Hrabovszky, Bulovszky
 Terstenszky, Brisztenszky
 Szerjenszky, Jeszenszky
 Dobre tito vsecy
 Vedga po szlovenszky. ¹⁾

¹⁾ Ezek mindnyájan jól tudnak tótul.

Horvátnak szinte jól hangzik *Je l l a c h i c h*, *M i x i c h*, *K u k u l i e v i c h*, *b a r l a b a s s e v i c z i* *O s e g o v i c h*, (némelyek szerint *M e t t e r n i c h* szinte horvát név; amúgy kiejtve) — rácznak pedig *R a j a c s i c s*, *D a m i a n i c s*, *G v o s d a n o v i c s*. Átalán minden szláv nyelvekben használják neveknél, ha nőt értenek alatta, a *k a* vagy *c s k a* ragaszt: *O r l o v k a*, *K r a s i t z k a*, *A l a g o v i c s k a*, sőt azt még tisztán magyar nevekhez is melléklík, például: násá *K o h a r i c s k a*.

A korszellem neveket is változtat; különösen a reformáció bekövetkeztével sok görög-vagy diákra fordította nevét, így lőn *H a u s s c h e i n* *O e c o l a m p a d u s*, *S c h w a r z e r* *M e l a n c h t o n*, *J u h á s z* *M e l i n s*, *H o l c z m a n n* *X i l a n d e r*, *E r d ő s y* *S i l v a n u s*, *Z s á m b é k i* *S a m b u c u s*, *F a b e r*, *F r á t e r*, *S a r t o r i s* *S u t o r i s*, *V i e t o r i s* *I n s t i t o r i s* s. a. t. megjegyzendő: *P e l l i o n i s* Szücsstől, nem pedig — *i n p e l l e l e o n i s*-tól származott.

A tizenkilencedik században sokan magyarosíták neveiket, leginkább használva az alkalmat, midőn érdemeikért nemes levelet nyerének. Így lőn többek közt *R a n p f t b ő l* *R á n f f y*, *H o l c z s t i c k e l b ő l* *D a r a b f y*, *H a d e r m a n n b ő l* *H a d á r y*, *S t e f f i n g e r b ő l* *I s t v á n f y*, kit valaki különösebben megtisztelni akarván, így címzé francziául levelét: *A M o n s i e u r d' I s t v á n f y n é e S t e f f i n g e r*. Ily címzetű levele is érkezett valakinek Bécsbe: *M a g n i f i c o* *D o m i n o* *N. N. E q u o* *a u r i t o* *e t* *R e g n i* *H u n g a r i a e* *G r o l d o* (*E q u i t i* *a u r a t o* *e t* *H e r o l d o*).

Csaknem minden nép eltorzítja az előtte szokatlan külföldi neveket.

A magyar pór szájában Belgiosom: Bele Józsi, Lichtenstein Lik István, Blankenstein Palánk István, Reuss-Kösztritz Rác - Kotrócz, P a l m e r s t o n Pál mester, és Ménesikof Mén csikó.

A bécsiek Barbacsyt Báron Bácsi, Brogyánit Grobiáni, Ragályit Rakail, Hudsonlowet pedig Hundsloch-nak nevezik; miként a francziák Tettenbornt Tétborné-nek. Egy bécsi komornyik így jelente be uránál valakit: Jeruzsálem gróf Erdélyből; ez pedig Bethlen gr. vala.

Még a keresztnevekre is kiterjed a divat. Öt, hat évtized előtt protestáns atyánkfianál — mint Dániában jelenleg is — nagy kedvességben állottak az ó szövetségi nevek: Ábrahám, Áron, Éliás, Enoch, Ezaias, Dávid, Salamon, Móses, Éva, Rebeka, Sára s. a. t. de egy bibliai névről még sem hallék soha: Nabukodonozor (Ne bolondozzon az úr).

Furcsa ezt hallani zsidótól: „*Az én nevem Ignacz.*” Még II. József császár idejében a zsidóknak, mint öt hat század előtt eleinknek, ritkán vala vezetéknevük; csak ekkor választák maguknak a császár parancsára, kedvök szerint különféle gazdag és szép ily neveiket: Diamant, Goldberger, Silberstein, Saphir, Arenstein, Ehrenfels s. a. t.

Később bizonyos családoknál e görög és római nevek nyertek kedvességet: Zeno, Cajus, Julius, Pompeius, Aurél, Emil, Marcel, Virginia.

Ismét később a magyar történelemből Atilla, Árpád, Béla, Géza, Gyula, Zoltán.

Jelenleg pedig a magyarosított: Arslán, Dezső, Ernő, Bódog, Szilárd, Szerény, Vidor s. a. t.

Ve n c z e l királyunk az által is igyekvék magát ajánlani, hogy nevét magyaros L á s z l ó r a változtatá.

Midőn még nadrágul jobbára csak kazimírt és manshestert viseltek a férfiak, a keresztelő pap kérdésére: mi neve leend a gyermeknek? azt felelé szórakozásban a kereszt apa: „*Manshester*”

Ha szerencsés lenne könyvem — mire, megvallom, kevés reményem — oly hölgynek jutni kezei közé, kinek női keresztnévre leend szüksége, hálás érzetem jeléül fogadja e jegyzéket: Arpadina, Blanka, Etelka, Flóra, Jolanka, Narcissa, Otília, Piroska, Szilárka, Serena; mert szép, ha a szépnek keresztneve is szép. Vagy ha kedvesb előtte oly név, mely kurtítva, sőt francziában is jól hangzik: A l fonzina=Zina, Cornelia=Nelli, Celesta, Eufrozina, Fidelia, G i z e l a=Gizi, Georgina = Györgyike, Hildegarda, Valéria, Virginia.

Szokás honunkban néha a meglett férfiakat is Pista, Gyuri, Gida, Laczi, vagy J ó z s i n a k nevezni. Ezeket némelyek szenvedésgéből is használják: *Honnan jösz barátom?* — „*A színházból. Hunyadi Laczit adták. Ez nemde Hunyady Muki fia?*”

De midőn 1838-ban árvíz alkalmával sajkájával a pesti utczákon nemtöként jelenek meg I s t v á n főherczeg, segélyt és vigaszt nyújtandó a szerencsétleneknek, mindenfelé hangozék: „*Látod ott Palatinus Pistát! hogy az Isten őt áldja meg.*”

A brittekről tudjuk, hogy vezeték neveiket néha háromszor is megváltoztatják, t. i. azon jószágok vagy majorátusok után, melyeknek öröklés útján jutnak birtokába; de történik többször, hogy valaki éltében jó

étekkal keresztnevét kétszer is felcseréli mással, például először midőn szerzetbe lép, ismét másodszer pedig, midőn megválasztják pápának.

II. Sergius pápa vala az első, ki a pápai székre léptével (844-ben) megváltoztatá nevét, mivel azelőtt Péter volt, a pápák pedig szerénységből Péter nevet sohasem viselnek.

Cassino szent Benedeknek, Portiunkula pedig szent Ferencznek lévén kedvencz helye, ezt alkalmasint nem tudta azon nő, kit áhítattal így hallék fohászkodni: „*Ó szent Portiunkula szűz könyörögj érettem!*” —

Sok férfi Mária nevet is visel kivált Olaszthonban; s ki nem ismeri Carl Maria Webert!

Egy fiafal házaspárnak iker gyermeke születvén, fiú s leány, az anya leánykájának A d a m i n a nevet akart adni. Az apa ellenzé mondván: „*Szívem, ha te lyánkadat Adaminanak, én fiamat Evanusnak kereszteltetem.*”

Bizonyos együgyű német varga, ki a Dinastia szónak még csak hírét sem hallá, azt azonban még is tudá, hogy Anástasiát rövidítve Nastinak, nevezik, a rendőrség elébe idéztetvén, e vádra: Sie wurden hier angeklagt dass sie die Dinastie beschimpft haben; azt felelé: Ich tenne in unserer Vorstadt alle Kati, Babi, Nani, Stanzi, und wie die Früchteln alle heissen; aber die Na s t i, die kenn ich gar nicht.

Az oláh nők közt majdnem minden harmadik név Flóra lévén, midőn Ferencz császár felső magyarországi körútjában Nagybányára érkezett, és ő felségének kijelentett kívánságára az ottani szép népfaj neki bemutattnék, így szóla zavarodásában a kissé szeles

bemutató: „*Van szerencsém Domine Spectabilis! bemutatni a szép Flórá-t.*”

Olaszthonban szintoly divatos férfiaknál a Caesar vagy C e sár e név, és nők néha Roma nevet is viselnek. Roma nevet viselt ama könnyelmű ara is, kiről élczésen azt irák mátkájának: „*Cave Caesar ne Roma tua fiat res publica!*” — Mire a figyeltetett vőlegény midőn azt felelné: „*Caesar imperabit!*” viszont e választ vévé: „*Et coronabitur!!*”

Honunk egyik főnemes családjában, a tizenhetedik század vége felé meghalálozott kereső ős-apa végrendeleténél fogva, az uradalmakat bíró előfinak, hogy könnyen hívő ne legyen, mindig Tamás nevet kell viselnie. Azt is kiköté a végrendelező: hogy az előfi ha csak egyszer megittasodnék is, majorátusát azonnal veszítse el; Borsod megyét kérvén meg ennek végrehajtására. A majorátus jelen birtokosa maga a megtestesült becsületesség és humanitás, kinek lovagias jelleméhez nem fér szorongó bizalmatlanság.

A legszebb nemzeti német nevek gyakran berg vagy steinnal végződnek: Aremberg, Auersperg, Schwartzenberg, Lichtenberg, Holsten, Lichtenstein, Vittgenstein. Így dicsekvék II. Fridrik, hogy porosz királyi koronájának fő éke e három kő: Z i c h-stein, Dittrichstein, és Wallenstein.

Honi történelmünkben három fa lőn emlékeztetessé: Caraffa, Mustafa s még más fa.

Nevelés.

Plutarch nevelésről értekezését a nemzésnél kezdi; mert néha mielőtt megszületnék a gyermek, már elvetek szüléi a koczkát; és e koczkavetés felettébb fontos a gyermek egész jövőjére, mivel létszerünk képezi a földet, melyet a nevelő művel.

Okos gyermekek nemzéséről M i l o t t külön munkát is írt; és e nem megvetendő mesterségnek ezen rövidke görög nevet is adá: Megalantropognesia! „*Kár — úgymond Voltaire — hogy apja nem olvashatá e könyvet!*”

A nevelés testi s szellemi; mindkettőre de főleg az elsőre ügyelni a szülék természetes kötelme; és midőn megtagadva a természetet, gyermeküket kiteszik, — az államé, mely azt úgynevezett lelenczházakban eszközli.

A párisi lelenczház 1620-ban állíttatott fel, melyben a folyvást divatos jó rend és csinoság megczáfolja azon közönséges ellenvetést: hogy ily intézetekben többnyire elhalnak a gyermekek; miután alapításától kezdve egész 1852. év végéig ez intézetbe felvett 577,696 gyermek közül csak annyi halt el, mint gondos anyák ápolása mellett halni szokott.

E lelenczház egyik csinos termében, hol százhusz két- és harmadfél éves gyermek üle csoportokban a földön, játszva bábjaikkal, monda a főnöknő ismerősömnek,

kérdené meg azon angyalfő lánykától, ki különösen szemébe ötlék: hol lelék őt? „*A hó tetején*” felele nyájasan a kit kérdezett. Midőn oda hagyá a teremtet, még egyszer kegyelettel vissza tekintett ajtajára, mely fölött márványban vésett e szavakat olvasá: „*Apám anyám elhagyott, de az Úr megkönyörült rajtam.*”

Ez épület homlokzata közepén köből faragott gyermek Jézus áll, alant az evangélium e szavaival: „*Invenietis infantem pannis involutum*” — fent pedig e felírással „*Infantiae Jesu sacrum*”

Hivatalos kimutatásokból kisült, hogy a hajdani lelenczek legnagyobb részének utódai ismét a lelenczházba kerülnek; különösen hogy 129,659 korábbi lelenczek évenként 36,000 gyermeket tettek ki; — mivel a szerencsétlenek nem ismervén gyermekkorukban a szülői szeretetet, ez érzélem iránt kevés fogékonysággal bírtak.

Jelenleg a lelenczházakat általán bölcsödékkel (crèche) pótolják, melyekben a csecsemők mindennemű ápolásban részesülnek. 1852-ben Pesten is vettetett alapja egy bölcsödének.¹⁾

Még a hely is, mely bölcsőnk első ringását látá, többé kevésbé visszatükrözi magát bennünk; és mi egészen másfélék az első benyomások a nagy város tolongásában, mint a falusi magányban, vagy éppen a tengerparton.

Apa anya adja nekünk az emberiséget, de csak nevelés az e m b e r s é g e t.

Hol végződik a testi-, ott kezdődik a szellemi ne-

¹⁾ Melly jelenleg fens. Hildegard főhercegnő pártfogása alatt örvendétesen virul.

velés; és nemcsak mint mondani szokták a jó pap, hanem minden okos ember holtig tanul.

Sokkal egyformábban osztják el, mint közönségesen hiszszük, a természeti tehetségek és szellemi tulajdonok; de csak kimívelés és szerencse érleli meg azokat.

Szerencse nélkül. Linné mint varga, s sok egyéb hírnévre kapott pórfiú, mint közönséges szántó-vető halt volna meg falujában.

Embernél a hiányzó állati ösztön helyét a nevelés pótolja, s az első nevelő — éhség után — az édes anya; ő adja meg a további erkölcsi nevelés egész irányát. Ama jeles nagy emberek, kiknek neveik és tetteik a világ-történelemben fénylenek, azt, mivé lőnek, bizonyára nagyrészt édes anyjuktól nyert kedélyi kiképzésüknek köszönhetik, mert feledhetlenek, és az élet minden viszonyaira határozó befolyásúak, melyeket istenes, tiszta kedélyű anya gyermeke szívében ébreszteni törekvők.

Honunkban Brunszvik Teréz grófnő örökíté nevét, dús siker-áldás koronázta törekvéseivel: miszerint saját ügyessége-s költségével hozá létre legelőször is Budán 1823-ban a kisdedővő intézeteket. Még a durva szülékre is kiszámíthatlan ez intézetek üdvös hatása; mert módos gyermekeik szép viselete őket is figyelemre s gondolkodásra ébreszti.

Fáy András, a kegyeletek embere, tartja ez intézetek felállítását leghatalmasb lépésnek arra, hogy a menny már itt a földön is létezzék. A buda vízivárosi óvoda ünnepélyes megnyitásakor, a németben kissé gyakorlatlan szónok, így kezdé beszédét: Hochherzige Grundirerinn! (Gründerinn).

A nevelés első főeleme a vallásosság, és a *mens sana in corpore sano*.

E részben a kikürtölt poroszthoni nevelés elemei kevésbé szilárdak; mert 1839-ben Schütz azt állítja, hogy egy Brandenburgban utazó tanár e kérdésre az iskolában: „*Hallottal e valamit Jézus Krisztusról?*” a tanulók mindegyike azt felelé: „*Nem.*” És Berlinben a katonának állított 100 ifjú közül alig találtak hús egészséges, szolgálatra képes egyén.

Második elv tán az lehetne hogy: feljebbvaló a szellem- és szív-, mintsem az elme képezettség, habár hűség emlékezet nélkül a szellem is bajosan művelhető; s már Cicero is monda: „*Tantum scimus, quantum memoria tenemus*” I. Napóleon pedig kinek magának is kitűnő emlékezete volt, az emlékezet nélküli főt örserg nélküli várhoz hasonlítja.

Korunkban a nevelés Némethonban hír szerint óriási előhaladást tőn. Özöne van ott az úgynevezett gyermek-iratoknak, nevelési vezérfonalaknak; csak a szülési mesterségről gyermekek számára nem írt még senki; s ha tovább nem jutának — ezt egyedül a sok nevelés okozható.

De azért mégis Oszterath állítása szerint a porosz második kamrában, nyugoti Poroszthon egész községekben egyetlenegy ember sem tudja nevét aláírni. Berlinnek 66 ezerre menő iskola-kötelezett gyermekei közül 29 ezerén a legnagyobb elhanyagoltságban lengenek.

A bécsi német olvasókönyvet Berlinből egész Némethonban legjobbnak hirdetik.

A közönséges kerti epret dió nagyságúra lehet növeszteni, de elveszti finom szamatját, szép pirosságát,

kedves illatát, és ezt művelés általi nemesítésnek nevezük. Előtte kedvesb a kerti eper, melyet a kertész fattyú sarjadékaitól gondosan megtisztítva, helyesen mivel; ez természetes nagysága mellett megtartja eredeti szamatját, pirosságát, kedves illatát.

Nevelés dolgában pontosak a régiek tudósításai; nevelésük a korhoz alkalmazva egyszerűbb, határozottabb és célhoz vezetőbb lehetett; céljuk a tevékenység, a polgári kötelmek, és honi törvények kellő megismertetése volt.

Korunkban a gyermekek, mintha már gyermekek sem volnának, társaságokat látogatnak, és bűnöket tanulnak, még mi előtt maguk elkövethetnék, és annyira kotnyeletekké válnak (mit azonban együgyű szülék élénk észnek hisznek), hogy éveik előtt nagyokká, mielőtt kifejlettek már leéltekké, fiatal öregekké lesznek.

Peszta lozi (* 1745 † 1827), a hő emberbarát és népnevelő vala az első, ki megértvén R o u s s e a u „*Emiljéből*” a tudósok, és általán az európai egész műveltség fonákságát, felállítá azon tanszert: miszerint minden oktatást érzéki és szellemi szemléletre építve, a gyermeknek emberré formálását, össz-erejének természetesen egymásra következő tantárgyakban! önmunkás és szakadatlan gyakorlásával eszközölje. Szerinte nem a számolás, olvasás, írás, rajzolás, éneklés s. a. t. betanítása, az elemi oktatás célja, mint inkább a gyermek erejének e megnevezett tárgyakbani gyakorlása.

Azonban e felettébb egyszerű helvet tanító életmodora olyan volt, hogy gyakran kimondák rá: „*Ezen embernek nincsen nevelése*” mi arra mutat: hogy miután már részesülünk az első nevelési elvekben, önmagunkat

kell mívelnünk, hogy vagy el ne parasztosodjunk, vagy el ne urasodjunk.

Találkozott igen értelmes férfiú, ki P esztalozit és Roussea ut nevelés dolgában nem tartja tekintélyeknek mondván; „*Tán attól tanuljon a világ nevelni, ki saját gyermekeit lelenczházba küldé?*” ki mindig csak a természet könyvében akart olvasni?

Az oktatás csak kis részét teszi a nevelésnek. Az iskola kész nézetek helyett csupán módot nyújt saját ismeretek szerzésére, melyek nem attól függnék a mit az iskolában tanult valaki, hanem a mit az életben tapasztalt.

Középszerű, még pedig különösebben gyöngé főnek a privát nevelés — bármennyire feste is azt fresco ecsettel a trencsin megyei követ az 1825-iki országgyűlésen — ügyes oktató, vagy eszélyes szülék keze alatt, kétségkül legczélszerűbb; csakhogy ritka az igazi jó nevelő. Közönségesen csak a legolcsóbbakat keresik, és ha már minden rendiben volna is, gyakran a mamának majomszeretete mindent elront.

A majom néha csupa szeretetből agyon szorítja fiát; az ily szeretetű anyák nagyra nevelik ugyan a magukét, de csak a világ, család és azoknak nyomorára, kiknek illetén fiatal majommal foglalkozniuk kell.

A szegény szülék elhanyagolt, elvadult magzata koránsem gerjeszt oly erkölcsi undort, mint valamely vagyonos családnak rosszul nevelt, elkényeztetett gyermeke.

Felettébb szigorú apa alattomos, vagy komor fiákat nevel. Többnyire megadják a fiák apjuk nagy eszének árát, de eszélyes és vallásos anyától többet lehet várni; miként ezt a nevelés nagy mesterei, a jezuíták, szinte jól tudták.

Anyás gyermekén megláthatni minden pillanatban

az édesanyjai kötelmek activáit és passiváit; habár legkellemesb foglalkozás a gyermeknevelés; mert a gyermek lelke olyan mint a rózsafa: jó illatot terjeszt maga körül míg faragcsálják és formálják.

Gyermekek képezik a szüleik naplóját; a fiuk atyjukét, a leányok pedig anyjukét. Ha két órát töltesz 16 éves hajadonnal, bizonyára 16 évet olvashatsz édes anyja naplójából.

Németben, elég furcsán, udvarmesternek (Hofmeister) talán azért nevezik a nevelőt, mivel gyakran a nőnek udvarol, és ebben mester.

Korunkban rendesen jobban fizetik a táncz- és egyéb mestereket, néha a francia szakácsot, vagy komornál is, mint a valóságos nevelőt.

Aristipp ezer drachmát kívánt. „*Annyiért rabszolgát is vehetek*” felele az apa. „*Cselekedd! úgy két rabszolgád leend*” monda a bölcs.

A lovászmesterek kik lovat tanítanak, rendes úri módon — kik ellenben fiatal honpolgárt nevelnek, szegényül élnek.

Hát még a falusi mesterek és tanítók! nem csoda ha télen az iskola ajtajára írják: „*Ne feledjétek első kötelességtöket gyermekek, darabka fát (vagy az alföldön tűzeket) hozni magatokkal az iskolába!*”

Úgy látszik; mintha az évi járandóság szabályozásakor a gyermekek kipárolgásait, mint az iskolamester hosszú élete s egészsége fentartására szolgáló anyagot, betudák fizetésébe.

A legutolsó színész nem adná háromszor egymásután az Elveszett fiúban az iskolai-mester szerepét

azon fizetésért, melyért számtalan valóságos iskolames-
ter azt egész évben vinni kénytelen.

Quem Dii odere, Paedagogum fecere.

Ugyanazért *D'Alembert* el nem fogadá II. K a t ali-
nak mint képzelhető, fényes feltételek alatti meghívását ne-
velőnek. „*Minden mit taníték könyveimben: kevés tu-
domány és elégségnél nem egyéb*” ezt válaszolá a bölcs.

Sokszoros tapasztalat szerint a növendék azzá vá-
lik, mi a nevelője.

Midőn 1848-ban a társadalom kicsapott medréből,
átalán véve mindenütt a néptanítók osztálya lépett fel
legellenségesebben az állam ellen.

I. Frigyes Vilmos maga kérdé ki gyermekeit a
káté- s bibliai történelemből, és jaj vala nekik, ha aka-
doztak; kurta mankója (mely többször is szerepelt éle-
tében) annál jobban nehezede szegénykékre, minél in-
kább bánta őt a köszvény.

Néhány évtized óta lassan-lassan tanodáinkból már
száműzeték a korbács- vagy botrendszer.

Fuchs egri érsek, lelkészek számára ily című
munkát adván ki: „*Methodus recte gubernandi Paro-
chiam*” —bizonyos különcködő lelkész e címet ajtaján
csüggő korbácsára, másik hasznos könyvnek e címet pe-
dig „*Ars longaevae vitae*” —kulacsára alkalmazá.

Középkorban az iskolát németül fenyítő háznak, elő-
járóját pedig fenyítőmesternek nevezék.

Rejlik némi igazság B u z m i rector uram szavai-
ban, ki II. K á r o l y látogatásakor, a tanodában fején
tartván fővegét, midőn kikíséré a királyt, azzal mentege-
tődzék: *A világért sem szabad gyanítaniok tanítványá-*

innak, hogy nálamnál még előkelőbb is létezik valaki; különben nem boldogulhatnék velök”

Különös, hogy középtanodáink testgyakorló intézeteknek — G y m n a s i u mnak — neveztetnek, holott a test kifejlődésére üdvösen ható gymnastikának itt híre sincs.

A borz megkerüli májusban kicsinyeivel gödrét; a medve s róka maga viszi prédára fiát a mezőbe; a sas-keselyű maga kíséri fia első röptét a légbe, miként a tengeri borjú övét a vízbe; — és mi? mi magukban küldjük fiainkat sokkal veszélyesb elemnek: — az egyetembe! hol kellő felügyelet nélkül gyakran épen az eszesb látogatja hanyagul a hallgató termeket, mellest néha mindenfélét tanulnak mire szükségök nincsen, feledik, mit feledni kár; és gyakran őrszem hiánya miatt testben lélekben megromlanak.

Hiába mondja bucsúzásakor az aggódó anya: *„Ne hozz fiam nekem egyebet vissza, csak az ártatlan arcodat.”*

Miután kissé meglapíták szegény szüléik erszényét, haza térnek, de már most ha ép úgy kíváztatik, az állami vizsgálatra a jobbak ernyedhetlen szorgalommal feszülnek.

Agesilaus e kérdésre: mire kell tanítani a gyermekeket? azt felelé: *„Mit nagy-korukban cselekedniök kell.”*

Mily nagy lépés leendett a nevelésben, ha Gall pkéletesítvén koponya-tanát, mindenkinél eleve megliidhatnók a megtudandókat; és az állam általános kopoiya-vizsgáló bizottmányt rendelhetne. Addig tehát türelem! —

Azonban mégis hasznos leendne, az egyetembe

készülő úrfiakat okosan eleve kikémleni: vajon átalán vagy-on-é az egyetemi tanulmányok bevételeére elég adományi képességük? és ha nem, rábírní őket, hogy inkább ipar- szorgalom-, vagy ez áldott terménydús honban gazdaszatra szentelvén tehetségüket, ez úton váljanak honboldogító polgárokká, boldogabb emberekké.

„*Jöszte gyermek és tanulj okulni*” — e szavakkal kezdődik a régi *Orbis pictus*. De jó Isten! mily kerülettel jutunk gyakran ez okulásához.

Az ember életére oly nagy fontosságú nevelést nem egyedül szülők, nevelők, oktatók, tanárok, hanem gyakran a helyzet, jó barátok, kedvesek, és különösen minden mesterek legdrágábbika a bal sors eszközli, maga idején pedig legjobban kimíveli az embert a világ, társalgás, élettapasztalat, utazás, a természet tanulása, mely legjobban megóvjja ábránd- és előítéletektől az észet; végre a folytonos olvasás és gyakorlat, mert:

Ingenium studio si non acuatur hebescit.

Nevetés és mosoly.

A nevetés a lélekezéshez tartozó eszközöknek többnyire kellemes görcsös mozgása; a has és arcz létsze-
reinek vonaglása; a kénylés (Behaglichkeit) és öröm ter-
mészeti kifejezése; miként ellentéte, a síres, természe-
tes kifejezése a kénylenségnek és fájdalomnak.

Gyönyör és fájdalom, minden emberi cselekvés e
két okfö- s szélsősége, legközelebbi rokonok a termé-
szetben; mert az erősen kaczagónak szintúgy folynak
könyei, mint a sírónak; mindkettő, közös törzs gyü-
mölése lévén.

Ha a fájdalom-sajtolta könyek a sebzett szív vére:
ellentétül a nevetés a derültség májusa lehet.

A fohászokodó magába szívja, a nevető fúvóként
gyorsan lüktetve ki leheli a levegőt; egyszersmind a
száj szögletei visszavonulnak, homloka kitágul, halán-
tékain redők támadnak, szeme ragyog, szemöldei kissé
sülyednek; ellenben emelkednek az arcok, még pedig
ha duzzadtabbak annyira, hogy alig látszik ki nevetés-
közben a szem.

Minden állatok közül csak az ember nevet (és
csak ember öli meg magát); miért ne venné hát igénybe
minél többször eme kiváltságos engedélyt, ha nem vet-

te is igénybe Cato, Heraclit, Anaxagoras és Phocion, kik, mint Plinius és Aelian állítják, soha sem nevettek.

Ágoston ugyan, Salvianus, és más szent atyák tudni akarják, hogy Üdvözítőnk sohasem nevetett, legfeljebb csak mosolygott, habár Jehováról írva van: „Az Úr nevelé őket.”

Aristoteles szerint a gyermek mielőtt negyven napos, sír ugyan, de sohasem nevet; sírásuk, mint sz Cyprián mondja, szent keresztség utáni vágyuknak tekinthető.

A dajka fejére borítja kötényt, s látására a gyermek elkomorodik vagy sír; hirtelen leveszi azt, és nevet a gyermek, így változtatá Rubens a nevető gyermek arcát egyetlen ecsetvonással síróvá. De a nők is értenek e mesterséghez, nevetés és sírás oly viszonyzatban állván náluk, mint napsugár és eső. „*La femme rit quand eile peut, et pleure qnand elle veut*”¹⁾).

A férfi-könyvek átalán veszélyesebbek; nőknél gyakran nem egyebet jelentök, csak hogy a szép nőt még szebbé teszik.

Ha álmában mosolyg a kisdéd, keresztény regényes hiedelem szerint angyalkák játszanak vele; habár, mint az orvosok mondják, a gyomor saványa okozza.

Miként az öröm és fájdalom, úgy a nevetés és sírás is az élet oeconomiajához tartozik; amaz nyilván emeli gyönyörünket; emennek pedig szinte van üdvös hatása, mint a szőlőtő szemét erősítő úgynevezett könyűinek.

¹⁾ A nő nevet mikor lehet, és sír mikor akar.

Életbajok egyensúlyozására adá nekünk az anya természet a nevetést, álmod és reményt: utóbbik az émőnek édes álma, s a béketűrés legerősb támasza. Mind a három, de kivált első kelteje, fájdalom! rendesen épen akkor hagy el bennünket, mikor legjobb hasznukat vehetnők: midőn szenvedélyeink dühöngnek, idegeink szenvednek, és megbomlik gépünk.

Ha a fájdalom annyira feszíti mellünket, hogy az ágyékhártya rendülését lehetlenné teszi, önként elmúlik minden szeszély, élcz és nevetés.

Minden egészséges mozgás közt, minő a járás, lovaglás, kocsizás, vívás, táncz sat. legüdvösebben hat a nevetés-előidézte mozgás.

Nevetés a legjobb csemege ebéd vagy vacsora után, mert elősegíti az emésztést, vérkörtet, páralgást, éleszti valamennyi létszer erejét; oly hatású mint a prüszkölés, köhögés vagy hányás, csakhogy mind-egyiknél sokkal kellemesb.

Semminek sincs oly jótékony befolyása az alsó részek — némelyeknél nagy fontosságú — ürítő rendszerére; miként ezt tudós Schott is megírja. „*Risu deficiamus poene omnes, praesertim famulae nostrae quibus risus cessit in urinationem.*”

Nőknél néha rokonszenvileg működik már a hang is, például a hordócsap csurgása némelyiket hasonló műtéteire készíti.

Jó ízű kaczagás; e minden gyógyszerek legártatlanabbika enyhíti, sőt néha meg is szünteti a máj- gyomor- és lép-fájást.

Egészségük ártalma nélkül csak azért képesek a

nők inkább nélkülözni a testi mozgást mint a férfiak, mert többet nevelkeznek.

Bizonyos orvos Miskolczon nemrég ily című könyvére „*Anekdoten zum Todtlachen*” előfizetéseket gyűjlén, miután könyve a kitűzött időn túl soká meg nem jelent, hírlapilag nyilváníták aggodalmukat az előfizetők, hogy a szerző talán saját munkáján neveté magátágyon; meg nem gondolván, hogy előfizetői agyon sírják magukat elveszett pénzük miatt.

Talán az is agyonnevette magát, kinek halálfeje vigyorogni látszék, Az ily vigyorgó halálfő előtt elmélyedve álló Montesquieu tol kérdvén valaki: vajjon mit nevethet? „*Az élőket*”—felele a bölcs.

Bizonyos bonmotistához, ki unalmas tréfáival kihívó modorban kívánt tetszést aratni, így szóla a hallgatók egyike: „*Kérem, szíveskedjék engem megcsiklandni, hogy kaczaghassak kegyed élczés eszméi felett.*”

A csiklandás a gyönyörnek végső, s a fájdalomnak első fokozata lévén, Heydenreich az ebből származó nevetést nem csupán testinek hiszi. És csakugyan a csikland-gerjesztette kábító kéj az eszes öntudatot is háttérbe szorítja, s az embert szellemiségéből is kivetkőzteti. T i s s o t n a k sikerült csiklandás által az úgynevezett angol nyavalyából több gyermeket tökéletesen kigyógyítani, a nélkül hogy agyon neveltette volna őket; miként ezt a morva társakról (Maehrische Brüder) regélik, kik vért ontani nem akarván, így végzek ki áldozataikat.

Midőn F r i a n d tábormok e parancsszavára Egyiptomban: „*Négyszöget képezz, közepére a tudósok és a szamarak!*” hatalmasan elkaczagá magát az egész fran-

czia hadsereg; e felett a megtámadó arabok magukat elárultaknak hívén, annyira elrémültek, hogy nyomban visszafordultak. Tehát még a hadászataiban is volt már üdvös hatása a nevetésnek.

Egy ember, egy falevél, és így egy kaczagás sem hasonlít a másikához.

A pesti 1851-dik évi műkiállításban remekül festett képet láték Swoboda Eduárdtól, mely urak nők, öregek, fiatalok és gyermekekből, öszvesen mint egy 18 főből álló társaságot; különösen pedig azon pillanatot ábrázoló, midőn a társaságot éneklése- s gitárjával mulattató vagy untató furcsa alakú embernek a háta mögötti állványon ülő majom leveszi fejeéről parókáját, és magáéra teszi; mi felett a társaság valamennyi tagja, mindegyik másmás modorban és taglejtéssel, kaczag.

Sérti az Hiedelmet az, ki ott, hol mindenki kaczag, egyedül maga mutat komoly arcot; mint itt a parókáját vesztetté-zenész. Úgy szinte az is sérti, ki számos szomorkodókkal, ha szinte maga nem szomorg is, legalább résztvevő szomorú arcot nem mutat; gondolja bár magában, mit a búsnak látszó fiatal özvegy gondolt zsarnok öreg férje koporsója fölött: *Sit divus, dummodo non vivus!*

C o r r e g i ónak, a gráncziák remek képírója, s mosolygó arcok utánózhatlan nagy mesterének fején angyali mosoly hajolja a nézőt.

Mennyire különbözik az ártatlan gyermek szende mosolya, az angyalkáját karjain ringató boldog anyától! — mennyire a boldog szerelmesek titokteljes menyeyei mosolya, a gazdagon adományozott hálás szegényétől! — a szép cselekedeteiért önmagával megelé-

gedő emberbarát mosolygása, a szűkkeblű önzőétől! — a nagyok gőgös kegymosolya, a zsidó uzsorásnak sikerült nyereszkedése fölötti csöndes kacajától! — a kéjde-nő cselszövényes hunyorgó mosolygása, vagy az agg szűz káröröm-vigyorgása egy szép fiatal hajadon bukásán! Máskép nevet a gúny, és megvetés, máskép az elégedett szív.

A francia, egész Európában legtöbbet kaczagó nemzet, csaknem úgy mint a majom, fogaival is nevet.

Őrültek házában is sok ugyan a hahota, de kinek volna kedve velők hahotázni, hacsak nem ő maga is a ház kijelöltje.

A kedélyes jó izú nevetés azonban az életbölcse-
ség igazi olaja; és egyaránt üdvösen hat a testre s lélekre.

Magasb művelés, túlfinomított szokás teremték a mesterséges nevetést, mely annyira különbözik a természetes nevetéstől, mint a gyermek szívélyes rá mosolygása a fonnyadó kéjhölgy, udvaronc, vagy diplomata tükör előtt betanult mosolyától; mint a falusi szép hajadon rózsalángja, a hervadásnak indult delnő párisi drága pirosítójától.

D a m a s c e n i apát állításából: hogy az epés nedv-alkatú, h e h e! — a vérmes h i h i! — a méla h o h o! — a nyálkás pedig haha-val nevet, legfeljebb is csak annyi lehet igaz, hogy a férfiak többnyire A. és O. a nők pedig E. és I-val nevetnek.

L a v a t e r azt mondja: „*Mindenki külön fogalmat képez magának, és csak ezek után kaczag; így tehát a kaczagót, mint szinte jellemét is, meg lehet ismer-
ni nevetéséből. Épen csekélyiségekből jobban kitetszik,*

minő valósággal az ember, mint fontosabb dolgokból, hol jobban összeszedi magát. Vannak emberek kiknek azonnal meg lehet szemeikből ismerni, hogy a tréfát és nevetést élet fűszerének tartják; és ezek rendszeren a jobbak.”

A szem mindig előre mosolyg, miként ezt még a gyermekek, és állatok, kivált az ebek is észreveszik, midőn az ember szeme közé nézve, ebből tudják meg, tréfa-e vagy komorság? és a mesterséges nevetésnek egyedül az ajkak engedelmessé válnak, de nem a szem és homlok.

A nő nevetése rendszeren hangosabb, mint a férfié; mert több rokonszenvvel bírva, hangosabban szereli másokkal tudatni örömét.

Azonban az igen hangos nevetés, úgy szinte a rögtön felkaczagás, a nélkül hogy még valaki okát is tudná, vagy ostobaságra, vagy elhanyagolt nevelésre mutat.

Úgy szinte határozattan megismerhetni nevetéséből az arczátlan nő érzelmeit.

Közönséges míveletlen embernek legkevesebbé van hatalmában a nevetés.

Az orosz, ha kenyeret és sót nyújt valakinek, sohasem mulasztja el a mosolygást; mivel azt minden mérgezés ellen varázserejűnek hiszi.

Sok ember ösztönszerűleg mosolyg; így a nyájas, vidor ember homlokán hordja ajánló-levelét. Sok ellenben, midőn redős homlokkal mondja: „*Én azt csak nevetem*” — inkább sírna. Pedig a nevetés e nemét még Istennek is tulajdonítja Horác, ismeretes versében:

„Prudens futuri temporis exitum
 Calliginosa nocte premit Deus,
 Ridetque si mortalis ultra
 Fas trepidat.”

A nevetséges eszmék felfogásából származó szellemi nevetés, midőn t. i. csak a lélek nevet: az aesthetikus tetszésnek, és ha Isten is úgy akarja, nagy részt e könyvnek is célja. — Lelki mozgalom az, és tiszta kellemes érzet; annyira különböző a testi nevetéstől, mint az ok, és hatás.

Miként akármennyi lágy szívű ember van, ki még sem könnyen sír: szintúgy találkoznak komikusok is, kik ritkán nevetnek.

Ha valamely komor nagy kamasz, székére bocsátkozni akarván melléje ül és esetlenül földre rogyik, tíz néző közül bizonyára kilencz kaczagni fogja. Nem úgy, ha ezen eseményt csak gondolja, vagy olvassa valaki. Ebből következik azon gyakorlati észlelet, hogy a szemlélet vagy szóbeli előadás gyámolítja s emeli a dolgok nevetséges voltát; s hogy a komikus írónak annyival több észképesség- és előterjesztési tulajdonokkal kell bírnia, ha tetszeni kíván. Különösen felednie nem szabad, hogy jókedvű társaságban az ember száz dolog felett is kaczag, mik olvasva talán untatok leendenének. Ha már egyszer víg társaságban neki kerekedtek a nevetésnek, még a felett is kaczagnak, ha elhagyván akaczagást közülök egyik kérdi: ugyan miért neveténk most?

Színházak- vagy társaságokban figyelve arra, mi felett kaczag vagy nem kaczag e vagy amaz előkelő nő, vagy nagyhírű férfiú, igazi jellemükben ritkán fogunk csalódni.

Neveltség.

Hol ártalmatlan képtelenségben, vagy törvénytöli nem fontos eltérésekben meglepő ellentétet, a természet és szabadság közt egyenetlenséget élénk szemlélődéssel veszünk észre: azt nevezzük közönségesen neveltségnek.

A neveltségnek sorsa az, mi a szépségé: *Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam.*

Így teszik egyiknek jobban Sheridan eszméje, ki Pit tnek a huszonnégy éves országglárnak tanácsára, hogy jobb volna politikáját felcserélnie a színpaddal, azt felelé: „Köszönöm a jó tanácsot; első munkám, második része leend a „Mérge s fi ú ” n a k (angol színdarab címe).” Az egész ház előtt neveltségessé lön Pit t, és rajta száradt a mérge s fi ú nevezet.

Másoknak ismét inkább tetszik a hírhedt Júlia eszméje, ki e kérdésnek: „Miként lehetséges az, hogy valamennyi gyermeked férjedre hasonlít?” neveltség szint kölcsönözvén azt felelé: „Mert oly hajó nagyok, mely akkor vállal még csak utast, ha már horderéjéhez képest meg van rakodva.”

Minden neveltség tárgynak valami illedelmetlent, célelenniést, szabálytöli kivételt kell tartalmaznia. Ne-

vetjük a félelmes katonát, selypegő szónokot, kaszalábú tánczmestert, hasas kengyelfutót, szerelmes rászédett véneket. Mint mikor Voltaire árverés alkalmával megveszi az arany burnót szelenczét, melyet rejtett arczképével szíve kedvesének ajándékozott, s felpattantván födelét, Lambert halálra gyűlölt szép fiatal vetélytársa arczképét leli benne saját képe helyett!

A váratlan és meglepő épen azért emeli humorista szájában a nevetséges eszme becsét, mivel komolyságtól nem váránk nevetségest.

Azon bíró, ki, mielőtt meghiteltetné házában az alkalmasint hamis esküre készülő zsidót, kinyitván valamennyi ablakot, a zsidó e kérdésére: „*Mirevaló tekintetes Uram az az ablakkinyitás?*” azt felelé: „*Mert miattad, zsidó! nem akarom az ördöggel betöretni tél idején minden ablakomat*” váratlanul úgy meglepé a zsidót, hogy a világért sem esküdött volna.

A már korán reggel ittas inasát pirongató úr is el-kaczagá magát inasa váratlan feleletére: „*Hisz ez még tegnapi mámor nagyságos uram!*”

A képtelenségnek továbbá fontos vagy káros következés nélkülinek kell lennie, hogy azzal erkölcsi természetünk ne érdekeltesék.

Így kaczaghatjuk ugyan az árok partján fekvő részeg drótostót, ki boros szája környékét nyalogató ebét, csókoló barátja ként ölelgeti: „*Bratre, moje mik bratko!*” de ha beleesvén az árokba kificzamodik keze vagy lába, kaczagni embertelenség.

Továbbá a nevetségesnek az a sorsa, mi azon férjé, kinek első fiatal neje ősz hajszálait, a második pedig,

nálánál korosabb, a fekete szálakat tépi ki. Nem tetszhetik mindenkinek minden. *Ne Jupiter quidem omnibus.*

Elméletileg nem kellene ugyan a testi hibáknak nevetség tárgyául szolgálniok, mivel csak az önkéntes cselekvések és hibák nevetségesek; de gyakorlatilag egyedül a nemesített természetű nem kaczagja.

Cave a signatis! ez csakugyan alaptalan sajnós előítélet. Lord Byron és Walter Scott, La Fayette s Talleyrand biczegtek. Pál czár annyira rút arcú vala, hogy még pénzeire sem vereté arczképet. De okosságára mutat az, hogy midőn Graf von Norden név alatt Parisban mulata, s az utczákon mindenütt mondani hallá: „Ó be rút, ó be rút!” azt felelé: „Ha még eddig magam bizonyosan nem tudnám, itt már eleget hallhatom.”

Fischbein nagy híre kapott azon különös tulajdonával, miszerint legremekebbül festvén az állatfökel, tartózkodás nélkül mindenkinek szemébe monda: minő állathoz hasonlít arcza? — Hamilton asztalánál így szólt az úri vendégek egyikéhez: „Bocsánat! eleinte önt számárnak tartam, pedig valóságos ökör.”

Minél alantabb áll valaki a mívelt emberiség fokán, rendesen annál többet hasonlít a külseje állathoz.

Hajdan, de még jelenleg is, a pór kaczagni szokta a kitünőbb testi hibát; ugyanazért, mint már Mózes törvénye szerint, úgy korunkban is a papságra nézve egyházi szabályszerű akadálynak tartatik az.

Cicero, *Deformitas et corporis vitiorum bellissima materies*-ét a mívelt ízlés és finomabb nevelés már rég száműzé az aljas bohókaság durva körébe.

Oraniai Fülöp, többször megveretve L u x e m-

burg tábornagytól, ezt rendszeren csak a görbehátúnak nevezgeté. „Mikor látott ő engem hátulról?” kérde Luxemburg.

Az okos maga is neveti saját testi hibáját, és nem cselekszi azt, mit bizonyos szerencsétlen arczú nagy úr cselekvék, ki ablakközi nagy tükrében, meglátván arczát, mordányával összezúzá — a tükröt.

Komor rút arczról mondja a német, hogy tőle még az édes tej is megposhad. Azonban azzal vigasztalhatja magát a rút arczú, hogy a szépség múlandó, de a rút arcz még harmincz évek múlván is változhatlan; és míg mások féltik szépségüket, ő nyugalmas. Rút személyek jobban kimívelik és érvényesítik lelki tulajdonaikat és szívüket, ezzel maradandóbb kedvességet nyernek, mint a gyakran üres és kajfos (arrogáns) szépek.

A míveltebbek Eugenben korának leghíresb tábornokát szemlélek; — a pór, csak azon fitos orrú kis emberkét, ki barátszínű köntösében mindig csak burnótól; sőt saját katonái is rendszeren a kis kapuczinuskának nevezek, míg kivívá a zentai nagy diadalt.

Homo longus raro sapiens, ez állítást még Báco is hitte, hasonlítván őket magas házakhoz melyeknek legfelsőbb emelete rendszeren üres.

Londonban bizonyos tréfás orvos azzal nyert nagy fogadást, mert állítá, hogy igen görbe jobb lábszáránál még görbébb is létezik a társaságban; — előmutatván bizonyosságul saját bal lábszárát.

A görbehátúak többnyire észszel, vagy legalább élczczel pótolják azt, mi hiányzik, vagy fölösleg adatott a testnek.

Aesop ésMendelsohn, Scarron és Pope,

Manuillon és Lichtenberg, púposhátúak, és mennyire kitűnő egyéniségek valának!

Midőn Podmanitzky ¹⁾, a mívelt, szeretetre méltó Podmanerl, miként a delnök rendszeren nevezek, Parisban mint a három szövetséges fejedelem teljhatalmú megbízottja működék, kérdé tőle gúnyosan két utczai uracs: „*Kérem, nem Aesop ön?*” — „*Ki találák önök — felele nekik; — hisz beszélni hagyom a barmokat.*”

Többnyire az ily testalkotású egyéneknek legnagyobb bajuk — a szerfölötti nőszvágy.

A nevetségesnél kéjérezelmünk egyik főoka az életszellemeknek meglepő, valódi, vagy csupán látszó esztelenség általi felébresztése.

Társas ebédnél a vendéglőben az urak hallván, hogy köztök ezüst kanál veszett el, önként ajánlja az asztalnál ülök mindegyike, hogy kifordítandja minden zsebeit. „*Nem nem!* — szól közben a vendéglős — *hanem csak kegyeskedjenek fél per ezre asztalkendőkkel befedni fejeiket*” — „*mindnyájan befedék már?*” — „*Igen*” — „*az is kinél a kanál van?*” — „*Igen*” — felele gépíleg egyik, ki miután tréfára fordítá a dolgot csak hamar elsomfordált (er ist schon fort), míg a többi szünni nem akaró kaczagással tölté el az éttermet.

A nevetséges dolgot gúny nélkül megkaczagjuk; az arra méltó embert pedig gúnyosan kikaczagjuk.

Van bizonyos fokozat, mely alatt a mívelt em-

*) B. Podmanitzky Péter cs. k. v. b. titkos tanácsos és Bács vármegye főispánja.

ber még nem nevet, és melyen túl már szinte nem nevet; ezen bizonyos „*nem tudom mit*” csupán érezni, de szóval fejtegetni nem lehet. Különösen értett ehhez Aesop.

„Ridiculum acri

Fortius et melius magnas plerumque secatur res.”

A komikus élcz gerelytű (Lanceta), mely ügyes kézben leveszi az ész szeméről a hályogot, de kellő vigyázat nélkül véle mégis sértheti a vizsga szemet.

Az élcz és szeszély legnagyobb haszna mindig az leend, hogy nagyobb világoságra hozza azt, mi az emberben nevetséges, véleményei- szenvedélyei- s cselekvéseiben ész-ellenies; továbbá, hogy az ábránd, balhit, zsarnokság, butaság és míveletlenség elhatalmazásának gátot vet; — mert a nagyobb is, kisebb is egyaránt óvakodik, hogy cselekvéseivel magát ki ne tegye nevetségnek.

A párisi lázadás alkalmával ki állván a sorkatonaság ágyukkal, szuronyos töltött fegyverekkel, a katonai parancsnok komolyan felszólítja a népet nyugalmas szétszólásra; de ismételt felszólítása is siker nélkül maradván, a tábornoki parancsszóra, ketté oszolván a szárnyak, hatalmas hat nagy tűzfecskendő gördül előre, és ezek oly erővel lövelik árjaikat a lázadókra, hogy azonnal szerteszét oszlottak, félvén — a gúnyos kikaczagástól!

Mindent, még a legszentebbel is sértheti ugyan az arczátlan élcz, de végre mégis győz az igazság.

„*A nevetető nem számolhat becsülésre*” ezen gyakorlatilag nem álló, s legfeljebb is csak bohócokra alkalmazható elvszabályt bizonyára gyöngé fő gondolta ki, saját gyöngesége homályos érzetében.

A megnyilazott természetesen nem igen fogja becsülni az élczés vagy gúnyos szeszélyül, de leginkább azon okból nem, minél fogva szinte nem igen kedveljük azt, kitől tartunk, kit megirigylünk, kinek ész-felsőbb-ségét titkon megismerni vagyunk kénytelenek.

A korlátolt ismeretekkel bíró kaczag, mivel a legközelebbi czélt fel nem fogja; — a tapasztalt, ismeretdús férfiú pedig azért kaczag, mivel a legfőbb czéltóli távul különbséget is észreveszi.

Faluhelyen már a szerecsen megjelenése is nevetséget gerjeszt.

Mindig elébb érezzük mint sem gondoljuk a nevetségest; és eltűnik, mihelyt gondolkodni kezdünk fölötte.

Midőn a britt szónok beszédét a parlamentben igjkezdé: „*A nép felség megsértetnék, ha sat*” megkaczagá az egész ház, mivel eddig csak királyi felséget ismert; — de később bámulá.

Ki sem kaczag annyit mint a siket-némák; mivel két érzék hiányával lévén, képletük korlátoltabb, képzelő erejük pedig fölötte élénk. Annál indulatosabbak, minél kevesebbé képesek kifejezni magukat; ha pedig mímeiket meg nem értjük, oly furcsán cselekszenek, mint a szamar midőn égő taplót dugnak farka alá: nem hogy felemelné farkát és lerázná magáról az üszköt, hanem még inkább oda szorítja farkával, bakszöktetve ide oda.

Nevették a szegény ábrándos genuai hajóst, pedig Colon erélyes lelkesülése, és Perez barátnak befolyása nélkül Isabella királynéra, maiglan is felfedezetlen volna Amerika.

Nevették Galileit, Copernikot és állításukat: hogy „*A föld forog a nap körül.*” Nevették Ximenes ki Navarras afrikai hadseregénél barát-kámzsában kardosan jelent meg öszvérén, előtte egy barát szinte öszvérén a kettős érseki kereszttel; de bámulák nem sokára a nagy férfiú rettenhetlenségét.

Franklint is nevétték villámhárítójával, és Jenner, ki szerintük tehénhimlő-oltásával rokonságba akará hozni barmokkal az embert.

Így nevétték Romában Messerschmidet, ki napszámos köntösben, hársfa tuskóját a Farnese palotának Herkulese előtt földre lévén, minden méregetés nélkül össze vissza faragcsálá, míg kevés napok múlván nem ugyan Merkúr hanem Herkules lőn a tuskóból.

E különczködő művész készíté többek közt a posonyi nagy templom fő oltárán látható szent Márton lovas ércz szobrát magyar köntösben. Miután Posonyban meghalálozott, egy ideig közszemléltre valának felállítva különféle szenvedélyeket és indulatokat ábrázoló hatvanegy darab remek fejszobrai; — valamennyi mesterileg, de különösen az ásítózó s kaczagó oly természetesen készültek, hogy a nézőnek akaratlanul ásítóznia s kacagnia kelle.

Midőn V. Károly legelőször meglátá a híreből már ismert Luther Márton személyét, kaczagva monda: „*No, őkelme belőlem nehezen készít eretneket!*” XIV. Lajos szinte kaczagá a parányi Eugént; és csalódék mindkettő.

Democrit sokat neveié az abderitákat, és nevetve százkilencz éves kort ért. Viszont őt is nevétték

az abderiták, kivált midőn Hypocratestől hallák, hogy köztök ő a legokosabb ember.

A mívelt neveti a míveletlen vadembert, ki néki tükör-, bicska-, olló-, vagy szekerczeért sat. aranyat ad; és ez viszont neveti amazt: hogy ily haszontalan aranyért annyira hasznos szereket cserél.

Fridrik holta napjáig nevette a vestpháliakat, kik e kérdésére: „*Mi lábon áll nálatok a policzia?*” azt felelék: „*Hála Isten, nálunk híre sincs!*” — Kikaczagák sőt ingerlék a szőrös farkas bundában a király mellett ülő kísérijét (Voltairet), a király kedvencz nagy majmának nézvén őt.

Neveltséges dolgok meg- vagy meg nem kaczagására nagy befolyása van az egyéni hangulatnak is.

A haldokló Dumoulins így szólott a betegágyát környező három híres orvoshoz: „*Én önöknek három nagy orvost hagyok hátra*” — becses saját neveiket hallani reménylén, nem kaczagtak, midőn hallak: „*A vizet, testi mozgást, és mindenben mérték tartást!*”

Úgy szintén a kapuczinus sem nevetett, midőn oktatás közben a síró paraszt (kit beszéde fölött elérzékenyültnek hitt) így szóla: „*Oh édes Tisztelendő atyám uram! legkedvesebb bakkecskémet veszítem el; s a mint atyaságodat így oldalt nézem, kedves elveszett jószágom jut eszembe, és sírnom kell!*”

Napóleonként, a magasztos és neveltséges közt csupán egy lépésnyi a hézag.

Sokan még színházban is átallják a nevetést, de nem a sirást; habár mindkettő természetes.

A magdeburgi nagy templom orgonáján mestersé-

gesen készült kakas van alkalmazva, mely mint hajdan Péter kakasa, prédikáció után háromszor hangosan kukurikol; alig várja a prédikáció végét a nép, hogy meghallhassa és nevetésével kísérhesse kukurikolását; mint kísérni szokta nagyheti vecsernye után nálunk Pilátus veretését.

Elfojthatja ugyan az ember nevetését, de a nevetésgest felfogó hajlam, mint benső érzelem, szintúgy mint az élczés szeszélylyel páros észlelő szellem, növekszik; végre még alva is nevelünk, és a felkaczagás rendesen az ébredés pillanata.

Gyermekek, ifjak, hajadonok, és nők sokkal könnyebben kacagnak, mintsem a férfiak, kivált ha öregek.

Azonban vannak események, mik magukban oly nevetéségek, hogy mindenki kacagni fogja.

Miután három deák, minden fillér nélkül bőven költ a vendéglőben; előszólítván a pinczért, mindegyik fizetni akar; megegyeznek végre abban, hogy bekötvén a pinczér szemét, az fizessen, kit ő közülök legelőször megfog. Közben egymásután elillannak, és a pinczér belépő gazdáját ragadja meg „*ön fog — úgymond — fizetni!*”

Bizonyos utas megígéré a korcsmárosnak, hogy mihelyt templomba menend háznépe — épen ünnepnap lévén — megtaníttassa őt azon különös mesterségre: mikép lehessen egy tízakós tele hordóból háromféle bort lecsapolni. Lemenvén együtt a pinczébe, megfúrá az első hordó fenekét, lukját balkeze hüvelykujjával kellé befognia a korcsmárosnak; — megfúrá a másodikat, ezt ismét jobbik kezével fogata be; — készül megfúrnia a harmadikat, midőn eszébe jut, hogy a korcsmárosnak csak

két hüvelykujja lévén csapra lesz szüksége; felfut tehát a csapért, és vissza se jő többet a csalfa, míg az okult vendéglős kényelmetlen állásában alig győzé várni az isteni szolgálat végével szolgája megérkezését!

Legbölcsebben cselekszik, ki mindenben és így a kaczagásban is középúton járva, kellemes változatot hoz éltebe; mert a változat teszi az élet ingerét és fűszerét.

Egyedül a költész ábrándjának kedves az örökös tavasz és szüntelen felhőtlen kék ég; de a valóságos életben a folytonos egyformaság untató.

Kik a forró égaljak előnyei után sóvárognak, meg nem fontolják: mi kedves évrészeink változása, a virányok nem bosszant tartó hava, ebhév napjaiban fürdőink, és fagyaltunk, később szüretünk, sőt még az őszi ködök is, és az elhaló természet, a hat sugarú csillagos hópelyhek; melyek sűrűén hullva jó szánulat készítenek. Ez örök változásban mondhatlan inger rejlik; s ez okozza: hogy a gönczkörüli örökös napot megunta hajós örvend az éjnek, és szűk hajókamrája gyertya-világának.

N Ők.

A nem épen udvarias második Pithagoras szavainak lefordításától őrizkedni fogunk; ki vastag fresco esettel így festi vagy értelmezi a nőt: „*Viri desiderium, fera contubernalis, laena lecti socta, dracena custodita, vipera vestita, pugna voluntaria, bellum sumptuosum, dispendinm quotidianum, hominum procreandorum officina, animal malitiosum malum necessarium.*”

Saphir elég tréfásan így: „*Az élet színméze, czukorborsó az ittlét hüvelyében, zsír szemek az élet híg levesén, csukamáj a földi nagyböjtben, karácsonfa az emberiség gyermeki nagy sokadalmában, és csodateljes csavar-rugó a nagy világ-gépben.*”

Senkitől sem tapasztaltak a nők nagyobb hálátlanságot, mint Mahomedtól, ki még paradicsomából is kizárá őket, egyedül kapui előtt engedvén számukra helyet. Nem csoda tehát, ha a mozlemek szívesebben tartózkodnak a paradicsom kapui előtt, mint bensejében.

Egy nő sem alapított még vallást, de minden új vallást leginkább nők terjesztettek; mivel csak hideg ész alkot rendszert, a meleg pedig hévvel ragadja meg. Így Európa emberítését nőknek köszönhetjük annyiból, hogy

keleten sok fejedelmet ők térítettek a keresztény hitre, és a népek csakhamar kövelék fejedelmük példáját.

Theodolinde az arianismustól voná el vitéz longobardjait; az angol B e r t h a, a frank C l o t i l d e, a magyarhoni S a r o l t a és G i z e l a, pogány népeket részesítenek a keresztény polgárisodás áldásaiban. És a francia forradalom vallásromboló merényeinek a nők még akkor is ellene szegültek, midőn már a papság állítólag engedett.

Régi bárdolatlan népek még akkor vergődtek csak az emberiség bizonyos fokára, midőn nejeiknél már egyebet is kérésének, mint egyedül kéjük kielégítéséi. De azért korunkban is találkoznak még, kik a nőt úgy tekintik:

„Mint ösztöninknek szenvedő edényét
S nyers kényeinknek játszó eszközét.
De hát, csak erre vagynak-e teremtve
Azok, kik embert szülnek és nevelnek;
Kik életünknek gyenge bimbait
Dajkálva őrzik forró keblükén,
S verőknek édes nedvéből itatják;
Kik szebb korunknak ékes napjain
Rózsás kötéllel kapcsolnak magokhoz
S lelkünket égi érzésben fűrésztik;
Kik ősz korunkban reszkető fejünket
Ismét ölübe veszik, s dajka kézzel
Vezetnek éltünk véghatárhoz,
S ölelve tesznek a halál ölébe,
Míg ott is újra vélünk egyesülnek.”

Berzsenyi.

Mit a kereszténység megkezdte, azt egész a légmagasb költészetig emelé a levಂತekor.

Justinian vala legelső, ki a nőt udvarába bevezeté.

Brantom szerint, az udvar nők nélkül = kert virág nélkül.

De nemcsak udvaroknál, hanem minden szellemdús férfinál is nélkülözhetlenek a nők; és különösen Franciaországban ők képezik a társalgás lelkét.

Férfi, nők társasága nélkül finomul ki sem képezheti magát. *„Tanuló ifjainkat, hogy kissé leköszörüljék külső kérgüket, vegyes társaságokba kell vinnünk?”* Mire az egyetemi tanárok egyike ezt felelé: *„Részemről nem ellenzem, de nőmet és leányaimat köszörű köül nem használtatom.”*

A férfit tökélyfokozat közepére helyezé a természet; sohasem oly igen jó, vagy oly igen gonosz, mint a nő.

Két fő szenvedély uralg a nőkebelben: szerelem, és hiúság. Az első a természet szükséglete, mit közösen érzünk velők. Ehhez járul még náluk a nagyobb szükséglet: szereltetni s mulattatni, ingereiket érvényesíteni, s szomszédnéikat meghomályosítani.

A nőnemnek egyik főéke, a szemérem, inkább mesterség mint természet. Miután azt a férfiak becsülik, a nőnek nemcsak szemérmesnek kell lennie, hanem látzatnia is. A szemérem a női erények legjobb nemtője; habár itt-ott nagy városokban agyonhalta is már magát, csupa szeméremből.

Hiúságuk, mely őket még beteg és halálos ágyukon sem hagyja el, okozza: hogy szerfelett sokat tartván címekre, ők, kik válságos pillanatokban gyakran jobban feltalálják magukat mint a férfiak, ha férjeik kissé

felkapnak, legelőbb elvesztik az egyensúlyt, és rátartással néha nevetségesekké válnak.

A nő-életet szentesítő s átszárnyaló nemtők nevei: Szépség, kellem, érzemény és ízlés. A szépség úgy iránylik a kellemhez, mint a közönséges kulcs a tolvajkulcshoz: az csak egy szívet, ez valamennyit megnyit. Szerelem- és barátságnak érzékeny női szívnél nincsen szebb oltára; könnyörület és vigasz nem ismer a nő-száj édes csöngésénél kellemesb hangot; a szenvedő főnek női szívnél nincsen puhább fekhelye; az ízlésnek pedig legilletékesb bírója a nő. A nő sohasem szeret ostoba férfit; a férfiak ellenben gyakran szeretnek ilyen nőt.

Szíveikből ömlenek megismeri női erényeik: a könnyörület, kedélyesség, gyermekszerelem és türekenység. Ezekhez járul még a csinosság, mire egy részt természetük kötelezi, más részt tetszvágyuk ösztönzi őket. *Ingemiscit aeger, ubi non est mulier*¹⁾.

A nők erényük érzetében hősök, védelmében gyermekek, boszulásában fúriák; és legjobb nő, mint szinte legboldogabb állam az, kiről s melyről legkevesebbet beszél a világ, és legkevesebbet írnak a hírlapok.

Okok után ítél a férfi; a nő ítélete saját szerelme; hol nem szeret, már bíralt a nő. A férfi karddal, a nő szeme pillantása, s csókjával uralg. Hős szellemű a férfi, engedékeny, eszélyes a nő; azért az pillanat zsarnoka, ez egész életidő királynéja.

Izzó erővel átront a szokottnak kerületén a szilárd női akarat; és az elvek szerint középpontja körül fontol-

¹⁾ Feljajdul a beteg, ha nincs körülé asszony.

gatva forgó férfi bámulva nézi a nő merész röptét. Pai-
zsa: ártatlan szíve; s minden gyanúsítás vagy árulás da-
czára, a női méltóság még a legnyersebb erőt is le-
győzi.

De leghatalmasb fegyvere mégis az, mi már a ró-
mai nők is vala: midőn t. i. H a n n i b a l elvonulása után,,
nem akarák megszüntetni az oppiai törvényt, misze-
rint drága ékszerek viselése nőknek tilalmaztatok, fér-
jeiktől az a közeledést tagadák megyése törvény azonnal
megszűnt.

Vannak nők, kiknek sohasem volt még, de felet-
több ritka az, kinek csak egyszer volt szerelmi kaland-
jók; még csak akkor kezdi azokat számíthatni a világ,
midőn az elsőt már több is követé.

Azt kívánják tőlünk, hogy legyözhetleneknek hig-
yük őket, de azért még se úgy cselekedjünk, mint ha
valósággal olyanoknak hinnők.

A becsületes nők tetemes része R o c h e f a u c a u l t
szerint elásott és leginkább azért biztosított kincs, mi-
vel helyén nem keresik! és miként N i n o n de L' E n-
c l o s állítja, a férfiak félenksége több nőt ment meg,
mint saját erényök.

A kedélyes nő szeme s szíve igénytelenül függ a
jelenen; megelégszik sorsával: családi szűk körében
fogadva s osztva az örömeke; és a tiszta nőiség beható
hatalma még a legelégületlenebb és legmélázóbb fér-
fit is képes derültté s szeretetreméltóvá változtatni.

Úgy szintén a legelhatározottabb kétkedőre, vagy
vallási igazságok tagadójára is oly vonzó erővel hat a
női jámbor istenesség dicsóított méltósága s kelleme,
hogy általa magát eszményi világába varázsoltnak érzi.

A nő egész élete női sajátságai fentarlása, s resignatio közt váltva forog.

Napoleon Lajos, még Londonban laktakor, mielőtt követte választaték megkéré Eugénia kezét, és — kosarat kapott. Képviselőnek választatván megújítja kérelmét, — és újólág visszautasított. Mint elnök ismét kérő gyanánt jelenek meg, és ekkor következő választ nyert Eugéniától: „Az elnöki szék önt ki nem elégítendi; önnek sorsa, saját szavaiként, vagy császári trón, vagy örök börtön. Összekelése velem, útját zárná el a trónhoz. Én szerencsét kívánok önnek; de ha a végzet megtagadja öntől a sikert, akkor jöjjön Spanyolországba, s én öné vagyok.”

Találkozik azonban olyan nő is, ki arra használja a napokat, hogy magának kellemes éjeket: az éjeket pedig arra; hogy magának szomorú napokat készítsen.

Korunkban jobbára Rousseau Júliájához hasonlók a nők: rajongással kezdik, imával végzik, középeit az esés. Bajjal kell őket megnyernünk, bajjal kielégítnünk, és gyakran még nagyobb bajjal megőriznünk.

A nők általán beszédesebbek lévén, azért küldi paphoz, eljáróságához nejét a közember; és mivel gyakran eszesb, olyant is mondhat, mit férje mondani vagy nem merne, vagy átallana, azért küldik fontosb saját ügyeikben urak is nejeikkel audienciákra, hol szép arcukon legördülő könyeik gyakran jobb sikert eszközölnek a legnagyobb ékesszólásnál. „*La femme rit quand eile peut, et pleure quand elle veut.*”¹⁾

Nejeik gyakorlati eszének eldöntő pillanatokban már

¹⁾ A nő nevet mikor lehet, és sír mikor akarja.

gyakran igen jó hasznát vevék a heveskedő férjek; mint szinte Katalinjáénak Péter a Pruthnál.

Elevenségük többször bámulatos lélekjelenlélet kölcsönöz nekik; de akadályozza más részt az egésznek kellő egybevetését és összefoglalását.

Érzelmök, és első benyomásaik vezénylik őket. *”Ez nekem szívdobogást okoz, mi nálam mindig jót jelent.”*

Hiúságuknak hízeleg, ha fontos dolgainkban kikérjük tanácsukat. Átalán a hízelgést, kivált ha nem szép, és nem is nagyon fiatal már a nő, mindig bátran kezdetjük eszöknél, és végezhetjük piperéjüknel.

Nő-lélekben valódi háládatosságra, szoros igazságra ritka, s mindig csak gyöngé a hajlam: mivel egyik is másik is nem annyira a kedélyesség, mint inkább erősen kifejlett értelmiség szüleménye, melylyel a kedélyes nőtermészet összebarátkozni nem bír. Elfogulva saját gyámoltalansága érzetében, a nő minden jót, mit igényel és miben részesül, úgy tekinti, mint keresett jogát.

A nő, ki férjétől egyszer megbántva tőle elválik, úgy cselekszik mint az, kit miután egyszer megszúrta a méh, örökre lemondta a mézről.

Furcsa! midőn a pór nő így panaszkodik: *„Már nem szeret többé férjem, mert meg sem ver!”* De egy pór-különcz, mielőtt húsvéti gyónásra készülne, rendesen csak azért veré meg nejét, hogy eszébe juttassa valamennyi bűneit.

Azonban tapasztaljuk, hogy kik leggyakrabban össze háborodnak, ép azoknak szokott lenni legtöbb gyermekök.

A szép nő, ha még eszes is, és nem szerelmes,

megszelídíti s meghódítja a legbőszebb tulokhoz hasonló férfit is.

A nő olyan mint az ég hamat-csöppje: ha e harmat-csepp rózsa kebelébe esik, gyémánttá válik mellén; ha a nemes kagyló nyílt szívébe: világító gyöngygyé; — de ha mocsárba esik, — maga is iszappá lesz.

Ábránd és ész-ok ellentétek; nők a hatáshoz tartják magukat, és ezer nő közül talán tíz sem kívánta még tudni okát, miért néz ki a tükörből saját alakja?

Különös, hogy valamennyi kissé ábrándos nő kerül a nagy világosságot, és kedveli a félhomályt.

Nő ritkán készít levelet utóirat nélkül; és az is, ki megnyeré a fogadást, hogy csakugyan tud írni a nélkül is levelet, oldalt kisebb betűkkel tön ily jegyzete: „*És már most mit mond ön utóirat nélküli levelemhez?*”^a

Úgyszintén ritka azon nő, ki csupán a természetnek hódol szenvelgés nélkül; és kiben ellenmondási hajlam nincs.

Bizonyos tiszteletes úr azzal akará elszoktatni igen beszédes nejét a felelgetésektől hogy közbe-közbe megfúvá krajczáros trombitácskáját; de neje ezt titkon mindig elcsenvén; a férj nem győzé már a trombitácskák folytonos beszerzését.

Többet ügyelvén a formára — nem mondom, formaruhára — mint néha magára a dologra: ha az állam bármi fontos ügyei- vagy bajairól van szó, mellette könnyen elszunyadnak; de mihelyt új divatra megyen át, legolt félserkennek.

Több becse van előttük néha a szépnek, mint az igaznak. Már némelyik piperkőcz célta ére azzal, hogy karjait odanyújtá gombolyításra.

Kedvelik a bátorságot, mert bátor férfiúban saját gyöngeségök támaszát keresik; kedvelik a férfiút, ki honáért bátran ontja szív-véré, mivel hiszik, hogy ugyanaz szív-véré szerelméért is kész ontani; a lovagnak adván mindig elsőbbséget.

Leginkább betegségekben kényeltetnek el a gyermekek; úgy szinte a nők is kilencz hónapig tartó betegségekben. De leginkább itt érdemlik is részvétünket, ha meggondoljuk, mennyit kell ekkor, és kivált kimenetelkor szenvedniök! Sokan valóságos díszben nyugszanak tisztos fekhelyükön, naponként udvarlóktól környezve.

Ha nő volnék, szeretni s szereteteni vágyám, mert jól tudnám hogy ez életem feladata, célja. Hogy rendeltetésemnek annál biztosabban megfeleljek, kevésbé szép, mint inkább szeretetre méltó, kevésbé szembetűnő, mint inkább vonzó lenni, s oly kecskékkel bírní ohajtnék, melyek inkább jólesők mint sem káprázlatók.

Ha nő volnék, jó lennék, hogy tovább szép lehessenek. Képről mondják: ez jó, vagy szép kép, jó vagy szép költészet; miért nem mondják ezt nőül is így?

Ha nő volnék, az előbbi pontban megemlített elkenyeztelés daczára, mégis csak mindig férfi lenni ohajtanék.

A parafa, németesen papucsfa, mindig a felülenen úszik. Ha mi sem használ, használni kell a panaszkodás, és jajveszéklésnek; azért betegeskednek néha a tökélelesen egészséges nők; és talán tőlök veszi származását e közmondás: „*Nem akarásnak nyögés a vége?*” Azért panaszkodnak pedig leginkább főfájásról, mivel írva van: „*A férj legyen az asszony feje.*” Néha pamlagon fekvé gutaütés környezi szegénykét! de ha a férj szabadon

engedi a természet járását, többnyire oly keveset tart hat komoly következtéstől: miként az meg nem lövi magát, ki meglövéséről beszélget.

Quod femina vult, valde mut. A párisi fenyítőházak egyikében több eleséget és kevesebb dologtételt akarván kidaczolni a nőfegyenczek, egyetértve valamennyien, éjféltájon rémítő ordítást vittek végbe, és még akkor is folyvást ordítottak, mikor a rendőrség nekik szegzé már fegyvereit; az egész városnegyed mozgásba jött, ostromhoz készülé már a nép, és — teljesíték kívánatukat.

Nők, kik hűségök- és erényeikről sokat beszélnek, gyermekekhez hasonlók, kik, ha valamiök van és azt el akarják rejtteni, önként mondják: „*Nincs nálam.*”

Delnő sohasem tör házasságot, hanem csak meghajtja. Kinek csak egy imádója van — mint Rochefaucault mondja az ármányos! — nem hiszi magát kaczérnak; a pedig, kinek több imádója van, nem tartja magát másnak, mint csak kaczérnak. Nőben a fajtalanság vagy szívgyöngeség, vagy testi alkotás hibája; de a valódi kéjdeség (coquetterie) mindig észszabálytalanságra mulat, és a kaczer jobbára csak az erőnek enged.

Fényűző korunkban a női pipere sok férjnek, mint családfőnek főfájást okoz.

Nagyon pontos számító férjének felvetésére: hogy minden édelgése nejével egyegy aranyába kerül, azt felelé neje: „*Egyedül tőled függ szívem! hogy csak garasba kerüljön.*”

De találkozik akármennyi ügyes nő, ki jól érti a mesterséget vagy épen tudományt: hogyan lehet keve-

sebből is többet mutatni, s a díszes éket egybekötni takarékoszággal.

Átalán, női erények közé látszik tartozni a takarékoság is; mert száz pazar férfura alig jó egy pazar nő. Madame Laetitia minden fény daczára, mely őt környezé, szorgosan összegyűjté kincseit, az azért neheztelő fia urának mondván: „*Nem fog ez örökké így tartani*”

Azonban Éva ösanyjuktól öröklék főtudományukat: ügyesen viselni a — figefalevelet

A nő magában nulla: előtte szükségkép más számnak kell állania, hogy jelentékeny legyen; ezt nem a férfi hatalom, hanem maga a természet is úgy kívánja.

Azonban trónon ülő nők már igen kitüntették magukat, mivel az uralkodás mestersége: nem annyira tenni mint inkább mások által tétetni; s az erre nélkülözhetlen egyének megválasztásában kétségkül rendesen több tapintattal bírnak a nők, mint a férfiak.

Mária Terézia sohasem emelt polczra hivatalnokot, míg egyéniségét személyesen meg nem ismerte, tapintata szerint meg nem bírálta; s e tapintatnak köszöni uralkodása dicsőségét!

Mária Terézia dicső fejedelem, éltében halálában egyiránt nagy, és 13 szép gyermek jó anyja volt. Midőn unokája Ferencz esti órákban megszületék, oda siete színházi páholyába, mely őt férje halála óta sohasem látá, s a nagyszámú közönségnek e szavakkal adá tudtul örömét: „*Mein Lepold hat an Buben kriegt.*”

A fejedelmi széken ülő nők, velők született gyengeségök érzetében mindig zsarnokiabb féltékenységgel őrzék tekintélyüket, hatalmukat.

Végre még egykét szót az úgynevezett tudós nőkről.

Ezeket úgy tekintjük, mint valamely remek készületű ékes fegyvert, melyet fegyvertárakban mindenki csodál, de nem használatra való; mert akár harczolásra, akár vadászatra szintoly kevésbé alkalmas, mint a bár legremekebben betanított oskolásló; s kik felülnek a pegasusra, jobbára úgy ülnek rajta, mint a paripán ülni szoktak — egyoldalúlag.

A tudós nők sorában tündökölnek: Madame Du Deffand, Epinasse, Genlis, Stael, Piehler Carolina, Hahn s.m.

Seneca mondatát: „*Vita sine litteris mors est*” így fordítá le egy tudós nő: „*Az élet levelek nélkül halál.*” Szent Pál azért küldé leveleket a korinthusiakhoz, mivel személyesen nem lehetett Korinthban; de a nők házról házra írják, mivel kedvük van az írásra, s gyakran igen szépen és kedvesen is írnak. Madame Sevigné szép levelei anyai szerelmet lehelnek; de férfiak örömeőbb olvassák Madame Maintenon tartalomdúsabb leveleit.

Valamely angol hölgy sürgetőleg megkéré leveleiben keleten harczoló rokonát, hogy Szebasztopotl minél gyorsabban bevegye, Mén esi kő f f herczeget elfogja, és neki, a levél írójának, a herczeg kaputjáról egy gombot küldjön. E tiszt orosz fogságba esvén, Mensikoff hg a levelet egy gomb és e sorok kíséretében kézbesíteté tulajdonosának: „*Egészen nem teljesíthetvén az író hölgy kivonatát, e gombommal kedveskedem neki.*”

Nőkrül több jeles könyv létezik; ezeket férfiak írák; de valóban különös, hogy férfiakról még egy tudós nő sem írt könyvet; és hogy így van, jól van: mert nők

szeressék, de ne taglalják az embert, játszák a regényeket, de ne nyomassák. Az irodalom vendégségében vegyenek részt a nők is, és élvezzék azt, de se ne szeljük, se ne osszák ki az étkeket.

Azonban igen jól cselekedendik minden író, ha műveit mielőtt kinyomatná, mívelt okos nő előtt eleve felolvassa.

Honunkban leginkább I. Leopold uralkodásával kezdvén a deák nyelv uralmát éreztetni, nem sokára itt ott különösen Nagyszombatban a hölgyek is kaczerkódnak vele. Gotsched bölcsészti tudor és tanár neje nem csak férjét segíté munkálódásaiban, hanem megtanulván a deák és görög nyelvet, maga is ír a néhány élczes munkát; és egyike alá e deák szavakat jegyzé: *”Concepi sine marito.”*

N ö v é n y e k .

Magasztos látvány a csillagos ég; de emberiebb a növények világa; bizalmasabban társalgunk virágok — mint csillagokkal,

A keletiek leginkább kedvelik a növényeket; mi kedélyességükre mutat.

Mi is még pedig szántóvető kelet népe vagyunk, kiknek a zöld mező szemlélete, nem csak azért mivel kenyeret terem, de már magában is gyönyörükre szolgál; hát még később midőn meghajlanak már az arany kalászosok! A mezei gazdát aranyszínűk, de a gyermekeket és városi népeket még inkább gyönyörködteti a búzavirág szép kékje, a konkoly s a pipacsok láng-özöne.

Wallenberg honunk irigylelt termékenységét leginkább a légnek tulajdonítja. „*Miként — úgymond — Arábiában legszárazabb és lég forróbb napok éjein a lég annyira híves harmatot szállít a földre, hogy érzékenyen hat a barmokra: szintúgy magyar földön e harmatos éjek okozzák, hogy még nyár közepén sem igen hagyhatja el bundáját a szabad ég alatt haló közembert*

A magyar száraz ingerlő szelek káros hatásúak

barmokra, de annál kedvezőbbek általán minden növényekre nézve, különösen pedig a szőlőtenyésztésre; s egyedül ezeknek tulajdonítható a magyar borok kitűnő jelessége, különösen pedig szesze.

„A szép termetű nagy szarvú czímeres magyar marha, ez izgató, s testét szüntelen berzengető száraz szelek hatásánál fogva soványabb, mint például a tiroli vagy általán német marha; de húsa csak nem olyan, mint a szarvasé; s a magyar tehén azért tejfelényivel kevesebbet, mint például a swaitzi”

Ez ingerlő szelek okozzák a növények bujaságát a Kárpátokban is. Egyedül a Vág és Dunajecz folyók közt 1346. féle növényeket gyűjtte Wallenberg.

Földünket tulajdonképen a növényvilág teszi még csak paradicsommá; s nemcsak ételt italt, hanem még ruhát, tüzelőt, építő- házi- festő- s író-szereket is ad.

De mi is adunk mindezekért termékenyítő trágyát, mi lelke a földi gazdaszatnak, sőt végre szőröstül bőrröstül ön magunkat is; miért aztán háládatosságból szép zöld, néha virágos szemfödéllel vonja be sírunkat.

Nagy haladást tőn napjainkban a fűvészet is: egyedül a harasztok (Philix) és halápok (Muscus) nyolczszáz, a zuzmók (Lichen) és gombák ezer nemeinél többet ismerünk már.

Azonban habár az eddig ismeretes növények összeve meghaladja is a harmincz ezerét, szakértők véleménye szerint mégis harmad részét ismerjük csak valamennyi földi, s tengeri növényeknek.

Ez érdekes tudomány nehézségei közt, különösen a deák műszavak, vagy is a növények egyes részei- s

tulajdonaira alkalmazott nevezetek halmaza, könnyen elrettenti a kezdő tanulót, de még a deákul nem tudó kertészeknek is sok bajt okoz.

Linne mesterséges rendszere, miszerint a nemző részeket vévé osztályozata alapjául, habár a természet-, és kívánatnak nem egészen megfelelő is, eddig legtökéletesebbnek tartatik; pedig utána Jussieu s Decandolle is készítenek külön rendszereket.

Miként emberek, úgyszinte növények közt is, a lopva nőzők száma igen nagy, mert az egészek egy negyedét teszik.

A fűvész-gyűjteményeket (Herbárium) oly kevéssé nélkülözheti a fűvész, mint bibliát a pap, gyógyszerárt az orvos, törvénykönyvet a bíró; és az emberi ismeretek egy szaka sem igényel költségesb készletet könyvekben, mint a fűvésztan; mert ki tüzetesen úzi, tízezer forint tőkét fektethet könyveibe; Jacquinnak nélkülözhetlen munkái ezer tallérba kerültek; és csak közepszerű fűvész gyűjtemény az, mely 10-12000 növényt tartalmaz.

A csillagászok csillagaik, a fűvészek pedig növényeikben örökítik saját, jó embereik, és tanítványaik neveiket: *Linnea borealis*, *Jacquinia aurantiaca*, *Tournefortia heliotropioides*, *Wallenbergia graiclis*, *Kitalbelia vilifolia* sat. Már kinek termelők györgyikét (*Dahlia georgina*) ajánlanak, nevük legfeljebb is három évig diszlik nyomtatott jegyzékekben, míg tudniillik kimen divatból az a györgyike.

A természet legnagyobb szerű növénye a fa. Miként a kalász és szőlőtökében az embernek mintegy emlőjét nyújtja a föld, úgy a fa a kar, melyen őt hordja.

Ha megszületik a gyermek szokás szerint fabölcsőbe, ha meghal az ember fakoporsóba fektetik. Közönséges fekhelyed, házad fedele, szobád pallózata, asztalod, a hajó mely más világrészek ajándokit hozza számodra,, a kocsí melyen messze földre utazol, a tűz mely nélkül az ember mezítlen, a föld pedig vadon maradna, — ez mind fából készül; és az emberiség megváltása is keresztfán történt.

Mi halak közt a czet, az fák közt az afrikai majomkenyérfa (*A dans i a digitala*); törzse csak két öles magasságú; de oly vastagra nő, hogy néha egész hat öles átmérője; magassága 10-12, terjedelme pedig 25 öles; levele hasonlít a vadgesztenye fáéhoz; mályva formájú fehér virága hat hüvelyknyi átmérőjű; forró ég-hajlatban egyszerre kétszáz embernek ad menhelyet árnyéka.

De Kaliforniában 1853-ban a tenger színe fölött 5000 láb magaságon felfedezett kilenczven fényű gyümölcsös óriási fák egyike, levágattván, gyűrűi után ítélve, ez háromezer éves lehet. Haját 21 lábnyi magasságban, egy darabban lehántották, és felállították, belsejében kényelmesen negyven személy fért el; magassága 300, törzse pedig $29\frac{1}{6}$ lábnyi átmérőjű!

Minden fa- s földi gyümölcs közt legízletesebbnek tartják az Indiában termő *m a n g u s z t a n t*, fája akkora mint alma fáink; ízét jobbnak mondják a narancsnál, vegyülete a málna-cseresznye- nemes szőlő- s narancsnak.

A *Media s* Persiában vadon termő, Európa déli részein is szabadban jól kitelelő, nálunk pedig csak növényházakban tartott narancs- és *c z i t r o m f á n a k*, különös azon sajátsága, miszerint egyszerre látni ágain

virágot, éretlen zöld és tökéletesen megért gyümölcsöt; továbbá hogy a zöldében leszedett narancskák csont keménységük lévén, Olaszthonban olvasókat esztergaloznak belőlök.

Honunkban legszámosb és legtermőbb citromfái vagynak az egri érseknek Egerben.

„*Miért nincsenek még kun narancsfáim?*” kérdé kertészétől II. Fridrik. „*Még nem múlt el Pankratz Szervacz és Bonifacz.*” — „*Ej mi közöm nekem kend szentéihez? ki kell azonnal hordatni valamennyit*” és csakugyan valamennyit szerencsésen mégis fagyasztá Pankrátz, nem várva többi társaira.

Valamennyi gyümölcsfáinkat, haszonra felülmúlják azon több nemű pálmafák, melyeknek lisztes beleikből készül a még nálunk nem eléggé ismeretes táperejű s z á g ó sok indiai népek egyedüli tápláléka, szolgálva kenyér- és más étkekül. Három fának bele elegendő, egy ember évi táplálatára. Még pedig ültetni sem kell fáját, mivel ha levágják, buján hajt ki töve. Törse homorított oldalait tekenőknek, a gallyak csúcsait jó ízű zöldségül használják, a levélkék bimbaiból pedig fonalat készítenek. Száraz helyen húsz évig is eltartható a s z á g ó, anélkül hogy jóságából veszítene.

Már magában a pálma nevezet is képes bennünket keletre varázsolni.

Hasznos ugyan azon pálmafa is mely az úgynevezett török szilvát termi, de még sokkal hasznosb a kokuspálma, mert az ember minden szükségleteit kielégíti, szolgálván étel, ital, ruházat, építő- s háziszerekül.

A kenyérfá (Artocarpus) akkorára nő mint hár-

saink; kétezer négyszög mérföldnyi területen művelik, hetven évig él, tíz hüvelknyi átmérőjű lisztes bélű gyümölcséből, ha elébb rakáson megposadt, vízzel tésztát gyúrnak, és ökölnyi nagyságú kenyérkéket sütnék belőle, forró köveken. Íze megközelíti búzakenyerünkét. Az angolok megkísérték e fának meghonosítását Európában, de siker nélkül.

A sokféle figefák közt, legnevezetesebb a szederfigefa (*Ficus sicomorus*), melynek törzse néha két öles átmérőjű vastagságra növekszik. Mivel fája századok múltán sem odvasodik, az indusok múmiáik koporsóira használják. Új-Spanyolhonban több figét termesztenek mint gabonát és burgonyát; egy hold föld, figefával beültetve, ötven ember évi táplálására elegendő. Az indiai figefának földig lekonyuló ágai új gyökereket vernek.

Hollandia 1714-ben ajándékkul küldte XIV. Lajosnak egy kávéfát, ennek bujtványát átszállítván a kormány Martinique szigetére, már 1756-ban Száználczvanezer mázsa kávét vittek innen Franciaországba.

Ausztriai birodalomban az első akáczfát 1756-ban ülteté Friesz gr. bécsi palotája udvarkertében, és azóta mennyire szaporodók már honunkban is.

Legmagasb erdei fáink a tölgy, bik és fényű; továbbá a dió, gesztenye, hárs, jegenye, körös, nyár, szil és a már meghonosult platán; legalacsonyabb pedig valamennyi fanevet viselő növények közt, a néhány arasznyi hangafa (*Erica*). Azért monda a cigány is: „*Ha már fára akarnak felakasztani, akaszszanak hanga fára.*”

Az embert és állatokat tápláló, gyógyító, vagyis a házi s deák konyhára tartozó növényekről ugyan, bizonyos néhai főispán szójárását követve „*Arról igen sokat lehet mondani*” de ez úttal csak még a virágokról pár szót.

Fiataloknak kik még mindent remélhetnek, gyakran első, — annak pedig ki nem remél már, gyakran végső szerelme a virágok. Ha az emberek világában magát othonosnak már többé nem igen érzi, a növények világában keres magának sokszor menhelyet, és Flóra nyílt karjai közt vigaszt és nyugalmat lel.

Közönséges emberi értelem, a virágokat közelebb csak illatuk, — az igazi virág kedvelő szépségök színök, szabályos formájok, és ritkaságuk miatt becsüli, s azt hiszi, miszerint szerencse hogy nem minden virág illatos; mert ki órákat, sőt napokat tölt kedves virágai közt, elkábulna, s kisem állhatná, ha ezer györgyikéje, pelargoniumai vagy cameliái folyvást illatoznának, mint például a tubarózsa vagy fehér lilium.

Mint mindenben, úgy különösen virágokban is uralg a divat.

Hajdan milliomokat vőn be Hollandia évenként jáczint és tulipán hagymáiból, és habár virág-nyelven ezt jelenti a tulipán: „*Ango a te neved*” *Du bist ein dummer Wicht!* mégis egy időben fekete tulipán termelésre ezer darab arany vala kitűzve.

Bizonyos különcz lord németországi utazásában azt hívén, hogy tömérdek pénzével kényére mindent kivihet, egy német dilettáns virág termelőben még magánál is nagyobb különczre bukkant; mert cserépbe ültetett két fekete tulipánjai egyikét ezer darab aranyért

sem akará neki átengedni. Vágyát le nem győzhetvén a lord, sötét éjjel a kert hátsó része felől közeledik azon virágházhoz, melyben nappal látá a két fekete tulipánt, de oly ingoványba sőpped, melyből csak élet veszélylyel vergődhetik ki; — mégis belopószik a virágházba és a fekete tulipán helyére letévén ezer darab aranyát, azt gondosan beburkolja selyem zsebkendőjébe, s észrevétlen eltávozik. Vaczogva érkezőn szállására, kitakarja gyertya világnál fekete tulipánját, és bámulva nem fekete, hanem garasos tarka tulipánt lát! Kegyetlenül áthűtvén magát tüdőlob-lázba esik, és már végéhez közeledik, midőn a fekete tulipánával belépő virágkedvelőnek azt mondja: „*Már késő!*” Politikában szerelemben és mindenben egyaránt vészteljes e szó: „*késő!*”

A jáczintok, tulipánok, úgyszinte a szerfelett költséges, és csak egykét napi rövid élvezetet nyújtó forró éghajlati virágnövények divatból kimenvén, előbb pe-largoniumok, utána az öt holnapig folyvást virító györgyikék, később rózsák, azután azaleak, rhododendron ok, cameliák, erikák, epakrisok és átalán az új hollandi növények jöttek divatba. Gazdag urak Orchidákat is tenyésztének költséges növénydéikben.

Valamennyi virág királynéja öröktől fogva a rózsza, de csak az úgynevezett százlevelű kemény centifólia; és detronisatiótól nem igen félhet. Számos vérsége közt legbecsesebbek azok, melyeket francia kertésznyelven *Roses hybrides remontantes*-oknak neveznek; ezek színben is illatban is megközelítik a centifoliát, évenként többször is virítnak, és fedetlenül is könnyen kiállják teleinket.

Lindley rendszeréhez képest, miként J á k o b

maradékúgy a rózsák is tizenkét nemzetségre (Iribus) osztvák, és ezekben nyolczszáz faj él; a dinastia tehát magvaszakadástól nem tarthat.

Hazai történelmünkben a Subrosa tanácskozás emléke gyászos.

Miként közéletben csodáljuk néha, vagy legalább okát nem igen tudjuk, hogyan jutott ez vagy amaz ember hírnévhez? úgy szinte nem tudjuk, hogyan jutott azon magában csinos, kékes mozsár virágocska a szép ne felejcs nevezetűhöz? ezt hitelezők küldhetnek rozsfizető adósaiknak ajándékba.

Napóleon német virágkertésze virágairól ily jelentést tőn 1813-ban:

Erhabener grosser Herr!
 Ich habe keine Blumen mehr,
 Denn die Granaten sind verloren,
 Die Lorberren sind erfroren,
 Die Immortellen sind beraubt,
 Die Myrthen hat der Wind entlaubt,
 Die Kaiserkrone will verdorren.
 Verwelkt sind deine Rittersporen,
 Die Königshertz und Löwenmaul
 Sind längst schon in der Wurzel faul,
 Die Münze hat Russland aufgefischt,
 Die Lilien hast du selbst vernicht.
 Und Wunderblumen gibts nicht mehr,
 Nur Todtenkraut wächst umher,
 Der Kreuzdorn trägt noch Trauerblulhen
 Sonst kann ich dir nichts weiter bieten.

Olaszok.

„Mindig szívemen fekszik, hogy meghalok, mielőtt láthatám Itáliát” — úgymond Voltaire. Ezt mondom magam is, és bizonyára, többen olvasóim közül is, sajnálva, hogy meg nem láthaták, nem élvezhetek Olaszország folyvást borútlan szép kék eget, balsamos légét, természete s művészete remekeit, Raphael madonnái s Guido Magdolnáik élő mintáig lángoló fekete szemeik-, teljes deli testeikkel, édes angyali nyelvükkel (*La lingua toscana in bocca romana*)¹⁾ folyvást viruló s termő narancsosait, folyvást zöldelő tölgy-, fényű-, platán- és pálma fáit; habár utóbbiak itt gyümölcsöt nem termének, de leveleik a szegény nizzaiaknak mégis szintúgy gyümölcsöznek, mert drága pénzen árulják, az egyházi szertartásokhoz, nagy hétben.

Egész Olaszhon húsz millió lakóival nyolcz államra oszlik, kilenczedik a hét ezer lelket számláló San-Marino remete-alapította fél □ mértföldnyi köztársaság, mely a kor minden viszontagságai közt, mint politikai nevezetesség, maiglan fennáll; még biztosa s orvosa is vidéki szokott lenni. Esővizet kell gyűjteniök,

¹⁾ A toscaniai nyelv, római szájban.

hogy szomjan, és kevéske bort természetienük, hogy éh-hel meg ne haljanak.

Azt hinnők, hogy az egyházi államnak sokkal boldogabbnak kell lennie, mint másnak; minthogy a fejedelmi kiskorúság bajaitól, a fiatal uralkodó vad lüzétől, fényűzésétől, és rendesen a háborútól sem tarthatván, fejedelmei rendszerint elemedéit, tapasztalt, nem családos férfiak, kiknek lehal családjakat az összes nép képezhetné. De ez nem úgy áll.

Az egyház állam választó ország lévén, egyre-másra minden 7-8 évben változik fejedelme; ki többnyire koros, ha nem is életunt, de nyugalmat óhajtó férfiú, kit gyakran haszonleső rokonok környeznek; az ily haszonleső rokonok pedig denevérek módjára kiszörpölik néha az egyház lámpa olaját.¹⁾

259 római pápa közül kivévén 2 éjszakafrikait, 3 spanyolt, 5 németet, 8 syriait és dalmátot, 11 görögöt és 14 francziát, valamennyi olasz volt.

E pápai birodalomban a gabona, só, kenyér, olaj, fa, malmok, sütő-kemence, minden egyedárúság, és e kis honban több per van folyamatban, mint fél Frankonban. Az újabb constitutio ugyan némileg segített már e bajon.

A római mélyérezelmű, átható elméjű s képzeletű, legszebb hajlamokkal bíró, vidor, élczés, takarékos, de erkölcsiségében kissé sülyedt és munkátlan nép.

Két tenger környezi az államot, és mégis, másfél millió scudi megén ki az országból évenként vásárlott halakért.

¹⁾ Ez XIV. Benedek ideje óta nem áll többé, a mióta t. i. a pápa rokonainak nem is szabad Rómába jönniök.

Kereskedelme sem tetemes, mert kinek csak félig meddig ép lába van, napjában kétszer háromszor is szert tehet kolostori levesre; — minek hát fárasztani magát munkával.

Szegénységük okozza, hogy az idegent kézen hordják, lesve mikor nyitja meg erszényét.

Olaszország mely művészeket és költőket nagyban, de jelentékenyebb bölcsészeket gyéribben mutathat, örökké a művészet Mekkája maradand! feléje fordul minden műkedvelő szem.

Művészetre nézve a világ első városa Roma, második Paris.

Olaszthonban a művészet minden, de az ember itt mélyebben áll mint más mívelt európai országokban.

Költészetük jelenleg csalogányaikhoz hasonló, melyek korántsem oly dallamosak, mint innen az Alpe-seken.

Az olasz, elevenségére nézve fél francia, Európának kétségkívül legérzékibb nemzete, mely örömes-tebb lát, hall, szaglál, ízlel, és érez, mint gondolkodik; és magas képzelete is ez érzékiség következeké; így lön Olaszhon a költészet és a művészet anyjává; miként a komor, szigorúbb és hidegebb vérű német, a reformat! o atyjává.

Élénk ingerlékeny érzelme, az orgyilkosságot mozdítja elé; miként sokuralása a hazafi érzelmek hiányát; fősvénysége pedig kereskedelmét.

Azon körülmény pedig, hogy más uralma alatt, soha se lehetete úr saját hónában, önzővé tévé s főtélyossá; s minél jobban gazdagítja őt kereskedelme,

annál inkább puhítja el öi éghajlata; — s minél tovább haladunk dél felé, annál feltűnőbbek e tulajdonok.

A legalsóbb néposztályokban világhírűek a lazaronik, gondoloi erék, és bravók. A lazaroni kóborcsoport szemtelenségéről, a gondoliere énekéről, elménczségéről; szövevényes kalandokbani használhatóságáról ismeretes. A bravó orgyilkos, ki csekély bérért a nélkül, hogy tette okát vagy célját fürkészné, gyilkolásra mindig kész.

Kivéve házaló kalmáraik-, szalámi, sajt és képárusaikat, egy nemzet sem utazik oly keveset mint az olasz. Colombo, Cabat, Verezzani sat. ugyan olaszok valának; de messze távolban mindig csak mások számára fedezének fel földeket; mert más világ részekben olaszok egy talpnyi földet sem bírnak; mivel a velencei, genuai, s pizai kalmár-lelkek jobbra fukarkodva, csak részlet-tözsre szorítkoztak.

Hajdan mikor még a politika jobbadán cselleli körülhálózásban állott, legnagyobb elméleti politikusoknak tárlak az olaszokai; de ha Toscanai és San Marino t kivesszük, kevés állam vala rosszabbul kormányozva mint Olaszország.

Itália adá nekünk újból a tudományokat, művészetet; és volt idő, midőn jogosan barbároknak nevezhető valamennyi kortársait Európában; ámde jóval alantabb áll jelenleg.

Midőn 1471-ben német honból visszatére Campani a pápai nuncius a nélkül, hogy török hadra segedelmet nyert volna, határszáron háta fordítva nemei országnak, ez öt mérlékü deák verset szavalá: „*Aspice nudatos, barbara terra Nates.*” Mondják így tön

Mentzel ezredes is 1744-ben Rajna pariján; de túl feliről egy előőrsön álló vadász célba vette, s bele is talált a fekete középpontba.

Habár tevékenység, kitűrés, és szellemi tulajdonaira nézve ritka nemzet múlja felül az olaszt, mégis keleti elpuhultságában jelenleg főntebb áll a művészetben és tudományban mind a német, mind az angol nemzet az olasznál.

Egy nemzet sem tart Európában az olasztól.

Készséges, hízelgő, sőt csúszó modoraival, majd szenteskedő, és azt igénylő, hogy az ég, éltében és minden ügyeiben közbenjárója legyen, majd szabad szellemű követve Machiavelli földjét.

Külföldön ügyesen játsza néha az együgyűt, ezért sokan kedvelik. Bohóckodásaiba annyira szerelmes, hogy egész Európa bohóczává lön.

Palotákat épít magának beszegezett ablakkal; és néha a pompás termekben, sőt néha az erkélyeken is keresztbe vont köteleken szárítják az Eccellenza! fehér ruháját. Termekben társalog, maga pedig gálád egérlukban lakik. Fényes társaságot fogad ebédre, s nincs füstölő kéménye. Száz ezer zechino évi jövedelem mellett, erszényében csak bajocchit (rézpénzt) hord; és némelyik család egyedül azért halt már ki, mivel házassági szerződésben a nő számára kocsi készületet biztosítani vagy nem akarlak vagy nem bírtak. Műgyűjteményeket szereznek és mellette étel ital és ruházatban fukarkodnak; és az egész háznál nincsen egy luczat jó szék.

De különösen jellemző, hogy néha együtt többen közköltészen tartanak maguknak egy Dulcinea t, és

egy szolgát, ki hol egyik hol másik gazdájának libériáját viseli vasárnaponkint.

„La Mattina una Misselta,
L' apadinar una Bassetta.”¹⁾

Többé kevesbbé valamennyi olasz úr Doriához hasonlít; ki megvendégelvén hajóján V. Károly császárt, vendégség után a pompás egész asztali készületet tengerbe hajítatá; — erős sűrű hálózattal eleve gondosan körülfoglaltatván és biztosítván hajója környékét, hogy a drága ezüst és arany asztali szerekből mi se menjen veszendőbe.

Fukarságuk miatt legrosszabb hírben állanak a genuaiak, és florencziek. Beszélnek, hogy sötétben társalogva együtt egy genuai s florenczi az, hogy megkímélje atlacz bugyogóját, köpenyét teríté a faszékre; ez pedig, egészen lebocsájtá bugyogóját. Veronai közmondás szerint: „*két zsidóból kerül ki egy gennai, de még csak hét genuaiból egy florenczi.*”

A szép természet néha itt azért szomorúbb, vagy kevésbbé élénk, mivel hálókkal összefogdossák az énekes madárkákat, hogy piaczon árulhassák néhány garasért. Átalán madarászattal pótolják a fáradtságos vadászat örömeit.

Mi a békának csak czombocskáit esszük, ők az egész békát felfalják. Erről azt mondja a magyar paraszt: „*Béka nem embernek, az csak úrnak való.*”

Nemzeti főbb *erényük*: az étel és italbani mérték-

¹⁾ Reggel misécskét, ebéd után zenécskét.

letesség. „*Fenochio e pane mi basta!*”¹⁾). Sok úr és delnő csupán csokoládéval él.

Legkedvesb mulatsága a policinello (paprika Jancsi) nagyszerű álarczás farsangolás (carnascialare) a zene, éneklés, és balonjáték; de mindezeknél is kedvesb előtte a „*Dolce far niente*”²⁾).

Olasznál minden légfőfok.

A Monsignor, mint francziában is a Mon Seigneur cím, tulajdonkép csak herceget, vagy püspököt illet, de Romában mindenkit monsignoroznak; maguk mondják: „*Al Gatto del Papa si dice Monsignor!*”³⁾)

Mihelyt pénzt mutat az idegen, azonnal: *Signore Illustrissimo! Eccellenza! Milordo!* de ha pénzt nem mutat, elmondják rá suttonban: „*Che ti vengono mille mal-anne mascule e femine!*”⁴⁾)

A zenély termet paradicsom előcsarnokának- *Anticamera del Paradiso*; a szokottnál kissé nagyobb házat palotának; bár mi csekély megbízást követtségnek — *Ambasciada*; legcsekélyebb ódonságot (antiquitast) *cosa stupenda!* bámulatos dolognak; magát pedig nem aláztatos szolgának, hanem rabszolgának nevezi — *Schiavo suo!*

Falusi korona címet viselő rosz csapszék, és szalodára e szavak írvák: „*Ogni osteria e buona, ma questa e la corona*”⁵⁾). Kaczagva mondja a gazról: *A! quello e Prattico, quello e capace!*⁶⁾).

¹⁾ Kőményes kenyérral beérem. ²⁾ Édes mit se tétel. ³⁾ A pápa kandúrját Monsignornak címzik. ⁴⁾ Hogy érjen téged ezer baj, hím és nő! ⁵⁾ Minden korcsma jó, de ez valamennyi koronája. ⁶⁾ Ez praktikus okos fő!

A nápolyi piacon azért állítják ki a teheneket, hogy a vevő szemeláttára történjék a fejes; de míg körültekint a vevő, vízzel telt szivacsát már tej közé facsaró a fejő.

Ha a nápolyi, sicziliaival barátságosan beszélget, az idegen azt hiszi, hogy perelnek.

Hevességük leggonosz következménye a boszúvágy; e szóval: „*Sia amazzato!*” oltja ki ellenese életvilágát.

Olasz honban az egyházi szónok sorba élteti a szenteket: „*Eviva san Antonio!*” a nép rákiáltja: „*Eviva!*” — „*Eviva san Pietro!*” „*Eviva!*” — végre: „*Evivano tutti Santi!*” és ezt harsányan ismétli a nép. Minden tartózkodás nélkül kiáltják egyházakban is a karénekeseknek: „*bravo! bravi!*”

Vendéglőkben hol étlap nincs, rendesen alkuszik a vendég az étek és italok ára felett, és ki ezt tenni elmulasztja, gyakran erősen megrovatik.

A fertelmes Cazzo szót még nők sem átalják szitkozódásaikban használni. Némelyik mikor így átkozódik: „*Tasto tastondi!*” azt hiszi hogy e német káromlást monda: „*Dass dich das Donnerwetter!*”

Olaszthonban minden galád: az utcák, lakok, vendéglőházakban az ágynemű, testükön az ing; leggaládabbak pedig a nápolyiak. Tapasztalat szerint, minél szabadabb az ember, annál többet tart fehér ruhájára; igazolja ez állítást Anglia, Hollandia, Gallia s Helvetia.

Olaszoknak köszönjük: az iránytűt, galvanisraust, váltóbankokat, loteriát, zálogházakat, (montedipieta) és szépművészetet; továbbá a maccaronit, veronai szalámit, strachino s

gorgonzola sajtot s. a. t. — Ők maguk pedig némelyeket a forradalomnak; legtöbbet Napóleon kormányának; — ez alatt, halálos büntetés alatt kinek sem vala szabad gyilkot, tört, vagy hegyes kést bírnia; vendéglőházak- de kivált csapszékekben, a kések asztalhoz szegzett rőfös lánczokról csüngtek.

A francia kormány alatt, szemlátomást megritkult az oly béna koldusok száma, kik a henyélés-lajtorjájáról leesve kificzamíták, — azért mégis ép-tagjaikat.

Mivel még jelenleg sem szabad az utazónak bármilyen fegyvert magánál hordania, e tilalmat az útonálló számos rablók gyakran saját hasznukra fordítván, sokszor történik: hogy mikor zsandárok nem kísérik a postakocsikat, négy fegyveres haramia húszt utast is könnyen kizsákmányol; mert ez ismert parancsszóval „*Face in terr!*” földre borulni kényszerítik, hogy arczuk a földet érje; e szerint egyetlen haramia felvont kakasos duplasövű pisztolyával könnyedén hat embert is féken tarthat.

Egy híres harambasa, egész vidék rettenete, kies téren fekvő zárda főnökénél beszél, komoly megtérési szándokát előtte nyilvánítandó; és megkéri, hogy oktassa őt a vallásban. Három napi oktatás után Romába menvén a főnök, hogy előbbi példák nyomán, e megtért bűnös számára szinte évi nyugdíjt eszközöljön a kormánytól; — addig, adott jelre megjelennek számos czimborái, elhurczolják magukkal az abruzzai bércek közé, az intézet harmincz gyenge nevendékét; és szorgosan kikérdvén tőlök eleve családi körülményeiket, velők ilyforma leveleket iratnak: „*Kedves jó Atyám! Én harmad nap óta becsületes jó emberek közt lakom az erdőben, semmi bajom. Szépen kéretnek kedves*

apám: szíveskedjél számukra azon odvas tölgy, vagy keresztfa tövéhez, (melly itt vagy ott áll) holnapután reggeli négy órára 3-4-5 száz tallért letetetni; mert különben másnap füleimet- harmadnap orromat, azután pedig fejemet lelended ugyanott!”

Képzeltető, hogy a szülék nem tőnek jelentést a rendőrségnél, hanem nyakra főre siettek lefizetni a vált-ságdíjt.

Egyedül egy nyugalmazott osztrák katonatiszt tíz éves fiacskája maradván kezeik közt, hasztalan rimánkodék előttük a Krisztus kínszenvedése- s a boldogságos szűz fájdalmaira! De tapasztalván, hogy minden estve elmondák a páduai sz. Antal, mint választott kegyuruk zsolozsmáját, hozzájuk így szóla: „*Úgy segítse meg önöket páduai sz. Antal, hogy irántam lesznek könyörületesek!*” — és szerencsésen megszabadult tőlök a kis fiú.

Az emberi ész különös ellenmondata: hogy déli részeken örömeőbb szegénylegényeskednek ínség- és bajjal küzdve erdős bérezek közt, mint katonáskodnak; és mint haramiák oly bátorságot tanúsítanak, minőt tolok mint rendes katonáktól hasztalan várandanánk.

Ha Napóleon képes volt ez elpuhult nemzetben ismét felébreszteni azon katonai szellemet, melynek szülöttjei valának a nagy Eugen, Montecuculli, Spinola, Capraza, Caraffa, Piccolomini, Bianchi s mások, miért ne lehetne czélszerű rendőri szabályokkal jobbra változtatni, orgyilkos, vagy rabló hajlamukat? miután a vidorság és könyörület a talián népnek különben is fő jelleme.

Olaszthonban így szállásolák el a hét halálos bünt:

a kevélységet Genuában, a fösვნყséget Florenczben, a bujaságot Velenczében, a haragot Bolognában, a tor-kosságot Mailandban, az irigységet Romában, a jóraavaló restséget pedig Nápolyban.

Olaszország legdélibb és legszebb része Siczilia, hol minden erények és hibák, légfőfokon állanak. A szenvedélyes kis termetű barna arcú sicziliai, valamennyi közt legszegényebb és legtudatlanabb; Sicziliának még csak saját újságlapja sincs! Mondják, hogy az Aetna s Vesuv kén-lége teszi oly mérgesekké a körül lakó népeket. Annyi bizonyos, hogy a nápolyiak és sicziliaiak, közös fő alatt, elég mérgesen gyűlölik egymást, és hogy egész olasz földön elterjedt közmondás-ként: „*valamennyi szigeti rossz, de legrosszabb a sicziliai.*”

Kétségkívül leggaládabb — mintha magyar szótól származnék neve — Sardinia; habár nagy kincseket rejt is földé gyomrában, mégis népe legeslegszegényebb, mivel legtunyább.

Európa legnépesebb szigete Málta, mivel itt hat □ mértföldön száz ezer ember lakik; mint Gibraltár, jelenleg angol várerősséget képez.

Éljen Róma, Nápoly és Florencz, Roma a művészet, Nápoly a nagyszerű szép természet, Florencz pedig a műkedvelő társas közönségnek!

Önzés.

Mérséklet és bölcsesség határai közt az önszeretet polgári társaság, társalgás, és minden tökéletességek szülője; a szabálytalan önszeretet ellenben, és vak önzés, minden szenvedélyek, és szerencsétlenség kezdője.

Átalán az önzés erkölcsi himlőink, melyek már kisdededknél is észrevehetők; mert ezek sem örömet ismerik meg kortársaik jobb tulajdonaikat, és nem örömet engedik át másnak játékszereiket; a fiúk irigylük másnak magasságát, a lányok szépségét; gyakran halljuk őket 5-6 éves korukban mondani: „*Mikor én még kicsi voltam*” vagy pedig: „*Én mégis szebb vagyok mint Erzszi!*”

Képzelné sem lehet, hogy a bölcs anyatermészet, azért oltá belénk az önszeretetet, hogy bennünket azzal szerencsétlenné tegyen! egyedül mi vagyunk a bűnösök, ha kivetkeztetjük a természetet.

Miként a büszkeség önérzetnek, — úgy az önzés is önszeretnek szereti magát nevezni.

Hogy a szerelmesek soha sem unják meg a hosszú együttlétet, annak oka az önszeretet: mivel

mindig önmagukról beszélgetnek. De minél inkább szereti valaki önmagát, annál jobban gyűlölik őt mások.

Gyakran úgy cselekszik az önző: mint ama róka, mely elveszítvén farkát, az egész róka-fajnál általános fark-elnyírást törekvék behozni.

Justinian ismeretes szerződési négy formái kormányozzák az egész világot: *„Adok hogy adj, adok hogy cselekedjél, cselekszem hogy adj, és cselekszem hogy cselekedjél”*

Jobbára csak ott találkozik még részvét a földön, hol még valamiből osztályrészt vehetni reménylünk.

Ha a többi szenvedély már rég hallgat, az önzés ismeretes okoskodásával: *„Kiki legközelebb önmagához, folyvást üzi álokoskodását; mert már alsó iskolákban tanuljuk, hogy az első személy én, második te, harmadik ő.*

Keleti közmondásként: *„könnyebb lehordani havasokat tűhegyével, mint ember szívből száműzni az önzést.”*

Egyrészt ugyan az önszeretet okozza, hogy más szemében észrevesszük a szálkát is, magunkéban pedig a gerendát sem; de más részt erőnk és tehetségünk emeltyűje; azért az önszeretet erősb férfiaknál mintsem nőknél.

Ha a hatalom fokozatán szabadon halad, könnyen elszédíti az elmét és zsarnokká lesz; mert a tartós szerencse elbizottá tesz, és mivel a szerencse nagyságával folyton nő az elbizakodás, nem csoda ha legjobb, legrégebb ismerősét nem köszönti, sőt nem is ismeri többé az, ki önmagát sem ismeri már.

Az önkór nemünkben még ott is munkás, hol tettei

tán önmeggyőződésében is, pusztán áldozatként ragyognak.

Ha világnál jól megtekintjük, még erkölcsészeink is önzők; miért gyötrik magukat? — a paradicsomért. Midőn Joyeuse herczeg a kapuczinus szerzetbe lépett, azt monda neki rokona: „*Ugyan megjáród barátom ha nincs paradicsom!*”

A valódi önző mindenki iránt készséget színlel, udvarias, és sima mint az angolna; miként Simon Üdvözítőnk után vivé keresztfáját, úgy kész utána vinni mindenkinek az övét, tudja bár hogy arra függesztendik; — kit sem szeret, csak önmagát, pedig Jean Paul (Richter Pál) ördög szentségének nevezi a szeretlenséget; és az erény a szeretet nélküli önzés terméketlen földében gyökeret nem verhet.

Elhitesi néha magával az önző, hogy szereti azokat, kik úgy gondolkodnak mint ő; de itt is csak önmagát szereti másokban.

„*Holtom után lehet vízözön*” így szól a valódi önző.

„*Nosce te ipsum!*” e bölcs törvény bevételelét lehetlenné teszi az önzés; és mivel sohase barátkozhatik meg az önismerettel, ennek legszeretreméltóbb leányát sem fogja soha közelebről megismerni: a szerénységet. E szende szűz nem tolakodik, nem is kapkod kitüntetésen, de ha abban részesül, hálásan fogadja.

Sokszor halljuk ugyan mondatni, hogy közéletben a szerénységgel nem messze jut az ember; és hogy (túlnyomó fényes tulajdonokat kivéven) a szerénység udvaroknál még soha sem tévé meg szerencsáját; de azért örökké szép és ritka erény maradand; kibékíti

mások hiúságát, igényeit, és valódi érdemmel párosulva szintoly hatású, mint a festészetben az árny.

Magasb szempontból tekintve az önszeretet legelőbb is mint becsület vágy tűnik fel; mely a divatozó tisztelgés küljelei által óhajtja tökélyei elismerését. Ez óhajtás míg tiszta elvekből indul ki, jogszerű; ez megvan minden emberben, de ritkán a józanság határai közt; és közönségesen becsületkórrá fajul.

A büszkeség, gőg, nagyravágyás, hiúság, akaratosság, fondorkodás saját személyünkre vonatkozik; de ha az önzés dics-uralgás-vagy becsvágyban nyilvánul, szintúgy mint a szerelem, gyűlölség és irigység mások személyére, a bírvágy pedig egyedül tárgyakra vonatkozik.

Ezek mindannyi kinövészei az önzésnek, melynek szinte fokozatai vannak: egyik különös hangon úgyszólván két tagban ejti ki a kedves Én-t; minden gondolata, minden szava ezt tükrözi vissza; — másik, ha maga is nem tartana a veszélytől, képes leendene leégetni szomszédja házát, csakhogy üszkénél kényelmesen gyűjthasson pipára.

Oraniai Mór herceg kérdetvén: kit tart legjelesebb élő hadvezérnek? Azt felelé: „*Spinolat tartom másodiknak.*” Ugyan e kérdést tévé egy britt, Napoleonnak is, eleve hozzá tévén: „*Azt hiszem Wellingtont.*” — „*Még nem mérkőzék vélem*” felele Napóleon. Ily kérdésekre legjobban felelt Epaminondas: „*Várjuk be míg meghaltunk.*”

A jellemes férfiú rendesen csendes és hideg, azért nem is különösen kedveltetik; mert mindig mások önszerete bírál; ez pedig épen legkevésbé tartja magát

nagy tulajdonokhoz; sőt feltehető, hogy az, kit az egész világ kedvel, többnyire közepszerű egyén; ha nem is épen az mit a francziák bonhomme-nak neveznek, kivel t. i. nyulat is fogathatsz.

Kitűnő egyéniségeknek csak kevés jó embereik, többnyire elleneseik vannak; nem kivannak ők mindenkinek tetszeni; mi magában lehetlen is, de ép senkinek se tetszeni, már ez még is csak nyomor!

Legszembeszökőbb ellentéte az önszeretnek az öngyilkosság; hajdan többször erős lélek jelének, korunkban jobbára lélekgyengeségnek tartatik. *S' il y a de la grandeur dans le suicide, il y a necessairement de la bassesse dans la resignation.* ¹⁾

A túlzó önzés vagy önkör, és egyéb lelki gyengeségeink elleni legbiztosabb szerek egyike: az önértzet; továbbá világ társalgás, utazás; hol megismerkedve más emberekkel, és magasb elméssel, legalább megszűnünk lenni óriások törpék közt; — végre felváltva, a magányosság; mert ez gondolkodásra vezényel, és legjobban mutatja nekünk saját árnyoldalainkat. „*Tecum habita, noris quam sit tibi curta supellex!*” ²⁾

Seneca mondata: „*Notus nimis omnibus, ignotus moritur sibi!*” ³⁾ maiglan is áll az igazi önzőről.

Csak olyanoknak tekintjük az embereket, minők valósággal; és kaczagni fogjuk önzésüket, a helyett

¹⁾ Ha nagyság van az öngyilkosságban, szükségkép kell: hogy aljasság legyen a resignatióban. ²⁾ Magadban lakjál, érzended készleted parányiságát. ³⁾ Ki mindenki előtt felettébb ismeretes, maga előtt ismeretlen hal el.

hogy boszongodnánk fölötte; mert különben a fölött is kellene boszongodnunk: hogy nyárban meleg, télben pedig hideg van.

„*Insitum mortalitati se suaque nimis amandi vitium*”¹⁾).

¹⁾ Halandók keblébe oltott hiba: felettébb kedvelni magát és sajátját.

Ö r e g s é g .

A kor magában kór, különösen a szomorú vénség súlyos gyógyíthatlan betegség.

Mint hajós mögött falvak, városok, országok, úgy tűnnek el napjaink, le folynak mint a folyók vize, egyedül neve maradván a folyamnak.

Az ismeretes hitrege szerint, midőn Zeus az állatokat teremté így szólott az emberhez: „*A te neved ember; te leszel a mindenség ura, s élted 30 évre terjed.*” Meghallván ezt az életsóvárgó ember, rövidre szabott élte hosszabbításáért zokogva esd; felhozván többek közt indokul azt is: hogy így sváb létére még csak meg sem okulhatna! *)

Ezután Zeus így szól a szamárhoz: „*Egyedül teherhordásra teremtelek; tövis és bogács lesz eledeled; hűséged és szorgalmad jutalma ostor! életkorod pedig 40 év*” A szamár keservesen sir és így szól: „*Terhes nekem ily nyomorban a hosszú élet, vedd oh vedd el életem felét!*” Elvevén tehát tőle 20 évet, ezt az életsóvárgó embernek adá.

*) Svábról mondják a németek, hogy még csak 40 éves korában kezd okosodni.

Az ebre kerülvén a sor Zeus úgymond: „*Aggályosan, híven őrzended a házat és annak kincseit; minden árnyat ébren megugatandasz; eleded csont, hűséged jutalma korbács. — életkorod pedig 30 év leszen*” — „*Vedd ó vedd el tőlem szegény párától a hosszú 20 évet!*” rimáncodik az eb. Elvévé tehát, és ezt is az embernek adá.

Végre a majomra kerülvén a sor Zeus ismét így szól: „*Alakod legyen hasonló az emberéhez, de ennek egyedül nevetséges árnyéka, a gyermekeknek pedig gúnya s játéka leszesz. Élni fogsz 80 évet.*” Megrémülve, sírva esd a majom, hogy nyomorú éltéből vegyen el legalább 30 évet. Elvévé, s ezt is az életsóvárgó embernek adá.

Az ember tehát 30 éves koráig a szó legbájlóbb értelmében boldog. Mert a fiatalság hajnali pírjától környezve vidoran tekint a virányos jövő kékjébe; örömmel, erődúsan úszik az élet hullámzó folyamában, s az öt nyit érzék lobogóival díszlő élethajója gyorsan vitorlázik mosolygó árjain; — kormányos a remény, az evező egészség, szél-duzzasztottá vitorlákat bátorság és erő feszítik. Ezek tulajdonképen az emberi évek.

Harmincztől ötvenig, nyommasztó gond fogja csikorgó eke elébe az embert; teherhordó állatként verítékében vonszolja a telt zsákokat őszülő fővel házába. Ez éveket a számár éltéből koldulá ki magának.

50-től 70-ig, sárkányként fekszik gyűjtött kincsein, aggályosan őrzi házát, mindenkit bizalmatlanul megkurrant, a holdvilágot is orzó lámpájának nézi, s

sajnálja magától a jó falatot. Ez éveket az eb éltéből koldulá ki magának.

70-től 100-ig, éli az ember az életnek néha olvashatlan utóiratát; többnyire már csak árnya az embernek; gyakran maga is gyermekké, vagy ezeknek játékvá válik. És ez éveket a majom éltéből koldulá ki magának az ember.

De azért még is tisztelt Agg! ha még olvasod, vagy magadnak felolvastatod e czikk másik felében foglaltakat, és azokat sajátoddá is teszed, bizton ellátváltandod magadtól ez utóbbi két korszaknak játszilag megemléített, az öregségre egyedül rátukmált bajokat.

Házaló képárúsoknál, és csapszékekben a kárménlőre raggatva látám azon színezett képecskét, mely eként mutatja az élet fokozatait:

50 Stillstand.

40. Wohlgethan.	60. Fängt's Alter an.
30. Ein Mann.	70. Ein Greis.
20. Ein Jüngling.	80. Schnéeweiss.
10. Ein Knabe.	90. Kinderspott.
5. Jahr Ein Kind.	100. Erbarm'sich Gott!

Az öregségnek tehát szintúgy vannak fokozatai, mint a hévmérőnek, és ha e kettőt összehasonlítjuk, kétségkívül még is jobb emberre nézve a borszeszes mint a higanyos.

Tapasztalat, és imént említettem képbizonyítása szerint is, ötventől kezdve, becséből mindinkább vészit az élet.

Ha a férfi meghaladá az ötvenet, a nő pedig már a negyvenet, takarékosabbá gondosabbá lesz, és így rendelkezik: „*Szívem akazd be a téli ablakokat! lel-*

kem, takard magad parkétba! szerelem, étvágy, álmom negyedik társnak kér eszetek magatoknak Strohmant az unalmas whist partiához!”

A világ megöregedik és ismét megfiatalodik, de az ember megöregedik, és meg nem fiatalodik többé.

Jogászok helyesen hetvenre teszik az emberélet véghatárát.

Azon korban midőn már nem évek, hanem hónapok, hetek, vagy éppen csak napok után számítgat az ember, többet múltban és jövőben mint jelenben él; utolsó fiatalkori barátját már hant fedi, és oly kevésbé érti őt az új ivadék, mint ő az új ivadékot; midőn mint sűrű ködben úszik az egész természet, régi templomablak üvegéhez hasonló homályos szeme előtt; és már csak szoba, meg zselyeszék az ő világa — jaj azon öregnek kit vallás, szellemi műveltség nem támogat!

XVI. Lajos királyi székére léptekor többek közt egy negyvenöt évig raboskodott öreget bocsájtata ki a bastilleből, ki Parisra már reá nem isméri, saját házára még kevésbé, mivel újból épült; családja rokonai ismerősei mind kihaltak; az egész élő ivadék ismeretlen lévén előtte; — rimánkodék vinnék ismét vissza régi fogságába! — Végre nagy nehezen mégis szert tőn vele egykorú öreg inasra kivel lakhaték, de szintoly visszavonultan éle mint fogságában.

„*Multis diutius vixisse nocuit.*” Búsabb látvány egy magát túlélte kedvetlen öreg, bármi régi vár-kolostor- vagy goth templom-romnál.

Azon római felírás: „*Quisquis hoc jusserit ant sustulerit, ultimus suorum moriatur*”, oly átkozódás, mely többet mond, mint: pokolba véled!

Igen megfogható, hogy magas állású férfiak és nők, sőt fejedelmek is, midőn az életnek már megizzadák vaspályáját, meg is csókolák rózsát, és a társaságnak megfizetek adójokat, öreg napjaikra zárdába vonultak. Némelyik öreg, ki fiatal korában tisztelni tanulá az öregséget, öreg napjaiban tisztelni kénytelen az ifjúságot, mi kivált idegen tűzhely körül rosszabb a zárdánál.

Ki hatvan hetven évet élt a világban és világgal, könnyen hiszen ugyan még más jobb életet, de azért csak óhajt még magának néhány évecskét e világon.

„A l' an soixante et douze
Il est temps, que l' on se houze!”

Király József néhai pécsi püspök 90 éves korában azon kívánatra: hogy az Úristen őt még számos éveig éltesse, azt szokta volt felelni: *„Ha az Isten zsidónak (Matusalem) tudott adni 900 esztendőt, miért ne engedne százhuszat egy becsületes magyar nemes embernek!”*

A fiatalság oly jó, melyért nem jár köszönet; az öregség oly rossz, melyet mindenki óhajt magának; oly ház, melyet végre mindig foltozgatnunk kell, és minél régebben lakánk, annál örömebb cselekszük azt; oly bárka, melynek egy hasadékát másika után bedugjuk, miután még is jobb ezt tennünk mint vízbe fűlnünk; és az éleinek több ingere van mint a halálnak, mert csak egyszer él az ember.

Azért is nem vala bolond gondolata azon udvari bohócznak, kinek meghalnia kellett, midőn fejedelme megengedő, hogy maga válassza magának halála nemét — az a g g k o r e l g y e n g ü l é s t választá.

A fiatalság előre, az öregség hátra él; azért ha

nyugalmát és természetét vált élvezeteit nem nélkülözi, ennek főbb öröme a visszaemlékezés; mert kevesebb élvezi jelenét az ifjú, mint szép múltját az öreg.

Ki utolsó cseppig ki akarja üríteni az élet serlegét, a szokott üledékre is elkészülhet, mert aggkorban mindinkább fogy a testi-, emlékező-, képzelő-, emésztő-erő, a remény és álom; növekszik ellenben a komor társadalmatlanság.

„Multa senem circumveniunt incommoda, vel quod
Quaerit, et inventis miser abstinet et timet űti,
Vei quod r s omnes timide gelideque ministrat,
Dilator spe longus, iners avidusque futuri,
Difficilis, querulus, laudator temporis acti
Se puero, censor castigatorque minorum.” H o r. *)

Kétszeresen kedves és szeretetre méltó a vidám öreg, kinek elme retts ge, a dolgokr li nyugalmas nézetei, esz lyess ge s b  tapasztalata érdeket gerjeszt k. Ilyenek választattak hajdan S enatoroknak.

 nmag ert tetszik az öreg, ki feledve kora gy ng lkedését, a fiatalok örömeiben is részt vészen, jól tudva s érezve: hogy a vidám ifj s ggali társalgás, a vidámságnak egyik fő feltétele  regekn l.

Tevékenység és munkásság legyen a fiatal és közép kor feladata; elmélkedés és nyájas k zlekenys g az  reg .

Egyedül komor c l t veszt   regek vetik meg

¹⁾ Sok baj környezi a vén embert, mert vagy örökké gy jtt get, és mi  van, nem tud, vagy f l vele  lni. A nyomorú, vagy mert ügyeit lassan viszi s félve. Tudni kíváncsi jövőt, halogat, tunya, messze-reményli, t rhetlen, zsémbes, dicséri gyerek kora boldog napjait, a fiatalságnak fedd je b r ja. Czuczor ford.

egyedül azért az újat mivel új; hanyagolják el külsejüket ép azon korban, midőn arczképeik már nem hasonulnak eredetiökre; holott ekkor még inkább kellene, csinosságra öltözetükre ügyelniök, és keresve keresniök vidorító kaczagásra szolgáló anyagot; mivel a nevetésnek üdvös hatása van a testre s lélekre. „*Il vi appartient qu aux ames pleines de ressources, de jouire des ses dernier s années* ¹⁾”.

„*Oh mi bajos mulatni oly embert, ki ép nem mulatható már*” így sopánkodék M a i n t e n o n marquisnő túlélte Lajosa fölött; — már ez ugyan baj! de mennyivel nagyobb baj, bánni önféjű, gyanakodó, fukar, szívtelen pedant öreggel!

Öregség: öregség! és csak kevesen tudnak lenni öregek.

Cicero, Fontenelle, Buffon és Voltaire erkölcsi boldogságuk időszakának nevezik az öregséget.

Részemről ki ép ötven és hatvan közt állok, örvendek, hogy túlhagyván a déli nap hevét, hideg ész kiszorítá a lázas álmákat helyökből, és egészségem nem szenved a déli nap hevében, szenvedélyek ostromában.

Erőtéljes öregségben öregbedik a lélek, midőn az érzékiség halalmaskodása, mely a szabad tevékenységet gyakran akadályozá, megszűnik; és a nyugalom és derült nézetek éldelete, kárpótolja az ifjúság elveszített tüzet.

Minél zajosabbak valának hajdan szenvedélyei, annál nagyobbra becsüli a világtóli függetlenségét.

¹⁾ Egyedül segéd forrásokkal bőven ellátott lelkek, élvezhetik végső éveiket.

E korban az egyszerű természet nyújtja azt, mi után középkorban philosophiánk hasztalan törekvék; mert eloszolván a köd, és közelítvén a célhoz, előbbi hírszomj-terveit, az öröklét terveivel cseréli fel; habár neveti is a Stoa túlzását: *Mors homini summum bonum, Diis denegatum.*¹⁾

Az egyszerű okos öreg neveti a szerelmes véneket, kik néha elég gyöngédtelenek még fiatal nőt is venni, mitsem ügyelvén ama régi közmondásra:

„Altes Weib und junger Mann: sichere Sünder.
Alter Mann und junges Weib: sichere Kinder.”

Öregek kik szerelem dolgában másoknak jó tanácsot adni szeretnek, azzal vigasztalják magukat: hogy már nem képesek adni rossz példát.

A vén bolond, bolondabb a fiatal bolondnál, és régi írónk szavaival élve: „*Fiatalnál a feleség támasz, a pálcza csak parádé; öregnél a pálcza támasz a fiatal feleség pedig csak parádé.*”

Miért kezd némelyik csak élemedettebb korában lenni igen szerelmes? Mert szíve olyan, mint a jó pincze: nyárban híves, télben meleg.

Fiatal szív régi kopott tokban! ehhez jó gyomor kell. Ekkor a szívet az észnek szüntelen leczkézni, s neki mondani kell: „*Szív ne tedd magad nevetségessé, csak vonulj vissza tokodba*”

Ha már az ember arról meggyőződök, hogy nem érdeklí többé a szép nemet (oly nyereség melylyel sokat veszítünk) a szívnek csak e két helyettese van: a

¹⁾ Embernek legfőbb java a halál; istenektől megtagadtatik.

fő, vagy a gyomor, azaz: bölcselőv é vagy falóvá lesz; ez csak annyiból tanácsosb amannál: mivel ha gyomrát rontja meg az ember, ennek van még gyógyszer; de a romlott főnek nem könnyen akad orvosa.

Tulajdonkép csak akkor válik örömtelenné az élet, ha ép senkinek sincs többé ránk gondja.

Ha meggondolja az öreg: hogy valamennyi szülöttek negyede már első éveiben meghal; huszadikában csak fele él; és hányan alusznak már vele egykorú ismerősei közül! magában itt léte is megörvendeztetheti őt.

A boldog nyugalom ott kezdődik, hol igényeink végződnek; és a szűkebb korlátok közé szorított igénytelen öregnek, négy fala annyi, mint a világ négy része.

„Dieu fit la douce illusion
Pour les hereux fous du bel âge,
Pour le vieux fous Γ ambition
Et la retraite pour le sage”¹⁾

Kevés halandó ért oly szerencsés aggkort mint Voltaire, Keith lord, Wieland, Göthe, Schewerin, Schomberg, Blücher Franklin, Fleury s Welington.

Laudon és Blücher legszebb borostyánait aggkorában gyűjté.

Fleury 88 éves koráig vivé dicsőség- és szelidséggel hazája kormányát.

Franklin 71 éves korában méne Parisba mint hazája küldöttje, hogy egészen teljesítse mi róla írva van: *Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis*²⁾.

¹⁾ A szépkor szerencsés bolondjának édes csalódást; az öreg bolondnak hír-szomjat; a bölcsnek nyugalmat engede Isten.

²⁾ Villám-fegyveritől az eget megfosztani tudta Franklin, s összetöré az Amerika szolgálai jármát, Péczeli ford.

A még most is élő R a d e c z k y gr. tábornagy nyolczvanat jóval meghaladott korában, dicsőén működik az osztrák birodalom érdekében, jelenleg is ritka emberiség és benne természetié vált oly finom szíves modorral, nemes lélekkel bír, hogy kinek alkalma vala véle közelebb érintkezésbe jöhetni, Radeczkyt feledni soha se fogja; s mi iránta tiszteletemet emeli az: hogy szereti a magyart.

K á n t és N e w t o n már nem valának annyira szerencsések; az csak tengődék, ez pedig sírásra is fakadt a felett: hogy végre saját kiszámításait sem érté már.

Egyedül Francziahonban lelhetni oly víg kedélyü öregeket, mint a csaknem száz éves Fontenellet; ki egy hajadonnak, midőn öt nyolczvan éves korában enyelgései közben kiáltással fenyegeté, azt monda: *„Csak hangosan kincsem hogy mások is meghalljak: mindkettőnknek becsületére váland.”*

Jelenleg minden európai tábornokok közt a legidősb is Franciaországban él: Despeaux báró, született 1761-ben, és 1794-ben neveztetvén osztálytábornoknak, 80 év óta szolgál; hadjáratban kapott seb miatt jobb szemét veszté el. Közelebb a becsületrend nagykeresztesévé neveztetett.

Majthenyi Lászlóné nagyanyám még 90-dik évében is megtartván vidámságát, egy ízben midőn meghalásról vala szó azt monda: *„Szeretném azt látni, ki épen nem fél a haláltól! én ugyan — úgymond továbbá elmosolyodva — azt is szeretném látni ki fél, csak láthatnám.”* Mivel ez időben csak nem egészen világtalan volt már.

Az aggastyán nem is igényelhet méltányosan

egyebet) mint „*Otium cum dignitate*”: hogy teste s lelke hanyatlása tűrhető, az átmenet pedig lehetőleg könnyű és vidám legyen.

Kik a közelítő vagy némely olvasóimnál talán már be is köszöntő úgy lehet hosszú s merevítő élet telére, s az öregség feljebb elősorolt terhei türelmes elviselhetésére lelküket megedzeni s vigaszt nyerni óhajtanak, olvassák meg a bölcs Cicero öregségrőli párbeszédét; szelleme következő:

Bölcsen él és cselekszik, ki mindenben követve a természet szabályát, ennek biztos ösvényéről soha el nem tér.

Miután a bölcs anya-természet, anyailag gondoskodék az élet minden korszakairól, gondolni sem lehet, hogy épen az élet végszakáról feledkezett légyen meg. „*Minden kornak van Istene!*”

E következő okoknál tartatik nyomornak az öregség: Mivel elvonja dologtól az embert és még tompít ja az elmét, Lássuk mennyire alapos e vád:

Egyik kézzel másik észszel keresi kenyerét; némely dolgok testi, mások inkább lelki erővel eszközölhetők. Testi erőt igényel például a fegyverforgatás, és a fáradságosb kézművészet üzlete; ezekre még fiatalok közöl sem lévén mindegyik alkalmas, az öreg kevésbbé az. De nem annyira testi erő, vagy gyorsaság hozza létre a legfontosabbakat, mint inkább: az ész, tudomány, ítélő erő s tapasztalat indokolta jó tanács; miket nem csak el nem rabol az öregség, sőt nagyobb tökélyre viszen. Szolgálhat tehát magának, övéinek, hazájának és az emberiségnek.

Czáfolhatlanúl igazolia a történelem: hogv megron-

galt, veszélybe döntött, megzavart birodalmakat, egyedül öreg férfiak valának képesek ismét helyre állítani s fentartani.

„Ingenium studio si non acuatur hebescit.”

Nem csak öregnél, de fiatalnál is megtompúl az elme ha szüntelen nem gyakoroltatik. Nem hallánk még soha, hogy valamely öreg feledte légyen a helyet, hová kincseit elásá; nem feledik adósaik neveit, mint általán mit se mire gondjuk van. Csak maradjon meg bennük az ügyekezet és tanvágy, bizonyára el nem hagyandja őket elméjük.

Mondják: hogy az öregség gyengíti a testet, és erejét fogyasztja. De öregtől úgy sem kívántatik nagy testi erő. A szónok például kifogyhat erejéből vénségére, mivel a szónoklat elmebeli tehetésén kívül még erős mellet és jó tüdőt is igényel.

Néha ugyan a buja s mérséktelen ifjúság már lankadt testet ad át az öregségnek; de csak mérséktelenen éljen kiki erejével, tegyen mennyit tehet, és nem igen leend oka, testi erő után sóvárgnia.

Az öreg ki a fiatalságnak izmait irigyli meg, szint oly balga, mint az ifjú, ha meg irigyli a mén erejét.

Bizonyos folyása, egyszerű útja vagy on a természetnek, úgyszinte maga korszerűsége minden kornak: erőtlenség a gyermeknél, délczégtség az ifjúnál, férfias ráartás megállapodott kornál, megérettség az öregnél. Sok öreg ugyan erőtlensége miatt munka tehetlen; de e hibája minden életkori erőtlenséggel közös.

Egészségére szorgalmasan gondot kell viselnie, annyi étel-itallal élnie, hogy utána ne lankadjon, hanem újuljon ereje; s nem egyedül a testet, hanem még in-

kább szükséges táplálnia a lelket; mert táp nélkül végre úgy elfogy az elme, mint olaj nélkül a lámpa világa. Mértékletes gyakorlat egyiránt szilárdítja a testet és lelket.

Kik közéletben néha ne vétség tárgyává lesznek, rendszerint feledékeny, könnyen hívó, vagy feslett életű vének. Ez nem az öregség-, mint inkább a munkátlan hanyag aluszékony vének hibája; valamint a pajzanság vagy bujaság korántsem az ifjúságé, hanem egyedül a kicsapongó ifjúé.

Akkor tiszteletes az öregség: ha önmagát védni képes, tekintélyét fentartja, mástól szolgálilag nem függ, és utolsó lehetőleg uralg övéin. Ki így él testileg igen, de szellemileg meg nem vénülhet. Ekként nem rögtön szakad vége az életnek, hanem soka-tartóssága által múlik el.

Mondják továbbá: hogy az öregség megfosztja az életet csaknem minden gyönyöreitől.

Az észnek, ez isteni adománynak nincs veszélyesb ellenese a bujaságnál. E csapongó zsarnok kéjösztön kísértő lidércze, leszédíti magasból az embert, és ingoványba söppezti; meggátolja az ész működését, megvakítja a lélek szemeit, és száműz minden erényt. Szerencse tehát, hogy az öreget nem csiklandoztaták annyira érzékei, sőt ezt nem is igen óhajtja már; nélkülözése pedig annak, mit nem óhajtunk nem is terhes.

Ezt kivéven oly természetűek a többi ismeretes gyönyörök nemei, miszerint azokat az öreg szintúgy, sőt némelyeket még inkább élvezheti mint az ifjú; ilyen a mezei gazdászat, kertészet, rendes-, ha körülményei engedik fényesb asztal- és háztartás, pénzgyűjtés, mí-

veltebb társalgás, olvasás, művészet, hangászat, színház és kártya. „*Oh/ tartsátok magatoknak ifjak a tánczot, lovaglást, mindennemű vadászatot — így hallék szólani egy víg kedélyű öreget — de azért mi rólunk öregekről se feledkezzetek meg, és — kártyázzatok velünk.*”

A szilaj vágyak, vetélkedés, gyűlölködés, és zajosb indulatok harcaiból menekülvén a szív, önmagával és magának is élhet az okos öreg, és tudományokban is bűvárokodhatik,

„Am Busen
Der Musen
Vergisst man die Welt.“

Meg van a tisztelt öregségnek maga tekintélye, mi felér az ifjúság sok örömeivel; de őszhaj, redős arcz rögtön nem vergődhetik ily tekintélyre, hanem egyedül a becsületes előbbi élet nyeri el későbbre a tisztelet e gyümölcsét.

Gyakran hányják szemére az öregnek, hogy zsémbes, fukar és más egyéb; de ez nem az öregség, hanem jellem hibája.

Mondják végre: hogy közel van meghaláshoz az öreg. — Bölcsen történik mi természet rendén történik; és mi természetesebb, mint öregnél ameghalás. Meghal ugyan a fiatal is, mert semmi kort se kiméi a halál; de ennek halála természet rend elleni, mint mikor víz oltja ki a lobogó lángot; annak, mint a magát megemésztette tűz kialvása. Ifjaktól erőszak, öregektől megérettség veszi el az éltet; valamint az éretlen alma csak erővel szakítható, a jól megérett magá-

ban hull le fájáról Kinek mennyi idő engedtetik az életre, vele beérni kénytelen.

Valamint a színésznek hogy megtapsoltassék, nem szükséges a színdarabot egészen, hanem egyedül azon részét jól adnia, melyben szerepel: szintúgy rövidebb idő is elegendő arra, hogy jól és dicséretesen éljünk.

A gyermek kornak megvannak saját örömei, óhajtják-e vissza ezeket az ifjak? a felserdült ifjakét a megállapodott férfi kor? vagy ezekéit az öregség?

Megvannak az öregségnek is maga saját örömei, melyek eltűntével végre életúntság hozza magával a már kevésbé rettegett sőt néha óhajtott halál idejét.

Az élet hátra lévő rövid részét nem kell tehát sem mohón kívánnia, sem ok nélkül elhagynia az öregnek,

Ha Isten nekem engedni akarná, hogy jelen koromból ismét gyermekké lehessenek, és bölcsőmben nyívjak, kegyét el nem fogadandánám.

O r o s z o k .

Az orosz állam: Óriás, szájlehelete jéggé merevül, míg dinnye vadon terem lábai előtt; a fehér tengertől egész a feketéig terjed; egyik lába Németországot, másik Chinát és Amerikát éri.

E birodalomban a nap sohasem áldozik le; kétszer akkora mint egész Európa, vagy a romai hajdani nagy birodalom; a lakott föld kilenczed- és az egész föld-színének 28-ik részét képezi.

Ki egyenes vonalban be akarná utazni, s minden nap 16 mértföldet tenne szánon, mégis három hónapig kellene utaznia.

Tauria- s a Kaukázusban legszebb tavasz virít, míg magas hó borítja a fővárost. A Kirgisz csak nem folyvást borútlan kék eget lát; a tsuktse kilencz hónapi éjét.

Ez óriási nagyságában büszkélkedve az orosz, minden más nemzetet lenéz; holott épen roppant terjedelme okozza, hogy egyremásra csak 142 lélek jó egy négyszög mértföldre; kereskedelme, hajózása, gyárai, művészete s tudományai pedig úgyszólván még csak keletkezésben vannak.

Ez óriás nyolczvan, sőt Rechberg szerint épen

száz, egymástól nyelv, vallás, és szokásokban különböző népeket foglal magában, melyek közt az orthodox ó hitű szláv, különösen pedig az orosz törzs leghatalmasb.

E birodalmi népek jó harmada semmi nyomatékkal sem bír az állami mérlegben; habár Katalin midőn törvényhozó bizottmányt alakíta, valamennyi népek, még a szamojédok követeit is egybegyűjté; kik ez alkalommal kijelenték: hogy nekik szintoly kevéssé van szükségök törvényekre mint eldődeiknek; egyedül azért esedezván, hogy csak orosz szomszédaikat lássák el mielőbb törvényekkel.

Ily tarka népvegyület bajosan forr össze nagy nemzetté.

1542-ben Iván czár e szavakkal küldé vissza a dán királynak ajándokát, egy verő órát: *„Én mint jó keresztény Istenben hiszek, és planétákhoz semmi közöm”*

Még másfél század előtt, ásní tudatlan, tunya, állóhadsereg- és tengerészlet nélküli buta nép volt az orosz; csak Pétervára építésével (1703) lőn jóformán európaivá, habár ekkor még a kétkerekű taligát sem igen isméré.

Még jelenleg is németek a birodalom legjelesebb tanárai, gyárosai, kézművesei, kereskedői szántó velői, s legmíveltebbjei.

A mongol törzs legjelesb ága: a nagy termetű, kaszalábú, elálló fülű kalmükök, kiknek orrúkj felé rézsúnt vonuló szemeik oly piczinyek, hogy oldalt nézve alvókhoz hasonlítanak; de azért látásuk csaknem oly éles mint a madaré.

A kalmük paradicsomnak tartja sivatagait, nyájaiból él, és még kunyhóját is juhbőrökkel fedi; ha elveszíti nyáját, a kaspi tengerparthoz vonul; itt csupán hallal élemig ismét szert tehet juhokra. A ló, mindenük; még nejeik is lovagolnak; ló háton kell elérnie mátkáját; ki, ha nem kedvére való a kérő, annyira vágtaal, hogy el sem érheti őt a legény.

A tatárok különösen fejőktől elálló füleik által különböznek, azért nevezek őket eleink kutyafejű tatároknak.

Úgy látszik mintha a finnek testi s erkölcsi tekintetben még a tatár és a tót fajok alatt állának.

Valamennyi birodalmi népek közt legvígabb kedélyű a bizonyos tekintetben hajdani magyar insurgen-seinkhez hasonló Kozák; maga lován és költségén katonáskodik; azért adómentes.

Jelenleg két fő osztályba sorozvák. Az úgynevezett Linien kozákok a birodalom határait őrzik; a másik osztály: valódi rendőrkatonák; kitűnőbb utazóknak őrizetül szolgálnak sat. Éles látásuk és finom hallásuk csaknem a hihetlenséggel határos; éberségük közmondássá vált; azért őrsi szolgálatra legalkalmasabbak; mint lovaik úgy szinte maguk is sokáig kibírják az éhet és szomjat, a legegyszerűbb táppal is beérik, és forradalomról még csak nem is álmodnak. Ellenben többnyire gondatlanok, a vendégség és tivornyának pedig, hol csak szerit tehetik nagy kedvelői.

A doni kozák pallérozotlabb; ellenben legvadabb a kisasiai; ezekhez tartoznak a hajdamakok, kik legzabolátlanabbak minden kozák fajok közt.

A doniak közt közönségesen vagyonosság és

néha meglepő műveltség uralg; tisztelik öregeiket, vendégszeretők, nejeik pedig fedhetlen tiszta életűek.

Valamennyi kozák esküdt ellenese a cserkeszi népeknek, kik századok óta folyvást nyugtalaníták őket rablásaikkal; és ez eredeti gyűlölségüket az orosz kormány jelesül most a cserkeszek elleni harcokban jól tudja felhasználni. A Kaukázus e hős fiait ellen, kozákok nélkül nem is igen folytathatná harczeit. A cserkesz jobb sorsnak tartja, sínlenni a rosszul kezelt szabadságban, mint lánczon virágozni; jobbnak, pihenni honi fá vendégszerető árnyában, mint korlátlan kényuralom alatt kéjelegni orosz palotában.

Jermak Timofejev nyugtalan kozák főnöknek és 7000 doni kozákainak köszönheti Oroszország Sibériáját, azon roppant terjedelmű, tömérdek vándor népek honát, hol az állami s más rabokat nyuszi fogással és bányá munkákkal foglalkoztatja a kormány

Itt télen 36 foknyi hideg, nyáron pedig szintanynyi fokú meleg lévén, a lakosok annyira tunyák, hogy addig míg csak fillér is van zsebeikben, ha csak kansukát nem érznek, meg sem mozdulnak ülő helyükből. Ezt az élelmi szerek képzelhetlen olcsósága okozza. Kinek négy garasa van, ebből kettőt rimára, másfelet pálinkára, s felet élelmére költ. Felettébb elhatalmazolt köztük a bujasenyv.

Házi állataik: déli részeken a teve s juh, északon a ló, iramszarvas és eb. A szegény kamcsadáli néhány itcze pálinkáért nyuszt prémekbeni egész évi készletét oda adja, s legmélyebb nyomorba sülyed; de azért mégis folyvást vidor.

Az osztiakok satyrláncaik és mímeléseikről

nevezetesek; felettébb furcsa modorban utánozzák az idegeneket és állatokat.

Paskiewits táborában vala alkalmunk láthatni néhány ezerjő arcú cserkeszt, és vadságuk által kitűnő muselmant: de mint már feljebb említénk, valamennyi birodalmi népek közt leghatalmasb törzs: az OROSZ.

Pálinka nélkül legtakarékosb, és legjobb indulatú az orosz; mit különösen kisdedek iránti szeretetével is tanúsít. Kevés korpás kétszersült-, hagyma-, zöldség-, vagy főzelék-, savanyú kovászból készültital-, és pálinkával beéri ugyan, de hacsak szerét teheti iszik és alszik. A csinoságra nem sokat ügyel, és butának tartja azt; ki csenni nem tud, vagy rajta kapatja magát.

Péter czár gyakran monda: „Zsidókra államamban szükségem nincs, elég zsidó nekem minden egyes oroszom!” de Lengyelországgal több zsidóra tön szert Oroszország, mint bármelyik más állam.

Az orosz élczes, gúnyos, mindenre ügyes, idegen nyelvet könnyen tanul, még ittas létére sem garázda, heveskedő, vagy durva, hanem akkor is jókedvű szelíd és csókolkózó.

Sajátszerű kürt-zenéjök, melyet néhány évtized előtt pesti színházban is vala alkalmunk hallani, valóságos rabszolgai béketürelmükre mutat; mert karmester igazgatása alatt vagy 49 egyén tömött sorokban felállítva, közülök mindegyik egy-egy hat hüvelyknyi egész másfél öles hosszúságú ajakához illesztett réz-kürtöt tart kezében, mellyel csupán egy hangot adni képes. Mily roppant figyelmet igényel a szünjelek folytonos számítására, míg rákerül a sor, hogy kürtjét hangosz-

tassa! pedig bámulatos pontossággal adák a legnagyobb, és legremekebb zenély műveket.

Az orosz, a világ legjobb katonájának tartja magát, és valóban önmegtagadása, halál megvetéssel páros türelme, bámulatos. Kinek legelőször ötle eszébe, a katonát „*lövőgép- és ágyú eleségnek*” nevezni, bizonyára orosz katonát értett alatta.

Valóban különös, hogy néha a rabszolgai szellemnek az a hatása, mi a magasztos lelkesedése.

„*Veszve a csata! lásd hogy hullnak mieink előttünk utánunk körülöttünk*” Így szóla társához az orosz katona. „*Mi közünk nekünk ahoz, feleljen érette a parancsnok*” monda kaczagva társa.

„*Hát nálatok mikor lesz már egyszer forradalom?*” kérdé az itt volt oroszoktól valaki. „*Mihelyt ő felsége parancsolni fogja*” felele egyikök.

Katalin császárnő hirtelen vízáradás alkalmával, rákiálta a palotája előtt őrálló katonára, hogy vonuljon vissza a palotába; de a katona nem mozdulván helyéről kérdé tőle a császárné: „*Nem ismersz engem?*” — „*vagy igen, de csak káplárom válthat fel!*” Melléig ért már az ár, midőn pontban óra ütésre megjelenék úszva az őt felváltandó káplár!

Lehetlen hogy szabadságra lehessen fogékonysága vagy hajlama az oroszoknak, ki egy században öt nő uralkodása alatt elhízott, jobbára észképeesség nélküli kegyenczeik, egy *Menczikof*, egy *Potemkin*, *Biron* stb. cselekvéseit tűrheté! — ki felsőbbjeit amúgy keletiesen földre borulva üdvözli; minden motczanas nélkül öklözteti, arczul csapatja rugdaltatja magát, szé-

gyennek sem tartja a verést; — és önmaga sem kívánkozik felszabadulni személy rabságából.

Rabszellemüknél nem csoda tehát, hogy nincsen rá példa, miszerint örültségében fejedelemnek képzelte volna magát valaha egy orosz; holott más szabad nemzeteknél ez épen nem ritka eset; de csoda, hogy bírnak kiáltani egyszerre 100-200-300 kancsuk csapást!

Még Suwarov tábornagysága alatt 1799-ben ki dísz- és drága ékszerek-, arany-, és czifra ereklyékkel telt szekrénye mellett, csupán szalmán hált; ki hajnali riadó helyett sátra előtt hármat kukurikolt, és örökké csak a nyebojsza, perod és stupai szót hangoztatá; ki, ha egyikét katona előbbre lépett a sorból, az egész vonalnak megkettőztetni parancsolá lépteit, mivel szerinte orosz nem hátrálhat; és híd nem léte miatt maga is átúszá kozákaival a Trebia vizét; — még akkor neveték Európában az oroszot, ki legfeljebb is csak török ellen képes csatázni; de később a francia hadjáratokban kiképezé magát.

Moska lángjait látá egész Európa; fordult a koczka; a francziáktól függetlenné vált Európa, az éjszaki óriástól kezdé tartani, még pedig nem ok nélkül.

Az orosz általán vallásos érzelmű; göggel lenéz minden más, habár nálánál sokkal míveltebb európai nemzetet.

Előkelőbbjei sokat foglalkoznak katonai tudományok- és diplomatiával; miben tagadhatlanúl nagy előhaladást tőnek, mire nélkülözhetlen lévén a diplomatiái világ nyelvének ismerete, minden kissé míveltebb orosz, francziául jól beszél.

Kedvelik a fényűzést és pompát. Ezzel gyakran ellenkezésben áll fillérkedésük. Kedvelik a címeket, azért oly tetemes a hercegek száma, más birodalmakéhoz képest; kedvelik továbbá különösen a számos díszrend jeleket, és csillagokat, melyekkel nemes címereiket ékítve, négyszeresen is kifestetik hintóikra.

Ritka köztük azaz előkelő, kinek csak három szalag vagy csillag díszíti mellét. Legbecsesb előttük a világos kék szalagú sz. András rendé; ezt követi a nők számára alapított sz. Katalin, továbbá a Newszki Sándor, sz. Anna, katonai sz. György, Wladimir lengyel fehér sas, és a papi sz. János rend. Még falusi iskola tanítónők számára is külön díszjelek, és általán emlék és érdempénzek megszámlálhatlan özöne létez.

Oroszthonban mi sem lelhető azon elemekből, melyek a nyugoti népek történelmének tényezőit képezik. Nemessége alig ha bír azon lovagi szellemmel, mely bátor büszkeséggel alárendeli, s szívből aláveti magát azon regényes kalandos hangulattal, mely anda cselekvésekre késztet; azon magasztos szeretettel, mely nemesíti az éltet.

Az orosz egyház semmiféle oktatást se nyújt a népnek; és miként a paraszt földes urának, szintúgy az egyház az államnak személyrabja (Leibeigen). — Ez önérezet- és közértelem nélküli népet pedig a törvény, megszokás, és szoktatás rabszolgává teszi; és erényei — mert erényekkel tagadhatlan hogy bír — őt a legfőbb hatalom készakarátú eszközévé teszik.

Ily elemekre építi a korlátlan kényhatalom, éjszaki szigorral trónját, melyen több ember-emlékezet óta szel-

lemesb férfiak ülve, erős ügyes kézzel fékezik, és nagy czélokra fordítják óriási birodalmuk sorsát.

Az orosz kormány jószágelkobzás súlya alatt tiltja a nemesnek, hogy öt évnél tovább távol ne lehessen hónától; hogy külföldön neveltethesse fiait; és ha a szülék utaznak külföldön, mintegy túsul honn kell maradniok felserdült fiaiknak. Mégis másrészt elárasztja nyogot europát nevendékeivel a polytechnicumokban, a genie testület tiszteivel, és ágenseivel; kik kötelezvék az ipar-szorgalom előhaladásait mindenütt éber figyelemmel folytonosan kísérni, ügyes kézművesek, gyárosok, vagy tudós férfiak kivándorlását, és Oroszthonban letelepedését minden módon kegyelni.

A világ újabb történelmében sok orosz név tündöklök jeles tábornagyok és diplomaták sorában; de legragyogóbb Sándor császár neve!

Nagy-Sándor a gordiusi csomót kardjával ketté vágá; ezzel ép semmi szolgálatot se tön az emberiségnek; de I. Sándor czár nagylelkűsége-, igazság-szeretete- s emberiség iránti tiszteletével feloldá a gordiusi csomót!

Kósza hír szerint megmérgezés következtében halt meg; ezt Taganrogban ki sem hiszi, mindenki jól ismervén itt halála körülményeit. A császár t. i. tikkasztó hőségű napon az azovi tengeren csónakázott, könnyű öltönyben köpeny nélkül; és az afrikai hőségű lég rögtön annyira meghűlt, hogy nyolcz fokra szállott le a hévmérő. Mire partot ért, már erős lázban vala, s ez okozá, mint itt már sok egyebeknek, szinte a fejedelmeknek is gyors halálát.

Azon ház, melyben elhunyt a császár, nem nagyobb

I. Napoleon szent-ilonai lakjánál; ép oly kicsi a szoba is, melyben távol kedveseitől, távol fővárosától, csaknem szintoly elhagyottságban, lélekismereti aggályok közt halt meg. Halálos ágya mellett oltár állott, rajta szünet nélkül két gyertya égett, előtte pedig imádkozó pap térdelt; míg legújabb hírek szerint helyére remek dísz-emléket emele fejedelmi utódja.

E nagy fejedelem született 1777-ben, megkoronáztatott 1801-ben, és meghalt 1825-ben. Ha e számok egyenkint összeadatnak, 48-at, azaz életkorát mutatják.

Úgy szinte utódja Miklós czár is született 1796-ban, megkoronáztatott 1826-ban, és meghalt 1855-ben. E számok egyenkint összeadva szinte életkorát (t. i. 59.) mutatják.

Péter czár végintézetileg utódjaira bízott, jó sikerrel kezdett, már részben sikerült világhódítási nagy tervecinek kivitelét, melyek közt fő szerepet vinne Stambul, az európai hatalmas diplomacia éber figyelme kétségkívül megghiúsítandja; melynek irányában, miként utóbbi török hadjárata tanúsítja, az éjszaki óriás ugyan nagy, de még sem oly igen rettentő óriás.

O r r o k .

Honestementum faciei az orr; mert az orr nélküli arcz, még a róna sivatagnál is szomorúbb látvány.

Majd megkövezek szent Cyrilt a remeték, mivel azt állítá: hogy Istennek nincsen orra.

E szerint talán helyesebben díszítik a déli tenger szigetek lakói gyűrűkkel orraikat mint mi ujjainkat; és helyesebben üdvözlik egymást orrhegyeik kölcsönös érintéseivel.

Kisdedek és gyermekek annyiból oktatójoknak tekinthetik orrukat, mivel óvakodásra inti őket; mert ha néhányszor orra buknak, vagy azzal neki mennek az ajtónak, nem könnyen ütendik mindenbe orracskájokat. Valóban kár, hogy meglett emberek gyakran feledik mit ekként gyermekkorukban tanultak.

Honunk egyik tiszai B. megyéjében verselésre nagy hajlama lévén a népnek, a tisztválaszlási eseményeket rímekbe foglalák, bizonyos pisze orrú kortesvezetőre készítvén e sorokat:

„Samu jó Gidánk ügyébe
Piszéjét azért üté be:

Hogy a Frisnyákok *) vesztével
Hosszú orral mehessen el.”

Csaknem jobban jellemzi néha orra az embert mint a lélek tükrének nevezett szem. Az arczismerők helyesen jelölék tehát ki gúny trónjával az orrát.

Miként a pisai torony, úgy az orroknak is többnyire kissé ferde irányuk lévén, ha ilyek tulajdonosai, orruk után indulnak, alig ha el nem tévednek; és így nem mindig helyes a közmondás „*csak orrod után indulj*” ennél az is helyesb: „*Nem kell mindent az emberek orrára kötni.*”

Seume így osztályozza az orrokat: „*boszus, garázda, kaifos (arrogáns) és zsarnok orrok; ravasz, visla, fiskus, policzai, accise s diplomát orrok; rab-szolga, bárgyú, szenteskedő, s tanár orrok.*”

Cicero a szem véd falának nevezi az orrot; és erre megyén ki azon kívánat is: „*Isten tartsa meg önnek orrát, mert ha ez elvész min áll meg majd szem-üvege?*”

Horác pedig „*emunctae naris homo*” alatt nyílt főt ért.

I. Rudolf, I. Ferdinánd, és I. Miksának tisztes tokmány-orruk lehetett. Az első találkozásán mély útban egy durva furmányossal, ki úgymond: „*Grófságod nagy orra miatt sem térhetnék ki szekereimmel*” — „*No várj barátom! majd segítek*” felele ez, és mosolyogva ujjával félre tolá nagy orrát. Azonban e tisztes nagy orrának köszönhető élete megmentését; mivel bizonyos félkegyelmű szolga, kivel már sok jót tön, fül-

*) Pártnevezet mint p. o. Pecsovicsok.

hegygyel hallván a levente vendégségben ismételve mondatni: „*Holnap felszabdadjuk a tokmányorrút!*” sietve még azon éjjel megvívé Habsburgba ennek hírét, és így Rudolf meghiúsítá gonosz szándékukat.

Ellenben a parányi nagy Eugénnek oly piczi vékony fitos orracskája volt, hogy könnyén belé lehelé látni.

Átalán a fitos orrú szüzek, komornak, és szobalányok hona Franciaország, különösen pedig Lyon városa. De mennyire különböznek ezek, az úgy an szinte fitos, de szellemtelen chinai vagy kalmük orroktól!

Gibbonnak annyira diminutiv orracskája s szája, ellenben oly ormótlan duzzadt nagyarczai valának, hogy midőn a világtalan Madame du Deffant, ki a neki bemutatott személyek arczait ujjaival megtapintani szokta, Gibbonnak is megtapintván arczát, e szavakkal löké el boszusan őt magától: „*Mar ez gyalázatos tréfa*” nem ugyan ál-, hanem ál-arcznak tartván azt.

Lawater a szép hajlású nemes sas-orrokról sok jót, ellenben a formátlan különösen pedig igen húsos-orrokról kevés jót mond; a behorpasztott lapos orrok, szerinte rendesen korlátolt szellemre; a hosszú orrok jó indulat- és érzékiségre, a hegyesek pedig, hol halavány, hol piros színre változók, finomságra mutatnak. Ily orra sokat tartanak a diplomaták.

„Spitz Nase und Spitz Kinn:
Da sitzt der Teufel drinn.”

Midőn 1818-ban Grasel osztrák hírhedt haramiának személy leírása köröztetéek, egyik körlevélben hegyes, másikban tompa orrúnak íraték; két akkor szó-

nyegen levő egyéniségre czélzólag kérdek tehát egymástól az élczes bécsiék:

„Rumpfnasel Spitznasel!
Welcher ist der wahre Grasel?”

Közéletben minek sem veszi az ember jobb hasznát, mint a jó orrnak, És ki nem ismeri ama pár verset: *Noscitur elabiis... Noscitur enasus* stb.

Az olaszoknak többnyire nagy orruk lévén, azért készítenek annyi sonetteket orrokra.

Rabbik állítása szerint, a jó idomú orrnak egyforma hosszúnak kell lennie, a kéz kis-ujjával.

Amerika felfedezése előtt *Ámor* nyilait a szívekbe lövellé; korunkban *Cupido* mérgezett nyilát jobbára orrokba lövellé; habár *Corregio* őt *Merkúr* iskolájába küldé is — Arról kit így megsebez azt mondja a francia: „*Il a vecu!*”¹⁾

Azonban magas éjszakon bárki is ártatlanul legkönnyebben elveszítheti orrát — ha elfagyasztja.

Kelet-Indiában hol kényurak könnyedén elvágatják az embernek füleit vagy orrát, hol azonban a jótevő természet és mindenbeni mértékletesség könnyebben hegeszt, gyógyít sebeket, itt *Tagliocotto* mesterségét szinte jól értik, és gyakorolják: miszerint elveszett orr helyett, a homlok vagy a test alsóbb részéről ügyesen leszedett bőrből mesterségesen más orrát készítenek.

A főnnhéjazó akaratlanul főnnhordja, a csüggeteg lecsüggeszti orrát, és minél főnnebb hordja, annál érzékenyebb neki a jól oda illesztett erkölcsi fricska.

Tágas orrlyukak, ha nem ép olyanak is, mint Bo-

¹⁾ Éli vagy élte világát.

romeo Károlyéi Aronában, melyekben egyegy ember kényelmesen megfordulhat, bizonyos nagyszerűségre; ellenben kicsi szűk orrlyukak rendszeren szűk keblíi különczködőre mutatnak.

Kotzebue szerint igazi udvaroncznak, azon szép tulajdonnal is kell bírnia, hogy egyik orrlyukán be, másikon ki bogarat kell bocsájthatnia a nélkül, hogy fintorgatná orrát; pedig közéletben gyakran még olyanok is fintorgatják orrukat, kik jóformán ki sem tudják még fűjni.

Valóban szerencse, hogy azoknak, kiket orrúknál fogva vezetnek, ezzel nem hosszabodik orruk.

A jogászok kik a test csaknem minden egyes tagjait megtiszttelek mondataikkal: „*de eo quod justum est*”, különösen pedig M i l i us sokat foglalkozik orrokkal, azt állítván többek közt: hogy a jegyes és mátká ha egyikük elvesztené orrát egymástól elválhatnak, de nem így a házastársak. Hogy az igazságnak viasz orra van, arról ugyan mit sem írtak; de minek is írtak volna arról, mit különben is mindenki tud.

Öreg napjaiban az orr is kénytelen sokat eltűrni, kivált néha épen roszkori csepegését.

Bizonyos fiatal szerelmes katona tisztecske jelentés nélkül oda hagyván állomását, veszélyekkel küzdve, éjjelnappal utazik a távol fővárosba oly szándékkal: hogy ott remek művészszel festesse arczképét, és ezzel meglepje kedvesét. Annyira kiszámítvák perczei, hogy még üveget sem készíthet rá; lóhalálába siet vissza. Honn mielőtt kedvesének kézbesítné ajándokát, még elébb megmutatá azt ismerősének, műértő tisztes öreg

úrnak, kinek, midőn lég-jobban dicséré a művet, véletlenül orrából egy csepp hullván a képre, zsebkezdőjével hirtelen letörlé ezt, és vele az egész arcot! azt hívén, hogy üveg borítja. Képzeltető mennyire örvende a szerelmes tisztcske ez eseménynek!

Orvosok és gyógyszerészek.

Az anyatermészet vala az első orvos; állatok és természeti népeknél még most ő az.

Őt követék a papok.

A görögök és romaiak soká nem ismertek orvost, még épen Hippocrates előtt a gyógyász-tan szabad mesterséggé lőn.

Musa, Augustus császár orvosával növekedék az orvosok tekintélye, és a gazdagabbak szintúgy tartottak már maguknak orvosokat, mint szakácsokat; habár a hullák sérthetlensége iránti előítélet, még soká gátlá tudományos üzletüket.

Közép korban zsidók, még pedig jobbára megvetett zsidók voltak az orvosok, nevezvén magukat *physicians*oknak, azaz természet értőknek, mihez ép legkevesebbet értének; és habár ők is szintúgy tartoztak a természet *aeconomiájához* mint a háborúk, meggátolván az emberi nem szerfeletti szaporodását, mégis, ha ki nem gyógyíták a beteg rabszolgát, velencei s francia szerfelett szigorú törvény erejénél fogva, kárpótlásra köteleztettek; ha pedig keresztény ember halt meg kezeik közt, gyakran még saját élükkel is lakoltak.

Miként Hippocrates, Sydenham, Boer-

ha a ve (ki L e i d e n ben laktakor ily czímzetű levelet vön a postán, S inából küldöttet: „*A Monsieur le Hecdecin Boerhaave En Europe*”) szakukban legnagyobb kétkedők, mert legnagyobb orvosok valának, ugyszinte korunkban is legkétkedőbbek a nagy orvosok.

Bécsi nagy híró orvos hazánkfiától kérdem: ha önmagának orvosra lesz szüksége, kit szólítand számos orvostársai közül magához? Azt felelé: „*Csak olyant, ki a természetet leginkább működni engedné.*” Herczeg E. család orvosa lévén megszólíta — úgymond — a portás, tekinteném meg nagybeteg suhancz fiát; első pillantásra észrevevém arczán a közelítő halál csalhatlan jeleit, mint azokat Hippocrates híven feste; megtapintám még ütérét is, és szokott őszinteséggemmel kijelentem az apának, hogy nézetem szerint itt hasztalan minden működés. Két hétre azonban a legényke magától tökéletesen kiépült!

Petrarka, Montagne s Moliere túlságos eleneseik valának az orvosoknak. Itt is közepett fekszik az igazság; mert oly férfú, ki orvosi tudományának szenteli éltét, és betegek körül bő tapasztalatot szerze magának, könnyebben eltalálhatja a kór bibéjét; melyet ha jól eltalált, el is hárít.

Egyedül az eltalálás, vagyis a belsőbaj valódi megismerésétől függvén legtöbb, habár özöne van is az orvosi munkáknak, és csaknem minden évtized más más gyógymódot hoz divatba, e részben századok óta talán egy tudomány sem tön aránylag kevesebb előhaladást.

Igen sok függ a betegnek orvosa iránti bizalmától, és az orvos bizalmat gerjesztő modorától, ember ismeretétől.

De a beteg- és még inkább övéinek némi megnyugtására szolgáló úgynevezett Consiliumok mindennapi tapasztalat után, csak ritkán felelnek meg a célnak; mert a tanácskozó orvosok rendszeren kölcsönös kímélettel viseltetvén egymás irányában, kevés változattal helyeslik a rendes orvos eljárását; és azért beszélnek talán diákul tanácskozmányaikban, hogy holt nyelvhez szoktassák a beteget; néha pedig konyha deáksággal azért: mert legdrágább a deák konyha.

Nagyobb városokban az orvos hírneve gyakran véletlenségtől függ; és ha már egyszer megalapítva hírneve: további tanulásra csak igen kevés az érkezése.

Ki bírná elősorolni azon fortélyokat, miket ennek eszközlésére némelyik közülök öszhangzólag egyéni jellemével néha igénybe vészen! Találkozik oljan is, ki napestig bérkocsin látogatja íves jegyzékéből bérkocsisa előtt felolvasott számos betegeit; holott alig van egy két betege.

Találkozik, ki az előkelőbb szalodák bérszolgáival ajánlhatja magát, orvost kívánó utasoknak. Ha ily bérszolgát megnevezett orvos után küld is valaki, oly hírral tér vissza, hogy ama megnevezeti orvos úr, falura menvén nincsen honn; helyette tehát más, nagyhírű orvost hoz: t. i. pártfogoltját.

Nagyvárosokban azon előnnyel is bírnak az orvosok, hogy egyes nyavalyák gyógyítására fordítván minden ügyekezetüket, ezt természetesen nagyobb tökélyre is viszik, és így mint gyermek-, női-, kosztvény-, giliszta s. a. t. orvosok méltán nagyobb hírnévre kapnak.

Azt hinnők, hogy miután kisdedek el nem mond-

hatják saját bajokat, ezeket nehezebb gyógyítani mint mást; de bizonyos tanuló orvos a kérdésre: tud-e már gyógyítani? azt felelé: „*Gyermekeket igen, de embert még nem.*”

Háladalosságból megígéré bizonyos orvosnak a halál, hogy betegágyai körül mindig megjelenend; ha betege felgyógyul: lábaihoz, ha nem: fejéhez fog állani; s dúsgazdaggá lőn az orvos. Közben maga is ágyfekvő beteggé lőn, és feje fölött látván állani a halált, gyorsan úgy változtatja fekvését, hogy véle szemközt van. „*Az is bolond ki orvossal kezd*” monda kaczagva a halál.

Az egélyes orvos fehér hollónál is ritkább jelenet, és azért különösb tisztelet tárgya. „*Ubi tres medici tres athei*”

A szenvedés és baj folytonos szemlélete többnyire közömbösek- és érzékenytlenné teszi őket.

Az orvosnak ha igazi emberbarát — minő több is találkozik köztük — azzal, hogy ép oly órákban jó közel érintkezésbe nagy, vagy gazdag urakkal, midőn ezek leginkább érzik önmaguk is, hogy hozzánk hasonló szinte gyarló gyenge emberek, — alkalma nyílik, a nélkül hogy sajátját igénybe vegye, sok jót tehetni másokkal; — mert jeles erkölcsi orvos magában a betegség! Nagy betegség után, ha bennünket amúgy derekasan megrázott, jobb minőségű, erényesb új embereké leszünk; különösen forróláz után az egész természet ifjúkorunk varázsvilágában tűnik fel előttünk.

Mily hasznára lehet a szenvedő emberiségnek a kedvelt udvari orvos! ha szem elébe állítja a koródákat, hol a beteget gyakran durvaság és haszonlesés környezi.

Ritka orvosnak van alkalma utánozhatni a nemes szívíú Mead britt orvost; ki midőn barátja Freund egyik országlár személye elleni vétsége miatt bebörtönözteték, vonakodott látogatni a megbetegedett országiárt — Freund csakhamar szabaddá, az országlár pedig egészségessé lőn! Még a fölött néhány ezer forintot is kézbesíte barátjának, melyeket időközben, helyette ellátott betegeitől vőn be.

A zsaroló magyar orvos ugyan ritka tünemény; de rossz néven orvostól ki sem veheti, ha a salernói törvényt követi:

„Dum aegrotus visitatur, cura te accipere,
Nam aegroto restituto, nemo curat solvere.”

Áldott emlékezetben marad 1848-ban elhunyt finom modorú, lelkes, honi nagy orvosunk S. J. neve, ki ha fukarkodó gazdagokra elvből néha ráróvott is, az iránta bizalommal lévő vagyontalanok százait nem csak ingyen gyógyítá, hanem számukra még az orvosi szereket is saját árjegyzékére irata a gyógyszertárban. A béke angyala könnyítse sírja hantjait! mint szinte a rudriói lelkész Madva Ferenczét is!

Bizonyos körülmények közt, szintoly kevésbé boldogulhat némi nyeglészkedés nélkül még a legügyesb orvos is, mint szél nélkül a hajós; azért szokása soknak, mindig veszélyesebbnek festeni a betegséget.

Városokban már csak azért is nyugtalanul várja sok beteg rendes házi orvosa látogatását, hogy meghallja tőle az érdekes városi újdonságokat; pedig ha valakinek, különösen orvosnak szükséges minden beszédében a vigyázat, óvakodás és titoktartás.

Mint a papság és diplomatiánál, úgy szinte orvos-

nál is különösen néznek személyére, jellemére s világmíveltségére.

Féltékeny nőnek bátran ajánlhatjuk, hogy férjéül gyakorló orvost ne válasszon.

Paris és Londonban nem ép hallatlan jelenet: hogy valaki beteg nejéhez orvost hivat, és midőn ez belép hajlékába, üres erszényére mutatva, úgymond: *„És beteg feleségem, adjon számára ön erősítőt, különben kénytelen leszek két ön-labdacsot beadni önnek pisztolyomból.”*

Bátran nevezhetjük oly kiváltságos tudománynak az orvostant, melyben büntetlenül lehet valaki tudatlanságból nagy kárt okozó; mert soha se kérdi tőle a hatóság: miért halt meg beteged? a meghalt már meg nem perelheti, az élők pedig jobbadán megnyugszanak elhunytában.

„Nuper erat medicus, nunc est vespillo Diaulus
Quod vespillo facit, fēcerat ét medicus.”

Az orvosi tudalom gyakran burgonya föld: gyümölcssei földalatt teremnek.

Valljon örvendett-e megtiszteltetésének azon olasz-honi orvos, kinek meghalván nagy betege a nép koszorúkkal díszíté lakját: *„Liberatori Patriae!”*

Kissé szórakozott különben a kártyát nagyon kedvelő orvos, így olvasá betegének ér-ütéseit: *„egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyolcz, kilencz, tíz, felső, király.”*

„Oh édes Doktor úr! már harmadnapja nem jól érzem magamat.” — *„Minő az étvágy?”* — jó — *„hát az álom?”* — csendes. Megtapintván ütérét: *„Mit se agyódjék ön, pár nap múlva minden megváltozik.”*

„Mikor lelhetném N. orvos urat egyedül magát lakában?” kérdé valaki házmesterétől. „Legbiztosabban délután, két és három közt, mert akkor ordinal” felele a házmester.

„Si tibi deficient medici, medici tibi fiant
Haec tria: mens hilaris, requies, moderata diaeta.”

Hasonszenvi orvosnak szükségkép magának kell készítenie orvosi gyógyszereit, mert színére is, izére is valamennyi megegyezvén, soha sem lehet tökéletes megnyugvással: váljon rendelvénye szerint csakugyan a kívánt szert, és annak csakugyan 10-dík, vagy 20-dik dilutioját küldé-e a gyógyszerész?

Hajdan is maguk az orvosok készíték rendesen gyógyszereiket. Menocrates, Tiberius orvosa, találá fel a még most is divatozó *d y a c h i l o n* írt.

A rendezett gyógyszerészet alapítói tulajdonképen az arabok: alcohol, julép s. a. t. arab nevezetek; de honnan vévé nevezetét az *album-graecum*?

Némethonban itt-ott azért nevezik talán kilenczven kilenczeseeknek a gyógyszerészeket, mivel gyógyszereik után száztól 99 kamatot vesznek.

Annyi igaz: ha a 24 betűrend után számokkal jegyzik e szó betűit: „*Deák konyhák*” például: d=4, e=5, a=1, k=10 s. a. t. valósággal kiüt a 99 szám. Különb jobban ráillenék e nevezet az istentelen keletindiai hajósokra, kik a fenálló törvényt, miszerint 100 ember mellett a hajón papot is köteleztetnek tartani, azzal játszáki, hogy csak 99 személyt vállalnak.

Habár nem követelik gyógyszerésztől, hogy ő találta légyen fel a lőport, csak a már feltalált sokféle egyéb gyógyporokat jól tudja készíteni s keverni; mégis

ügyes gyógyszerészből minden válhatik: a medici gyógyszerészek toscaniai hercegekké lőnek; Kis Enyirkei Rómer István Toldink pedig, ki szinte gyógyszerész vala hajdan, gyulaival európai hírre és Bécsben több szép házra tőn szert.

Újabb korban különösen Becsben néhány gyógyszerész vegytani-tudor, azaz: *Chimiae Doctor* címmel is felruházva lévén, habár a gyógyszerészet mint polgári üzlet, szintűgy mint például más kereskedelem, városokban a helyhatóság alá tartozik: a gyógyszerész legények és inasok inkább deakul szeretik magukat címeztetni *provisor*, *subjectus*- és *practicans*nak.

Már teljeskorúságát is elére azon anekdota: miszerint bizonyos gyógyszerész principális tanuló inaskáját pecsenye-forgatásra is alkalmazván, miután a sültmalacz bőrét megevé, azt híven, hogy forgalás közben ismét új bőre képződik, gazdája őt egy szekrény elébe vivé mondván: „*Latod e palaczkot? ebben mérreg van; ha még egyszer cselekszed, mit cselekvél, megítatom veled e mérget!*” A fiú ismételvén tettét, féltében önként kiüríté az egész palaczkot. Midőn halni készülne, így szidá meg őt principálisa: „*Átkozott kölkök! nem elég, hogy sült malaczom bőrét felfaltad, hanem még drága újlaki liqueurömet is megittad.*” Egy szerelmes fiatal zsidópár eltökélé magában, hogy miután nem lehetnek egymáséi, együtt múljanak ki méreggel a világból. Megvesztegetvén tehát a gyógyszerész legényt, a tőle drága pénzért kapott mérget két egyforma adagban vevék be egyszerre. Irtózatossikarások közt még egyszer megölelék egymást, mi-

dön mindkettőnél nagy robajjal nyilvánítja hatását a méregnek hitt hajtószer!

Udvariasb kívánatot gyógyszerész nem mondhat, mint midőn Rudnay Sándor herceg-prímás beigtalási ünnepére Esztergom városa kivilágíttaték, a gyógyszerár fölött e szavak valának olvashatók: „*Soha rám ne szorulj!*”

Regény.

Más virágokat hoz a tavasz, másokat az ősz; és más eszme az anyja ölében lévő isteni gyermek eszméje, s ismét más a haldokló Megváltóé.

Minden míveltebb nemzet történelmében e két különböző időszak létezik: az első a fiatal törekvés, erőkifejtés, tömött események ideje; a második a birtoklás és a kivívottak nyugalmas éldeletének ideje. Amahoz tartozik a hősköltemény és pásztor dal; éhez pedig a regény és novella. Mert a regény az emberiségnek nyugalom-, és derült szünetbeni visszatükrözése, a tökélyhez és ez által az élet bizonyos gazdagságához jutott korszakban.

Sehol sincs a tanulságosnak oly tág mezeje egyesülni a gyönyörködtetővel, mint épen a regényben.

A regény költött, magának valószínűséget kölcsönöz történelem: hogy a csalódással lebilincselje az érdeket. És mivel közelebb áll a prosához mint a költészethez — habár az epikus költészethez tartozik is, — jobban lebilincsel; mivel a többség mégis prósai. De ép e prósai csalódás még annyival veszélyesebbekké teszi a regények bizonyos nemeit.

Minden kellemes időtöltések közt alkalmasint a

a nyomott és nem nyomott regények játszák a legnagyobb befolyású szerepet.

A mennykőhárító feltalálója Franklin állítá fel Bosztonban 1760-ban a legelső kölcsön-könyvtárt; melyben a regények legnagyobb számmal lévén, ezzel aligha nem több villámot halmoza össze, mint mennyit azelőtt már elhárított.

Mi keleten a mesék, például „*Ezer és egy éjszaka*”, az nálunk a regények, habár az Arabok valóságos philosophiai regényeket is bírnak.

A regények kedvelése azt bizonyítja, hogy e világ mindennapi jelenetei ki nem töltvén a lélek eszményét, keres magának valamit, mi által felemelkedhesek, és ezt egyedül az ön- vagy költész-alkotta világban, különösen pedig a regényekben keresi s leli fel.

A történelem eszélyesebbekké, a jó regény jobbakká tesz bennünket; amaz oktat, emez emeljen, érzékenyben és vidorítson is.

Mennyi fejleményeket köszönhetnénk a regényeknek, ha minden szenvedélylyel úgy bánnának mint a szerelemmel! de többnyire alvilágban mulatják az életet. Ugyanazért különös északépességet igényel a tökéletes jó regény készítése. Középszerűt bárki is írhat.

Miként a jó vígjáték, szintűgy a jó nemzeti regény is, jobban megismerteti a nemzet jellemét, ildényeit (Sitten), szokásait, mint a futólagos utazók jelentései.

Regények képezik a korszellem és nemzeti míveltség légmérőjét, az idő-ildények- és még inkább a lélek betegségeinek tükrét.

Azelőtt azt tartók, hogy az angol regényekben a humor, francziákban az élcz és gúny, németekben pe-

dig a komolyság, érzelem és háziasság kiváló; de jelenleg, mint alább látni fogjuk, ez nem így áll.

Léteznek már most szomorú és komikus, gúnyos és humoristikus, érzékeny és történelmi, utazási, tengeri s ethnographiai, végre philosophiai, s irányregények; mellyekben egyedül azért választatik a regényalak, hogy ezzel szemléltetőbbé váljék a morál és politika. E tekintetben a H i o b könyv legrégibb regény.

A régiek szorosán véve még nem ismerem azt, mit mi regénynek nevezünk.

A görögök sohasem vergődhetek az elemedéit kor ama szép prózájára, mely tulajdonképen a regény köre.

H o m e r atya vala az ő regényük. És a hősbeszélyről egyenesen a történelemre ménének át.

A romaiak pedig e részben még tekintélytelenebbek.

Tulajdonkép a regényes fekvésű Provence- s Cataloniában születék a regény; bimbait pedig a Jeruzsálemi meg konstantinápolyi keresztthadak, és még inkább a szellemes arabokkali társalgás fejlesztő ki.

L a m a r t i n e úgymond „*Les romans qui sont pour l'occident ce que l'opium est pour les orientaux, les rêves éveillés du jour.*”

Gyakran biz úgy vagyunk a regényekkel, mint Shakespeare velencei kalmárjában Bassano Gratianóval: „*Okos gondolatai — úgymond — két mérő polyva közé rejtett két búzaszemhez hasonló; egész napon át kell keresgélni, hogy meglegjed;*

és ha megleled, akkor veszed észre, hogy nem érdemlék meg a keresést.”

Az olaszoknak nincsenek régi regényeik, habár elébb képezé magát a prosa náluk, mint Spanyol- vagy Francziahonban; ők jobban kedvelék a novellákat; és ezeknek nagymestere *Boccaccio* († 1375). Jeles *Decamerone* j a feledtetni fogja a világgal egyéb tudós munkáit

Ariosto s *Tasso* az olaszok regényei; miként *Homer* és *Virgil* a görögök és rómaiaké. *Ariosto* az olaszok *Donquixotja*; de mégis igen messze megyén *Voltaire*, midőn őt még *Homer* és valamennyi regényíró fölibe teszi *József* és *Putifártól* kezdve, egész *Pamela* s *Clarissáig*.

Spanyolhonban már *Cervantes* előtt ezernél több ábrándos regényt számlála *Velasquez*. Ezeket követek az úgynevezett kópés regények, melyek közt kitűnő volt *IV. Fülöp* kedves olvasmánya: *A sánta ördög* (*Diavolo cojuelo*) *Guervaratól*; míg *Cervantes* alapítója lön a komikus regényeknek.

Cervantesnek is a vala sorsa, mi *Homere*, éltében koplalt, holta után pedig négy város versenyez a becsületéri: nevezhetni magát szülő városának. Legelőször 1605-ben jelenvén meg *Donquixotja*, csak hamar a királytól kezdve le a koldusig mindenki kedvencz

könyvévé lön. E remek műben, mely már minden európai nyelvre többször is lefordították, minden kor megleli maga szövegét. Mennyi szeszély- és élczkészletet igényel az: hat egész kötetten át folyvást jó kedvében tartani a kaczagó olvasót, két bolond: az úr és szolgálja társaságában! és még mivé leendett e mű, ha az

inquisitiótól nem kell vala annyira félnie a szerzőnek! Cervantes 68 éves korában hunyt el, ugyanaz napon Shakespearrel (23. apr. 1616).

A spanyol regények visszahatának a francziákéira is.

Huszonnégy kötetből álló Amadissuk terjedelmére nézve valódi óriás. Ennél jobbak, bár szinte igen terjedelmesek, a magyar fordításban is megjelent: Cassandra, Cleopatra, Clelia, Cyrus, Alexander s. a. t. hőseik közönségesen még csak a 8-10-dik kötetben érék nyugalmukat.

Több szerencsét tön Felon Telemachja, a politikai regények első eszméje; de még is csak Lesageval kezdődik tulajdonkép a valóság jeleneteit hiven rajzoló francia regény. Lesage (a bölcs) egész életében megfelelt nevének; ki nem ismeri Gilblas, és Diable boiteux-jét?

Kéjlgöbök és azért olvasottabbak Crebillon regényei.

Kár hogy a „*Memoires du Comte de Grammont*” Hamiltontól nem tisztább erkölcsű; mert különben szintoly sikerült komikus regény, mint sikerült szerzőjének e cselekvése: Miután Grammont Hamilton testvérhúgának házasságot ígervén őt titkon odahagyá, Hamilton utólére őt útjában, és kardját megzörrentvén kérdé: „*Nem feledett ön valamit Londonban?*” „*Vagy igen, önnek húgát, menjünk érte.*”

Voltaire után a memoiresek roppant özöne ártalmára lón a regény irodalomnak; habár nők is u. m. Madame Desfontaines, Fajell, Genlis, Stael, s. a. t. számos regényeket írának.

Lafontainet neje sírva lelé íróasztalánál; le-

rajzoló azon érzékenyítő állást, melybe regényhősét helyezé. Neje szinte elérzékenyedvén sírni kezd, és esd férjénél, engedné neki kedvesét. „*Ah! nem lehet — felele — hisz még csak az első kötetnél vagyok, és háromnak kell készülni.*”

Nemzeti regénynek tartható: „*Le Chevalier Faublas*” Louvetől.

Jelenleg a francia irodalom legdúsabb terménye a regény. Átalán az újabb francia regények a túlságok országába varázsolnak bennünket, hol gyakran a legtorzabb és legnyugtalanítóbb álmokképekkel találkozunk.

Balsac korunk társadalmi romlottsága regényírójának nevezhető; példa erre „*Physiologie du Mariage*”-ja.

A szellemdús Victor Hugo legélénkebben ecsetelt ábrázolatai borzalmat gerjesztők. Legjelesb regénye: „*Le dernier jour d'un condamné*”

Alfréd de Vigny remek főműve: „*Le cinq mars.*”

Paul de Kock a grisettek regényírója, sikamlós és ledér.

A többi jelenkori francia regényírók: Nodier, Pigault-Lebrun, Reybaud s. a. t. mindenek fölött pedig a termékeny Dumas Sándor, és szintoly termékeny Sue Jenő. Párisi titkaiban és Bolygó zsidójában élesen ecseteli a társaság nyomorát, leszáll a társaság azon legalsó rétegeibe, melyeknek életjelenségei napról napra fenyegetőbbek, és mesternek bizonyítja magát az élet szemlélésben, az emberi jelleme ismeretében, és formulázza a socialismust. Bolygó

zsidajáról úgymond a *Revue des deux Mondes*, hogy „az erkölcsi világ anathemájávali megbélyegzetésre méltó, s hogy a szerző műveinek szer feletti kapóssága kornnk irodalmi sülyedésének szomorú jelzete.”

E jezuítafaló mint szabadalmas nagykereskedő üzérkedik a nép vétkeivel, ízléseik szerint gyártván regényeit, melyek gyakran kiégett köszénhez, elhamvadt lávához hasonulnak, hol a szív is hamuvá lön. Sue Jenő kételkedik az emberiség hitén, az emberek méltóságán; és vele fél Frankhon nem hisz az erény becsében.

Dumas Sándor pedig, e találó, alakító génié kötetlen hangzatokban veti magát a világba, tekintet nélkül a magasb harmóniára. Dumas Sándor vértés lovag módjára lebegtetett szövétnekkal szökik át az irodalmon, az életen, emberi természetén; brillanttűz alakban szórja szikráit minden szenvedélyekre, az élet minden viharai- s harczeit.

Sokak véleménye szerint magasabban állanak a brittek regényei.

Közkedvességű volt Spencer „*Fairy-Queen-jé*” Morus Tamás „*Utópiája*”. Swift ismeretes regényei egészen a gúnyhoz tartoznak.

Fieldinget tartják földieit az angol regény és valamennyi regények hősének. Remekét, annyira dicsőített „*Tom Jones*”-et ép legszorultabb helyzetben írta. Holta után újabb kiadásban megjelenendő öszves műveit arczképével akarván a kiadó díszíteni, Garrik mimlegi ábrázolata után rajzoló azt Hogart.

Fielding-, Sterne-, Smolle- s Mackenziet meghomályosítja regényeivel Byron és Walter Scott.

A regényirodalomra fordított erők legkönnyebben fejlenek, és legtöbb sikerrel működnek.

Miután Walter Scott új pályát törve kivívá a köztetszést, nyomain számtalan regényíró jár; de utódai közül egyik sem képes a történelmi regényben vele versenyezni, habár kitűnő történelmi regényeket irt azóta Bulwer, Landor és James.

A salonok regényirodalmát folytonos szerencsével művelik főleg a nők: Lady Morgan Trollop, Bury Carolina, Lady Blessington és a genialis Mrs. Shelley.

Tengeri regényeket Marryat és Chamier kapitányok írtak.

Dickens (Boz) eredeti népszerű regényei általános kedvelés tárgyai.

Az ethnographiai regények terén sokan jó sikerrel működnek. Bo wring a chinai, Basil Hall a syriai; Lamb Károly az angol életet festi művészileg. Legújabbán érdemiét tetszésre juta gyönyörű regényeivel Lewer Károly. Komikus regényekbeni kísérleteik eddig nem sikerültek.

Miután a 18-dik században megjelent német levente-regények özöne már megunva s feledve lőn, és Wieland Agalhonja, s még inkább Gothe becses művei Tieck, Schlegel és másoknak irányt adlak, jövének később divatba az érdekesb történelmi, s úgynevezett meghasonlási regények, és irány-novellák.

A történelmi regényt Spindler, Dalier, König, Mügge s. a. t. mívelték leginkább. A meghasonlási regényekkel pedig leginkább az úgynevezett fiatal német-

ország tagjai foglalkoztak, jelesen: Gutzkow, Laube, Mund, Schaefer.

A regény egyéb neveiben Lewin, Schukking, Vilken, Auerbach, Dingelstedt, Ferrand, Immerinan, Ruge.

A gyakorlati élet még megoldatlan viszonyait Schwartz, Fridberg, vallási proselitismust, vegyes házasságokat Bretschneider tárgyalá; és hogy nökebelre is legyen hatásuk a regényformát használá.

Nincs egyetlen európai nép is, mely hasonló miveltségi fokon állván, az idegen szellemtől annyira függővé tette volna magát mint a német. Azonkívül hogy a párisi honyhák aprólékait mohón átveszi, az ifjú Németon tollhőseiben oly kész emberekkel bír, kik előtt — mint egyik igen jeles honi írónk megjegyzé — vállatalanságuk miatt a sátán kalapot emel. *„Ha Frankhon újságai — úgymond valaki — egy hétig át nem jönnének a Rajnán, lapjaink úgy néznének ki mint a légmérő, ha egyszer az idő elmaradna.*

A legújabb magyar szépirodalom tetemesb részét naptárokon kívül regények és novellák képezik. Jeles regényíróink: Jósika Miklós, Fáy András, Eötvös József, Kemény, Jókai s. a. t. Jósika fellépése után csakhamar az olvasó közönség kedvenczvéé lön, és méltán. Történeti regényeinek már czimei is mutatják, hogy magyar Walter Scottunk: Abafy, Zolyomi, Bátor, Zrínyi, Jósika s. a. t. Műveiben a tragikai elem bír túlsúlyal.

Fáy András korszerű tan- és legújabb komikus regényeiben humor, eredeti fölfogás uralg.

Eötvös első szépműve: Karthausijának fény-

oldalait a komoly irónia képezi. E mű valóságos tengere az emberi szív szenvedéseinek; azért, ki nem bölcseséget, hanem egyedül mulatságot keres benne, azt fel nem leli. Falu jegyzője mint gúnyos irányregény irodalmunkban első. Magyarország 1514-ben jeles történeti regény.

Beszély és novella-íróink közül a női kedélyhez édes enyveléssel simulva Kovács Pál, őt a szépnem magáénak vallja. Kuthy Lajos érdekes novelláival Boc-cacionkká lőn; sikerült humoristikus előadás, körmön font magyar szólásmód, és a bujaságig gazdag nyelve egyiránt kitűnő. Legtermékenyebb írónk e szakban Jókai Mór; beszélyeinek száma már is haladja a százat. Nagy kedvességű regényei- s novelláiban, és átalán minden műveiben dús képzelődés, humor, erőteljes hangzatos szép nyelv.

Restség.

Miután a halálos bűnök nagyszerű társaságában a restség szinte szerepel, erről is egykét szót.

A munka utáni nyugalom legfőbb érzéki szenvedő élvezetek egyike, de a nyugalomhoz hajlam, munka nélkül restség; habár sohasem restelkedik a rest, hanem szerinte csak *privatizál*.

Hacsak nem kénytelen, nem dolgozik az állat; úgy a véle rokon természetű ember sem.

A csupán foglalkozási vágyból eredő munkásság már nemesbülésre mutat.

Nagy-evőket jobbára nyomba követi a restség, ezt a megbízás, és ismét ezt az alvási hajlam „*Aves quae conviviis parantur, ut immotae facile pinguescant in obscuro continentur; ita sine exercitatione jacentibus ulla, tumor pigrum invadit corpus, et super membra iners succrescit sagina.*” — „*Luxurioso frugalitas poena est, pigro supplicii loco labor, otium hominis vivi sepultura*” úgymond Seneca.

És ismét Lau r. Justinus: „*Sicut aqua decursu car ens putrescit, noxiisque repletur animalibus,*” *ita corpus otii tabe confectum concupiscentiarum carnalium parit insaniam.*”

Többnyire restek a gazdagok és koldusok; tévé-
tétlenségük végre élvezetté válik.

Restség a test butasága, a butaság pedig a lélek
restsége.

Pythagoras szavai: *„Nézd a nap fölkelését;
nem lévén bizonyos, meglátod e még leáldoztat”* nem
hatnak a restre; még jó ha így szól: *„Egyszer látám
életemben a hajnali pirt és napfölkelését, egy ember-
életre ez elég, most is csak úgy és ott kél fel, hol ak-
kor”*. Nem kíván meggyőződni a német példabeszéd
igazságáról: *„Morgenstunde traegt Gold im Munde!”*
mert akkor alszik; és ha nem alhatván nem alszik is,
fektében így hiszi igazabbnak e mondatot: *„Morgen-
stunde traegt Cigarre im Munde”*

Annál restebb az ember teteme túlsúlyozásával,
minél tompább az elméje.

Már sz. Pál is rest potrohosoknak nevezé a kré-
taiakat, talán azért, mivel egélyoktatásai alatt néha el-
szunyadtak. De hiszen szendergésre néha maga a hely
kellemes hívsége is kínálkozik.

A restség ördögárnája lévén, azon fekvve tiszte-
lik őt; miként térdelve az Istent, és meghajolva a na-
gyokat.

Restség jelképe a henye pásztor, és közelebb a
lajhár. Ez egész óra alatt sem bír húsz lépésnyi távol-
ságra vánszorogni; még nőszés közben is alszik, és
csak néha néha hallatja, nem *iá iá*, hanem *ai ai* bús
hangját. Állatok közt alsó fokon áll a lajhár; emberek-
nél, a rest.

A bivaly is elég rest állat ugyan; teher elébe fogva
nem halad, hacsak szüntelen nem szurkálják, különben

is csak halkkal lépdél, de ha egyszer neki ered a futásnak, hihetlen gyorsasággal halad.

Szintily természetű munka dolgában a honunk termékeny rónáit lakó magyar földműves; ész- és pen-nával dolgozó sok egyén, sőt gyakran a genialis művész is.

Restség a koldusok tenyészdeje, s a leggonoszb házi tolvaj.

Olaszhon hét fő városaiba szállásoltatván a hét halálos bűn*) Nápolynak juta a restség; jól járt tehát, miután ez valamennyi bűn közt még legtűrhetőbb.

A keletiek és hinduk, és még a különben igen eleven olaszok is legnagyobb élvezetnek tartják a „*dolce far niente*”-t¹⁾ habár a deák közmondás azt (ártja: hogy „*a mit se cselekvő, rosszul cselekedni tanul*”

Rám is hatott a restség ragálya: a mennyiben restellek tovább foglalkozni a restséggel, ez lévén oka, hogy minden czikkeim közt legrövidebb a restség.

*) Lásd e cikket: Olaszok.

¹⁾ Édes mit se tevés.

Rokonszenv és Ellenszenv.

A rokon- és ellenszenv egyéni önkénytelen hajlam, vagy idegenség.

Úgy látszik, bizonyos előttünk ismeretlen eszmésort követve, már feledett ifjúkori benyomások, gyakrabban csupán szeszély után igazodik; néha pedig csak leplezett hiúság.

Minél többet egyez valakinek hajlama, véralkata, eszméje s kívánata a miénkkel, annál inkább vonzódunk hozzá; s ha még ügyesen hízelné is tud, többnyire kész a rokonszenv; mint ellenkező esetben az ellenszenv.

De miután hozzá-szító vagy visszalökő erejű vál-rokonság létezik testek közt, miért ne létezhetnék szint-úgy lelkek közt is.

Boerhaave finom kipárolgásokróli vélekedése: hogy az emberek magukat megnyeretni engedik, mint a hónunk alatt izzadttá lett kenyérrel etetett ebről mondják, a két nem közt talán kiállja a próbát; mert a nők kipárolgása nyilvánosan különbözik a férfiakétól, és gyakran elősegéli a kölcsönös egymáshoz szítást.

Ha szeszélyünket elkedvetlenülítheti a nedves ködös

lég, miért ne tehetné ugyanezt bizonyos emberek kipárolgása?

Úgy látszik, mintha a természet oroszlán-, tigris-, farkas-, és más ily rag-adózó vad állatoknak azért adott volna oly erős kipárolgást, hogy ezzel a szelíd állatokat figyeltesse. Megszédítő kipárolgásával teszi a csörgőkígyó zsákmányává a szegény állatkákat.

Az úgynevezett rokonszenvi szerek gyógyereje leginkább az irántuki vak bizalomnak tulajdonítható; mert nincs hatásuk, ha a beteg tudta nélkül alkalmazvák.

Azon rokonszenv, melyet Smith Ádám erkölcsi elvvé kíván emelni, mindenesetre inkább szellemi természetű; képezvén az okot, mely bennünket részvét, könyörület vagy közös öröme hangol; és ennek ellentéte az ellenszenv.

Az is rokonszenv, midőn másokkal ásítozunk, kaczagunk vagy sírunk. Ha valaki megmetszi kezét, saját kezünkön is valami hasonló érzést tapasztalunk.

Elevenebb emberek akaratlanul utánozzák néha mások tagmozgásaikat; mint zenélyekben kézzel vagy lábbal akaratlanul verik a taktust, ha másutt jár is eszük.

Midőn valaki sebészi fájdalmas műtéteiről szól, borzadoznak a halló tetemei; mint szinte a szomorú színjáték némely jelenetei fölött, habár bizonyosan tudjuk, hogy ez csak költemény.

A kocsiban ülő egész társaság érzi rokonszenvileg a szükségletet, mi egyes tagját leszállásra készíti.

Rokonszenv képzelet nélkül nem is gondolható.

Rokonszenv fűzi össze a népeket is, hogy együtt intézzék a világ sorsát.

Valódi rokonszenv a felebaráti szeretet.

A bölcsészek ugyan a természet alapösztönének tartják; de ha az önzés megtompítja bennünk ez ösztönt, vagy súlyos bajok nyomják az embert, az anyatermészet kénytelen hallgatni.

Erősb mértékbeni rokon- és ellenszenv, mindkettő a lélek betegsége, *Idiosincrasia*; mi végre ábránd, búkor, örültség, és dühödés is változhatnak.

Felettébb igazságtalan az ellenszenv, ha az az arczaton alapszik. Mennyi párviadalra adott már okot ily garázda szó: „*Önnek fatális arcza van!*”

A rokonszenv ereje vagy gyöngesége, ábrándunk élénksége után igazodik; azért részvevőbb a nő mint a férfi; részvevőbbek a fiatalok, mint a már meglett férfiak.

Továbbá, tapasztalat után működik többnyire. Ki sohasem ismert ínséget, oly kevéssé képes az Ínséggel küzdő szegény helyzetébe tenni magát, mint ama herczegnő, ki hallván: „*Szegényeknek! nincs kenyérük!*” részvétellel monda: „*Oh istenem! egyenek hát zsemlyét!*”

Minél hasonfajúbbak az emberek, annál erősb köztök a rokonszenv; mint szinte egy nemzetű-, vallás-, kor-, és állásúak közt. Csaknem úgy tekinti az európai a nem-európai, különösen a szerecsent, mintha hozzá hasonló lény sem volna.

Rokon- és ellenszenvre még az álomnak is van befolyása; s néha a legjobb ember sem kedves előttünk, ha valakire hasonlít arcza, kit gaznak ismertünk.

Különös, hogy még gyermekek is éreznek rokon- vagy ellenszenvet.

Mindkettő legközelebbi kapcsolatban áll az *Idiosincrasia*ival, mit az érzések, hajlamok és létszeri

tünetemények különleges eltérésének nevezünk; vonatkozólag legközelebbi összeköttetésben levő bizonyos ingerekre.

Tulajdonkép nem egyéb, mint tehetlenség az érzéki vágyak- és benyomásoknak az ész erejéveli megbolázására. így ugyan az esztelenséget is lehetne értelmezni.

Többnyire nőknél, különösen viselősök- vagy betegeknel mutatkozik; jobbára ábránd és görcsös inger szüli ezt.

Ki ebhév napjaiban mészár- vagy vágószék közelében lakik, mérsékelt képzelődéssel is megutálhatja a húst; mint a halpiaczok, csatornák és kufárok halbüze miatt a legjobb halakat.

Egyik főtt czéklától; másik sült malacz pecsenyétől, vagy macskától borzad, némelyik el is ájul.

A növényekkel élő hindu minden vér-, hús-, vagy zsírszagtól irtózik.

Haller pedig, ki bonczolás közben a rothadó hullák bűzét nem is érzé, ki nem állhatá az öreg emberek kipárolgását, a sajt- és alma-szagot, mint sokan a virágillatot; és ki hinné, hogy Flóra ártatlan magzatai meg is mérgezhetik a szobaléget; habár a nem szerfelett erős illafok tagadhatlanul öregbítik élvezeteinket, és erősen hatnak nemi létszerünkre.

Mahomed, ki különben felettébb egyszerűen és mérséklettel élt, két legfőbb élvezetnek tartá: a nőket és illatokat.

A méh-görcs elleni gyógyszerek többnyire erős illatúak.

Követve a francziák szokását, a nagyvilág illat-

szereket használ, melyek egyet kettőt kivéve rendesen pézsmával készülvék; pedig sok, ki eltűri a bűz-asz-sz a t o t (assa faetida), iszonyodik az a m b r a s p é z s - m á t ó l. Némely állatok, például a bivaly teje, sőt ganaja is pézsmaszagú.

„Non bene semper olet, qui bene semper olet.”

I. Napóleonnól mondják, hogy Spanyolhonban egy felettébb illatos színésznő oldala mellett elájult.

Porosz törvény szerint a szájbűz házasság-felbontó akadályok egyike.

Különös hogy a farkas, hacsak nagyon ki nem éhezett, nem könnyen támad meg embert; és még is tigrisként neki esik a szerecsennek és oroszoknak; mert erős foghagyma s bagaria bűzűek.

Tapintati érzékben is mutatkozván az Idiosincrasia, találkozik ember, ki sokért nem nyúlna haj-, bársony- vagy atlaszhoz.

Rokonszenvünk az érzés és ábránd közt fekszik; első fokozata a könnyörület, legfőbb fokozatát pedig képezi a delejesség (magnetismus), és álmokórság (somniaambulismus). Itt kezdődik a sejdítők, rajoskodók és titkolódzók (mystikusok) országa!

Sajtó.

A sajtószabadság államcélja-korlátozta jog, gondolatok- és véleményeknek nyomtatási közzétételére az államban.

Német példabeszédként: „*vámmentesek a gondolatok*” — míg gondolatok maradnak; de változik a dolog, mihelyt szóval vagy írva jelennek meg közönség előtt; habár volt már példa rá, hogy a rajnai szövetség egyik kormány-tagja még gondolatokból is akara venni vámot, így támadván meg valakit: „*Önnek szemeiből olvasom, hogy gondolataiban versengeni akar.*”

Az akadályozatlan eszmeforgalomnak, a szellemek folytonos súrlódásának többnyire jó, de néha rossz következménye is lehet.

Isten nagy ajándoka a sajtó! A csöndes magányban ülő gondolkodónak varázserővel ezer meg ezer, sőt millió hallgatót, tanítványt szerez a föld legtávolabb részeiben, és olvasókat, kik még akkor születendek csak, mikor az író talán már rég porrá lőn.

Huszonnégy mozgatható betű megváltoztatá a világ sorát. A sajtó a világ tüdejévé lőn; természeti, álla-

mi s vallási tanulmányok körül könnyíti az eszme körözetet; de némileg gyógyszerházhoz hasonlít, mely éber figyelmet igényel, hogy ne árultassanak romlott gyógyszerek, és ne történjék visszaélés a mérekszerekkel.

Mívelt államokban most az intelligencia az, mi hajdan östársulatoknál a nyers erő volt; s a sajtó szerfelett nyomasztó megszorítása némikép a középkor ökoljogához hasonló. A sajtó a közvélemény közlönye, habár többnyire csak azon közvéleményé, mely bizonyos idő múltván lesz azzá, s ritkán azé, melyet a többség már jelenleg is vall.

A régiek nem ismertek még közvéleményt, mit korunkban a míveltebbek egymással folytonos értekezése, levelek és hírlapok által szokott nyilvánítani.

A sajtószabadság általán több jót mint roszt eszközle ugyan, de szülhet sok roszt is. Azért szintoly szükségesek a sajtótörvények, mint bármi más törvény, a míveltség megromlott embere önkényének, vagy roszt akarátának zabolázására; mert a sajtó olyan, mint orvos kezében a metsző műszer: egyik ember kezében az élet megmentésére, másikéban, ki rosztul kezeli, ölé eszközzé válik.

I. Napoleon, ki 1806-ban meglöveté Palm János-t a német könyvárust, azt monda Fontaineblauban több rendbeli röpiratot tartva kezében: „*Ha ez igazságok csak századrészt mondják vala nekem harmadéve, trónom maiglan fenáll!*” Ott, hol mély csend uralg, a leghalkabb szó sem megy veszendőbe, igya censura is csak azt eszközli gyakran, hogy annál nagyobb hatást gyakorol, a mi minden feszült figyelem mellett is átment.

Jeles írók, kik csak akkor írnak, ha szellemük ösztönzi őket, oktatói és ügyvédei az emberi nemnek minden népeknél; ok őrzik meg-rablóktól a házat és udvart, ha a gazda s cselédei mély álomba merülvék; de mint az evangélium hirdetésére küldött apostolok szózata, az övék is gyakran elhangzik a pusztában.

A jó politikus író pennájából szintúgy válik delejtő és kormányrúd, mint a hajó fenekét megfűrő, s a hajót elsüllyesztő eszköz.

Az író, lakjék bár szalmagunyhó- vagy palotában, éljen fekete kenyérral és vízzel, vagy drága étkek és francia pezsgővel: a társaság fizetetlen szolgája, s a megsértett emberjog védője ott, hol törvény nem büntet. Némelyik, ki a pallostól sem retteg, a lúd szárnytollától mégis fél!

Minden vallás rendesen többet nyer ellenesei mint barátai által; ez tehát az államokra nézve is állhatna talán: de hogy ne feledjék, miszerint az állam az uralkodóval, — az irántai tisztelet pedig az állam boldogságával bensőképen egymásba szöve van; és miután magánosak nem mindig képesek bizonyos bonyolódott állami viszonyokat áttekinthetni, — felügyeltet az állam, hogy a sajtószabadság, sajtószabadossággá, a szellemi szabadság pedig p a s q u i n i s m u s s á n e váljék.

A törvényhozás legsúlyosb feladatának egyike a sajtótörvény, mely lehető legnagyobb kímélettel megakadályozza a sajtó vétségeket; mi mindenesetre üdvösb, mint a már megtörténtek fenyítése.

Rendőri intézet a c e n s u r a , mi nagy jó telté válhatik, ha az eszmeforgalom gyámnokai igen értelmes és jóakarató férfiak, és ha felettébb meg nemkötvék kezeik.

Szabad szellemű könyv vizsgálatánál oly zavarba jő némelyik censor, mint a tyúk, midőn kiköltvén a réczetojásokat, fiait féltve, a vizen bátran úszkálni látja.

Bizonyos papnak nyomtatásban megjelent szónoklatán néhány szűkkeblű olvasó megütközvén, eleve a lapok behajtásával megjegyzék minden szerintük botránnyos helyeit, és bemutaták megyés püspökének. A püspök figyelemmel megolvassván, oly nyilatkozattal adá vissza a könyvet: hogy szerinte abban, a behajtással okozott számár füleket kivévén, mi sem botránnyos.

Azon ismeretes szabály: „*Mindent lehet nyomtatni, mi az állam, vallás és erkölcsiség ellen nincsen*” nem fejt meg: mi van hát tulajdonkép ellene? — És ennél még veszélyesb e szabály: „*Mindenki nyomathat kedvére mindent, de érette felelős marad*” — Veszélyes ez az államra nézve annyiból, hogy megtörténik a vétség, még mielőtt tudára esik a kormánynak; és a gonosz hatásra számított mű elterjed; — és még veszélyesebb magára a szerzőre nézve.

Jól tudta ezt Richelieu, ki egy ízben fogadott, hogy öt szót sem képes valaki írni, hogy azért nyakon ne ragadhassa. „*Kettő meg egy az három*” — „*Boldogtalan!* — úgymond — *ön tagadja a szentháromság egy Istent!*”

„*Nitimur in vetitum*” — mihelyt megtiltatik a munka, kapósabbá lesz.

Midőn ily című gúnyirat tiltaték meg: „*L'Almanac du Diable*” egy nyerész titkon kínálván azt mindenkinek a színházban, igen sokan örömmel megvevék, és hirtelen zsebükbe dugák, alig várhatván a színdarab

végét, hogy megolvashassák. Honn meglepetve olvasák czímét: „*Almanac de la Cour*” t. i. még a múlt évre készült udvari névkönyv.

A szabad szellemű sajtótörvény megengedi még az állami alkotmány fölötti komoly, nyugalmas elmélkedést is, és javítására a közös óhajlás nyilvánítását, az uralkodó személye iránti tartozó hódolat és tisztelet megsértése nélkül.

De szintoly bajos kijelölni a censura határait, mint a törvényszék és rendőrség közöttieket.

Korlátlan sajtószabadság csak akkor és ott létezhetik: ha s hol az emberek minden szenvedélyektől menten egyedül az ész- és igazságnak hódolnak.

Van ideje a szólásnak, és ideje a hallgatásnak. „*Rara temporum felicitas ubi sentire quae velis, et quae sentias dieere atque scribere liceat.*”

Mivel sem történik a világon annyi visszaélés, mint az olvasni szeretők idejével, a papír és sajtóval; egyedül az szolgálhatván némi vigaszul, hogy míg az olvasó ifjú nő, vagy férfiú így a sajtó silányabb szüleményeivel elfecsérli idejét, az alatt semmi rosszabbat sem mívelt.

Ennek elhárítására óhajtható, hogy a sajtótulajdonos maga is magasb műveltséggel bírjon, mint hajdan az úgynevezett nyomdásza mester urak, a tudóshoz közelebb álljon, és a szerzők szellemi művelt megbírálni tudja. Csak így számolhat bizton, mint Cotta a nagyhírű lipcsei nyomató, mindenkori méltányos részvétere az olvasó nagy közönségnek, ha ez tapasztalat után tudja, hogy nyomdájából rendszeren csak jó könyvek kerülnek ki.

Sebészek és Borbélyok.

A sebészet az orvosi tudománynak leghatalmasb eszköze, és azon gépi része, mely mint görög neveze is mutatja, kézzel működik (*χειρ = kéz έργον* munka),

A hajdani háborúk-okozta sebzések elébb szükség-lék e mesterséget, mintsem az akkori egyszerűbb élet-módnál ritkábban mutatkozott belső nyavalyák a gyógy-tudományt.

A régi görög és arab orvosok egyszersmind se-bészek is valának, de már Hippocrat idejében elkü-lönöztették a sebészet, tiltva lévén orvosoknak különö-sen a kőmetszés.

1163-ban a toursi zsinat a papoknak, mint akkori orvosoknak, megtilta minden sebészi véres mütéiteit.

Mióta 1731-ben Franciaországban külön sebészi akadémia állítaték, és a boncztan nagyobb tökélyre emelkedett, a sebészet különösen mütétekben roppant előhaladást tön.

„*Chirurgus sit juvenis, strenius, audax, solers, immisericors.*” Borsószik a néző bőre, ha a sebesült előtt kirakja sebészi műszereit.

Tagliocotto sebész ügyességéről, miszerint a homlokról, vagy ennél sokkal terjedelmesb részről le-

vont bőrből mesterséges orrokat tud készíteni, hallván egy valaki így kiálta fel: „*Cospetto! e ben capace de rimembrar un pover Abelardo!*”¹⁾

Midőn a nagy Condé utazásában falusi sebészszel vágata magán eret, kérdé tőle: „*Nem fogsz-e reszketni ha rajtam eret vágsz?*” „*Herczegségeden van a sor hogy reszkessen!*” felele ez.

Honunkban faluhelyeken még néhány évtized előtt akármennyi sebész találkozott, ki habár egy szót sem tudott is deákul, kitűnő értelmesség- és szerencsével gyógyíta belső nyavalyákat; ilyenvala Pakson Wurczenberger, kinek rendelvényeit még az egyetem orvosi kara is tökéletesen helyeslé.

De oly kuruzslók, kik drága pénzért árulgatják csodaszereiket, honunkban mindig ritkábbak valának, mint egyebütt.

Bizonyos delnő meghozatván méregdrága pénzért Cagliostro fiatalító csoda essentiáját, hervadásnak indult komornája többecs két találván belőle hörpenteni, csaknem kiseddé vált szegényke!

„*Falusi borbély*” című vígjátékban hallám azon hevenyészett bohózatot, hogy a falusi kovács félszemű együgyű neje, üveg szemet használván, miután kissé meggyuladt szeme, orvosi rendelvény folytán azt hideg vízzel borongatá, üvegszemét pedig a vizes kancsóba tévé, melyet mámoros férje éjjél táján megragadván belőle oly hatalmas hörpentést tőn, hogy az üveg szemet is elnyelé. Erős hascsikarást érezvén, elküldenek a falusi borbélyért, ki midőn al-lövetét alkalmazni akarná

¹⁾Terengettét! még egy szegény Abelardnak is kiegészítheti tagját!

csak elhül bele, látván hogy a sötétségből merően néz valaki szeme közé!

A deák műszavakkal és nyelvvel néha sok bajuk van a sebészeknek! „*Dat Galenus opes*” ezt egyik így fordítá magyarra: „*Galenus ópiumot rendel.*” Másik öreg falusi sebész azzal biztatá betegét: „*Csak a doloresek múljanak el, azonnal megszűnik fájdalma.*”

Bizonyos katonatiszt scarifikáltatni akarván sebét, kérdé a sebésztől: „*De ért-e öné műtétéhez?*” „*Csak annyi aranyom lenne, ^mennyit én már sacrificáltam!*” felele ez.

Más német sebész így biztatá magyarul betegét, ki szélhűdés következtében bajosan vonszolá bal lábát: „*Van nekem jó recept, mi meg sinal a schlepiditást!*”

Már jelenleg más formába öntvék fiatal sebészeink.

Serdülő ifjak nevelési rendszeréhez tartozik a beretválás is, annyiból, hogy t. i. önmagukat megberetválhassák; jobb hasznát vehetvén ennek, mintsem némely más tanulmánynak. De ki éhez nem ért, még szerencsés ha magyar borbélylyal vétetheti le szakálát; mert a magyar borbélylegények, ügyességük miatt, Európa minden fővárosaiban oly nagy becsben állanak, hogy egyéb társaiknál rendesen nagyobb bért is kapnak. Azért s u p e r b i a magyarul: borbélylegény.

Minő ügyességgel bírnak a beretváló nők különösen Stájerhon-és Felső-Austriában, mivel magam szoktam beretválkozni, nem tudom; de a mint mondják, közülök némelyik oly lassan halad műtétében, hogy míg

egyik oldalon leberetválja a szakált, addig másikán újból megnő.

Rosz késsel beretváltatván a cigány kérde: „*Nemzetes érdemes borbély uram! ugyan miből készült az a beretva?*” — „*A legfinomabb angol aczélból!*” — „*De vesem is észre — mond a cigány — mert csak úgy sorja a semern a sikrát.*”

Bizonyos úr pedig kérde rosz beretvásától: „*Nyúze ön vagy beretvál? mert nyúzásnak még tűrhető, de beretválásnak kiállhatlan!*”

Ritka még brittek közt is az oly humorista, ki borbélyának, ha beretválás közben őt megmetszi, kétszeres díjt fizet: „*Ezt a beretválásért, ezt pedig az érvágásért*”

Odessában a kitűnő csinoságú, kényelmesen bútorozott borbélyműhelyek társalgásra használatnak, mint egyebütt a kávéházak, vagy fürdőház-teremek. Az itt létező 100 borbélyműhely kizárólag graeczi fiak tulajdona.

XI. Kelemen vala az első pápa (1700) ki állat simára beretváltatá, később igen jeles borbélyok vevék át e tisztet.

Az első borbélyczéh Francziahonban alakult már 1096-ban, midőn Vilmos a roueni érsek megiltá a szakálviselést.

Forradalomban rendesen mindenki szakált visel.

Valóban különös néha a természet működése: ha férfi megfosztatik attól, mit Tagliocotto sem képes (mint feljebb érinténk) kiegészíteni, kihull szakála, hangja vékonyodik; ellenben nőknél ilyenén nem ép halatlan műtét után szakáluk nő s hangjok vastagodik.

Honunkban a nagy városokat kivéven a borbélyok

egyszersmind hajnyírók is; de keleti Indiában meg a szemöldeket.) kézen lábon a körmeket, és parancsra füleiket is ők vágják le az embereknek, és még ez utóbbira nézve sem csekély a gyakorlatuk.

Bárki mit tartson is a borbélyokról, egészen kezében vagyunk azon férfiúnak, ki legélesb beretvával jár orrunk és gégénk körül; és Podiebrad is megszeppent midőn beretválás közben kérdé tőle borbélya:

„Ki kezében van most Csehország?”

Spanyolok.

A természetnek minden áldásaival dús Spanyolország, mint külön világrész fekszik ott Amphitrite kék övétől körülövezve, és a megközelíthetlen pyrenei óriás által oltalmazva Európa ellen.

E szép honban született, aranyalmát termő fái közt növekedett, tüzelő borától lelkesített, az élet igen kemény, nyomasztó gondjaivali küzdést nem ismerő népnek — úgy hinnők — nem is lehet más mint komoly, szilárd, az ember szellemi javaiért, hite-, s művészeiért hevülő mélyen költészi jelleme.

Megfogható lévén egy részt, hogy egyháza, fejlődelmé s a nők előtt térdet fejet hajt; más részt csodálatos, hogy az Inquisitio bilincseit díszes kösöntyű gyanánt jó kedvvel viselhető; habár e vallási színő fegyverekkel ellátott borzalmas állam-intézetnek tulajdonítják is érdemül, hogy honukat megóvva a 16-dik század protestantismusától, és vele a vallási és polgári háborúktól, melyek német, angol, és francia hont anyira marczangolák.

A sovány, kis termetig barna arcú, tüzes fekete szemű s hajú büszke spanyol, középszerúséget nem ismer: erényei nagyok, hibái még nagyobbak, Ha amazok

vergődhetnek felsőbbbségre nála, ismét azzá lehet Európában, a ki vala Amerika meghódítása után.

Károly- és Fülöpje alatt legjobb katona lévén, szép nyelve a míveltebb Európa kedves nyelve vala, művészete versenye Olaszhonéval; írói az élcz és jó ízlés remekei, tudósai pedig legtiszteltebbek valának Európában.

Miként jelenleg minden vagy francia vagy angol, akkor spanyolnak neveztetek minden. Napjainkban csak a spanyolviaszt, spanyol kosokat, németben a spanische-Wind-et halljuk emlegetni, kevéssel ezelőtt pedig a boldogtalan emlékezetű kertéseket és guerillákat.

Sokan a spanyol alatt maguknak oly durva gögös lényt képzelnek” ki kérdeve nem is igen, vagy csak vállvonitva felel; de az ily spanyolok számosabbak nálunk mint Spanyolországban.

A spanyolnak első eleme az egély. Miként a mozaismus a zsidó népnél, úgy vált a kereszténység a spanyol népnél test- és vérré, gondolat- és ildénynyé.

Itt a papi rend első rend, és minden család ügyekszik nagybátyja vagy rokona által vele kapcsolatba tenni magát; azért is egélye leginkább isteni szolgálat, jótékony cselekvények, és a papi személyek iránti tiszteletből áll. A szerencsétlen ember a világon sehohsem számíthat annyi kímélet-, felebaráti őszinte részvét- és jámbor gondoskodásra mint Spanyolhonban. A spanyol nők betegápolásban a világ minden nejeit felülmúlják.

Minden tartomány lakóinak más más jellemük lévén: komoly- és hidegnek tartják a castiliait, kissé ravasz-

és orzónak az andaluzit, álnoknak a biskájait, durvának a galíciait, feszesnek a cataloniait, kedélyes szabadszelleműnek a valenciait; de azért még is valamennyinek nemzeti erénye a férfias bátorság, finom becsületérzet, akadályok legyőzésében a szilárd akarat és buzgó egélyesség.

Józanságuk ugyan részint déli éghajlatuk következménye, de épen forró éghajlatuknál dicséretes azon büntőli irtózatuk, mely meggyalázza a nemzet, és déli részeken, fájdalom! igen elharapódzott. Ugyanazért, miként Angolhonban, itt sem csókolkozik soha férfi férfival.

Vége szavát álló hű barát a spanyol; ellenben munkátlan, szenvedélyeiben kicsapongó, filérkedő, zsarnok, boszúálló, és vérszomjúhozó, erre mutatván kedvelt bikaharczaik; végre egész az agyrémségig féltékeny.

Sértést a spanyol sohasem feled, megszegyenítést boszúlatlanul a legnyomorultabb napszámos sem tűr.

Uralgó szenvedélyei közt áll a játékkór is; nagyja apraja, ha csak szerét teheti, oly szenvedélylyel játszik, mely mindent feled, mindent kockáztat. Kapar, hogy pazarolhasson, nélkülöz hogy élvezhessen.

A hazugot francziának, a mértékletlen evőt németnek tartja itt mindenki.

Kedves nemzeti étük az Olla podrida: vagdalt mindenféle hús, rizs és egyébből álló keverék.

„*Mi lábon áll ott a hospitalitas?*” kérdvén egy Spanyolhonból visszatért némettől valaki, ez azt felelé: „*oh! igen jó lábon áll, míg ott mulattam, jóformán mindig hospitalban laktam.*”

Ritka köztük, ki bűvereklyét nem visel. Színpadon az ördögöt rendszeren olvasóval kötözik.

Azt hinnők, hogy Spanyolországban egyedül szerzetesek halnak meg, mert csaknem minden férfi barát-kámzsában temetteti el magát. Az utczákon pedig akár-mennyi öt-hat éves barátkákat lehet látni, kámzsájuk, néha talán származásuk után is ítélve.

Spanyolországban mi sem kevésbé spanyol, mint épen a hon székvárosa Madrid. Talán azért, mivel uralkodó családjában, mely Madridot tévé székvárossá, egy csep spanyol vér, egy szikra spanyol szellem sincsen.

Egész Spanyolországban az egyházaknak átalán kis ablakaik lévén, csak némelyikben lehet fényes nappal is olvasni. Alkalmassint azért kedvelik egyházaikon e kis ablakokat, hogy a nagy hőség ne tegye tűrhetlenné a népnek az azokbani huzamosb mulatást.

A spanyol újvilágot fedezvén fel, és ebből egyedül arany- és ezüstben hatezer millió tallért, és évenként gyarmati árukban húsz millió piasztert hozván ki: nagysága érzetében megrészegülve, egész a 19-dik századig folyvást tárta részegsége; de e század első negyedében, 2112 □ mértföldnyi részecskét kivé vén, az egész 291,184 □ mértföldnyi területű spanyol Amerika önként felszabadítá magát spanyol zsarnokaitól, tizenkét szabad államra oszolván.

V. Károly azt monda: „*A spanyol értelmesebbnek látszik*” mint a minő valósággal; *a francia értelmesebb, mint minőnek látszik; az olasz értelmesnek látszik, és valósággal is az; a német pedig nem lát-*

szik értelmesnek, és nem is az". Ez utóbbira nézve ő felsége csalatkozni méllóztatott.

A spanyol *grande zza* vagy ünnepélyesség még csak a mogorva s gyanakodó II. Fülöp alatt tűnt fel egész nagyságában, ki szintoly kevéssé vala méltó az *El diserto* (a bölcs), mint XIV. Lajos a nagy nevezetre.

Ez ünnepélyesség mutatkozik a spanyol nyelvben, írónön, paloták- és gunyhókban.

A király így írja magát alá: *Y o el R e i* (Én a király); mintha kivüle a világon nem volna más király. A királyi hercegek *Infantesek*nek neveztetnek, mintha ok volnának a világ egyedüli gyermekei. Minden spanyol nemesnek, és a paraszt is *Caballeros-* azaz *lovagnak* nevezi magát. Még a legnyomorultabb öszvérhajtó is harmadik személyben szól önmagáról, és mástól is így kíván szólíttatni, s ha például a vízhordó valamely kamaszszal czívódik is, egymást urazzák; ki te-vel szólítná, dühbe hozandná őket.

Ha francziától kérdenők: „*Öné e szép fiúcska?*” azt felelné: *Oui Monsieur! au moin je dois le croire!*¹⁾ és még más élczet is mondana tán utána; de a spanyol így felel: „*Házamnak születtek.*” Még a haldokló varga is így szól gyermekéhez: „*TörekedjeteK családotoKhoz illő magasságra vergődni!*” Ki pedig koldusnak ezt mondaná: „*Nem illik dologtehető emberhez a koldulás*” ily feleletre készülhet: „*Quod peto da Caji, non peto consilium.*”

Ily spanyol közmondás is létezik: „*Ha Krisztus*

¹⁾ Igen is, legalább azt kell hennem,

megláthatá Spanyolországot a hegyről, az ördög kísértetének ellent nem állhat vala.”

Jellemük jobban egyezik a brittek- mintsem a francziákéval; és habár utóbbiakat gyűlölik, mégis konyha-, táncz-, és divatban örömezt utánozzák őket; tanulják nyelvüket, játszák színdarabjaikat, fordítják könyveiket.

A spanyol nő mélyen érez, és hű; termete rendesen hajlékony és deli, mint magaviselete; arczszíne se nem fehér, se nem gyöngéd, de egészséges; jól öltözik, szeszélye néha pajkosán élczes, kivált az alsóbb osztályoknál; oktatás nélkül, egyedül a sorstól nevelve, csaknem tudatlan. Bátorságuk és hő hazaszeretetük már gyakran tevékenységre ösztönzé késedelmező férjeiket. Több hős nőt számlál Spanyolország, mintsem a föld bármelyik nemzete.

Mexikó bevételekor a spanyolnők éjelenként ép a legveszélyesb pontokon vértelve állottak őrt, hogy addig férjeik pár órát allhassanak.

A leukatei ostrom után a francziák a spanyol el-esettek közt 44 nőt letek katonai ruhákban.

Némely vidékeken a spanyol hajadonok folyvást gyilkot viselnek, de ezzel nem kérkednek, mert titkos helyre rejtik: — harisnyájuk kötelékébe.

Szenvedélyesen kedvelvén a bikaharczokat, ha csak azt nem mondhatják: Egy picador, négy bika s hat ló lön oda — „*No volganada*” mit sem ért a mulatság.

A régi rómaiak egyedüli vágya vala: „*Panem et Circenses*” a spanyol, ha bikaharczot láthat, és szép hüves éjszakán czitaráját pengetheti, dalolhat, dióhéj

forma fácskáit (castagnetta) időmértékileg csattogtatva ujjai közt, tánczolhat, már boldog és elégyt. Átalán nagy benne vígságra a hajlam, minden feszessége mellett is. Erre mutat szinte bolero-s fandangoja, melylyel közelebb Pepita és Petra Camara bájola meg bennünket.

A szerzetesek, sajtáságos hazafiúi vakbuzgalmuktól vezéreltetve, mindenkinek, ki három francziát küld más világra, a mennyország örömeit ígérve, ez utalványukkal csaknem csodákat míveltek; mert még nők is gyilkolák a francia hadfoglyokat!

Vallási túlbuzgalmuk akadályozza néha őket a tudományok kellő művelésében; miben könnyen felül haladandának a francziákat is, az olaszokat is; miként szép nyelvük felülhaladja mindkét nemzet rokon nyelvét.

Különös azon kissé galád szokásuk, hogy utcán ülve minden tartózkodás nélkül páviánokkal keresetik fejükön azon bogárkakat, miket csak akkor szokás keresni, ha van; fizetésért kölcsönözvén e mesterségre különösen megtanított majmokat.

A forradalom, mely feldúlá a szerzetesek és apácák paradicsomát, épen a legértelmesebb férfiak közül húsz ezret számúzvén a honból, azon jót szüle, hogy ezek külföldről hasznos világsugarakat hozának hónukba.

Spanyolországban öt év elforgása alatt 25-ször változék az országlárság.

Spanyolország szunyadó oroszlán lévén, szunyadásában könnyen meglepheté, de koránsem törheté meg Napóleon. Újabb életre ébredvén a nemzet, maga Napóleon sem tagadhatá meg tőle tiszteletét. Szegény szerencsétlen szép Spanyolhon! martalékul szolgálván a

polgári háború borzalmas dúlásainak, túlhosszadalmas rémlátvány-tikkasztotta kortársaidnál még csak egy hangja sem igen hallatszik az irántadi könyörületnek, vagy sorsodbani részvétnek! De azért mégis úgy lehet, hogy fél század múlván ismét örömmel tanulandjuk a szép spanyol nyelvet. Minden esetre örömeztőbb ezt, mint az oroszot.

Svédek és Norvégek.

Svédország és Norvégia, e két szabad, habár különböző alkotmányval bíró testvérhon, egyesítve, hivatalos nyelven Skandináviának nevezetik, és tömérdek nagyobb kisebb szigeteivel, az orosz birodalom után, Európának legterjedelmesb országa; habár földterülete csak 13,937 % négyszög mértföld, négy millió lakóval.

Mily hihetlen különbséget tesz a két szomszéd, egymás irányában kölcsönösen ellenséges indulattal viseltető, rokon nép közt azon keskeny, félóra alatt könnyen áthajózható tengerszoros! A svéd eleven, munkás, nyájas; vígkedélyű; a dán ellenben komoly, hidegvérig társadalmatlan; amaz nyúlánk de erős termetű, emez zömök és esetlen; a természet itt egyszerű róna mint Hollandiában; ott ellenben nagyszerű s hegyes mint Helvetiában. A svéd, ha elvégzé munkáját, visszatér gunyhójába, és hegedűszóra vagy nők dallására tánczol; gyakran úgy járja a tánczot, hogy maga cincogtatja hozzá karvasát; a dán pálinkázik, dohányzik és alszik. Még a lovakra is kiterjed a különbség: innen nagyok, túl kicsinyek.

Svédhonban nem ritkaság a száz éves vidám férfiú.

Népe ugyan szegény, de azért még sincsenek koldusai; holott ezek a gazdag Angliában külön egyleteket képeznek.

A svédnek felettébb kevés gabonája teremvén, a kenyér-lisztet örölt fenyűfahéj- vagy porrátört iramszarvas-mohhal vegyíti.

A burgonya, kender, len, és dohány csak Gothlandban, az ország legtermékenyebb részében tenyészik. Midőn tehát a kilencz hónapig tartó közönségesen igen szigorú tél öt putriába szorítja, egyedül füstölt hús- és hallal, meg pálinkával, de azért mégis kedvére, vígan él, és ha telik, még vendégeskedik is; híven követve a koránt, mely azt mondja: „*Isten kegyes és kegyelmes, a férjnek szántófölde a nő, ezt művelje, mennyire tőle kitelhetik.*”

Valamennyi svéd buzgóan ragaszkodik egyházához, követve az ágostai hitvallást.

Magas papsága megtartva régi katolikus hierarchiai czímeit; egy érseket, tizenkét püspököt, és 218 prépostságot számlál.

Az uppsalai érsek keni fel a királyt, miután az eleve az alkotmány, és az ágostai vallás fentartására megesküvék; maga is e vallást tartozván követni.

Azon honpolgár, ki e hitét változtatná, elveszítne minden polgári jogait.

Püspökeik *in continua snccessione* katolikus módon szokván folyvást felszenteltetni, miután Sándor czár birodalmában superintendensnek nevezé Feszler (a magyar történetírót), az szinte itt szentelteté fel magát püspöknek; az arany keresztet pedig maga a czár függeszté nyakába.

Az egyházi rend az ország második rendét képezvén, tetemes javadalmak-, nagy szabadalmak-, és kitűnő tiszteltetésben részesül.

Három osztályú számos nemessége — urak, lovagok, és köznemesek — képezi az ország első, papok a második, polgárok a harmadik, szabad birodalmi parasztok pedig (ide nem értve a többi parasztot) a negyedik rendet; képviselőik által folyván be a törvényhozásba.

A svédek míveltebb osztályai szinte vendégszeretők; fényűzésük leginkább ezüst asztali szerek, és válogatott sok fehérneműkben mutatkozván, igazolják azon előbbi czimkéiben felhozott állításunkat: hogy minél szabadabb a nemzet, annál többet tart fehérruhájára.

Városaikban vegyest francia, angol, és német szokások urálnak.

Temetkezési pompára a svéd felettébb sokat tart.

Norvégia második Helvéthon, csakhogy népe romlatlanabb. Éghajlata hidegebb mint Svédországé.

Különös látvány itt éjfél táján a csillagos ég; annyira ragyogók a csillagok, hogy kápráztatják a szemet, és a teljes hold sugarait visszatükröző hó gyémántként csillog.

Svédhonban az aristokratia őrzi féltékenyen régi, Norvégiában a democratia ifjú jogait.

Itt nem létezik többé nemesség, sok régi nemes család önként lemondta nemességéről.

Itt sem ritkák a száz éves vidor férfiak, és medvékkel küzdő athléta alakok.

A többnyire nyomorult falusi lakokat, szalma helyett gyeppel fedt vagy mohával, és azon nyílások, melyen a füst megyen ki, egyszersmind ablakul, és napórául is szolgál.

De hol még a fényű sem tenyészik, és a nyírfa is bokorra törpül, ott, a szükséglet- és égövvel egyaránt küzdve, törpül és süllyed az ember is. Ez a l a p p ok sorsa! kik közül néhol csak négy lélek jó egy egy négy-szög mértföldnyi területre.

A vándor életű, sátrak alatt lakó hegyi l a p p-nak mindene: az iramszarvas.

A tengerparti putrikban lakó harcsaszájú, füsttől rendesen véres szemű, szinte törpe lappnak pedig mindene a hal és tengeri borjú.

Mindkettő felettébb beszédes, és azzal nyugtathatja lelkiismeretét, hogy jó keresztény lévén sohasem onta még embervért; a mivel más keresztény népek ugyan nem igen dicsekedhetnek. De annál bátrabban küzd medvékkel, és pusztítja az iramszarvast.

Vigyék e lappot Európa legszebb, legdúsabb hónába, s lássák ott el őt mindennel, mi legkedvesebb előtte: pálinka- s dohánynyal, — mégis visszavágyand hideg éghajlati sivatagaiba, születési galád fészkébe!

S z a m a r a k .

A természet és történelem legrégebb és legdúsabb okmánya, az emberi nem, népek, vallások, államok, nyelvek, művészet és tudományok bölcsője: Ázsia, a szamárnak is eredeti hóna. Roppant sivatagaiban még jelenleg is egész nyájokban barangolnak a Kulán nevezet alatt ismeretes vadszamarak, hol egyedül húsuk végett vadászszák a tatárok, kirgiszek, kalmükök és más ázsiai népek.

Chinában rendszeren áradják a szarnárhúst, mint néhány évek óta Bécsben a lóhúst; az olaszok pedig nyálk falatnak tartják a fiókszamár-pecsenyét.

Hátsó Indiában a legtekintélyeseb népek egyike magát szamártól származtatja; azért itt kíméletes tiszteletben részesülnek a szamarak.

Keleten szintoly becsben állanak mint a lovak; egyedül nálunk nincsen épen semmi becsületük: pedig minő jókedvű, furcsa, sőt mondhatni kedves állatka a kis csacsi; később egyedül rosz tartás és rosz bánás teszi őt éghajlamunkban komolylyá s restté.

Azért látszik leginkább megvetettnek, mivel mindig lóval hasonlítjuk össze. Megvetik szegény párát, mint sok embert is, ki mindent békével tűr.

A lovat nevelik, mívelik: őt elhanyagolják, ütik, verik; pedig nincs reá példa, hogy valaha gazdája ellen zendült volna, mind halálig hív iránta.

Már az olasz és spanyol jobban becsüli; az olasznak legkedvesb paripája, egyrészt mivel fél a lótól, másrészt mivel ha lebukik is róla, nem esik magasról.

Azt hinnők, hogy nyargalás és szamar ellentétek; de mihelyt nyakszirtén bármi hegyes szerrel csiklandozza az olasz, azonnal nyargalni kezd.

Spanyolországból pedig szintoly tilos a szép szamar csődör kivitele, mint Arab- vagy Angolhonban a telivér csődöröké.

Honunkban talán Gyöngyösön és Egerben léteznek a legszámosb szamar ménesek.

Midőn néhány évtized előtt Egerben városi tisztválasztás alkalmával szóhoz is alig juthata az elnök (ki gyöngyösi fi volt), a székét kömpezőkhez monda haragjában: *„Már csakugyan itt is nagyon szaparodik az ordító állatok száma!”* együgyűségében azt felelé valamely kapás: *„Kérem alássan, valamennyi mind Gyöngyösről származik.”*

Bileam szamarának e szavaiban: *„Nem vagyok-e a te hű szamarad, ki téged annyi ideig horda? és mégis versz engem!”* fekszik az emberi cselekvések gyakorlati commentárának eredeti szövege.

Igen érdekesek azon dús beszédek, melyekkel megtiszttelek őket *Agrippa, Geszner, Buffon, Blumen-*

bach és *Blumauer*, *Thümel* és *Sterne*; bárkinek is több élvezetet nyújtanak sok nyomtatásban megjelent alkalmi üdvözlő beszédnél.

Miután Üdvözítőnk számaron tárta bemenetét Jeruzsálembe, ennek emlékezetére Rómában és az egész keresztény világban mindenütt még most is pompásan felczifrázva szerepel virágvasárnapján; és, mint mondják, ugyanannak emlékezetére maradt meg hátán a fekete kereszt.

Valaki egy keresztes vitéznek e rejtélyt adá föl esetlenül: „*Minő különbség van a keresztes vitéz és a számar közt?*” Ez viszont kérde tőle: „*De mi különbség van ön és a számar közt?*” rögtön hozzá tévén a feleletet: ép semmi különbség!

A számar sohasem kivan többet mutatni, mint ami; egyetlen egyszer ölte magára oroszlánbőrt és akkor is megbánta.

Okosságát dicsérvén, valaki azt hozá föl indokul: miszerint igen megterhelve lévén sóval, hogy terhén könnyítsen, vízbe fekvék. „*De nem minden számar oly okos ám*” — felelé ellenese, — *mivel más számar szivacsokkal lévén megterhelve, szintígy cselekvék.*” De hiszen egész nemzet is cselekvék már így!

Félórányira MontPELLIÉRTŐL, Franciaországban, a vidékről összegyűlő hívek szokás szerint az egyház köré köték szamaraikat. Többször ezeknek is kedvük jövéen szép hangjaikkal kíséni a zsoltárokat, sehogysen bírák őket arra szoktatni, hogy halaszszák addig ordításukat, míg majd az egyházi beszéd felosztása után a nép is hurrakolni fog.

Bizonyos városi küldöttség szabad ég alatt fogadván IV. Henriket, az üdvözlő beszéd közben nagy számárordítás hallatszék igen közel. „*Egymás után szóljunk, urak!*” monda a fejedelem. ’

Tisztelet a számárnak! mert lecsüggesztett nagyfeje fontolgatva, de bizton haladása, komolysága, egyszerű élelme, és szintoly hamuszín köntöse, verések daczára folyvásti egykedvűsége, sőt még akaratossága is őt a bölcsész előképévé, Sto a követőjévé teszik.

Veszélyes szirt-örvényektől környeztetve is, bátran rá bizhalja magát az utas; ott, hol már egyszer járt, az utat sohasem téveszti; a legmeredekebb kapaszkodóra is fölmászik patkó nélkül; sikamlás nélkül járván a sima jég hátán, s szintoly ügyesen járna a viaszolt koczkás talajokon is; mihez még urak közöl sem mindegyik ért.

Hát még mennyi hasznát veszik bőrének, ha pergamennek készítik! és tejének, mely leginkább megközelelti az anyatejet, és soknak még ennél is hasznosb.

Már egyebütt is megemlítenk, hogy Rothschild b. család minden tagja remekül készült minta után arany- és ezüsből öntött számárkát tart Íróasztalán, mint családalapító ősök kedves jelképét.

A déli részeken még nagyobb becsben áll az öszvér; volt idő, mikor 1000-2000 tallérral fizeték darabját.

Bécsben a császári udvar szép nagy öszvéreket tartván, hódolati szertartáshoz ezek hozzák pompás fejedelmi készületű gyaloghintóban Klosterneuburgból az osztrák hercegi főveget Bécsbe.

Midőn ő fölsége Carolina Auguszta, a kö-

nyörület angyala! a schönbrunni úton jajveszéklést hallván megkérdé okát, inasa e feleletet hozá: „*Egy szegény nőnek, ki tejet hord árulni a városba, taligájába fogott két szamarának egyike meggebedvén, azt siratja*” — „*Mondd, ne búsuljon, majd küldök neki más szamarat.*” — „*Mély alázattal köszönöm fölségednek irántami kegyét, de az udvari nagy szamár nem fog illeni az én kis szamaramhoz*” szóla hálálkodva a megkárosult nő. „*Majd hozzáillőt küldök neked jó asszony, monda mosolyogva a császárnő.*”

Szenvedélyek és indulatok.

Sokat vitatkoztak a fölött a tudósok, velünk születnek-e hajlamaink? — Igen is, nem is, a mint akarják. A legtávoliabbakat, mivel testiek, magunkkal hozzuk; ezekből erednek a közelebbi hajlamok, és ismét ezekből a szenvedélyek, melyek ismét képzeletünk élénksége szerint vagy erősebbek, vagy gyengébbek.

A főhajlam magunkban fekszik; de külbenyomások, véralkat, élethelyzet, viszonyok, nevelés sat. kifejlesztik, módosítják, és a megszokás öregbíti.

A szülék hajlamai és hibái, fájdalom! igen gyakran eredeti bűnként szállanak örökül gyermekeikre; hacsak a nevelés meg nem gátolja.

Nem különben a fölött is vitatkoztak már a görög bölcsek: vajjon lehet-e tanítani és tanulni az erényt? vagy az csak az ég ajándoka?

A vízbe pottyant kő előbb csak parányi kört, de ez ismét újabb- és nagyobbakat képez maga körül. Ép így áll a dolog a lélek legkisebb lendületével is.

Indulat, és szenvedély egyiránt hangzanak az életben, s fölváltva, jól-rosszul használtatnak belvilágunk zivatarai kifejezésére: de amaz é r z e m é n y, ez

kívánat; amaz érzelmi-, ez kívánó-tehetségünk elfajzása.

Az indulat tartóssága által gyöngül, mint a félelem, szomor vagy harag; a szenvedélynek ellenben bizonyos kitűzött célja lévén, ezt tartós ügyekezettel elérni törekszik, és még célzt érve is öregbedik, miként ezt a fősvénység- és kevélység-nél látjuk.

Az indulat rohanó patak, mely szirtekbe ütközve felforr, és túlrontva gátain, szétoszolva lefoly; a szenvedély ellenben mindinkább ágyába mélyedő hatalmas folyam, mely végre a körüi virító martokat hullámsírjába sülyeszti.

Az indulatosság ideigtartó lázroham; a szenvedélyesség lappangó, gyakran erkölcsi halált okozó láz; amaz néha csekélységből ered és csekélységek által le is csillapítható; emez, mivel nála ép úgy mint az örütségnél is, képzelődés játza érzékek fölött a mestert, nehezebben csillapítható. Azonban mindkettő a lélek görcsös állapota; az is, ez is, meggátolja az ész csendes működését.

Az öröm és fájdalom, valamennyi érzemény e kettős eleme, könnyen önkor, szeretet, gyűlölség, fősvénység vagy kevélységgé fajulhat; és az indulatok végre szenvedélyekké változnak.

Az ember tulajdonkép inkább szenvedélyes, mint valósággal okos állat; mert szenvedélyek és hajlamok határozzák, tevékenyítik őt; esze s akarata pedig jobbra szenvedőleges, mintha az anya-természet erkölcsi szabadságunkkal kegyes tréfáját üzni akarná.

A szenvedélyek elkényezett úrfiak, kikkel ritkán boldogul nevelőjük az ész.

Mit ösztön-, hajlam-, szenvedélynek nevezünk: önelveink; — ezek a mi mestereink, kiknek úgy engedelmeskedünk, mint gazdájának az eb, mely úgy hiszi, hogy önkéntes szabad akaratából fut gazdája után, vagy a nyúl után.

Miként a csaholó kis ebecske, ha mellette elfutott már a nagy szelindek, az ész is még csak akkor mer kilépni, midőn már a szenvedély magát kidühödé.

Minden embernek meg van a maga fő- vagy kedves hibája, mely jó tulajdonait folyondárként futja körül indáival.

„Nam vitiis nemo sine nascitur, optimus ille
Qui minimis urgetur.”

Kedves hajlamaink pedig csak véglehetünkkel hagynak el bennünket.

Tisztünk teljesítésében akaratumk erkölcsi ereje az erény; és ennek ellentéte a gonoszság: közepet fekszenek az erkölcsi gyöngeségek, vagy is vétkek.

Már Aristoteles is két hibás szélsőség,— az igen sok és igen kevés közé helyezé az erényt; de a Stoá lökéletesen számúzni akart minden szenvedélyt; mi által, ha csakugyan igaz, hogy a szenvedély tökéletes hiánya, vagyis az érzéketlenség (a pathia) a bárgyúság csalthatlan jele: a stoikusok érzéketlensége csupán szenvelgés vagy túlfeszítés volt.

Azonban a fáradsággal elsajátított valódi apathia valóóságos Hercules, ki Oeta hegyén megégeté ma-

gát, hogy megtisztulva minden salaktól, istenekhez váljék hasonlóvá.

A társait mindig megelőzni törekedő nemes lovat, a többivel egyaránti járásra lehet szoktatni, ha hortyog, lájtézkzik és tánczol is; de a szamár örömeztőbb hátra marad, és mind a mellett nyugalmas és megelégedett.

A vágyak nyugtalansága, az eszmék felettébb nagy élénksége, a hullámzó vér, vagy rendetlen fogalmak néha mondatnak velünk a dologhoz nem tartozókat, és szintoly cselekvésekre csábítanak; feledtetik a hely, idő és körülmények Hiedelmét és mindent, csak szenvedélyeink tárgyát nem; és mit mások gerendának látnak, az előttünk még csak szálla; mert szenvedélyes állapotban vakok, félig ember, félig állat vagyunk.

Erkölcsei világban a szenvedély az, ami természetben a mozgás; ábránd szárnyain átszökve minden korlátokon, csak a célnál nyílnak meg szemei, mint a szerelem mámorában; mert az emberi életnek két fő időszaka van: a vágy, és undor.

Bennünk a szenvedélyek az, mi államokban a pór: ha felsőbbiségre vergődik, neki kénytelenek szolgálni a felsőbb rendek, és végre nyaktilóznak mindent mi neki nem enged, még a királyt is, t. i. az eszt.

A kevélység, fősvénység és bujaság számtalan árnyéklataikkal képezik a három alapszenvedélyeket, melyek még szerencse, ha csupán nevetségessé teszik az embert, nem pedig egyszersmind utálatossá s megvettetté is. A testi kórnál sokkal veszélyesb a lelki kór, t. i. minden egyes szenvedély.

Csak a természet útját elhagyva téved az ember a gonoszság ösvényére; és a gonoszság a nagyot, ki-

csint, szegényt, egyiránt szerencsétlenné teszi, mert a gonoszság bűnre vezérel, a büntet pedig maga is szenvedélylyé válhatik.

Ki annyira jutott már, hogy sem mások, sem ön becsületével mit se gondolva, tökéletesen elerkölcstelenült, annak bizonyos keser fogja el jellemét, míg végre elmékedés nélkül átengedve magát hajlamának, szükségletté válik nála a büntet, mi magasb fokozaton a lélek valóságos paroxismusá, mint a rendkívüli testi erő forró lázban, harag- és dühben.

De másrészt szenvedélyek nélkül mi volna az ember? azok képezik az élet valódi alapelvét, mi nélkül sohasem történt még bármi nagy; emelik és lelkesítik a tevékenységet és ábrándot, bátorítanak, dicső tettekre hevítnek.

A kelet a legforróbb szenvedélyek és rajongások hóna lévén, azért származnak innen minden vallások, tudományok és művészetek.

Az ész tervez, de terveit csak szenvedélyek sikerítik. Erasmus sohasem leendett képes azt eszközölni, mit a szenvedélyes Luther Márton létrehozott.

Erősen, azaz szenvedélylyel akarni: ez a nagy férfiak jelleme.

Szenvedélyek valának öröktől fogva az egélyes és polgári világ vezénylői, mik nélkül nem haladandott a világ; mert szenvedély nélkül kiki csak önmagáról és nyugalmáról gondoskodik, mit se gondolva mások és a közös hon szerencséjével, bajával, dicsőségével.

A régiek dicső tettei is inkább szenvedélyen és a népek szent lelkesedésén, mintsem erényökön látsza-

nak alapultaknak. Mit dicsőnek, nagynak nevezünk, egyedül szenvedélyek műve az, bármit mondjanak is a bölcsészek és történelemírók.

Az erény törvénye csupa megtagadások-, ellenben a szenvedélyé kecségtetésekből áll; például a fősvény-ség pénzzel, a bujaság különféle éldelettel, a nagyra-vágyás tekintély-, taps- és ezekből csírázó hatalommal, és mindazzal kínálkozik, mit a hatalom szül.

Nem csoda tehát, ha e világ gyermekei, mint sz. Pál mondja, kedélyükkel isten törvényének, de testükkel a bűnnek szolgálnak.

„Édesítik italukat a méhek adományával, és keserítik istennek adományát, eszüket, gonoszágaikkal,” úgymond Epictet. Pedig minél mélyebb az ész törvényei iránt szívünkben a hódolat, annál tisztábbak a mi erkölcsi érzeményeink.

Sokakat ugyan az ábránd és szenvedélyek hiánya megóv a szenvedélyektől, kik aztán a mérséklet és önmegzabolázás tekintélyével kérkednek, habár az ilyesek született véneknél gyakran nem egyebek; — mert midőn hatvanadik éve körül öregedni kezd az ember, szenvedélyei is lassankint csillapulnak; már ezen túl nem válik belőle több. És ép ez szolgál indokul arra, hogy csakugyan helyesen nevezhetjük bizonyos tekintetben erkölcsi emeltyűnek a szenvedélyeket.

Szenvedélyek viharában mutatja magát az ember egészen olyannak, a milyen valóságában.

Úgy látszik, még nem igen vizsgálák eddig az embert épen a lélek viharában, vagy közvetlen beállott apály és dagály után, midőn még tetten érhetnék a természetet; — mivel a bölcsészek sokkal kényelmesebb-

és félelmesebbek, semhogy azon ábrándos művészt utánozzák, ki magát borzasztó viharban az árboczfához kötteté, hogy jobban élvezhesse, csodálhassa, tanulmányozhassa a dühödő természet nagyszerű, rettentően pompás látványát, fölkiáltván: „*Oh mi szép! oh be dicső!*”

Ne tekintse az ember az erkölcs törvényeiben szabadságának nyomasztó bilincseit, és minden földi örömének öldöklő angyalát, hanem egy felsőbb lénynek atyai örökösét felettünk.

Lehetőleg szabadok vagyunk, ha szenvedélyeink homályos képleteit az ész világosb képleteivel fölvilágosíthatván, észszel zabolázzuk ösztöneinket; mert az észnek érzékiségünk fölötti diadala valódi újraszületés, mely a csupán természetes embert szellemivé változtatja, A mérséklet már csak azért is méltán díszlik a négy sarkalatos erények közt, mivel a szenvedélynek leghatalmasb sőt egyedüli ellenszere.

Valóban különös, hogy német, olasz, spanyol, francia és deák nyelven maga az erény *Virtus*, úgy szinte ennek mind a négy sarkalatos nemei: *Fortitudo*, *Prudentia*, *Temperantia*, *Iustitia*, valamennyi generis faeminini!

Szeretet és szerelem.

E két eszmére, melyeket mi magyarok megkülönböztetve szeretet és szerelemnek nevezünk, az anynyira gazdag német nyelvnek csak ez egy szava van: Liebe.

Mi a természeti világban a vonzó s visszatartó erő, az az erkölcsi világban a szeretet és gyűlölet.

Bármely tárgy iránti erős hajlamot szeretetnek nevezünk. Szerethetünk embert, állatot, növényt, lakot, fegyvert, pénzt sat. és minek legtöbb példáját látjuk — minmagunkat. Az pedig, ki önmagát szereti, bizton számíthat viszonszeretetre. És így sokféle a szeretet.

A keresztény felebaráti szeretet magában foglalja az egész emberi-nemet s a mindenséget; és még azt is megkívánja, hogy ellenségünket szeressük.

Fiatalkorunkban szeretjük az embereket, és elhanyagoljuk az emberiséget; ellenben minél inkább korosodunk, annál jobban szeretjük az emberiséget, és visszavonulunk az emberektől.

Még a remény minden ígéreteit is fölülmúló édesanyai szeretet: mely isteni, mert nem haszonleső; é g ő, mivel sokféle is eloszolhatik és mégis egész marad;

irigységtelen, sőt végtelen is, mert legyőzi a szerelmet és halált, — és mégis, fájdalom! néha igazságtalan tud lenni.

Bizonyos anyának két fiacskája lévén, a tíz-éves Izidor, mondhatnám, majomszeretetével elkényezteté, míg a kilencz-éves sokkal kedvesb Dezsővel folyvást mostohán bánt, mintha az gyermeke sem volna. Midőn egyszer nagy beteggé lőn, az ágya mögötti zugból keserves zokogást hallván így szóla törődött hangon: *„Ne félj, kedves egyetlen fiacskám! nem hagylok én még el tégedet!”* — *„Ah lelkem kedves édes jó anyám! — felele a gyermek — én csak Dezső vagyok!”*

A szülék szeretete gyermekeikhez ösztönszerűleg a természetben alapszik, de nem megfordítva. Ha a gyermek szüleit tiszteli, azoknak öregségökben szereteti szolgálatot teszen; benne az, mint nem ösztönből, hanem szabad önhatározásból fölmerült viselet, valóságos erény, s azért, mint általánvéve minden erény, ritkább tünemény. A szülék holtig szeretnének gyermekeikkel maradni; holott a gyermekeket viszont csak a szülékre-szorulás tartja együtt azokkal. A szegény özvegy anya kevesb panaszszal eltart tíz gyermeket, mint tíz vagyonos gyermek egy öreg anyát.

A tesvéri szeretetnek is csak kevés példái tűnnek föl napjainkban. Hol vannak a Józsefek, kik magas polczra jutván, úgy fogadnák szegény véreiket!

A barátság is, mégpedig szükségképen, viszonszeretetet kívánó szeretet, mit nem épen kellékez a szerelem. A szeretet magában a természet, a barátság pedig a társaság szüleménye lévén, önszeretetünknek hízelg, ha valakit barátunknak nevezhetünk. Tulajdonkép csak

egy barátja lehet az embernek, mint egy szerelme szívének.

„A mint egy nap fénye elég
Világítani földünket:
Egy szerelem mivé elég
Fűszerezni étünket.

De valamint napfény nélkül
Éj-homályban minden kihül:
Szeretetlen és páratlan
Éltünk is így veszve van.”

A szeretet becsülésen alapszik, azért ritkán csalódik, és sohasem csal. A szerelem alapja állatiság; csalódik míg kéj ringatja, s csal, ha mámorából felriad.

A mennyiben tehát a szeretet becsülésen alapszik, a lelketlen tárgyakat vagy állatokat inkább kedveljük, mint szeretjük.

A barátság csak akkor csal, ha nem volt az; a nemi szeretet akkor is csal, ha az, a minek mondatik.

A szerelem reggeli árny, mely folyvást kisebbedik; a barátság régiek szellemében délutáni árny, mely folyvást nő, míg az élet napja leáldozik. Ez minden szolgáltatással öregbül; amaz fogy, minél gyakoribbak kölcsönös szolgálatai. Leginkább balsors köti a barátságot; ez neki az, mi szerelemnek a magány.

Nevezhetnők ugyan a szerelmet is nemesbült nemi ösztönön alapuló férfi s nő közti barátságnak; és mindkettőre nézve áll: hogy lehetlen másodsor ismét szeretnünk azt, kit már egyszer valósággal szeretni megszűntünk; mert a barátság és szerelem csakugyan olyan, mint a hegedűhúr: ha megereszkedik, még feljebb lehet

vonni; de ha elszakad, hiába kötözöd össze, mindig hamis hangot fog adni.

Viszont pedig úgy szeretik egymást a szerelem és barátság, mint osztatlan vérek, kiknek közös osztály alá tartozó örökségük van.

Kétségkívül legnemesb és legboldogítóbb szenvedély a szerelem;

„De osztálya egyenetlen
Egynek rózsza tövisetlen,
Másnak tövis rózsátlan,
Szívlánczára fonva van.”

Azonban ritka az, kinek tövistelen rózsza jut; mert többé kevésbé a szerelem fájdalmát mindegyik érzi. Csakhogy oly igen-igen édes fájdalom az, miszerint nem kívánunk rögtön gyógyszerével élni; s mikoron kívánánk már akkor késő! Szerelemben, politikában és mindenben egyiránt veszedelmes e szó: késő!

Ritkán lel magának méltó tárgyat az első szerelem. Nő-szívben az első szerelem vagy tánczczipőt, vagy korcsolyát visel; azaz rendesen azt követi, ki tánczba, vagy jó gr e viszi.

A szerelem az emberi életben az, mi a természetben a villany. Könnyen átlépven a korlátokat, gyakran már rég megszűnt lenni szerelem, és lőn csupáncsak kéj. Egy természetű lévén a tüzzel, folytonos mozgalom és táp nélkül nem létezhetik; és reményleni vagy félni megszűnven — élni is megszűnik.

A nagyvilág szerelmei többnyire liliummal születnek, eperrel érnek, és a falevéllal lehullanak. Korunk férfifainál nem repülő tavasz, hanem vénasszo-

nyok nyara a szerelem. És nem úgy tekintik ok a szerelmet, mint a szív és lélek titkát, és mindent gyógyító csodaszert: hanem mint hasznos jó házi-szert, azaz házszerzésre vagy legalább háztarthatásra szolgáló szert.

A szerelemnek annyi szállékony része van, miszerint elemezni nem igen lehet. Annyit azonban tapasztalatból mégis tudunk, hogy a rögtön gerjedt szerelem huzamosb orvoslást igényel; mert a fokoként lassan-lassan növekedő, már inkább barátsággá olvad át, sem-hogy hatalmas szenvedélylyé lobbanjon; — hogy szint-úgy mint az élet és tengeri utazás, kezdetben leggyönyörködtetőbb; — hogy fojtva erősödik mint a lőpor és harag; — végre, hogy behat a velő legbelsejébe; tőle reszket minden ideg; az ég, a csillagok és hold tánczolnak a szerelmesek körül; a kedves mosolya el-űz minden bajt, oldala mellett eltűnik minden betegség, inség és nyomor.

A fiatal szerelem kiskorú király: kormányzó királyné, az ész gyámnoksága alatt, Míg kiskorú a király, a királyné kormányoz; mihelyt nagykorúvá lesz, a királyné már alattvalójává válik, és neki engedelmeskedik.

Ébresztő tárgyát követve, emeli vagy sülyeszti a a lelket. Ki magánál magasabbal áll szerelmi viszonyban, önként tisztelgő modorhoz szokik; magánál sokkal alacsonyabbal lelke többnyire elszenderedik, és elhagyja magát.

Változó az ember, mert a szenvedélyek mozgonya; azért változó a szív is, és ennek ritka s csak rövid ideig mulató vendége a szerelem. És miután szeretni vagy nem szeretni nem függ az ember szabad

akarától, azt hinnők, hogy méltán senkise panaszkodhatik, ha szerelme tárgya őt feledi.

Kedves, a mit a szerelem- és feledésről Saphir mond játszi modorban: „*Ki szerep nem feledhet; ki felednem szerethet. — Ki szeret és feledni tud: az szereti feledni, mint szeret a szerelem? — Szeretni annyi, mint önmagát feledni; feledni pedig annyi, mint önmagát szeretni. — Megsérti a valódi szerelmet, ki így szól: Oh édes szerelem ne felejts!*”

De a valódi tiszta szerelemnek is az a sorsa, mi a rémek jelenéséé: mindenki beszél felőle, de még senkisé sem látta. Az a valódi tiszta szerelem talán csak költészetekben él; ez pedig magában szomorú élet. Mert ha szerelmet énekel a költész, többnyire olyan, mint a magát kiénekelte öreg énekesnő, kinek nem lévén már zengzet-vesztette hangjában fém, e hiányt csak szép modora- és iskolájával pótolja.

Sokan a szerelmet költészet gyermekének nevezik. Ekként tudhatjuk tehát okát: miért annyira erőtlen e gyermek? mert vizén neveltetett.

Az ész sava ugyan a szerelemnek; öregbíti, tovább fönntartja; de igen természetes, hogy egyedül sóval — egy szív sem érheti be.

A szerelem vak; és mégis, miként a rajzolást, mindig szemnél kezdik. Könyeivel látja a kelő vágyalom hajnali- s leáldozó hajlam esti pírját. És nem az a szerencsétlenség, hogy vak a szerelem; — mert így legalább nem látja a minden perczei fölött szőrszálon csüggő pалlost, — hanem az, hogy a házasság szemorvos, ki leveszi szeméről a hályogot. Ez ugyan annyiból szerencse is, hogy csak ekkor lelik meg, és teszik föl el-

veszített fejeiket, melyeket azelőtt a vak szerelem hasztalan keresett.

A szerelmesek két felekezetre oszolvák: physikusok és metaphysikusok; de az igazi Ámor közép úton jár a platonikus és a fauni szerelem közt. „*L' amour est sur un fond physique deré par l' imagination.*”¹⁾

A physikus szép szem, szép haj, kar, kéz, vagy szép láb miatt mégcsak alagyaiban sem öli meg magát; miatta T r ó ja, Persepol maiglan is állhatna. Az ő szerelme csak pár perczekre szorítkozik, melyeket így jellemez Buffon életírója: „*Ou les anges couvrent lenrs yenx des lenrs ailes, pour n' etre pas jaloux.*”²⁾

E felekezeű nő nem a szívet vizsgálja, hanem a vesét; és előtte legkedvesb az olyan szerelemvallomás, minőt Kosel grófnénak *) August lengyel király tön: százezer tallér évi jövedelemre szóló utalványt tartva jobbjában, baljában pedig vas patkót, melyet amúgy könnyedén ketté töre, mint a sült szarvast.

A romlott kor a tiszta szerelmet és annak szelíd érzeteit kaczagja s azt hiszi, hogy a szerelem jutalma is természet intézkedése, s szintoly szükséglet mint más egyéb; és hogy csak egy eredetié, de számtalan másolatai vannak.

Ellenben a szerelmi metaphysikusok meg-

¹⁾ A szerelem képzelet-aranyozta testi téren áll.

²⁾ Hol az angyalok szárnyaikkal fedik el szemeiket, hogy féltékenyekké ne legyenek.

*) Brockdorf dán ezredes s Anna Constantia leánya.

elégzenek egykét légyottal a holdvilágnál; csalógányok bájos zengzeteikkel kísérik magasztos érzelmüket (téli időben a zongora is megteszi), szerelmet lehelő illatos levélkéik telvék hymnusok-, ódák és alagyákkal. A posta jövedelmet tekintve, nincs náloknál hasznosb író.

Ha az ifjak a magányt kedvelik, szórakozottak-, tunyák- és udvariatlanokká lesznek; többnyire — csak — szerelmesek.

Fiatalka metaphysikusok pedig, ha ösztönük ébred, és tárgyuk nincsen, eszményt képeznek maguknak és rajongnak. Gyakran ép azok bírnak legtöbb észképességgel, kik egyedül ábrándukban élő lényekbe, vagy oly nőkbe szerelmesek, kik erről mit se tudnak.

Őszinte szerelmi metaphysikus 18-40 korúak közt szintoly ritka, mint tökéletes szépség 50-70 közt. Petrarca Vaucloseban sóhajtva, végnélkül készíté sonettjeit; ott kíván halva nyugodni, hol kegyetlen Laurája (11 gyermek édes anyja!) kesereghet sirja fölött.

Minden nyelv bővelkedik meghitt szerelmes kifejezésekben, mik más nyelvre fordítva néha igen furcsán hangzanak. A „*kedves lelke*” — „*kincsem*” — „*galambom*” — „*szívem*” kifejezéseket már a régi görögök és rómaiak is használák. De az olasz többek közt ezzel is él: „*Mie viscere!*” (zsigerem). A dán pedig ezzel: „*Kedves tyúk-czombocskám! malaczom!*” és minden kicsinyítő szóval nevezgeti kedves tárgyait: „*szívecském*” — „*fiacskám*” — „*pénzecském*” — sőt „*Jézuskám*” is.

Ha a bölcs anyatermészetre bízunk magunkat, mindig biztos ösvényen vezet bennünket a pásztori

dal világából a prózára. Ez a dolog természetes menete:

„Visus, colloquium, risus, post oscula lactus
Post tacluei factum, post factum poenitet actum.”

Míg a rajongás tart, az ifjak nem kívánnak hivatalt, a hajadonok még csak férjet sem; együtt akarnak meghalni, síron túl ismét egyesülni; habár a szerelmesnek sírontúlra terjesztett esküje csak annyi erővel bír, mint békeszerződésekben e szó „Örökkel”

Később H y m e n karjai közt a nyugalmas birtoklás úgy meggyógyítja a szerelem fájalmát, mint a halál a kórt.

Miként a sokára halogatott utazás: úgy a sokára halogatott házasság is gyakran elmarad. Sok azután, mikor imádott istennője kifejlődését másnak karjai közt vala kénytelen szemlélni, még csak akkor áldá a gondviselést, hogy jobban gondoskodék róla, mint önmaga.

A szerelem ösztöne oly hatalmas, hogy róla még a Corpus Juris, valamennyi könyv legszárazabbika, is ezt mondja: „*Furore amoris nihil est vehementius, quem retiner e solummodo perfectae philosophiae est*” De hol vegye magát fiataloknál a perfecta philosophia.

L e a n d e r minden éjjel átúszá a s e s t o r i tenger-szorost H e r ó j á h o z. H e r k u l e s még rokkát is pergete. Sz. J e r o m o s még héberül is megtanult. XIV. Lajos, a királyok legbüszkébbike, kedvese madame La Valiere-nél szülézi szolgálatot tön. H o l o f e r n e s fejét veszté el. Ezt ugyan más szerelmes is elveszti, mégpedig néha többször is egymásután, de csak képleg.

Nem csoda tehát, ha a gyarló no is elveszti szívét, és szívével fejét és jó hírét. E mellett aztán gyakran az a baj, hogy a bűn fája ezer más bűnnek termője; és melléksarjadékai néha egészen elhagyatva ily panaszra fakadnak:

„Ein Doppel-Übel ist es ob welchen wir uns grämen:
Dass sich die Eltern unser, wir uns der Eltern schämen!

A titkos szerelem-nemzetté gyermekeket, betudhatlan vétkükért, balítélet üldi, a társasélet számúzi, s rajok bélyegzett élet vár. És valóban különös, hogy a világ alig képes fölmutatni boldog házasságot ily származású nővel! még pedig annál kevésbbé, minél büszkébb tölgynek melléksarjadéka.

De a jó Isten kegyelmes a gyarló iránt, kivált ha csak botlott, és nem sülyedt még a szív! „*Neki sok vétké bocsáttatott meg, mert ő sokat szeretett,*” így szóla Üdvözítőnk a törödelmes Magdolnáról. Miként az írás tudnunk engedi, Üdvözítőnk csak egyszer írt, és azt is homokra, e szavakat: „*Ki köztetek bűn nélkül van, az vesse rá az első követ*” — és kiki elejté kezéből a már felfogottat.

A szerelem állati delej, mely egymáshoz vonza a két nemet, mint a föld a holdat.

Férfi-életben csak mellékes jelenet; mert ebben nagyobb szerepet visz a becsvágy; de a nő életében egész életírását képezi. Férfi szívében a szerelem n o vella vagy beszély, folytatás és félbenszakasztással; — nőszívben: Miatyánk, és angyali üdvözlét; az egész élet pedig aztán ezen érzet áhítatos hosszú

Nők szerint C le o p a t r a s A n t o n i u s története az egész római történelem legérdekesebb része.

A leghallgatagabb férfi beszédessé, a legbeszédesebb nő pedig hallgataggá lesz, ha szerelmes.

„Nincsen, nem volt, nem is lesz,
 Ki asszonytól született,
 A ki épen és egészen
 Virágzásig nőlhett: —
 Hogy Ámor rajt erőt nem vett.
 Vagy ha nem vett, nem vesz még,
 Midőn szíve már kifejlett; —
 S hogy így van, áldunk oh ég!

A leggazdagabb nyelv is szegény a szerelem kéjének leírására. Mit nem mivel hatalma! bölcsből dőrét, oroszlánból bárányt, epés vagy vérmes emberből néha eleven ördögöt, fukarból pazart? félénkből hőst, néha gyilkost teremteni képes.

„Ámor ezer mesterségét
 Elmémmel ha vizsgálom,
 Legjelesebb tehetségét
 Abban lelem s csodálom:
 Hogy az élő természetnek
 Különnemű két ágát,
 A magzásnak s tenyészésnek
 Megért hím- s nővirágát
 Oly csudával köti össze,
 Hogy, meg lévén már kötözve,
 A volt kettő egyet tesz,

De legnagyobb csodaművének mégis azt tartja Rochefaucault, ha kaczérkórból kigyógyítja a nőt.

Büszke szabadsága mellett az ember szintúgy kénytelen szolgálni a természetnek, mint az állatok és növények. A fiatalság virág, a cél pedig gyümölcsözés, szaporodás. Ekkor a rózsza levelét hullatja, tele maggal a kebele; — az énekes madárka elnémul; a hal veszti jó ízét; a lepke pedig meghal!... A rózsafény-környezte istennőből házias anya válik; és mint lepkéknél a párosulás egyszersmind haláluk ideje: úgy ránk nézve legalább, minden költészi ábránd vége.

Mily bölcsen rendezé a természet, hogy a szaporodási kötelemhez a gyönyör lehető legnagyobb összegét csatolá! miután az emberek miben sem lelnék több nehézséget, mint hol a kötelmek teljesítése forog fönn.

A szerelem végre himlő is; minél később himlőzik valaki, annál veszélyesb; és

„A késő szerelem kétes láng, téli virágként
Védő kezekre szorul, s fázik az, a ki szedi.

Nagyon is korán lepnek meg bennünket az évek, melyekben szolgálatos a lélek, de erőtlen a test. Többé kevésbé, már ötventől kezdve hetek, sőt hónapokig áll elhagyatva H y m e n oltára.

„Alte Liebe rostet nicht,
Aber Falten kriegt's im G'sieht!”

Ily korban monda Conti: „*Másszor tőlem az udvariasságot vevék szerelem-vallomásnak; most ép megfordítva*”

Ha szerelmes levélkéik írásához szemüveg kell,

a leírt tűz többnyire hideg már. „*Bon jour lunettes,
a Dieu filettes!*”¹⁾

Mondja talán valaki: „*Et in sene turgent venae;*”
de azért csak félre a puttonyokkal, elmúlt már a szüret,
és — böngészéshez puttony nem kell.

„Nunc arma defunctumque bello
Barbiton paries hie habebit.”²⁾

¹⁾ Üdvözlégy szemüveg, Isten veletek leánykák!
Felfüggeszteni fegyverem és hadviselt lantom e falra.

Sz e s z é l y .

A szeszély (Laune), vagyis legtágasb értelemben minden kedélyhangulat, melynek igazi okát adni mi nem tudjuk, oly állapot: melyben az épen előtűnő kellemes vagy kellemetlen érzet, bennünket hatalmába ejtve, vagy megkönnyíti vagy megbénítja szellemi erőnket.

Valamint a szorulás vagy harag néha fajtalanságra is ingerel.) a tetemes vérvesztesség csüggeteggé tesz, a nedvek szerfölötti összetolulása mélaságot okoz, a gyöngye gyomor pedig és belek petyhüdsége még a szellemre is hat: — szintúgy van hatása a szeszélynek is.

A szeszélyt kül körülmények határozzák; a lég és táp okozza a francziák belle humour-jét, és a brittnek spleen-jét. Amaz még a legnagyobb bajokon is könnyeden túlteszi magát; emez ellenben pisztolyt is ragad.

Miként a sárgakóros mindent sárgának, úgy a gonosz szeszély mindent feketének, a jó szeszély pedig mindent rózsaszínben lát, a nélkül hogy okát maga is tudná.

A kerge juhnak fejében pondró van, ez okozza

folytonos keringését. Az ember fejében e pondról rögeszmének (fixa ideának) nevezhetjük.

A lélek vidorsága átszarnyalja az érzékek minden mámorát. A szépségnek, gazdagság-, ész-, élcz-, erény- és ismereteknek sincs oly dús hatása, mint a jó kedvnek; mert ez szeretetreméltóságával minden szívet megnyer.

Nincs az égnek becsesb adománya az állandó jó egészségnél; e nélkül a többi csak félig élvezhető lévén, tőle függ különösen a jókedvűség is, mely már magában minden nagyobb tulajdonok nélkül is szeretetre méltóvá teszi az embert. Mit azonban sok ifjú tudni nem igen látszik.

Mazarin országlár, újabb állami adó kivetése után, csak azt kérdé: „*Dalolgat-e a nép, mert ha dalolgat, úgy fizetni is fog.*”

Miként a legjobb szemüveget is meghomályosítja a meleg lész vagy gőz, úgy a szeszély is ferde irányt ad az észnek, és a szenvedély megakadályozza a dolognak valódi alakjában, igazi arány szerinti szemlélhetését.

Azért az igen eleven, vagy igen érzékeny ember, leghelyesb esze s világismerete mellett is könnyen elragadtatva valamely élénk benyomástól, oly eszmék és érzemények tévegebe jut, melyből azután csak bajjal vergődhetik ki; s a lélek szeme előtt rejtező legcsekélyebb ok is képes besetétíteni láthatárát, és előidézni a kedvetlen eszméknek egész sorozatát.

Mert ingerlékenyebb, azért szeszélyesb is a nő. Minél hasonlóbbá tévé idegeink gyöngesége érzékenységünket a légmérőhez, annál több befolyása van még az időjárásnak is szeszélyünkre.

A szeszély oly neme a szenvedélynek, melynek nem lévén annyi ereje, hogy magát kitüzelhesse, magába zárkózik; pedig az erkölcsi emészthetlenség gonosz és tartósb, mintsem a gyomoré.

Ellenben ismét rózsaszínűvé változik szeszélyünk, ha megleljük, a mit kerestünk; vagy ha a remény lefátyolozza a jövőnek borús fellegét.

A szálkás szeszélyű nő e nyilatkozatára: „*Ugyan mit vásárlottál megint szívem! mindig a legroszabbat választod*” igen ráillik e felelet: „*Veled kezdem, kincsem! a választást.*”

A nő eleve beszítt véleményeit vagy szeszélyeit — nem mondom konoklatát — az eszélyes kedves férj még legyőzheti; de ha ezek ideg-gyöngeségből származnak, mit se tehet egyebet háznépe, mint kérni a jó Istent béketüreméért, vagy legalább kedves vendégekért, kik egy időre ismét földerítik a házi eget

Erzsébet angol királynénak, fejedelmi tulajdonai mellett, oly zsarnok szeszélyei valának, hogy ha a britteknek egymásután három ily Erzsikéjük leendett, alkalmasint Európa legszolgaibb népévé fajulnak.

Minél hatalmasb a parancsoló, annál nagyobb a baj, ha korlátlanul átengedi magát szeszélyének. Példa erre többek közt I. Pál czár; habár különben ő szinte jeles fejedelem volt.

Úgy lehet legkönnyebben eltűnni a nagyok szeszélyeit ha ezeket nevetséges oldalaikról tudjuk venni. Egy kis csalfaság megbocsátható. Különben a nagyok szeszélyeit, mint tisztének legterhesb járulékát, melyet tűnni kénytelen, legkönnyebben tűri az udvarnok.

Mi sem öregbíti annyira gonosz szeszélyünket, mint mikor érezzük magunkban, hogy nincs igazunk!

A férfiú, ki a szó teljes értelmében az, arra törekszik, hogy ő uralogjon szeszélyein, s nem viszont. De némelyik azt hiszi, hogy a szeszélyesség elválaszthatlan tulajdona lévén a géniének, bátran megvethet minden a társaséletre jótékony hatású udvarias formákat; és így kellő nevelés és világismeret nélkül valóságos kamaszszá válik.

Minden nemzetek közt legszeszélyesb a britt. Ezt szabad nevelése, hatalma, és sok pénze okozza. Szeszélye legfőbb fokát, a s p l e e n-t, szellemi náthának nevezhetnők. Közéletben a pór férfiak gyors hatású különös gyógymódot alkalmaznak a gonosz szeszélyek kiűzésére nejeikből; minnek a spleenes angolnál is lehetne talán jó hatása — de a britt, még mielőtt alkalmazhatná e gyógymódot, megöli magát.

A gonosz szeszélyeknek legsikeresebb ellenszere a folytonos foglalkozás, munkálkodás. Azért kevésbé szeszélyes a közember, mintsem a nagy vagy gazdag úr; kevésbé az alsóbb osztályú, sütés-, főzés-, varrással foglalkozó nő, mintsem a férfi.

A férfiak szeszélye többnyire csöndes; a nőké általában véve hangosb, és azért mulékonyabb.

Ha társaságban ki nem fejtheti szeszélyét a férfi, haza viszi; s itt egyéniségéhez képest gúnyos, élczes, vagy érzékeny modorban érezteti háznépével. Mily szerencse ekkor a háznál a vérmes vig kedélyű nő, ki férje gonosz szeszélyeit egykét szóval eloszlatni tudja.

Sok tudósnak diplomája a hypocondriai szeszély.

Az igen szeszélyes ember egyelőre mindig jellemtelén lénynek tekinthető; mert különben alig lehetne megfogni kedélyhangulatának örökös változását.

Vannak ugyan mindenkinek pillanatai, melyek behomályosítják lelkét; mert az erkölcsi világban szintúgy léteznek ködök, mint a természetiben, és szintúgy vannak felhői a léleknek, mint az égnek. Hogy ily percekben terhére ne legyünk másoknak, foglalkozzunk olvasás- vagy bármi dologgal, a múlt-vagy jövővel; — és elhagyand bennünket rosz szeszélyünk.

Péter, a monda szerint, szeszélyében még mestere fölszólítására sem vévé föl az útról a lelt patkói. Főlemelé tehát maga a mester, és annak árán cseresznyét vásárolván, mentében szemenként hullatá, s Péter mindannyiszor örömet emelé föl azokat egyenként a földről.

A jó kedv befolyása annyira fontos egész éltünk boldogságára, hogy fiatal korunkban kellene már azt művelnünk és nevelnünk mint a fácskát, melynek árnyában tikkasztó hőség idején nyugodni, vagy gyümölcsét éldelni szándékozunk.

Mindenki kedveli a jó kedvű embert. Ez sohasem adja magát át az indulat nyers kitöréseinek, mint a zsémbes; azért is könnyebben győzi le az élet sok bajait.

Bizonyos szellemdús nő monda: *„Ha jó kedvem elhagy, azt képelem magamban, az isteni gondviselésnek van rá szüksége, hogy vele valamely szerenestlent boldogítson.”*

Ritka, csaknem hallatlan eset, hogy az, ki szélysége apály- és dagályának játéka vala, szelleműs férfi volt volna...

Végre a szélység külön neme az, mit a francia journalier-nek nevez: midőn ma szélységében majd fölfal, holnap pedig alig ismer. Ki az, ki nem ismeri vagy nem tapasztalta még ezt?

Szín ek .

A természettan egyik fontos czikke az, mely a színekről és származásukról értekezik. Mint tüneményt tekintve, a szín egyedül szem dolga, mit szóval magyarázni nem lehet.

A fehér és fekete-szín is, nem is, a mint vesszük; a természettanban azt minden színek vég) ületének, ezt pedig minden világ hiányának nevezik.

Jobban ingerli a szemet a fehér, mint a fekete. Miként az ember erkölcsi természetében, úgy fehér posztón is mindig nagyobbnak tetszik a fekete folt; ellenben feketén a szintoly nagyságú fehér folt koránsem tetszik oly nagynak. Azért festik a czéllövésre szolgáló tárcsákat úgy, hogy fehér területen a körök és közép-pont mindig fekete; habár a francziák ép ellenkezőleg alkalmazzák.

A hit és ártatlanság színe fehér. A szentlélek fehér galamb alakban, az angyalok pedig fehér köntösben jelenének meg Üdvözítőnk sírjánál. Ily színű köntöst és főveget visel közönségesen a római pápa: ily színű egyenruhát az ausztriai tábornokok, tisztek és sor-katonaság, mihez a veres különösen illik. Görög és latin szertartás szerint, legnagyobb ünnepeken az egy-

házban fehér színű öltönyöket használnak; egyedül piros pünkösdi napján veresét. A magyar király koronázásakor lóháton megjelenő püspökök szinte fehér fövet és fehér vecsernye-köpenyt használnak; és a fehér zászló minden népeknél béke, vagy megadás jele.

Az ördög kedves színe öröktől fekete; habár ő sem mindig oly fekete, minőnek festik; a halálé is az; és talán azért választák azt maguknak az orvosok, és vállalkülönbség nélkül a közrendű papok, kik tapasztalásból tudják, hogy magába szívja, s mohón elnyeli a nap arany sugarait...

Nem ügyelve a római közmondásra: „*Hic niger est, hunc tu Romane caveto*” mégis az egész műveit férfi világ fekete színű köntöst kedvel.

Mi fehérek, gyászszíneknek tartjuk a feketét, a feketék ellenben a fehéret tartják annak. E két szín vegyülete képezi a szürkét; ezt használják közönségesen félgyászra, és e félgyászt hordjuk fejünkön is, ha már leélők éltünk jobb részét.

Gyermeki éveinkben legnagyobb behatása van a színeknek; néha még hatvanadikban is emlékszünk, minő színű köntöst viselt a férfiú, kit hat éves korunkban látánk?

Virágok országában legritkább a kék, és leggazdagabb a sárga szín. Kikeletkora rét első virága fehér és sárga, nyár hevében a piros és kék, őszkor a sárga díszlik árnyéklataival, egész a sötét barnáig.

Tulajdonkép csak négy fő szín létezik: veres, kék, sárga és zöld; a többi szivárvány színek, narancs, viola, és sötétkék szín, már amazok vegyülete.

Nagy baj, midőn némely arczon visszásán alkalmazvák a színek; ha például a haj, szem és orr veres, a bőr sárga, a fogak pedig feketék.

A színek vegyítése és alkalmazása főleg a festészetben nagy fontosságú lévén, külön tanulmányt képez.

Minden éghajlatban kedvelik, kivált a vadnépek, a piros színt, a görögök és rómaiak szintúgy, mint Ázsia minden népei. Az indiai származású czigány, ha csak szerét teheti, ritkán van a nélkül. De kedvelik a piros színt a műveltebbek is, nők szintúgy mint férfiak, mert a szűz szemérem hajnali pírja örökké megtartandja becsét; minek később szomorú pótszere a párisi-, vagy az oláh pörnőknél a czékla-pirosító. Vörös egyenruhát viselnek a császári testőrök, és teljes díszben az egész udvari cselédség Bécsben; szintoly egyenruhát a brit, hannoveri és dán katonaság.

A bíbor szín öröktől fejedelmi díszszín volt. A bíbornokok ugyan, mint mondják, annak jeléül viselik, hogy mint a hajdani vértanúk, ők is készek az igaz hitért szinte ontani vérüket. Nagyhétben és egyébkor, midőn gyászolnak, viola színű köntöst viselnek; és ugyanezt használják díszköntöseikre a pátriárkák, görög és deák szertartású érsekek és fölszentelt püspökök.

Az ausztriai császári királyi belső titkos tanácsosok pedig, midőn fölesküsznek, szabályszerűleg bíbor palásttal díszítvék.

Különös sajátsága nyelvünknek, hogy egyedül alma-, arcz-, ajak-, csizma-, hajnal-, rózsa- és tojásra alkalmazható a piros nevezet; minden egyébre a vöröst használják: vörös haj, vörös orr, vörös öv sat.

A bíbor szín fáj, de annyival kellemesb a szemnek a zöld szín; ez a remény-, növények-, háló- és írószobáknak. továbbá az oroszoknak kedves, a törököknek pedig széni színök is. A hierarchiában zöld smaragd keresztet, gyűrűt, és arany láncz helyett zöld szalagot egyedül püspök viselhet.

Chinában az udvari szín sárga a török hadseregé pedig világos kék, vörös hajtókával és gallérral, minek ezt az okát adják a bécsiek: „*Weil sie von selbst schiessen.*”

Minden nemzetnek megvan a maga saját nemzeti színe, melyet ünnepélyes alkalommal lobogóin használnak. Az ausztriai színek: fehér és vörös, t. i. hit és szeretet; ezzel megegyez a magyar nemzeti is, csak hogy ehhez még remény is csatlakozik — (zöld).

Midőn 1790-ben a szent korona őrzésére nemes bandérium állították, minden megye banderíalistáinak más-más színű egyenruhájuk, sőt még színes csizmájuk is volt, néhány megyebeliek nadrágukon fekete puledert is viseltek.

E banderíalis egyenruhák színei után készültek később a megyei huszárok és hajdúk öltöneyei. Mint sok egyéb, úgy ezek is megszűntek, jelenleg valamennyi megye hajdúi egyformán öltözték.

II. Fülöp spanyol király leánya, Isabella, fölfogadván, hogy míg csak Ostende protestáns lakóival meg nem adja magát, ingét sem változtatja: miután Ostende magát három egész évig tártta, inge oly színűvé lőn, melyet lovakon vagy ebeken többre becsülünk; mintsem ingen! Így jöve divatba az Isabella-szín.

Miután Franciaországból jön minden divat, néha furcsa francia neveket is viselnek a divatos színek: Caca dauphin, merd d'oi sat.

Fontos szerepet játszanak székes nagy városokban a sokszínű díszrend-szalagok. Falusi hajadonoknál pedig néha a piros pántlikák, és forradalmakban a színes kokárdák, melyeket aztán úr színe változása szokja gyakran követni.

Színészet.

A költészet minden nemei közt elsőbbséggel bíró színészet, melyben ékesszólás, hangászat és festészet egyesülnek, nemcsak legnemesb és leghasznosb, hanem korunkban legegyszerűsebb és legnagyobb befolyású időtöltés; mert mulatva hat egyiránt szívre s lélekre; emberismeretre oktat, gonoszságtól óv, és erényt hirdet; még pedig sokkal szemléletesebben cselekszi ezt, mintsem a szónoki székről tenni lehet

Ki a művészetet kedveli és űzi, vagy tudományokat művel, az egy érzékkel gazdagabb mint más, ki azokat nem kedveli vagy nem ismeri.

Rémülés és megilletődés, tréfa és kaczagás által hat a színpad; és gúnya a lelkiismeret gyötrelménél is érzékenyebben sebzi a kevélységet.

A törvény és egély oltalmazza ugyan az embert büntet-és gonoszságtól; de sohasem a nevetségességektől, melyeket a színpad,, a nélkül hogy a vétkes részt ismerni akarná,, kímélettel mutat.

Az ildényeket híven tükröző színpad még a bölcsészek és történelem-írók előtt is legnagyobb fontossággal bír. Aristophanes, Plautus és Teren-

tius nélkül mi keveset tudnánk a rómaiak és görögök szokásaik- és balgaságaikról!

Miután, Istennek hála! mégis kevesebb számmal vannak a gonoszok mint a balgák, és kisebb a hősök, mintsem a hasznos kitűnő polgárok száma: a komikus színpad is terjedelmesb mint a tragikus.

A balgák, a nélkül hogy pirulni kényteleníttetnének, Momus tükrében kaczagva szemlélik saját lárvájukat.

Megismertetvén velünk a gonoszokat vagy gyarlókat, kikkel élnünk kell, és bizalmasakká tévén bennünket a sorssal, kétségkívül a gyakorlati életbölcse ség, és emberismeret legjobb iskolája a színpad.

Mióta tökéletesült a színészet, az emberek is bizalmasabbak egymáshoz, és úgy szólván, korszellemmé vált az emberiség és türelem.

A hivatása terhei alatt nyögő férfiú lelkébe nyugalmat és derűtséget varázsol; a pórt pedig állati érzékiségéből emberi állásra emeli, s nyersebb gyönyöröktől annyira tartóztatja, hogy nagy városokban oly napokon, midőn zárva marad a színház, a felügyelő rendőrök számát kettőztetni szokták.

Korunkban a színház kétségkívül az állam legfontosb közintézeteinek egyike.

Egyház és színház, bármi szentségtelennek látszik is egymásmellé állításuk, annyiban mégis hasonlók egymáshoz, hogy minden vígjáték házassággal végződik, és ezt rendesen keresztelés szokta követni; hogy továbbá a szomorújáték is gyakran töredelmességre gerjeszt; vagy pedig halotti beszéd; — mindkettőben divatozik vendégszereplés, mindkettő néha zsúfolva megtelik, néha pedig üres. Csakhogy abba nagyobb szám-

mal nők, ebbe inkább férfiak járnak; ebbe valahányszor csak lehet sietnek, amattól pedig gyakran elkésnek, vagy el is maradnak.

Minden nemzetnek, és így nekünk is, meg van a magunk nemzeti színháza. De a németeknél, úgymond Saphir; nemzeti színházhoz mindenek előtt hiányzik a nemzet, azután pedig a nemzeti költők.

Don Carlos-, Stella- vagy Tasso-ban Schiller és Gothe nem nemzeti költők; amaz egyedül Wallensteinjában. Mert nem azt nevezzük nemzeti költőnek, ki például németül vagy magyarul ír, hanem ki nemzete történelmét, szentelt hajdanát, nehéz próbára tett közös világát a költészet napterére állítja: hogy a nép rajta gyönyörködjék, lelkesüljön, újuljon, magát, őseit és nemzeti szellemét megismerje, s hasonló szép tettekre hevüljön.

A legjelesb német bécsi udvari színház nemzetinek neveztetik; pedig mi udvari, az nem nemzeti, s viszont.

Sáp hírként, szorosán véve a színészet még nem valóságos művészet, hanem csak arra szolgáló eszköz, vagy inkább átmenet. A szavalás a költészetnek átmenete a hangművészetre; a mimészet a költészetnek átmenete a rajzoló művészetre; a plastika végre a költészetnek átmenete a képzőművészetre. Ez egyesült átmenetek a művészetre oly kevésbé nevezhetők magukban művészeteknek, miként a hídfőhöz vezető hajóhidat nem nevezhetjük hídfőnek.

De ha így, miként nevezzük hát az elsőrangú színészeket, kik igazat, erőt egyesítve, rokonérzésre ragadnak, és kiket elragadtatva bámulunk és tisztelünk?

Nevezzük, úgymond, őket geniális, utánozhatlan, bámulandó, csoda, nagy, dicső színészeknek, de nem művészeknek.

Sok, igen sok haszna van a színészetnek; mert azonfölül, hogy valamennyi gyönyör legnemesebbje, s a szó legszorosb értelmében is valódi képző-intézet; még kutacs (fontanella) gyanánt is szolgál a bőséges, test ártalmára lehető politikai nedvek kiszivároztatására. Ha megtapsoljuk, kihívjuk vagy kisziszegjük a színészt, nyilvános törvényszéken vélünk gyakorolni szavazati jogot.

A színészi gyakorlat nyelvén valamennyi szín-előadások három részre oszt vak: szavalt színjáték, daljáték (opera), és tánczjátékra (ballet). Az elsőhez tartozik a színjáték (Schauspiel), a szomorú- és vígjáték.

Az előadó múzsák templomát közönségesen két nemtő szárnyalja át: a magasztosság és szeszélyesség nemtője; amaz országába tartozik a tragoedia, emezébe a bohózat.

A vígjátéknak nincsen saját országa; mennyiben a szenvedélyek, vagy kedély-hangulatok összekuszált finom szálait csomózza, komoly színhez hajlik; de végre úgy bonlakozik ki, mint a bohózat hasonszerű része. Tehát csak a komoly szín és bohózat, a legfőbb lélek-indulat és népszerű élet-sürgesség e két tetőpontja, volnának a színészet zenit és nád írja.

A főséges komoly szín ős-elemeit képező emberi indulatok és szenvedélyek minden éghajlatban változók; de azért mégis az előadást figyelemmel kísérőnek ke-

délye fölemelkedettnak és neki bátorodottnak érzi magát, hasonló szükség esetében hasonló erővel küzdésre.

Napóleon így ítelt a tragoediáról: *„Hevít a lelket, emeli a szívet, kell, hogy hősokeket teremtsen! A magasb komoly szín öröktől iskolája volt a nagy férfiaknak. Franciaország hősei dicső tetteit nagy részben Corneilléjének köszönheti. A fejedelmek kötelessége tragoediák készítésére a kitűnő költöket ébreszteni, és műveiket pártolni”*

Ellenben a népies bohózat, mint az emberi természetesség tükre, s lélek-alkatának bonczkése, kevés eltérésekkel minden éghajlat népeinél mindig ugyanaz; és azért egyetemesb a bohózat.

A prózai emberi gyöngeségek és balgaságok költészi visszatükrözésének elvitázhatlan érdeme, hogy ostor helyett Harlaquino csattogóját (Pritsche) használván, a legyintett maga is kaczagja, de azért mégis titkon keblébe nyúl, és kissé mustrálja érintett gyöngeségeit.

A népköltészet emeltyűje a népművelésnek, a népművelés pedig fő alapja a nép boldogságának.

A házasságtörés poezisa, fájdalom! korunkban az iralom új bő tartalmú ágát kezdi képezni. Az angol Theatrical Magazin kiszámítá, hogy 10 legünnepelebb színműben 8 házasságtörő hölgy 5 becsstelen személy, 6 elcsábított nő, 2 fattyú-szülés, csaknem a néző közönség szemei előtt, 5 éjjeli látogatás, 11 gyilkolás szerelemből, és 6 fattyú hős szerepel.

Daljátékban egyrészt a költészet énekké, másrészt a zene költészetté válik. Akár komoly, akár víg, az operának legfőbb tárgya mégis csak a zene és ének.

Az éneklők közönségesen oly értelmetlenül ejtik ki a szavakat, hogy a hallgatók tetemesb része alig képes megmondani, mi nyelven énekelnek? Ez magában tökéletlenség, miről azonban a jelesebb énekeseket vádolni csak ritkán lehet.

Habár azon észlelés, hogy az életben egy okos ember sem közli énekelve gondolatait, érzeményeit, — szintoly kevés tekintetet érdemel mint az, hogy közéletben ki sem beszél jambusok- vagy trocheusokban: mégis kissé furcsa, midőn a már félholt bravour-áriát énekel.

Az olaszokat tartják legjelesb opera bohócoknak (Buffo), mert az olasz többnyire operán kívül is az. Egyik olasz operában dicsekedve mondja a bohóc karmester: „*Componáltam dicső Ária di bravurát, melyben szívrepestőleg hangzik harminczszor Amore, és végén tízszer Felicita!*” Ez rendkívül kedvező eset, hogy minden harmadik Amore a jut felicita!

Az irtózatos opera-düh azon szörnyeteg, mely csaknem tönkre juttatja az egész színészetet; de ezzel a világ nem gondol, és jobban kedveli az operát.

Az érzékek és szenvedélyek gerjelmét balettban kifejező mimikai s tánczosi mozgalmak legfőbb célja: a szem-gyönyörködtető állások és mozgalmak lehető legaestetikusb szépsége. A plastikában és formái mozdulatában uralg azon egység, mely a táncz harmóniáját képezi; s így a tánczot a szobrászat és festészet közötti különös kecses jelleggé teszi. Mi Terpsichore lányainak kedvességét emeli, nemesíti: az illem és gracia. —

Kitűnő tánczosnőknek mindig volt ahhoz szeren-

csajok, hogy sok s néha politikai esztelenséget fecsegett és irtólok a világ. De a táncz magasb poesisát méltányolni nem tudók vagy nem akarók azt állítják, hogy azon alsóbb osztályát kivéve, melyben Harlaquin, Piero s Pantalón erős és üdvös rendűiibe hozzák mimikai bohózatokkal a hashártyát — mely szakban legnagyobb mesterek a felettebb eleven és mozgékony olaszok és francziák — magában a ballet nem egyéb oly meghívó kártyánál, melyben a néma kéz a siket érzékiséget kéri meg vendégéül.

Bizonyos egyszerű magyarhoni jámbor tót pap, ki püspöki Sionját kivéven, sohasem volt még koros létére nagy városban, kénytelenítettvén saját dolgában Bécsbe menni, többek unszolására s társaságában elmene a karinthiai kapu melletti színházba, hol a császári család is jelen vala, midőn épen egyszerű ballet adták. Miután tricotról fogalma sem volt a jábornak, azt hívé, hogy a tánczosnök valósággal meztelenek. Odahagyván tehát hirtelen a színházat, így sopánkodék anyanyelvén, deákul. „*Per amorem Dei! non concipio quomodo Optimales possint delectari ejusmodi obscoenis pedum divaricationibus!*”

A spanyol táncz pozitívja Pepita, comparatívja Petra Camara. A pozitív kedvelői így szólnak:

Sine Pepita
Non est vita.
Si est vita
Non est ita.

Középkorban a színészet jobbára mysteriumokból állott. Nem könnyen találtatott a bibliai történelemnek oly

része, mely egyházak- és kolostorokban színészileg elő nem adatott volna. A mikulások, krampuszok, csillag-alakú papír lámpákkal járó három királyok sat. még ezek maradványai napjainkban.

Szirmay Antal is említi a mező-kövesdi Krisztus történetét: ¹⁾ hogy t. i. egy ottani molnárlegény ábrázolván bizonyos alkalommal üdvözítőnk személyét, békével türe a nép szidalmait, sárral hajigálását, arczcsapásait, de annak, ki őt lisztlopónak nevezé, bezúzá fejét. Innen veszi, úgymond, származását ama közmondás: „*Mondj igazat, betörök a fejed*”

Később a tudományok, és művészetek, különösen a színészet napja legelőször Italiában derült fel. Petrárka, Vergenius és mások, vígjátékaikat még deák nyelven írák. Plautust és Terentiust az estei hercegek fordíták olaszra.

Jelenleg az olaszok koránsem életiskolának, hanem csupán társalgási teremnek tekintik a színházat. A mi érzékeny darabjaink untatják őket; mert egyedül bohózatot, zenét, éneket, tánczot, decoratiókat, és pajzán női képeket kedvelnek. Ki mást nem kíván, hanem csak kaczagni, Olaszhonhan eleget kaczaghat.

Ristori olasz színésznő ritka tünemény! ő a lelki mozdulatok egész fokozatán, a leggyöngédebbtől a kétségbeejtő szenvedélyig lebeg, ömleng, tombol, dühöng. Vannak pillanatok, hogy angyalnak gondolnád.

A komoly spanyolnak magának több vígjátéka van, mint az öszves Európának. Az olasz négyezerét, a spanyol huszonnégyezeret számlál. Lopez és Calderon

¹⁾ Mások kiliti molnárról regélik.

legnevezetesebb régi színiköltői; de elenyészvén a Bourbonokkal nemzeti eredetiségük, jelenleg jobbra francia és angolbóli fordításokat élveznek; habár szép számmal bírnak újabb eredeti spanyol színműveket is. Don José Zorilla egyike a legnépszerűbb élő spanyol költőknek. Öt év alatt 8 kötet költeményt adott; szomorú játéka már több van harmincnál, melyek közül eddig legjelesebbnek tartatik: „A király és csizmadia.”

Miként Olaszthonban, ugyiszinte Portugalliában is, a színjátékot végkép kiszorítja színpadról az opera; melyben rendszeren szép fiatal *Comédiens* játszák, vagy is éneklék a nő szerepeket, és gyakran megsóhajtják az őket valóságos szép nőknek tartó britteket. Ellenben Vofington híres színésznő jelességgel adván színpadon férfi szerepet, midőn hatalmas tapsok közt lépett le, úgymond a színpalak mögött álló barátjához *Quin*hez: „*Valóságos férfinak tartott a fél város.*” „*No de a város másik része igen jól tudja — felele Quin — hogy ön valóságos nő.*” Mire maga is elkaczagá magát.

Franciaország büszkesége s legjobb erkölcsi bölcsésze *Molière* (született 1620-ban, meghalt 1678-ban) vala a francia vígjáték alapítója. Egy komikus sem hatott még Európára úgy mint ő. Többszöri olvasásra is folyvást érdekesek művei, melyek közt e hármat tartják legjelesebbnek: *Avar*, *Misanthrop*, és *Les femmes savantes*. *) Bohós darabjait öreg gazdasszonyának szokván rendszeren felolvasni, azon helyek, melyeket ez megkaczaga, a genialis komikus élcz

*) A fősvény. — misanthrop; és a tudós nők.

mindannyi remekei. Kémlő mély szelleme kedveltebbé teszi őt megálapodott és agg, mintsem a fiatal-kor előtt.

Méltó utódjai: Regnar, Lesage, és Detouches.

E négy matadort mint nagyhírű tragikusok követei: Racine s Voltaire.

Egy nemzet sem kedveli annyira a színészetet mint a francia; hadseregének még Egyiptomban és Krimióban is vala saját francia színháza. Egy nemzetnek sincs annyi gyors, finom érzelmű, helyes tapintata, úgynevezett társadalmi (conversations) játékokban, azért Parisban közészerű színész nem is igen mer föllépni.

Midőn egy brüsseli vendég-színész koránsem elégítve ki a szakértő közönséget ezt szavalá Andromacheban: „*Mais pour ma fnite ami! quel partie dois je-prendre?*” földszint így kiálta föl valaki: „*Ami! prenez la poste et retournez en Flandre.*”¹⁾

A francziák nevezetesb színészei: a nagyhírű tragikus Talma, Madame Duchenois és Georges; vígjátékban Mars és Bourgoine, Fleury és Baptiste; aljas komikusai pedig Benne t és Potier.

A szeszélyes különczködő komoly britt felettébb kedveli ugyan a vígjátékot, de komoly színüktagadhatlanul jobb. Komikus élczük hasonlóbb a tengeri- mintsem az attikai sóhoz.

Shakespeare úgy áll színeköltőik közt, mint a tengert hatalmasan átgázoló nagy Kristóf a kis Jé-

¹⁾ Mi tévő legyek barátom, hogy menekülhessek?
Barátom ülj postára s térj vissza Flandriába.

zussal vállalán; vagy úgy mint az István-tornya Bécs egyéb tornyai közt. Miként a nagy természetben, úgy színdarabjaiban is vegyest lelünk víg és komoly jelene-
teket; egyaránt nagy ő mindkettőben; *M a e b e t h*, *L e a r*, *Othello*, *Hamlet*, *Romeo*, *Coriolán* és *Cesar*-ja megrendítik és komoly érzettel tölti el, *Falstaff*-ja pedig hatalmas kaczajra gerjeszti az embert. *Velen-*
czei kalmárjában *Schilok* a zsidók zsidója. E nagy költő már 53-dik évében hunyt el 1616-ban.

A legnagyobb hírű angol színész *Garrik* tetemei királyok közt nyugszanak.

A német színészetet leginkább *Lessing* kezdé tökéletesíteni. Sokat tőnek *Steigentesch*, *Ziegler*, *Wessenthurmnö* és *Iffland*.

Kotzebue több kevesb becsű és élczű közel kétszáz színdarabot írt. Mivel alkalmasint több erőtetésébe került a komoly szín, mint *C o m u s*, szerzőjük amazoknak tulajdonít több becset. Nagy tetszéssel fogadá műveit egy egész ivadék. Végre még történelem- és politikában is kontárkodék, és ezzel idézé elő gyászos kimúltát.

A német jellem inkább komoly színhez hajlik; ezt mivelé leginkább a négylevelű lóheret képező nagy hírű *Herder*, *Wieland*, *Schiller* és *Göthe*.

Újabb színiköltői *Grillpartzer*, *Clauren*, *Castelli*, *Voss*, *Holbein*, *Huwald* és mások. Jelentékenyebb színészei pedig: *Devrient*, *Löwe*, *Wolf*, *Esslair*, *Schröder* *Zsófia*, *Anschütz*. Egy időben a bécsi színháznál tekintélyes vala a *K. betű Kock*, *Krüger*, *Korn*, *Koberwein*.

A legújabb eredeti német vígjátékok koránsem remek.

Pap, orvos, ügyvéd, katona, mindegyik tanulva közelít kitűzött pályáján céljához. A képíró s szobrász eleve tanul rajzolni, festékeket kellőleg vegyíteni s használni, vésőjét kormányozni sat.; a kézműves fiatal korában kezdi már tanulni mesterségét: — egyedül a színész az, ki ma minden aggály nélkül nyugszik le Morpheus kebelébe, és holnap reggel már mint művész kel fel ágyából.

Ha nem akar oskolában tanulni az ifjú, vagy a hajdon nehezen tűri a kissé szigorú anya kormányát, öröködését, mit cselekszenek? színészek közé állanak és művészek-művésznökké lesznek! Egy lélek sem míveli, ki sem oktatja őket szavalás vagy mimikára; kísérletet tesznek, és ím! olyanok mint a mező liliomai: sem nem vetnek, sem nem fonnak, és még is léteznek

Ez átalán véve minden színészre nézve áll ugyan, azonban már csak például a német színész is azon előny nyel bir a magyar színész irányában, hogy egyedül az austriai birodalomban harminczkilencz, és összes Németthonban nyolczvan német színház létezik, hol magát fokonkint tökéletesítheti.

De azért találkoznak honunkban napról napra ügyesebb sőt genialis egyének is, kik egyedül a szép, de nehéz és többnyire hálátlan színészi pályán keresik és utolérhetni remélik boldogságukat. A magyarok Istene pedig megáldja tudós társaságunk e részbeni törekvését, nemzetünket pedig jeles honi írókkal, kik nemzeti színházunkat részint eredeti műveikkel, részint sikerült fordításokkal a színjáték minden nemeiben ellátják. A színpad könyvtára 1020 színműből áll, ebből 280 eredeti.

A legrégebb magyar színdarabot honunkban K a r a d i Pál írta 1569-ben öt felvonásos vígjátékot, ily cím alatt: „*Comedia Balassi Mennihart arultatásáról, mellyel elszakada a magyarországi második választott János királytól*”

Jelenleg költeményeink jelesbjei: „*Vérnász*” Vörösmartytól; — „*Titus*” Horvát Cyrilltól; — „*Atyátlan*” Tóth Lőrincztől és egyebek Kisfaludy Sándor és Károlytól. Jelesebb vígjáték példányunk a sok közül: „*A pártütők*” Kisfaludy Károlytól; — „*Peleskei Nótárius*” (bohózat) G a á l t ól; — és mások Fáy, Csató, Szigligeti; és egyebektől. Jelesebb drámáink „*Kemény Simon*” Kisfaludy Károlytól; „*Bank bán*” és egyebek Katona Szigligetitől. Hazai dalműk „*Hunyady László*” „*Batori Mária*” sat.

A színész annyit játsza színpadon mások jellemét, hogy a magáét, ha volt is, végre elveszti; mert átka a színésznek, hogy a színpadról a szerepek szenvedélyét le hozza az életbe s komédiázik.

Azért a színésznő rendszeren csak szeretőnek való.

A színész-társulat meglehet sokban hasonlít a köztársasághoz; de azért az igazgató többnyire török basa.

Thalia fiatal papnéi! kik csupán művészet iránti szeretetet tápláltok a még talán ártatlan kebelben, ne feledjétek a már kimondott intést: hogy a világ, mint a régiek az áldozatot, elébb megkoszorúzza, aztán — ha nem örködtök — boldogságtokat, becsületeteket öli meg; és elrabolván ifjúságtok szép tavaszát, zivataros éjben dermedni hagyja az élet telén. Mert ritka az a színésznő,

ki szabad kalandos szerelemben élve át ifjú éveit, a kiábrándulás kapujához a színpad ékített diadal ívein jutta át, és oly ábrándos férfúval találkozik itt, ki több szerelmet, több költészetei hiszen az agguló színésznő kebelén, mint bármely fiatal lényén; és őt Thalia vagy Terpsichore oltárától Hymen oltárához viszi; habár könnyű játékába kerül a szép színésznőnek a legéletúntabb és leggúnyosb kaland-vadászokat is, holdvilági lovagokká tenni.

S z í v é s É s z .

„Az életnek tengerében
Két örvény van: szív és ész.
A kettőnek egyikében,
A jobb ember könnyen vész.
Az ész ezerbajt okozó;
Ezt el lehet kerülni.
A szív minthogy ragadozó
Könnyű benn elmerülni.”

A szív szökdécselő pontként mutatkozik a méhmagvában; később függő irányos állású, épen a mellüreg közepén; öregségében baloldalra hajlik, támogatva rézsunt fektében az alatta kifeszített ágyék-hártyától, melyet ekkor ritkábban hoz már rendülésbe az üdös kaczagás.

Legerősb és legingerlekenyebb izom a szív. A természetben alig lévén nálánál nyugtalanabb valami, szünet nélkül szivacsolja s körözteti a 28 font vértömeget. Szabályos állapotban középkorú embernél minden perczen nyolczvanat, egy órában 4800-at lüktet; örök szenvedélyek forrása; — és még is rossz néven veszik szegénynek, ha *in partibm infidelium* kalandozik!

Az ész mindig magasb tartományok tiszta légét keresve megmerevül ennek hidegétől, ha nem hevíti a szív; a szív pedig saját tüzétől emésztődik meg, ha nem hűsíti az ész. A szív, mint idősb nővér, első szavazattal bír; az észnek pedig, mint öcsnek, idővel joga van barátilag tanácsolni nényét; és csak testvéri frigyök eszközli, biztosítja a lélek megelégedését, nyugalmát. *Mens sana in corpore sano.*

A rossz szív másoknak, a felettébb jó szív gyakran önmagának van kárára. Csakhogy ennek is az a sorsa, mi az egélyé: ki ezt szünet nélkül nyelvén hordja, ritkán egélyes, sőt néha talán azt sem tudja, mi az egély?

„*Eszes és szíves ember!*” e dicséret csaknem közönséges, pedig magában igen sokat, csak nem annyit mondó: „*Ez tökéletes ember!* Mert fájdalom! gyakran tapasztaljuk, hogy épen a legnyíltabb fő szív-szorulásban szenved; mire nem könnyen találkozik alkalmas hajtószer a gyógyszerertárban.

Előbb fejlődik ki a fő, mint a szív; — ennek nevelése az élet valódi létújulása, minek megtörténtével aztán ismeretlen lélek-köllözet vár ránk; és ekkor boldogok a tiszta szívűek, mert meglátandják az Úr színét!

Reggel a főben, estve a szívben lakik a lélek; azért kedveljük reggel a munkát, tanulmányokat; estve a társalgást, kaczagást, kártyát, zenét és nőket.

A szív képzésére mi sem fontosabb, mint a nőkeli társalgás.

A szív malomkőhöz hasonló, mely lisztet ad, ha időnként gabnát öntünk a garatra; de önmagát dörzsöli el, ha ezt tenni elmulasztjuk. Szintúgy igényel foly-

tonos gyakorlatot a szív mint az ész; ezt eszközli különösen a nő, jó gyermekek, és hű barát. Ellenben kéjsóvár nő, elfajult gyermekek, álnok barátok megkeményítik a szívet, míg végre megkövesü.

„Menschenherz in Lust und Kummer
 Menschenherz hat niemals Schlummer,
 Menschenherz wenn auch gebrochen
 Menschenherz muss dennoch pochen,
 Menschenherz ist nie im Hafen,
 Menschenherz kann niemals schlafen,
 Menschenherz zu Lust und Schmerz
 Menschenherz sucht—Menschenherz!“

Saphir.

Szerencse, hogy csekély azoknak száma, kiknek sem eszük sem szívük; de annyival gyakrabban tűnik fel szív és ész közt tátonya; habár nem épen ellentétek, sőt természet szerint oly öszhangzásban kellene állania az ítélő és érzési erőnek, mint aczél és koha. De tapasztalat szerint egyik erő túlsúlyozza a másikat.

Bizonyos francia delnő restelvén, hogy őt Voltaire nagyobb körben így szólítá: „*Szívem!*” azt monda neki: „*Jobban megtisztelve érzendem magamat, ha ön engem eszének nevez.*”

A f ő külvilágban él, gondolkodik, hidegen, hitlenül okoskodik mindenben, mit értelmével meg nem foghat; előlte kedély nélkül a szív nem egyéb, mint a legvastagabb izom a testben. Ellenben a szív csak érzeményeket ismer, mindenütt csupán rokon lényeket keres, hogy hozzájok csatlakozhassák; igénybe veszi az ábrándot, hogy eszményezze a hideg külvilágot, melytől különben undorodnék. A szerelmes szív szalma

kunyhóban is boldog. Természetesen míg szerelmes, és míg a szalmakunyhó szerelmi tárgyát vele egyesíti. Nem tudom, váljon láttak-e már tisztelt olvasóim természetben szalma-kunyhót és szerelmes szívet? mert mióta a tűzkármentesítő intézetek lábra kaptak, könnyű tűzveszély miatt lehetőleg már mindkettőt száműzték.

A fő megirigyelhetné annyiból a szívet, hogy annál meglegedettebb szokott lenni önmagával és másokkal, minél korlátoltabb a felső emelet; a szív könnyen lát angyalt ott, hol ember is alig létezik; bajosan tudja megkülönböztetni az angolnától a kígyót; és meg nem gondolja L i v i u s mondatát „*Sola innocentia vivere velle: periculosum*”¹⁾

Ha valamit nem tudunk, mit tudnunk kellene vagy lehetne, meglegyintjük homlokunkat; de ritkán legyinjük szívünket, ha olyast cselekvénk, mit nem kellé vata cselekednünk.

Kiről sem azt nem mondhatjuk, hogy esze, sem azt, hogy szíve van: az csupán állatok világába tartozó gyomor, és még valami.

A fő büszke, s a szív képzettség nélküli büszkeség még azokat is, kik törpék közt óriásokként tűnnek fel, önzés és türelmetlenségre, következőleg nevetségességekre csábítja; miként a gombostű is előkelőbbnek tartja magát a varrótűnél, mivel ennek csak füle, neki pedig feje van, habár feje csak gomb.

I. Napóleon így szóla az orosz követhoz: „*Apprenez a votre Maitre: que les grands Etats se gou-*

¹⁾ Egyedül ártatlanságban élni veszélyes.

vernent par la tête, et non par le coeur!”²⁾ de azért még is kénytelen vala éltében meggyőződni, hogy egyedül a szeretet kapcsolja uralkodóikhoz a népeket, nem pedig az erőszak. Édesanyja gyakran mondogatá: „*Fiam keblében a szív helyét ágyúgolyó foglalja el!*” De azért mégis, Parisból Waterloo felé indulása előestéjén, midőn Hortensia királynő két fiával tőle búcsút vőn, és a dzsidás egyenruhába öltözött kis Lajos Napóleon nagybátyjának lábaihoz borulva sírva esde engedelméért, hogy őt mint testőr elkísérhesse, ekkor a császár könnyes szemekkel szorítván őt szívéhez, monda jelen volt Thury kedves titoknokának: „*Lajos öcsém jó szívvel, szép lélekkel kecsegtet. Ki tudja? talán fajomnak reménye!*” „*C'est peut-être l'espoir de ma race!*”

„*Vastag mint háj a kevély szív*” úgymond David.

Az ész világa több agglegényt számlál, mintsem a szív világa, következőleg több önzőt is; ezek száma legnagyobb talán ott, hol a nőtlenség rendszeres.

A valódi ész jellege: nem éreztetni túlsúlyát a társasággal.

A főre az életben, a szívre meghaláskor van szüksége az embernek.

Nagy és kényelmes a gyűlölet- harag- és epe-széke a lép- és májban; ellenben mi kicsiny a szeretet- és nagylelkűségé a szívben! Ha a máj megromlik, májfoltokban mutatja azt a természet; de ha mégannyi-

¹⁾ Adja ön értésére urának: hogy ész, és nem szív által kormányoztatnak a nagy államok!

rá megromlik is a szív, nem mutatkozik szívfolt a testen.

A szív mindent mentetegetni s keresztényileg földni törekszik. Tartózkodás nélkül mondhatja bárki is magáról: „*Én magamat jó szívű*” — de nem mondhatja önmagáról: „*Én magamat nagy eszű embernek tartom*” miként gyakran halljuk mondani: „*Napról napra fogy emlékezetem*” de ki sem mondja azt, mit néha talán jó lélekkel mondhatna: „*Napról napra fogy az eszem.*”

Az észtlőli félelem okozza, hogy könnyebben boldogul az életben a köznapi, mintsem a kitűnő ész. Mert a köznapi ész bátoratlan, felsőbbsege iránt engedelmes, alázatos, övéihez simul, kik aztán előbbre segítik; míg a saját eszében bizakodó oda hagyva szűk fészkét, a nagy világba siet, megkísérli, megfeszíti, s gyakran legyőzhetlen akadályokra bukkanva elpazarolja erejét: „*Aut Caesar ant nihil!*” és gyakran minden szép eszemellett is csak utóbbikra vergődik.

Eszes főnek bővebb mértékben kell erkölcsi erővel bírnia, ha maga iránt másokban bizalmat gerjeszteni kíván, és a gyöngék fölötti ész-felsőbbségét ismét jóvá tenni akarja. Mert ki csupán eszével kíván tetszeni az embereknek, szintoly meggondolatlanul cselekszik, mint az, ki magas pártfogónál ennek halálos ellene által mulattatná be magát.

Az ész vagy szív egyoldalú műveltsége okozza egynek is másnak is ferde irányát: hogy amaz mindenben eszelősséget vagy bohózatot lát, hol az érzelemdús szív tragoediát szemlél; — hogy a szívtelen Voltaire ott kaczag, hol az érzékeny Rousseau sír; hogy néha a fő nővé, a szív pedig férfivá lesz, és a fővel el-

szökik, holott néha tanácsosb, ha a fő szökik el a szívvel.

Sok eszes férfi csak kaczagja, midőn a nőül kért hajadon így szól: „*Mit akar ön kezemmel szívem nélkül?*” „*Szófia beszéd!* — úgymond — *csak a kezet bírjam, birandom a szívet is és mindent.*”

De csak ne hasonlíttanának a szívek annyira a kártyajátékhoz: még csak akkor tudja kiki, mi szerencse juta neki, midőn a kártyák már kiosztvák és megnézzvék; ekkor látja hogy — passz! még csak nem is kontrázhat; míg a szerencsésb játzó szedi az ütésekét, húzza a nyereséget.

Gyök nélkül a szív csupán örvény, a fő pedig iránytű nélkül csupán téveg (labyrinth). Egyedül azért érezni, hogy örökké hullámozzék, és egyedül azért gondolkodni, hogy folyvást tévelyegjen, meg nem érdemli sem a szív tusáját, sem a homlok verejtékei.

Szobrászat.

Miként átalán minden művészet, úgy különösen a szobrászat is, az egélynek köszöni létét vagy tökéletesülését; ide nem értvén a keleti egyházat, mely kebelében faragott képet nem tűr, de annyival inkább kedveli a festett képeket.

A szobrászatnak három neme van: 1) A formálás bármi lágy anyagból, 2) A képfaragás vagy szobrok készítésének mestersége kemény anyag, kő vagy ércből: *Ars statuaria*. 3) A képmetszés (*sculptura*), mely alatt a f a s elefánt-csont munkák értetnek.

Az imádás tárgyául szolgált leges-legrégibb bálványszobrok égetett agyagból készültek.

Minden kövek közt legkeményebb a porfir és gránit; ezekből egyedül az egyiptusiak faragtak szobrokat, melyek rokonabbak lévén a komor halál-, minisem a vídám étellel, hatásuk olyan mint a múmiáké.

Egy időben ében-, cyprus-, cédrus- és eper-figefából faragák az istenek és hősök szobrait. Utóbbikból készülvék jobbra a múmiák koporsói.

Az athéni parthenonban lévő 60 láb magasságú Jupiter és Minerva, — Phidias készítette — szobrain a csupaszes részek elefánt-csontból faragvák.

A fából, minden méretben metszett Üdvözítőnk keresztre feszített képe, mely egyházakban, úton útfélen szónokol, int, minden gunyhó házi oltára, haldoklók vigasza, s emberhez a művészet végszava: millió s millió példányokban elterjedve lévén a föld minden zugában, nem csoda ha gyakran torzított alakú.

Krisztus születése előtt 700 évvel találá fel Samosban R h o k u s a szobor-formálást és érczbeni öntést.

Mily nagyszerű leheté, P l i n i u s leírása szerint, a 70 rőf magasságra kiszámított rhodusi nap-colossus, melynek öntésén C h a r e s 12 évig dolgozott, csak onnét is képzelhető, hogy miután földrengés következtében leomlott, és öszve töredezett részei 870 évig heverték, a szaraczenok 900 tevén hordák el maradványait.

Krisztus születése előtt negyedfél századdal kezdek szabályszerűleg márványból faragni a szobrokat.

Korunkban szobrokra szinte érezet és követ, főleg pedig fehér márványt használnak.

Sok jeles szobrász így okoskodik: Vagy egélyes, vagy mi valószínűbb, harcziás század talál következni: ha amaz, harangokra, ha emez: ágyúkra olvasztják ércz szobraimat; inkább dolgozom tehát fehér márványból; mert ezt ily formában mire sem használhatván, művem századok múlva is fenn maradand.

Ha szinte ezt követendik vala a 14-dik században Kolosvárt lakott M i k l ó s nevű képíró fiai, M á r t o n és G y ö r g y mesterek, kik a nagyváradi egyház számára szent István és L á s z l ó királyok, meg I m r e herczeg szobrai, és később ismét L á s z l ó király lovas ércz-

szobrárt remekül önték, műveik talán maiglan díszlenének.

A kissé sárgás, elefánt csonthoz hasonló fehér márvány jobban megközelítvén a test-szint, mint a hófehérségig ember alakokra kétségkívül alkalmasb. Ugyan azért C a no v a is, a bécsi ágoston-rendiek egyházában felállított nagyszerű s híró Krisztina síremlékének valamennyi szobrait sárgás léhhel (Hauch) futtatá be.

A képiró könnyen megszerzi magának a szükségelt festési szereket, és munkájához fog. A miniatur-arczképiró, tárczájával hóna alatt vagy zsebében, könnyedén bejárja a félvilágot, és haszonnal űzi művészetét. Nem így a szobrász! kinek már az anyag beszerzése, szükségelt tágas műterme, hihetlen költségébe s fáradozásába kerül.

A festész, ábránd és kívánat szerint tetszésére könnyen szaporíthatván alakjait, egész csoportokat, néptömeget állíthat szem elé; de a szobrász többnyire egy vagy legfeljebb is nagyszerűbb múnél néhány alakra lévén szorítkozva, ezekkel kénytelen kifejezni minden eszméit.

A szem a lélek tükre; ezt híven adhatja az ecset, a véső nem.

Nélkülözvén a színeket és hangot, itt az érzékek varázsa kevésbbé tevékeny ugyan, mint más művészetnél de a szobrászat nem világ- és árny-eszközöltte optikai csalódást, hanem kézzel tapintható valódiságot ábrázol.

Alapulva a legtökéletesebb mér-, egyen- és őszhangzó arányokon, melyek Isten kedves művében, az alak- és emberi szépségben, legislegszebben ki-

fejezvék: tiszta öszhangzást, csöndes egyensúlyt, komoly, maradó érzést gerjeszt a szemlélő fogékony lelkében.

A p l á s t i k a- s festvények remekei soha sem avulnak el, míg a hangművészet magát a divatnak alávetni kénytelen. Hangművek, melyek a régieknél lelket olvasztanak, őket könyekre fakaszták, unokáikat kaczajra ingerlik.

Minden szobrásznak annyira nélkülözhetlen a görög ódon (antique) művek szemlélete s tanulmánya, hogy a nélkül jelentékeny művet teremteni nem is képes. —

A classikus ódon művek eszménye a szép természet; átható jelleme a szellem testesülése, mely egyezőlég indítja a képzelő erőt, és mintegy öröklétre megtartani törekszik remekeit. Rajtuk javítani vagy változtatni akarni hasztalan balga törekvés leendene; mert tökélyük- és bámulatra méltó magasztos egyszerűségükben úgy állanak előttünk, mint Isten eszméje.

De csak is a görögöknél honosúlhatta meg a tökéletes szép plastika, kik ott, hol szépséget, bájt, fiatal-ságot kellé ábrázolni, ha egély vagy különös jellemzet nem álla útjokban, sohasem készítenek ruházott szobrokat; és hol ezt tenniök szükségkép kellé, finom tapintattal testhez álló, a tagok szép idomait áttüntető nedves ruhát alkalmazának.

A romai capitoliumban felállított 12,000 szobor, görögök műve volt.

Lisippus Sicion maga 610 remek művet készíte, különösen Sándornak gyermekségétől haladva meglett férfi koráig több szobrát.

Még mindig élnek a történelemben a jelesb görög szobrászok nevei. A trójai nagy ló E p e u s műve.

Még csak a 13-dik században éledt fel ismét új erővel Olaszthonban a szobrászat.

A florenczi templomnak Ghiberti Lőrincz († 1455.) öntötte ércz ajtairól úgymond Buonarotti: *”érdemesek arra, hogy a paradicsom bemenetét ékesítsék.”*

Michael Angelo Buonarotti (†1564.), korának legnagyobb híri szobrásza, sok remek műveket készített; legnevezetesebbek: Bachusa, Dávid-, és Victoriája Florenczben; az éj szobra Medici s Gyula síremlékén; II. Gyula óriás szobra; ugyanennek síremlékéhez készített három szobra; legcsodálatosabb köztök Mózes. Florenczben Ámorját el- és később kiásatván, a szakértők classikus ódon műnek hitték mindaddig, míg a művész előmutató mintája néhány részét.

Algárdi Sándor († 1654.) számtalan nagyszerű művei közt legremekesebb azon basrelief, mely nagy Leó pápát ábrázolja, midőn Atillát Péter Pál apostol boszujával fenyegeti. E mű egy darab, 32 láb széles és 18 magas márványba vésvé Péter templomában díszlik. X. Incz e pápa szobra, melyet érczből öntötte, Rómában valamennyi pápai szobrok közt legszebb.

A Rossi család olasz hónapjának 31 jeles művész ada. Angelo Rossi († 1715.) készíté VIII. Sándor pápa síremlékét, melynek féldombor faragásai elsőbbséggel bírnak a Péter templom valamennyi féldombor művei közt.

Olaszország számtalan szobrászai közt találkozott nagy híri szobrásznő is: bolognai Rossi Propertia

(† 1530.); ki hangászat- és festészetben is kitűnő vala. Több jeles szobrokon kívül saját szerencsétlen szerelme történetét vésé márványba; és e basrelief lón remeke; Putifárt és Józsefet ábrázolván, Józsefnek kegyetlen kölcsönzé kedvese arczvonásait. Krisztus kínszenvedését és az apostolok képeit nagy ügyességgel metszé őszi baraczk-magokra. Létezik még közülök 11 darab Grossi marquese gyűjteményében.

Harmadfél századdal előbb honosult meg a szobrászat Spanyol-) mint sem Franciaországban. Százhatvan jeles régi szobrászt számlálnak a spanyolok: kiknek jobbára egyházakban díszlenek műveik.

De szinte sok jeles, sőt nagy hírű régi szobrászaik vannak a francziáknak is. Már itt nem annyira egyházakban, mint inkább közhelyeken és gyűjteményekben láthatók remekeik.

Sarassin Jakab (†1660) kora leghíresb szobrászától vannak ama híres Cariathidák, melyek a régi Louvre nagy pavillonját ékítik; úgy szinte Romulus és Rémus szobrai Versaillesban.

Girardin készíté XIV. Lajos ércz szobrát.

A Szász marschal híres síremléke Strassburgban Pigolle műve. E művész a kalitjából kiszállt madárkáját sirató fiúcska szobrát készítvén, ezzel közkedvességet és folytonos pártolást nyert földiéinél.

Legújabb korban mint első rangú csillagok tűntek fel a szobrászat egén Canova és Thorwaldsen.

C a n o v a (1757-1822) újra keletbe hozá a tiszta ízlést, és a márványnyali jeles bánásra nézve új iskola szerzőjévé lón. Ő a kellemet és bájt lehető alakok nagy mestere, s általán a kecses ábrázolásban legnagyobb.

Testvére s örököse a mondome dai püspök, szü-
lése helyén Posagnóban külön Canova-muzeumot
alapíta, melyben valamennyi művei gipsz-öntvényekben
felállítvák.

Canovával vetélkedni kezdte Trippel Sándor,
ki azonban már 46 éves korában, 1793-ban elhunyt.

Thorwaldsen teremtő művésznek számtalan, réz-
metszetekben is megjelent művei közt kitűnők: a kop-
penhágai új székesegyház számára készült, pusztában
prédikáló János; a nagy próféták; 12 apostol; és az
Üdvözítő; — továbbá a három Grácia, a nap és éj al-
legóriája; és a pápa montecavallói palotájában a remény,
költői gyöngyalak! Készített továbbá életnagyságú Ca-
riathidákat és számtalan félmagaslatú művet, különösen
Bachust, ki csészéjéből szürsölteti Ámort; szép Mi-
nervája, ki a Prometheus-alakította ember képére pillan-
gót tesz; Ámor, ki méh-csipte kezecskéjét Venusnak
sírva mutatja sat. — VII. Pius sírköve, s Con s ál v i
mellszobra is az ő műve.

A legujabbkori európai művekről szólánk már az
„Emlékek és sírkövek” című czikkben.

Honunkban jelentékeny régi szobor-művek nem
igen léteznek. A pécsi székesegyházban lévő szép kis
oltárt, mely az úr vacsoráját ábrázolja, S z a k m á r y püs-
pök készítette 1505. körül.

Találtnak ugyan itt-ott sírkövek fehér, gyakrab-
ban veres vagy tarka márványból, egész, de többnyire
emelt műben egyes pánczélos férfi-szobrok: S e r e d y é
a bártfai, Z á p o l y a I m r e s I s t v á n é a szepesvár-
aljai, B á t h o r y é a nyírbátori, I l l y é s h á z y é a ba-
zini, P á l f f a k é a pozsonyi f ő e g y házban; úgyszinte

D r u g e t h és néhány érseké a nagy-szombati nagy templomban; továbbá több esztergomi érseké az ottani új székesegyház sírboltjában; de ezek művészi tekintetben nem kitűnők.

A pozsonyi főtemplom nagy oltárát díszítő sz. Márton természeti nagyságú lovas ércz-szobrát Messerschmidt Ferencz († 1787.) készíté. A harmadik században élt sz. Márton magyar öves dolmányt és kucsmát visel, és kardjával prémes mentéje részét vágja le a földön ülő mankós ruhátlan koldus számára.

Az esztergomi székesegyház kápolnája oltárán díszlő István vérhős természeti nagyságú, térdelő szép szobra, dognácskái magyar fehér márványból, Ferenczi Istvánunk jeles műve.¹⁾ Ugyan e kápolnában van felállítva Ambrus főhg-prímásnak, kissé nagyobb szerű síremléke carrarai márványból, ezt Modenában készíté Pizani.

Ferenczitől (szül. 1792.) van Brunszvik József gr. nagyobb szerű síremléke Korompán Pozsonymegyében, szinte általa fölfedezett magyar fehér márványból. Az elhunyt élet nagyságú fekvő szobra fölött könnyed fátyolba burkolt szellemi férfi alak lebeg a légben; ez néhány évvel előtte elhunyt egyetlen fiát ábrázolja. Canova síró oroszlána itt is nagy hatással szerepel. E síremlék nagyszerű, kitűnő jeles mű Pizaniét jóval felülmúlja.

Szinte Ferenczi készíté Kisfaludy Károly emlékét a nemzeti múzeumban, továbbá féldombor műben Károlyi István gr. első nejének síremlékét Fóthon.

¹⁾ 1817-ben a kő, fuvarral 13,500 vforintba került.

Az elhunytnek alakját ritka fátyol borítja, úgy azonban, hogy arczvonásai némileg áttűnnek; mi mindig nagy feladat a szobrászatban. — Szántó Márton síremlékén Kecskeméten, az örök álmodó alvót mákvirággal legyező szép nemtő sikerült költészi eszme. Gr. Bckkers, gr. Brunsvik József, Kazinczy, Marczibányi Márton, Wrede hercegnő s. m. fejszobrain kívül létezik tőle több kis, de művészileg tökéletesen kielégítő síremlék féldombor műben: Kulcsár Istváné Pesten a belvárosi egyházban; b. F o r r a y kisasszonyé Szobor sinban s. m.

Az egri s esztergomi székesegyházakat építő óriás szobrok, homokkőből, C a s a g r a n d e sikerült művei, ki miután Egerben magyarul megtanult, és magyar nőt vőn, ismét visszatért honába Velenczébe.

S z ó j á t é k .

Midőn két, értelmére különböző, de hangra megegyező szó meglepő gondolatot fejez ki, az élcz e rövid nemét szójátéknak nevezzük.

Tulajdonkép a még kevésbé kimívelt élcz jelenségei a szójátékok, vagy is a mívelés nélküli élcz előrajzai; s azért kedveli ezeket különösen a pór. Mívell ízlésű embernek egyedül oly szójáték tetszhetik, mely egyesítve a szó- s elmejátékot, jelentékeny, valódi élchezés eszmét fejez ki.

Ily szójátékok utánozhatlan nagy mestere Saphir; és volt baráti meghitt körökben a különben komoly, hideg, magán életet kedvelt P i t t.

A valódi élczes fő inkább bonmottal, szellemdús eszmékkal foglalkozik.

Ki élczcel nem bír, és vele mégis játszani kíván, rendesen úgy jár, mint ki azzal akar fényleni, mije nincsen.

A pillanat és körülmények határozzák gyakran a jó szójáték szerencséjét.

Aristoteles a szójátékokról komolyan értekezik;

osztályozza s ajánlja még a szónoknak is. Demosthenes Chalkos (ércz) nevű hírhedt tolvajról monda: „Ércznek sár falaink ellen nem állhatnak!”

Ovid, Seneca, Lucanus, Martialis a két Plinius munkáik telvék szójátékokkal. Metellus még sírkövére is így irata nevét: „*Me-Tellus!*”

Mennyi haszontalan vitára adott alkalmat ama római eredetű szójáték: „*Az asszony nem ember*” mint mondani szokták: „*Tót nem ember,*” és találkoztak, kik ez állítást egész komolysággal czáfolgálák.

Moore Tamás cancellár deák élcei, kora ízlése szerint, jobbára szójáték körül forogtak. Adósai egyikének, ki fizetés helyett, ezzel enyelgett: „*Memento morieris!*” azt felelé: „*Recte, memento Moriaris.*”

Nem rossz deák szójáték: „*Uxoratis Cornu est indeclinabile*” Olaszthonban sok férfi Caesar, és nők Róma kereszt nevet is viselvén, egy ily Caesar, arája könnyelmű életére e szójátékkal figyeltetvén: „*Cave Caesar, ne Roma tua fiat Res-publica!*” azt felelé: „*Caesar imperabit*” egyvalaki pedig még ezt tévé hozzá: „*et coronabitur!*” t. i. azzal, mit épen indeclinabilének mondánk.

Ki nem ismeri ama deák-magyar papos szójátékot: hogy egy katolikus lelkész sz. Pál e szavaira: „*Melius est nubere quam uri*” azt monda: „*Et ipse malo Cocam quam Uri*” miután Pest megyében Kóka csakugyan sokkal jövedelmesb plébánia, mint Úri.

A IV. Fülöp nejébe szerelmes Villa Secca herceg, harczjátéki szerepében oly köntösben lépe fel a jelenlévő királyné szeme láttára, melyre boglárok he-

lyett reálok (spanyol tallérok) lévén sűrűen tűzdelve, e jeligét viselő: „*Mis amores son reales.*”¹⁾

„*Hogy érzed magadat Potemkin?*” kérdé Katalin czárnő betegeskedő kedvenczétől. „*Mindaddig folyvást igen rosszul — felele ez — míg helyén marad azon fog, mely nekem annyi fájdalmat okoz.*” (Fog: oroszul Z u b o w, s így hívták a czárnő utolsó kegyeltjét). Ez ügyes fordulékony kigyó, mihelyt az Úrnő zártkörébe bejutott, ki tudta onnan küszöbölni minden bizalmi meghittjét. Ő az egyetlen udvaronc, ki II. Katalin kegyét évtizedeken át folytonosan bírja. Igen hihető tehát, hogy neki az említett fog nagy fájást okozhatott.

Angolhonban Foote lón szójátékaival neveztesse. Valamely hamis játékosnak, ki a fölötti keservét panaszlá, hogy a játszóterem ablakain kihajíttatván lába kificza-modott, azt tanácslá: hogy ne játszék többé sohasem oly magasan (nagy pénzben). Jelesb az angol humor, mint sem szójátékaik.

Egy nyelvben sem létezik talán annyi szójáték, mint a francziában; és a franczia nyelv még különösen azon kiváltsággal is bír, hogy míveltebb, sőt még női körökben is mondhat olyanokat, mik minden egyéb nyelven fülsértők.

Biévre az angol nagy tekintélyű térd-szalag felírását így alkalmazá ló-istálója ajtajára: „*Honni soi, qui mal y panse*” (pense).²⁾ Bizonyos franczia tudóshoz, ki szenvedélyes kártyás volt, így szóla: „*Je parie, que*

¹⁾ Reálok képezik szerelmemet – Szerelmem valódi!

²⁾ Átkozott ki rosszul érez felőle = ki rosszul viseli itt gondját (a lovaknak.)

vous préférez a toutes les Philosophes Descartes” (des cartes) ¹⁾ — A király kérdésére: Minő sectához tartoznak a bolhák? azt felelél: „*A la secte d'Epicur*” (de piquure). ²⁾ A színésznőnek pedig, ki tőle kérdé: „*Est ce que wus doutéz de ma flamme?*” azt válaszolá: „*Jé n'aime pas le feux d'artifice.*” ³⁾ Egy ízben kifogott rajta De Chambre, e sorokkal híván meg őt magához ebédre: „*Je wus inmté Monsieur le Marquis! pour merdeeri (mercredi) et vons prie: de couloir bien accepter la fortune du pot — de Chambre.*” ⁴⁾

Elvitázhatlan, tény, hogy az egész osztrák birodalom minden népe s nemzetei közt, különösen a birodalmi főváros lakosai igazi *élczyártóknak* nevezhetők.

A bécsi nép köztudomásra különösen kedvelvén az élczes szójátékokat, minden nevezetes politikus eseményekre rögtön alkalmazza. A Serviles és Liberales pártokat így jellemzék: „*Jene wollen sehr vieles, diese lieber alles.*” — Napier hat die Russen nicht bulldogmaessig gefasst, er hat blos aufgewartet (a dán királynál). — Szerintük azért választá magának a török hadsereg egyenruhára a világos kék és veres színeket: „*weil diese Farben von selbst schiessen.*”

¹⁾ Fogadok: hogy ön minden philosophusoknál többre becsüli Descartot — a kártyát.

²⁾ Epikur — a csípők sektájához.

³⁾ Hát kétkedik ön lángomon? Nem vagyok barátja a mesterkéltné tűznek — (múszzerű tűzijátéknak).

⁴⁾ Lefordíthatlan.

Korunk legnagyobb humoristája Saphir földink, élczes szójátékai dús forrású kúthoz hasonlók; minél többet merítik, annál gazdagabban gyöngyözik és bugyog fel árja; kár hogy fordításban, mint általán minden szójáték, nem élvezhető. Ím néhány:

„Úgy bánnak néha az emberekkel az életben, mint könyvekkel a könyvtárban: melyeket kevesebbet használnak, magasb polczra helyezik”

A kormányoknak, és népeknek két-két kamrájuk van; azok egyikben kincseket, a másokban lőport tartanak; ezek egyikében hálnak, a másik camera obscura.”

„Minden part túlzó: az ultraliberalok nem kedvelik a fekete szemű szőke hölgyet, mert schwartzgelb, az ultra conservativek pedig ostrom-állapotba helyezik a tricolor stiglicz madarat”

„Forradalom előtt az emberek csak halottaikat, forradalom alatt lelküket (pénzüket) temeték földbe; s minél mélyebben temetik, annál magasbra szökik (ára).”

„Ha a szabadság fáján ülő száz madár közül tizennyolczat lelőnek, hány marad áfán? — 82! — egy sem marad mert a többi mind el száll; de ha el nem szálltak volna, még most is ülnének.”

„Még Bécsben most is élnek nők, kik a torlaszokon estek el.” (gefallen).

„Tényterhes időnk bábát keresett magának, azonban kisült, hogy nem terhes, hanem vízkoros; a vizet tehát vezér cikkeikbe csapolák le a hírlapok.”

„Nemrég köttetek régi conservativek és régi li-

beralok közt az első vegyes házasság; gyermekeik boldogabb időkbeni hitben fognak neveltetni”

Szirmay Antal a múlt század végéből közli a T e l e k y névről e magyar szójátékot:

„Tavaly azt kiálták: Sámuel! Te! Le! Ki!
Nem lehet főispán, nincsenek itt t e l e k i!
Már most a dologból nézd el mi t e l e k i?
T e l e k i-derülvén főispánunk T e l e k i.”

Szinte a tájon, midőn már nem igen kendezők a tisztos embereket, K e m é n y tábornok egy úri ember-től, ki neki levelet hozni szíveskedett, kérdé: „*Mi a ne-ve kendnek?*” „*Az én nevem Koncz.*” — „*Koncz t hisz kutyának adják a konczot!*” — „*Igen, ha ke-mény.*”

Az 1825-diki országgyűlés alkalmával, kerületi tanácskozásban, a szatmári követ Hevesmegye követ-nek szemére vetvén, hogy czáfolgatásaiban igen is he-ves: ez azt felelé: „*Mellőzzük e helyen az ily szójáté-kokat, mert mivé lesz Szatmár, ha elveszti szívéből a — t betűt?*”

Bizonyos ünnepélyre egy, pénz dolgában korán-sem fényes állású város, kölcsönözött pénzen rendez-vén pompás nagyszerű kivilágítást, midőn aziránti tetszését fejezé ki a fejedelem a városi küldöttség előtt, azt mon-da a polgármester: „*Felsőges Uram! tartozunk vele.*”

Felkérvén valaki egy társaságot, hogy rímes szójá-tékra adna neki tárgyat, egyik fiatal delnő így szóla: „*Válaszsa ön tárgyul személyemet, és mondjon két-pár rímet, úgy azonban, hogy az első három sor ér-*

zékeny bántalmat fejezzen ki, a negyedik pedig udvariasan békítse ki a bántalmat.” Csaknem rögtön e sorokat szavalá:

„Nagyságod alig tizennyolcz éves még
És férj nélkül — kihinné! — anya már rég,
Ez szintoly kevéssé titok, mint más tények,
Mert hangosan hirdetik azt a — szegények!”

Találmányok.

A találmányok és fölfedezések történelme az emberi történelem egyik legérdekesebb és fontosabb részét, a középkor vége óta pedig az európaiak világhatalmának alapját képezi.

Épen a leghasznosabb régi találmányok létrehozói-
nak neveit fedi a feledés sírja, Tubalkainnak tulajdonítják a vas feltalálását. Utána következnek az írás és pénz ismeretlen feltalálói. E három találmány a társas műveltség valódi rövidlete, mely Ázsiát és Európát Afrika- s Amerikától lényegesen különbözteti.

Miként a történelemben csekély okból gyakran legfontosabb történetek keletkeznek, úgy szinte a legfontosabb találmányok is csekélységeknek látszó, történetesen tett észrevételek szüleményei. Darabka borostyánkő vezet a villanyosságra, szappan-buborék az optikára, földre esett alma a nehézkedésre (gravitatio).

Bizonyos alchimista aranyt keresvén, porcellánt, és villót (phosphor) lelt. A phöníciaiak salitrommal rakodván, homokos parton főzék étkeiket; és ekkor kövek helyett salitrom darabokat rak van főző edényeik alá, csodálva szemlélek a tűzolvasztotta üveg-darabokat!

Már Archimedes készítte gyújtó-üvegeket, me-

lyekkel megégeté az ellenséges hajóhadat. Ezt ugyan az újabbak közül többen tagadják; mi minden esetre könnyebb, mint utánozni.

3500 évvel később Galilei, Löwenbach, Newton és Herschel üvegekkel fedezék fel az ég és föld titkait, a magban élő állatokat, a penészben egész erdőséget, és az égen millió új világot.

Ki nem bámulá Cooper és Carynak másfél évezred előtt létrehozott napfényi mykroskopját! mely a víz-cseppet öles átmérőjű gömbölyűségben mutatja, melyben szabad szemmel száz meg száz ismeretlen formájú, gyorsan ide-oda szökdelő ázalék férgek láthatók; hogy üldözik, hogy nyársalják fel egymást, és a felnyársaltnak hogy ömlenek ki belei!

Herschel († 1822) csillagászti távcsője ötödfél öles volt, és 2118 fontot nyomott. Frauenhoffer Münchenben készítette sokkal használhatóbb távcsövei már csak 4-5 lábnyiak. E világhírű művészt, kitől a budai csillagász-torony is bír jeles csöveket, midőn 1826-ban elhunyt, e sírkő-felírással tisztelik meg: „*Approximant sidera.*”

Bizonyos szerencsen fejedelem egy britt kereskedelmi hajós kapitánytól negyven hordó rhumot kérvén hitelben, azzal fenyegeté, hogy különben villámmal sújtandja valamennyi áruit; de mennyire meghökkent ő szerencsen felsége, midőn a hajós-kapitány mosolyogva elővén gyújtó üvegét, vele pipára gyújtott!

A találmányok gyakran Columbus tojására emlékeztetnek; a már létező néha oly egyszerűnek látszik, miszerint csodáljuk, hogy már rég nem ötle eszünkbe. Csodáljuk, hogy a régi harcias népek szükségből nem

jutottak kengyelek, és később üveg-ablakok, meg iránytűnek készítésére, miután már rég ismerék a vasat, üveget, és mágnest. Mi pedig mióta ismerjük már a gőzt, mágnest és villanyt! és mikor készült az első gőzgép, az első villany-delejes távíró?

Európában a középkor végével olaszok és németek valának a legjelesb feltalálók és felfedezők.

Veranzio olasz már a 14-dik század végével írta le munkájában a függő lánczhidakat, vas-malmokat és egyéb erőműveket, melyek utána háromszáz évvel jöttek létre. Colombo s Vespuzi, Galilei s Copernico, Galvani s Volta olaszok valának. Olaszoknak köszönjük az első iránytűt, váltóbankokat, zálogházakat, lotteriát és a szépművészetet.

Német találmány a sajtó, hírlapok, réz- és kőmetszés, posztó s egyéb szövetek készítése, posták, lőpor, zsebórák, orgonák stb.

„A legfontosb találmányokat ép a legbutább nemzeteknek köszönhetjük” — úgymond elbizott durva britt modorban Swift.

„*Illi robur et aes triplex circa pectus erat, qui fragilem truci commisit Pelago ratemprimus!*” Mily változásokon ment át a hajó-építészet, míg az első kovácsolt vasból készült tizennyolcz-öles hajót vízre ereszték 1819-ben Edinburgban!

Mily változatokon ment át többek közt az órákészítés mestersége is. A régiek csak nap-, vízi-, s homok-órákat ismertek. Mióta nürnbergi Helle feltalálta a zsebórát, mi már zsebünkben hordjuk, és sötétben is

tudjuk hányat ütött az óra, midőn már a szerencse napja leáldozott.

Lyonban oly remek készületű toronyóra létezik, hogy apostolok ütik a negyedeket; minden órában, miután hangosan kukurikolt a kakas, egy oldalról Krisztus, másikról a halál jelenik meg, kinek az Üdvezítő nyakát szegi; mihez az Atya Isten nyájasan biczcent.

I. Napóleon pedig Parisban oly napórát készítette, mely pontban délben elsüti az ágyút; mit kicsiben mályi kertemben magam is utánzék.

Az órára, sőt perczekre kiszámított nap- és holdfogyatkozások idejét a naptárban oly közömbösséggel olvassuk; mintha az máskép nem is lehetne. Miként ha valaki selyem kendőt köt fel, vagy bársony ruhát ölt magára, eszébe se jut soha az annak selyemszálaait haldokolva eresztette bogár; úgy századiknak se jut eszébe, mily roppant kiszámítás- és fejtörésnek kellé megelőznie a nap- és holdfogyatkozást jelentő pár szót és számot!

A föld mívelt nemzeteit varázs kapcsokkal egybefoglaló szép találmány a posta intézet. Napjainkban mívelt állam már szintoly kevéssé létezhetik posták, mint írás vagy pénz nélkül. A londoni posta hivatal évenkint száz tíz millió levelet fogad és küld tovább.

A még pár évtized előtt agyémnek tartott, már most szintén e posta intézethez tartozó delej-villanyos táviratok szinte bámulatos találmány! A táviró szavait úgyszólva azon perczben olvassák ott 40-50 és több mértföldnyi távolságban — túl a tengeren, — midőn azokat jelzi; és ezt a földszíne fölött vagy

alatt vont, vagy tenger mélyébe sülyesztett egyetlen egy sodrony eszközli!

Parisban a belügyminister palotájából 200 ily sodrony sugárik szét a birodalom minden részeibe.

A pest-pozsonyi vonalon utazók egyike Pozsonyban feledvén esernyőjét, azt javalá neki útitársa, hogy táviratilag jeleztesse, készséggel ajánlván szolgálatát eszközlésére. Pár percz múlva kimenvén a házból, roppant bámulatára már a sodronyon csüggni látá elhagyott esernyőjét!... Útitársa tudván, hogy nem Pozsonyban hanem a vagonban feledé esernyőjét, tréfából függeszté azt a sodronyra.

Mellözve a világsorát megváltoztatta sajtó feltalálását, a bécsi állami nyomda világhírű bámulatos remekeit, úgyszinte legújabb időkben a galvanoplasztika csoda műveit, a csappantyút (kapszlit) és közhasznú gyufákat, mikkel kis-enyiczkei Romer István hazánkfia tévé magát nevezetessé, s egyéb sok találmányt: korunkban legfőbb szerepet viszen a gőz alkalmazása erőművekre. Azzal, hogy a gépészet a gőz- villany- és galvanikus erőt sajátítá, végtelen kincsekbe markolt. A természet e nagy erejének mind-egyike, ide értve még azon találmányt is, miszerint víz alatt alkalmazott volta-féle battériával bizonyos távolságban egész hajóhadak légbre röpíttetnek: még akkor is ha rombolásra alkalmazvák, egyszersmind a béke oszlopainak tekintendők. Mert minden, mi a háborúnak ártalmára lehet, lehetőségét megkisebbíti; s így alkalmazásukat bárminő szempontból tekintsük is, az emberiségre nézve egyedül jóhatásúaknak, és a polgárosodás palládiumának kell elismernünk.

A vízgőz rendkívüli ruganyosságának felhasználása ugyan korábbi időszak vizsgáldásai s kísérleteinek eredménye; de ennek alkalmazása erőművekre, korunk diadala. Gőz nélkül korunkban az ipar, gépészet és gyárászat a gyermekiség fokán felül emelkedni nem képes.

Miután 1769-ben Watt és F o u l t o n, 1804-ben pedig Wolf csaknem a tökély azon fokozatára vivé a gőzgépeket, melyen napjainkban van, gyorsan elterjedtek azok az éjszak-amerikai államokban és egész Európában.

Használtatik a gőzerő kőszén- és érczbányákban vízhúzásra; pálinka-, ser-, czukor- és étel főzésre; huták- és hámorokban, papír-, lisztőrlő-, törő-, fűrészmalmokban, hol egy gép könnyedén egyszerre ötven hengert is mozgásba hoz; pénzverésre: — egy óra alatt 30,000 darab pénzt készít; fúró-, vágó-, szövő-, fonó-, mosó-, mángoló gépekre, egyszerre 120 szövő székeket hozván mozgásba; nyomdáknban egy óra alatt 6000 újság példányt is kiállíthatnak sat.

Bécsben létezik nagyszerű gőzgép, mely tűzifát darabol és hasít. Parisban pedig gőzerő főzi a csontokat szegények számára jóízű kocsonyává.

Egyedül Britannia 300,000 ló erejű 17,000 gőzgépet számlál, mi fölér kétmillió ember munkájával. Cantu fölvetése szerint a gőz már 10 millió ló vagyis 60 millió ember-erőt pótol, pedig csak most kezd még szerepelni.

A kereskedelmi üzlet legfőbb eleme a gyorsaság. Ez sokszorozott értékre emeli az üzleti tőkét, élénkíti forgását, öregbíti nyereségét. E részben a gőz-

erő alkalmazása ép oly nagyszerű változást idézett elő a kereskedelmi világban, mint az iránytű feltalálása.

Óriásilag emelé a folyamatok fontosságát a gőzhajók feltalálása. Az elsőt Fulton Róbert építé 1807-ben Amerikában; ez még csak 18 ló-erejű volt. Azóta Amerikában 1450 gőzös épült.

Csak hamar követé Amerika példáját a vállalkozó gyakorlati John Bul, és jelenleg Anglia gőzöseinek száma 1400, annyi mint a világ minden egyéb nemzetéié.

Az európai gőzösök számát 2,440-re teszik. 1825 óta jobbára vas lemezzel borítvák, közülök 800 tengeri hajó. A francziák 450, az oroszok 180 bírnak. Valamennyi közt legnagyobb az 1854-ben épült britt sorhajó, mely különös készülétű, 132 ágyúval van felszerelve.

Hazánkban 1831-ben indítá meg a szabadalmazott duna-gőzhajózási társulat „Ferencz”czel a gőzhajózást, és jelenleg 50 gőzösénél több jár a Dunán.

A gőzösökkel versenyző vasutakat illeti ugyan gyorsaságra nézve még eddig az elsőbbség, de az utazás kényelmesb és olcsóbb a gőzösen; nincsen az utas ülőhelyre kényszerítve, szabadon járhat, az éjjeket ágyban töltheti.

Az amerikai gőzösök legkényelmesbek és legdíszesebbek, mind a mellett legolcsóbbak. Amerikában vannak 100-150 ágygyal ellátott, éjjeli meneteket tevő gőzösök.

Miután a természet ingyen adja a folyamat, míg a vasút csak tömérdek költséggel készíthető, a vasút

általán mindenütt drágább, de legdrágább Angolhonban.

A bécsi vaspályánál alkalmazott tisztviselők egyenruhái, különösen galléruk, igen elmésen arany hímzetű szárnyas kerekkel díszítvék.

Gőzösön is feljuthatunk majd Pestről Bécsbe 13, és vissza 9 óra alatt.

Gwynne gőzösének se kereke se hengere, és mégis minden órában tíz német mértföldet halad. Két szivattyú eszközli e roppant gyorsaságot, melyek a hajó ormányánál csöven beszívják a vizet, és a hajó faránál nagy erővel kilökik, és így egyszerre előre húzzák, hátulról pedig lökik a járművet. Ily készülletű kereskedelmi hajót 1854-ben april havában látánk legelőször a pesti kikötőben. A csavar gőzösök szinte kerék nélküliek, és gyorsaságuk szintén olyan.

Törökök.

A világ legszebb részei, különösen Törökország és a kereszténység szülőföldre Egyiptom, oly zagyva, rabló tatárok, rablott keresztény gyermekek, és rabszolgákból álló népet uralnak, mely a nélkül, hogy ötszáz év előtt meghódított, mívelt nemzetekkel összeforrott, vagy nyelvüket, hitük-, míveltségük- és ildényeiket bevette volna, Európában maiglan bár bár idegen.

Magyarország lévén a kereszténység védőfala a hódító fél hold ellen, sok török vért ontanak ugyan hős fiai, de viszont magyar vérral iraték történelmünkbe e gyászos emlékezetű két szó: Várna, Mohács.

A török hatalom fényét, mely Europa-rettegte nagy Solimánjuk alatt tetőpontján állott, a kis természetű, de nagy és hős lelkű Eugen homályosítja be Zentánál, és azóta koránsem kápráztató már. Eugen nevét mindig három nyelven így szokta volt írni: „*Eugenio von Savoye.*” — A négy láb hosszú-széles zöld selyem lobogót, melyet a próféta Gábor angyallal közösen készítette, s melynek hagyományos szent szelleme alatt az ozmán áhitat századokon győzött, Eugen fosztá meg varázs erejétől... talán örökre.

E hatalmas Soliman szultánt minden dolgaiban egy no vezeté, a cselszövő Tschurrem, kit a történelem Roxol ana név alatt ismer.

Mig Európának nem vala állandó katonasága, a szomszéd hatalmasságok haderejét tetemesen túlsúlyozá a jantsárok roppant serege. De végre féktelenségével önmaga idézé elő a török birodalom ájultságát.

Jelenleg, miután az északi óriás egész a Dunáig terjesztvén polyp-karjait, a d i v á n t orosz n y u s z t-tal voná be, s astrachánnal prémesé: Görögország, Egyiptom, Syria s Kandia felszabadult; a Dunafejedelemségek úgyszólván önállókká lőnek, és Algier is a francziát uralja; mégis Európa, Ázsia s Afrikában összesen negyvenötezer négyszög mérföldre terjed az ozmán birodalom, vagy harmincz millió lakóval; mely összegből Európára 6200 □ mérföld, és nyolczadfélmillió lakó esik.

A birodalom reformátora II. Mahomed semmisítvén meg 1826-ban a jantsárokat, egyedül Stambulban húszezernél többet ölete meg közülök. A helyettük felállított rendes sorkatonaságnál fegyelmet, európai szabású veres hajtókás világoskék egyenruhát, és érdemrendet hozván be, megszünteie a nagyvezéri méltóságot, és a barbár vagyon-elkobzási jogot; az európai polgárosodás terjesztésére posta-intézeteket, és utakat, nyomdákat, újság-lapokat, lőporgyárat, különféle tanodákat és neveldéket állíta sat.

De midőn birodalma a hatalmas egyiptomi alkirálytól semmisítéssel fenyegetve épen legveszélyesb válpontján álla, hunyt el e ritka erélyű fejedelem 1839-ben; kedveltjét a nyolczvan éves Khosrewet ren-

delvén tanácsadóul utódjának a 16 éves szép reményű Abdul-Medzsid Padischahnak.

A fiatal szultán, mindenek előtt, Khosrew kedvéért ismét felállítván a nagyvezéri hivatalt, miután az európai öt nagyhatalmasságok közbejöttével az egyiptomi alkirálylyal kibékült, különös alkotmányt ada ozmán birodalma részére; melyre ünnepélyesen megesküvék maga a fejedelem, az ulemák, és a birodalom nagyjai.

Ez alkotmány lényeges pontjai ezek: 1. Biztosítatik az alattvalók életük, becsületük, vagyonuk, és valláskülönbség nélkül a személy-egyenlőség, törvény előtt. 2. Szabályoztatik az adó helyes kivetése s beszedése. 3. A katonai szolgálat ideje s katona-kötelezettség rendszere.

1856-ban a törökhoni keresztények állapota Austria, Anglia s Franciaország közbejöttével biztosították. A keresztény egyházi hatalom a világitól elválasztaték. A hitvallásukat megváltoztatok üldözése megszüntetett. A keresztények minden államhivatalra, és minden katonai rangra és jószágszerzésre képesek; és így minden valláskülönbség megszűnt.

A közelebbi orosz háborúban a Nagyúr magát érdemesíteni törekvék a ráruházott G házi, azaz: győző nevezetre.

E barbár nemzet, melynek nyugalom, vaslag érzékiség, és a *vis inertia* e képezik fő jellemvonásait — gondatlansága, fatalismusa, s zsarnoksága még a hódítók dühénél is jobban elnépteleníti Európa legszebb részét. A hajdan nagy míveltségű görögöket is magához hasonló félemberekké aljasítja.

Az új ismeretek és találmányok terjesztése köztök

csak büntetésekkel eszközölhető lévén, a szépművészetek itt meg nem honolhatnak.

Színleges stoicismusok, furcsa komolyságuk nem egyéb, mint megszokott indolentiából származott eszméletlen szenvtelenség (apathia).

Elnyomók és elnyomottakból állván az ozmán állam, az elnyomók törökök, az elnyomottak pedig nagyrészen a görögök, tótfajok, oláhok, tatárok, arnauták, arabok, drúzok, maroniták, örmények, zsidók, cigányok és frankok. Ez utóbbi nevezet alatt értik a németek-, francziák- és angolokat.

Miként nyugoton zsidók, úgy keleten örmények a legelőkelőbb bankárok, pénzváltók, és ügyvivők; gazdagabbak mint a Levante valamennyi görögjei, zsidói s frankjai. Fukarságuk és fortélyosságuk példabeszédileg ismeretes; a legfurfangosb zsidó sem képes rászedni az örményt. Alázatos, félénk, csúszó modorával, első pillanatra megismerteti magát a görög, örmény és zsidó.

Ellenben a török mindig rátartó, és jellemében annyi ellenzet mutatkozik, hogy bajosan lehet meghatározni, váljon jó, vagy rossz tulajdonai bírnak-e túlsúlylyal. Nála a szűkkeblű balítélet egyesítve van néha a legnagyobbszerű nézetekkel; legnagyobb vallási türelem és emberiség a tekintet nélküli kegyetlenség- és kérelhetlen vakbuzgalommal; a személy-becs legfinomabb érzete a csúszó alázattal, saját becse, s a közjólét megvetésével.

A többnyire bizalmatlankodó s hálátlan török, egyesíti jellemében az arab nagylelkűséget, thrácziai szeny-

nyet; szittyá vitézséget, görög álnokságot, és az egész kelet puhultságát; de minden hibái közt mégis kitűnőbb a fősvényesség.

„Regis ad exemplum totus componitur orbis;
Rex igitur qualis, grexquoque talis erit.”¹⁾

Pénz és ajándék nélkül semmiféle hivatalt sem ad a kormány. A szultán oly czélből adja nővéreit, leányait nőkül nagyoknak, hogy elhunytukkal maga örökölje kincseiket, vagyonukat.

Olcsón megvásárolható bizonyságokkal mindent kivisznek a törvényszékeknél; mert a török a pénznek ellenállani nem bír, a török bíró félóra alatt hat fontos pernek is a nyakára hág.

Ellenben tagadhatlan, hogy sok gyakorlati józan észszel bír a török, és kedélyes is tud lenni; mindenbe, még a meg nem szokott magas állásba is könnyen beleokul, és ha nem kedveli is a szépművészetet, de kedveli az állatokat, virágot, fát és a szép természetet; gondoskodik magának kies ponton szép terebélyes fáról, vizet vezet tövéhez, ha kioskja nincsen, e faárnyában hörpöli vagy is rágja kávéját, szíja pipáját, játszik cseszpijével; ¹⁾ és bekövetkezvén az ima órája (ötször imádkozik napjában), leteríti szőnyegét, és arczra borulva végzi imáját.

Kedvelvén a veszteglést, csak ritkán sétálgatnak,

¹⁾ Olvasóként felfűzött golyócskák, színes bogyók- vagy borostyánkőből.

legfeljebb is a Cyprus fákkal beültetted temetőkbe, hol a sírhalmok rendszeren virágokkal beültetvék.

A főváros előbbkelő mozlem lakói különös előszeretettel viseltetvén vallásuk és nemzetük bölcsője Ázsia iránt, hulláikat többnyire az ázsiai tengerpartokon takarítatják el; itt a skutarii temető az egész birodalomban legterjedelmesb.

A temetkezési költségek, ide értve az ily alkalommal szokásos alamizsna-osztogatást, közönségesen ötszáz piaszterre rúgnak. Mielőtt az elhunyt sírja fölött az Imám elmondja épületes végimáját, a megholtat és édes anyját háromszor hangosan nevével szólítja, és ha anyjának neve nem tudatik, férfinál Máriát, nőknél Évát említi, például: „*Oh, Hassan, Maria fia!*” vagy „*Oh Fatima, Éva leánya!*”

Nagy élvezetnek tartják nyári estvéken a sajkázást a Bosporuson; kivált az úgynevezett hercegi szigetekre, hol néha a Valida szultánnő is látható számos udvariak és rabnők kíséretében, drága szőnyegekkel díszített sajkákon. Néha ezernél is nagyobb az ily sajkák száma.

Különös, hogy a török csak időtöltés- vagy mulatságból sohasem szokott lovagolni; s ha vezérek, vagy más magas rangúak látogatás okáért, vagy más dolgukban kilovagolnak, közönségesen néhány gyalogszolga kíséri őket; kik, miután uruk rendszeren csak csendes poroszkalépésben szokott lovagolni, a pipát és tárczát hordják utána.

A világ egyik fővárosának sincs oly kies fekvése mint Stambulnak, 334 mecset-kúpjai s csonkatornyaival, kültekintete meglepő; de beljében többnyire

alacson faházak képezik a keskeny galád utczákat, hol a gazdátlan ebek száma végtelen; ezek közt azonban még is csaknem oly hallatlan jelenet a veszettség mint a mozlemek közt az öngyilkosság.

A császári lakok és kertek (Serai), magukban külön, oly terjedelmű várost képeznek, mint Bécs (a belváros).

Stambul fő nevezetességei közé tartoznak a sokféle külön bazárok, vagy is vásárhelyek, hol összehalmozvák a birodalmi ipar-szorgalom minden kincsei. E helyeken oly nagy a biztosság, miszerint itt őriztetnek az árvák számára letett pénzek és az utasok által ideiglenes gondviselés végeit letett kincseik.

Miről nekünk és általán az európainak talán legkevésb fogalma lehet, az: a rabszolga-vásár. Midőn előkelő urak meghalálnak, néha egész háremök áruba bocsátatik. 1848-ban mindkét nembeli összesen 2800 eladó egyén jelent meg a vásáron.

A Cserkeszhonból évenként szállítatni szokott hajadonok száma ötszázra rúg. Alig várják sokan közülök a török kereskedők megérkeztét, hogy őket megvásárolván Törökhonba vigyék, hol szerencsájüket meglehetni bizton remélik. E vásárra küldött mindkét nembeli fiatalok már honn is közönségesen a személyrabok (Leibeigene) osztályához tartoznak.

Egy fiatal cserkesznő közönséges ára, betudva már a fejenkénti 800 piaszter török vámot, tízezer piaszter (egy piaszter 16 kr pengőben).

Vállalkozó egyének ill. őket nyereségre megvásárolván, haza viszik, szorgalmatosan gondjukat viselvén, varrásra, hímzésre, házi gazdálkodás, írás, olvasás, ver-

selés-, zene-, ének- és vallásban oktattalak, és 3-4 év múlva néha húsz, sőt harmincezer piaszter nyereséggel ismét eladják.

A mostani szultán újévi ajándokul, tizenkét éves korában, két fiatal cserkesznőt nyert édes anyjától, kiket az hetven-hetvenezer piaszterért vásárolt.

Hol sem oly kedvező a rabszolgák sorsa, mint Törökönban; mert itt hét évi hűséges szolgálata után, közönségesen szabadokká lesznek; s mivel ősi nemesség itt nem létezik, legmagasb polczokra vergődhetnek és vergődnek is.

A nagyhírű Kutschuk Hussein kapudán-basa, Esz ma szultánnő férje, II. Mahomed sógora cserkesz rabszolga volt.

A tisztos K h o s r e w basa, ki félszázadig ült legmagasb polczokon, szinte rabszolga volt.

A mostani császár sógora Halil kapudán-pasa, nem különben az ismert R e s c h i d basa, mindkettő K h o s r e w rabszolgája volt.

Mihelyt anyává lesz a rabnő, gazdája elküldheti ugyan őt magától, de többé áruba nem bocsáthatja.

A császári hárem — úgy szinte a valida — vagy más szultánnőnek rabnői többnyire előkelő állású törökökhez adatnak nőkül. Ezek többnyire szerencsétlen házasságok; mivel ily nők rendesen elkényeztetvék, nagyra-vágyók, szeszélyesek, akaratosak és kicsapongók; és ellenükben a panaszkodó férj sohasem nyer párto-
lást az udvarnál.

Az pedig, ki a szultán nővérét, vagy leányát veszi nőül, császári nejének jobbára tetteleg rabszolgája; még csak neje hajlékába sem léphet annak engedelmével;

szeszélyeit túrni kénytelen, mert különben minduntalan a császár kegytelenségére számolhat, sőt néha büntetésre is; életében egész vagyona a nőé, holta után pedig a császárra száll.

Csalatkozik ki azt hiszi, hogy mivel a soknejűsrgget megengedi a törvény, minden török magának háremet, vagy legalább több nőt tart; mert valóságos tény, hogy a fővárosban száz férfi közül alig létezik öt, ki egynél több nőt tart magának; egyedül a legeslegpénzesb hivatalnokok tartanak több nőt vagy háremet.

A férjétől elhanyagolt nő, iránta panaszt tehet a helyhatóságnál és elváltást kérhet.

A szultán törvényszerűleg magának összesen hét kaddinőt (feleséget) tarthat. A mostani császár eddig öt rabnőt emelt kaddinő rangra; közülök egyik meghalálózván, jelenleg csak négy uralja, kikkel összesen 8 gyermeket nemzvéen, közülök 1848-ban két fiú s három leány volt életben.

Az első kaddinő érdekes mívelt nő, de nem különös szépségűnek, a második rendkívüli testi s lelki tulajdonokkal bírónak mondatik, meglehetősen versel is; vele nemzé a szultán első fiát. A harmadik, hír szerint igen szép, gögös és szeszélyes; a negyedik valamennyi közt legszebb, de kevésbé képzett. *)

Magában ugyan azon eszme, hogy egy férfi 350, többnyire külsejük által feltűnő rabnő fölött korlátlanul uralg háremében, megzavarja képzetünket, és külön-

*) Hír szerint az 1855-diki epemirigy megfosztá a nagyurat valamennyi kaddinői- s gyermekeitől. Qui perdidit mimerum incipiat iterum.

féle elmélkedésre vezényel; de a hárem törvényei e részben oly szabatosak, miszerint a nagyúr eleve kijelentés, és a főudvarmesternő hire tudta nélkül még feleségeinél sem tehet látogatást; és sohasem lehet alkalma bármelyik rabnővel is négyszem közt beszélhetni. Ha azonban e ritka eset mégis megtörténnék, nagy titokban tartatik, nehogy káddinői jogaikban magukat megsértetteknek érezzék; míg aztán a szultán öt is kaddinő-rangra emeli.

Ha két fiánál több születik a szultánnak, a harmadik és ezután szülöttek valamennyien, eddig fenállott törvény szerint, rendesen megölettetek; miként ezt III. Mahomed példája tanúsítja: az örökös, miután atyja a törvénytől eltérően 18 fiát életben hagyá, mihelyt trónra lépett, valamennyi tizenhét öcscseit megfojtatá. Ott nyugszanak egymás mellett atyjuk körül az „Aja-Sophia” sírboltban.

Jelenleg már ugyan meg nem ölettetnek, hanem a Serai harmadik udvarában lévő kalitka nevezetű épületbe falaztatnak örök időre; hol terméketlen rabnőkből saját háremet is tarthatnak maguknak.

Pedig nem létezik ország, hol a vérségi kölcsönös szeretet kötelékei szülék és gyermekek, úgyszinte testvérek közt is, erősebbek volnának, mint épen Törökországban.

A mozlem még nevelő-dajkáját is annyiba nézi, mind második édes anyját, emlő-hugát pedig mint valóságos testvérét; azért ezt nőül sem veheti.

A valid a (anya) szultánnénak mindig nagy befolyása van fia a császár akaratára, gyakran még köz-

ügyekben is; lévén különben egymillió piaszter évi jövedelem mellett nagy tekintélye.

A férjeik- vagy szüleiktől megszökött török nők Madara nevű faluban menhelylyel bírnak; és mivel 1853-ban a hadsereg számára 10,000 inget készítettek, elismerésül selyem ruhákkal ajándékozta meg őket a török kormány. Ha a szövetséges francia hadsereg egyik osztálya Madarába jutott, el nem mulasztotta őket előbbi veszteségükért megvigasztalni.

A török abban különbözik a többi keletiektől, hogy evés- ivásban koránsem oly mértékletes, és mindinkább lábra kap köztük a szeszes italokkalal élés; különben is meg lévén ez engedve a katonának.

A török nyelv magában ugyan szegény, de azzal segíté magán, hogy úgy összeforott az arab és persa nyelvek sajátított kincseivel, miszerint e nyelvek ismerete nélkül alaposan meg sem lehet tanulni a török nyelvet.

Magyar nyelvünkben találhatik vagy kétszáz szó, mely hangjára s értelmére tökéletesen megegyez a törökkel, például: árpa, bogrács, csizma, dolmány, érsek, findzsa, gyász, hintő, ibrik, kender, kocsi, maszlag, paplan, pénz, sír, sorompó, szattyán, szoba, tolvaj, város, zseb, zsír sat.

Írásra általán nádból készült pennákat használnak. Fölöttébb nehezíti az olvasást, hogy egészen különböző betűkkel írják leveleiket, mint törvényszéki vagy egyéb okirataikat, és ismét másokkal számadásaikat.

Az első nyomdát budai származású renegát állítá fel Törökhonban 1727-ben. Stambulban negyven török

közkönyvtár, 1200 elemi, több közép és néhány magasb-, úgyszinte újonan felállított matematikai-, orvosi- s hajózási tanoda létezik, melyek eddig ugyan még csak gyermekkorukat élik.

A közelebbi orosz háború, vagy inkább az angol- és francziákkal szövetség kétségkívül felettebb üdvös hatású volt a törökök polgárisulására minden tekintetben.

T ö r t é n e l e m .

Mint általán minden dolognak, úgy a történelemnek is két oldala van: egyik nyilvános, másik titkos; az gyakran elhallgatni kénytelen, ez pedig felfedezni nem akarja az igazat.

A történelem oly regén), melyet hiszünk; a tulajdonképeni regény pedig oly történelem, melyet nem hiszünk.

Tapasztaljuk, hogy a pár óra előtt helyben történt dolgokat is, oly különféle képen, néha annyira elferdítve beszélnek, miszerint alig tudhatni ki belőle, mi igaz? Mit várhatunk tehát oly dolgok előadásáról, melyek fél-, egy vagy több évszázad előtt, nagy távolságban, más ország- vagy világrészben történtek?

Midőn Raleigh admiral világtörténelme második részét írja a Towerben, zajt hallván ablaka előtt, kinéz, verekedő csoportot lát, és ezt elbeszéli látogató barátjának; ki azonban közelebb állván a verekedőkhez, és minden szóváltásukat jól hallván, felvilágosítja őt, hogy a dolog egészen másképp történt; mire Raleigh kandalójába hajítja már csaknem egészen befejezett világtörténelmi kéziratát.

A történelem tükör, mely visszatükrözi azt, mi előtte áll; és nem felelős, hogyha rút képet tükröz vissza. Csakhogy egyik író nagyító, másik pedig néha öblös tükröt használ, mely a tárgyakat felfordítva mutatja; de már ekkor az ily tükröt használó író felelős; mert fő kötelme lévén az igazság, a történelmet az írónak nem csinálni, hanem csak híven írnia kell. Nagy férfiak könnyen tesznek szert ábrándos csodálókra, kik aztán történelmüket szépítve néha akaratlanul elferdítik. Erre az új szövetség, a görögök, romaiak és keletiek történelme elég példát szolgáltat. „*Les verités véritables són bien difficiles a obtenir pour l'histoire*”¹⁾ úgymond I. Napóleon; és mind a mellett maga is szaporitá e nehézségeket; ugyanazért tanácsosbnak véle inkább mással szerkesztetni szent Ilona szigetén saját Memoires-jait.

Újabb korban a történelem már megszűnt csupán nevek és számok fárasztó s untató halmaza lenni, mitől sok olvasó annyira irtózik. Jelenleg a történelem az emberiség magasztos gyakorlati tanítójává lőn, mely bennünket bölcsebb- és jobbakká tesz, és oktat: mikép kelljen múlt után a jelent helyesebben szemlélnünk. Következőleg a közszellem és honszeretet élesztése leg-sikeresebb eszközeinek egyike.

És kinek köszönhetjük tulajdonképen, hogy nem egyedül csaták, hódítások, békekötések és fejedelmek vérszarmazásáról szól már a történelem, hanem a népekről is, azok ildényei és szokásaikról, jeles tudós nagy

¹⁾Valódi igazságokra nehezen teszen szert a történelem.

férfiakról, tanulmányok és hasznos munkákról, kereskedelem és gyárászatról sat.? legközelebb Voltairenak; habár önmaga mint történelem-író talán nem éppen legjobb hírben áll is a történelemben.

Bolinbroke szerint a történelem most példákban oktató philosophia; Mably szerint pedig az erkölcsiség iskolája cselekvésekben; és legyen bár még oly feneketlen alapja, mégis szilárdabb, mintsem az eszményző bölcsészek pusztá véletei (hypothesis).

A régi görög és római hősök maiglan fénylenek, mivel jeles történetírók örökíték neveiket; de nem minden bokrban terem ám Livius vagy Tacitus!

Minden nemzetnek vannak ugyan jeles történetírói; a brittek magukéi közt legnagyobb hírűnek tartják Robertson, Hume és Gibbon; és mégis utóbbiakról így szól Fox: „*Hume annyira kedvelé a királyokat, mint Gibbon gyűlölé a papokat; kötve higgy nekik, midőn királyaik- vagy papjaikról szólnak*”

Hume, történelmében Stuart Mária magaviselését elébb híven a tényekhez képest Erzsébet rovására igazolván, kiadója egyenesen megmondá neki, hogy így vállalatukkal nem fognak boldogulni: „*Önnek — úgymond — Anglia halványát kimélnie kell, a szűz királynét dicsérni s Máriának még emlékét is átkozni. Ha ily szellemben megváltoztatja művét, akkor számolhat kelendőségre.*” És — megváltoztatá.

Melyik angol historikus merné, vagy akarná híven feljegyezni angol hona évlapjaiban, hogy a menhelyt bizalmasan kérő, de börtönt és vérpadot találó Stuart Máriát vértanúi méltóságra emelé istentelen eljárásával amaz istenített s papjaitól az „*immaculata*” címmel

megtisztelt szűz királynő Erzsébet, kinek gyermekei eltartásáról még parlamenti végzést is idéz Cob b e t; hogy M á r i a, elleneinek megbocsátva, ártatlanságát végleheletéig erősítve, nyugottan múlt ki, míg hatalmas gyilkosának halála csaknem borzasztó volt; hogy annyira kioltá a vak pártgyűlölet a puritánusok kebléből minden emberi érzelmet, miszerint Stuart Mária örvendetes kivégzésének hírére, 24 óráig kongaták a harangokat mindenütt, és örömtüzeket gyújtanak házaik előtt, mint azt sz. János estvéjén cselekedni szokták.

Melyik puritánus memné vagy akarná megírni, hogy Erzsébet, ismervén népszerűségét, oly zsarnokilag uralkodott, a mint csak egy szeszély-dús szenvedélyes hiú nőtől kitelhetett. Ha valamely divat neki nem tetszett, azonnal eltiltatá az egész országban; mint egyszer a hosszú kardokat és magas gallérokat, az utczákon tépetvén le emezeket viselőik nyakáról. Egy puritánusnak azért vágata el jobbját, mivel Anjou i Ferencz-czel tervezett házassága ellen írni merészlett.

Midőn trónra léptekor 15 élő püspök közül egyik sem akará megkoronázni, valamennyit elűzé. E tettét erélyesnek nevezik. De Londonnak nem volt elég börtöne a hitáldozatok befogadására! Kedvencz halálos ítélete az volt: „*Fel kell hasítani hasát és kiszakasztani béleit*” — MiIner, uralkodása szelídebb első feléből 1200 ily esetet bír felmutatni! Dahlmann szerint egy mise meghallgatására 100 mark bírságot, és egy évi fogságot szabott; még sem bírta 45 évi dicső uralkodása folytán felénél alábbra szállítani az őshitűek számát. —

Írhon sanyargatása százszeresén felér a spanyol

Inquisitio borzalmaival. E szerencsétlen h e l ó t a k fö-
lött koránsem egyes zsarnokok vadul csapongó szenvedé-
léye dühöngött, hanem az embertelen szigorú törvény
ereje vérfagyaló combinatióval megfontolva szorítgatá
mindig szűkebbre a több mint kétszázados járom láncz-
szemeit. — Húszezer lélek adatott el Nyugot-Indiában
rabszolgának.

És e szerencsétlen í r e k e t kí n z ó a n g o l o k élő utó-
dai nem is átallják e szörnyűségek emlékét az í r b á -
r o n e t i , család czímereikhez tartozó v é r e s k é z b e n
főntartani! *)

Melyik angol történetíró jegyzé fel ily híven lap-
jaiban ez elvitázhatlan t é n y e k e t ?

Ha bölcsészi szellemmel írvák az életrajzok, leg-
hasznosb anyagul szolgálnak a történelemíráshoz. Pé-
c z e l i n k remek ecsettel festi férfiai, és szép nyelve
még behatóbbá teszi az igazságot.

Midőn valamely jeles férfiúnak történelmét olvassuk,
hívebben megmarad emlékezetünkben, ha mellette arc-
képét is láthatjuk; Péczeli ezt nélkülözhetővé teszi;
pedig az ily classikus életrajzok ritkák a történelemben,
többnyire bebalzsamozott múmiák, árný nélküli chinai
festvényekhez hasonlók.

Az önéletrajzok pedig jobbára regények. Kezdve
sz. Ágoston és Cardamustól, Rousseau s
Fesslertől le egészen holdmezei bérei Farkas An-
drásig, még ki sem szóla saját hátrányára. Kiki érzi
saját fontosságát, és néha oly csekélységekre fektet

*) Hoványi újabb levelei I. kötet.

súlyt, melyekben az élesb vizsga szem csupán a hiúság nevetséges emlékét látja.

Rajongó párthívek, kik bámulják hősiüket, úgy írják történelmét, mint B u s h w e l l Johnson életét, vagy L a s c a s a s I. Napóleonét; kik mert rajongók, még sem neveztetnek alacson hízelgőknek.

Már a díjas udvari historiographokra többé kevésbé ráillik azon népi közmondás: „*Kinek szekere farkán ül, annak nótáját dúdolja.*” És van rá nem kevés példa, hogy leszállítatva erről, az ellen szekereére ültek, és ismét annak nótáját dúdolák, még pedig sokkal mesterségesb hanglejtésekkel

Részrehajlatlan történelemírónak, úgy mondják, nem lehet sem hazája sem egélye; de ha csakugyan a tökély e pontjára vergődnek is, fenmarad még két hatalmas bökkenő: a díj és szenvedély.

Cicero e nehezen teljesíthető főtörvényt szabja nekik: „*Ne quid falsi elicere audeant, ne quid veri non audeant.*”

XIV. Lajos kérde Mezeraytól: „*Miért nevezi ön történelmében XI. Lajost zsarnoknak?*” „*Sire! miért volt zsarnok?*” felelé az.

Baco véleménye szerint, a valódi historikus ne legyen csupán halomra gyűjtő hangya, annál kevésbé önmagából szálatkat eregető pók; hanem a fürge méh szorgalmát és ügyesen alakító finom tehetségét műveiben egyesítő lény.

„*Boldog azon nép, melynek történelme unalmas*” — úgymond Montesquieu. Hogy tehát az ily történelem elbeszélése untató ne legyen, néha saját nézete

s modora szerint igyekeznek azt érdekesebbé tenni a történelemíró.

Úgy beszéli Voltaire, hogy a francia keresztes vitézek a stambuli Sophia-templomban tánczvizalmat tartottak légyen. Hol van ez megírva? „*Ez a francia jellemben fekszik*” — felelé Voltaire.

Úgy látszik Schiller sem cselekvék különben.

A történetírásnak némileg az a sora, mi az arczkép-írásnak: midőn már megkészült az arczkép, egyik igen, másik kevésbé, harmadik épen nem találja hasonlónak eredetijéhez; de ha az eredeti arcz, és azok közül kik ezt ismerék, egyik sem létezik többé, az élők tökéletes arczképnek hiszik.

Tudjuk kortársak leírásából, mily poszáta külsejű vala II. Lajosunk; azonban Dorfmeisler jeles művész ezelőtt csak félszázaddal saját eszménye szerint feste olajban egy kitűnő szépségű deli ifjút pánczélban, és ezt II. Lajosnak nevezé. E kép a pécsi püspökség mohácsi kastélya alsó termében díszlik, hol a vidék hölgyei s mások is gyönyörrel szemlélik, és erősen hiszik, hogy az a szerencsétlen fiatal Lajos király szakasztott mása!

Szintúgy cselekesznek gyakran a történetírók is; hogy leirt történelmüknek több oknyomatosságot adjanak, hőseiket úgy szerepeltetik, miként hasonló körülmények közt önmaguk valának szereplendők; a világ pedig hajlandó azt minden további kutatás nélkül valósággal megtörténtnek fogadni.

Miként a természet habarczák (polyp) által a tengerben szigeteket alapít; a kis csép víz kőben is lyukat váj; egy szikra is felgyújtja néha a rengeteget; és a

makk szemből Jupiter fája nő: — kis okok is szintoly fontossággal bírnak a történelemben, és morálban.

Ily kis okok gyakran: a nők, a féltékenység, a hadvezérek gyöngesége, vagy aluszékonysága, néha az uralkodó unalma, sőt néha egy pusztá bonmot is.

Nagy eredmények nem mindig igényelnek nagy erőt. Az emberiség történelme s nyomora almával kezdődik. Placidia szerelmes levele nélkül Atillához, nem létezik Velence. Ha G a l a m b o s uram (Columbus) testvér öcscse angolhoni útjában nem kerül kalózok közé, brittek fedezik fel Amerikát. Ha Hannibál elefántjai meg nem bokrosodnak Zámánál. Roma világ uralmát kiragadja Carthago. Ha Pamplonánál ágyúgolyó nem éri Lojo la Ignáczt, nem léteznek jzsuiták. Ha I. Napóleon kocsisa el nem késik pohár boránál, felvették pokolgép által a császár. A neszmélyi dinnye nélkül talán nem éri hazánkat e kettős csapás: Ulászló, s Várna.

Nagy kárára van a történelemnek, hogy ép azok nem írnak, kik legtöbbet írhatnának.

Kosciusko felszólítva Madame Staeltől (ki iránt kevés rokonszenvvel viselteték): beszéléné el a lengyel forradalmat, azt felelé: „*Madame je l'ai faite, mais je ne sais pas la raconter.*”¹⁾)

Az emberis ég történelme ugyan lelkesítőbb; de a közönséges világtörténelem oly mező, melyen a gondolkodó oktatásra számtalan tárgyat, a tevékeny világember utánzásra dicső példákat, a bölcsész fontos

¹⁾„Madame! én eszközlém, de elbeszélni nem tudom.”

megfejtéseket, és minden különbség nélkül a legnemesb gyönyör dús forrásait lelheti.

A történelem erkölcsi végítélet elmúlt cselekmények és elhunyt emberek fölött; több mint három ezer évi tapasztalatok raktára, s az emberi fejlődés jegyzőkönyve. Államra nézve pedig az, mi az orvos-tudomány a testre nézve.

Schlotzer úgy bánik a történelemmel, mint az államtudomány jobbik kezével. Az államtudomány pedig viszont a történelemnek az: mi a kísérleti *physika* a természet-tudománynak.

A történelem megfejtí s leleplezi a múltat: hogy vezesse a jelent, és a tapasztalat látcsőjén pillantani engedjen a jövőbe.

Tréfa.

A tréfa a vidám szeszély szülöttje, a derültség virága. Mint ellentéte a komolyságnak^ minden egybevetéseken kapkod, melyek jó kedvet és vidor hangulatot gerjeszthetnek; és ha valódi nemű, a komoly gondolkodót is felvidítja s újulását eszközli.

Az enyelgő mást pillanatra meg akar csalni; úgy azonban, hogy észre vegye szándékát, és benne gyönyörködjék.

Kevés jó zene gyönyörködtet, igen sok untat, minél nehezebb és mesterségesb; és ez a sora a tréfának is.

Mivel a tréfa csapodár természete az örökítésnek ellenáll, olyannak tetszik a papírra nyomott tréfa^ mint a festett kaczaj.

A gonosz tréfa már magában ellenkezés, azért sértenie nem szabad; hanem tetszetős- és örvendeztetőnek kell lennie.

E részben is, úgy hiszem, sokat tanulhatnánk a francziáktól, letehetnők társalgásunkban régi feszünket, és elsajátíthatnák kedves enyelgéseiket; melyek üdítve hatnak az észre, s még a jó akarat kifejezésére is kellemesen csípő modort kölcsönöznek.

A valódi tréfa feladatai: lelkesíteni a társalgást, szárnyat kölcsönözni az unalomnak, öregbíteni az élet örömeit. Az ily tréfa jótékony hatását aztán még a merev, vagy megtompult lélek is érzi, s mint meleg tavaszi eső után a vélemény, szintúgy kel a lélek is.

A valódi, nyájas, igénytelen tréfa közelebb hozza egymáshoz az embereket, kik azelőtt tartózkodva, zárt kebellet ültek távol egymástól, és megnyitja szíveiket. De az idéetlen tréfa könnyen rosszszívűség és üres fő gyanújába hozza az embert, sőt gyakran meg is zavarja a vidor körök derült hangulatát.

Magában oly csiklandós dolog a tréfa, miszerint azt hinnők, hogy egyedül meghitt baráti körökben honolhat. Annyi bizonyos, hogy sohasem tanácsos vagy érdemes, tréfálni dagályos dőrékkel, vagy olyanokkal, kik míveltségükre nézve mélyen állanak alattunk; mert vagy épen nem, vagy hibásan fogják föl a tréfát; úgy szintén magasb állású személyekkel sem, mivel könnyen szentelen meghittségnek és emancipationnak tekintik.

Midőn Sándor czár katonai gyarmatait látogató Krímiában 1821-ben, minden gyarmatos asztalán sült malacz-pecsenyét lelt, mert el akará vele hitetni a kormány, hogy népének van mit aprítani a lejbe. Wolkonszki herczeg, a czár kísérője, titkon levágván a sült malacz farkát, magával viszi, s miután a harmadik,

negyedik háznál is sült malacz van az asztalon, de fark nélkül, a nála lévőt hozzá illeszti, mint kiegészítő részét. A czár ugyan maga is megkaczagá, de még sem fogadá kegyesen a tréfát, vagyis a csalódásbóli kiábrándítását, örökre eltávolítván magától Wolkonszkit.

Nem érti el a tréfát, azaz nem barátja a nyájas enyelgésnek, — ez szintoly gáncsolás, mint ismét valódi dicséret, midőn valakiről azt mondják: „*Nem ért tréfát*” avagy nem enged magából tréfál üzni, nem engedi magát tréfából sem megsértetni. Valaki tréfátlan modorban megsértvén bizonyos kissé hevesb véralkatú urat, ez hevenyiben arczulcsapá őt. „*Tréfa ez?*” kérdé az esetlen sértő. — „*Nem tréfa.*” — „*Azért kérdem, mert tréfának csakugyan vastag tréfa volna.*”

Nagy emberek mindig kedvelék az élczes tréfát. Cicero gúnyos természetű tréfaival magának sok ellenséget szerze; maga Caesar is azzá lön. Többek közt Caninius Regulushoz, ki csak egy nap vala Consulnak helyettesítve, így szóla: „*Vigilantissimus Consul noster, qui in consulatu suo non vidit somnum!*” Dicsekedvén, hogy vállaikon hozák őt vissza száműzetéséből a rómaiak, kérdé tőle V a t i n i u s: „*Unde ergo tot tibi varices?*”¹⁾

Már Plutarch is megjegyzé, hogy a keserű tréfa a megbántásnál is sértőbb; de a valódi jó tréfát szintoly szükségesnek tartja Aristoteles az életben, mint a nyugalmat.

A régiek, asztaluk fő éldelete- s csemegéjének tarták a vidor jó kedvű tréfákat, első törvényének pe-

¹⁾ Lábadon mért hát annyira csomódvák az erek?

dig: „*Minden köztünk maradjon!*” — „*Gyűlölöm a hű emlékezetű ivó-czimborát,*” úgymond egy régi görög.

Korunkban a vidám asztali társalgás egyik kelléke, — mit a régiek még nem ismertek: — a kerekasztal, itt mindenki első helyen ül. Varró a vendégek számát vidor társalgás tekintetéből nem óhajtja nagyobbnak a múzsáké-, és nem kisebbnek a gráciákénál.

A szellemdús enyegés különös mesterség, és jobbára a szilárd jellem tulajdona. A helyén alkalmazott tréfa pedig néha a boszut is lefegyverzi. *D e s s e a r t* és *D u g a z o n* színészek párviadalra kelvén, miután amaz felettébb testes, ez pedig mód nélkül szikár volt, amannak kréta vonallal ketté osztván teste felsőbb részét kérde: „*Melyik oldalt találjam? mivel az egész tömegnél igen sok előnyöm lenned* *D e s s e a r t*, a megbántott, elkaczagá magát és megölelé *D u g a z o n* t.

Azon tréfa után, melyért valaki megneheztel, vagy melyik fölött legtöbbet kaczag, bizton ráismerhetünk jellemére. A tréfa szellemét nem köti semmi theoria, s e részben nevetséges minden szabály; egyedül finom társasági körökben tanulhatjuk az elmés tréfálás valódi mesterségét.

Az *i n g e r k e d é s* tulajdonképen már a tréfálkodás határain túllép; és az, ki másból tréfát, vagy épen csúfot űz, a tréfa sajátmű szelídségét számúzi. Ennek legsikeresb ellenszere a visszatorlás.

A nagyok rendesen ép azokkal ingerkednek legtöbbet, kiket leginkább kedvelnek; és őket tisztelik meg jobbára kegyes tréfáikkal, így kérde bizonyos fejedelem egy schweiczi törzstisztól: „*Igaz-e, hogy a schwei-*

„*czik Nebukadnezartól származtak, midőn barommá változott?*” — „*Azt Felséged valamivel jobban fogja tudni, mivel ő is fejedelem volt, és Felséged családja régibb az enyémnél*” felele ez.

Grammont gr. XIV. Lajos udvaránál meg akarván tréfálni valamely brittet, kérdé tőle: „*Ismerie ön e három szó értelmét: parabole, faribole s obole*”?¹⁾ — „*Oh igen: az első az, mit ön nem ért, második az, mit ön beszél, harmadik az, mennyit érő ön!*”

A kolduló barát betérvén egy gazdag földbirtokosnő házába is, ebéd felett így szóla a háziasszony: „*Nekünk is van ám papánk — pápa ne!*” — meg-simogatván fehér házi komondorát. — „*Hogyan tesz atyaságodnak?*” — „*A minő a hit, olyan a pápa!*” mond ez.

A veres szakálú kapuczinus a jezuítának, ki őt ingerkedve Júdásnak nevezé, azt felelte: „*Csakugyan veres szakálú volt-e Júdás, bizonyosan nem tudom, de bizonyos, hogy Jézus társaságához tartozott.*”

Az ész-felsőbbség némi érzetével páros tréfás szeszélyt *j o v i a l i t á s n a k* nevezik. Hajdan ugyan a pesti királyi táblánál ülnökül helyettesített egyetemi tanárt is a jogászi karból, mivel jobbára csak csütörtöki napon vala s leheté jelen a táblánál, *A s s e s s o r j o v i a l i s - n a k* nevezek. Néha a legesetlenebb elméncz is *j o v i á l i s n a k* tartja magát.

Van a csintalan tréfának egy ártatlan neme, mely, kivált ha gyöngébb fejüvel üzetik, furcsa jeleneteket

¹⁾ Példabeszéd, haszontalanság, és fillér.

idéz elő. Például ha valakinek, ki magát jeles költésznek képzei, munkája néhány lapját kalács- vagy pogácsa-sütésre úgy alkalmazzák, hogy ez őt meglepje. Vagy ha boltból hozott sajtot, szalámit, vagy úgynevezett krajczáros kolbászkákat takarnak bele, mintha már rendszeren sajtakarónak használnák boltokban is művét.

Bizonyos tréfás úriember elhithetvén a házi gazdával, hogy úri vendégének különös kedve telik a koppantásban, három gyertyát is állít eléje az asztalra; ki, miután nem m illy, hanem faggyúgyertyák voltak, kénytelenségből néhányszor meg is koppantá, a szíves háziúr nagy örömeire. Midőn már elmenni készüle vendége, udvariasságból még egypár kanóczos gyertyát viszen hozzá koppantóval a gazda, mondván: *„Kérem alasan, nem fog tetszeni még egyszer?”*

„Szerencsém lesz Nagysadnak bemutatni jó barátomat, ki kedves és igen mívelt férfiú; csak az kár benne, hogy kissé nagyot hall” Így szóla egy tréfás valaki a háziasszonyhoz, és felőle is ugyanezt monda barátjának, ki bemutatásakor kissé hangosabban szólván, a háziasszony szinte fentebb hangon nyitá meg a társalgást. Mi megerősítvén hiedelmét, még hangosabban folytatá az érkezett, kinek a háziasszony szinte igen fennhangon pár lekötelező szót mondván, így szóla hal-kan szomszédához: *„szegény, oly siket mint a fajd!”* Ekkor ismertek a tréfára.

Gr. Illésházy Istvánnak vala Trencsén-megyei régi tősgyökeres családból származott, s erre nem kevésbé büszke házi barátja, hajdan tanulótársa, ki miután fekvő javait elpazarlá, öreg napjaiban a gróftól láttaték el mindennel dubnitzi kastélyában, különö-

sen, mit leginkább kedvelt, h a n z s a b é k i jó borral. A pintes kétfülű pohárra, melyből hörpölé, (mivel közönséges ivó-pohárból kezei reszketegsége miatt csak bajosan ihatott) ez vala metszve: *O...k quantum bibit bibat, et cujus bibit vivat!* — Számtalan, néha igen elmés tréfák tárgyául szolgálván, többek közt midőn fél mámorban volt, rá tukmálák, hogy kis gyermekkorában kicseréltetvén, nem valóságos O...k de felső O...r, hanem tulajdonképen Pitlitsek Wenczel Hanakiából. Később csakugyan megjelen valamely kóbor hanák (eleve jól betanított) hárfásnő, ki magát Pitlitsek Bántsának nevezvén, Pitlitsek Wenczel testvér-bátyját keresi. „*Gazdag úr ő Magyarhonban, és magtalan — úgymond —, mihelyt meglelem nyakára hozom 12 élő gyermekemet.*” Még az ivástól is elesvén kedve, ebéd után titkon 50 forintot nyomott a kóbornő markába, csakhogy rögtön távozzék.

A pajzán k ö t e k e d é s céljául kitűzött egyének gyakran úgy viszonylanak a kötekedőhöz, mint az öszvérek a hajtójukhoz; melyekről hadjáratában azon megjegyzést tévé V a n d a m m e francia tábornok, hogy hajtójuknál rendesen okosabbak.

K. gr. hallván J. G. barátjáról, hogy kamráskulcsot keres, szilvási vashámorában 25 fontos kulcsot készíttetett és e szavak kíséretében kézbesíteté neki lakásán: „*Ím küldök neked való kulcsot, akaszszad juhász bundádra.*”

Ez még csak tűrhető; de midőn újdun új bécsi fekete batardját a parádi fürdőben bemeszeltetvén így szóla: „*Nézd Gyuri barátom, mily hó esett a Mátrában!*” — vagy midőn más valamely betegeskedő ba-

rátjának, ki mód nélkül félt a meghalástól és orvostól, elébb orvost, utána papot, végre koporsójához mértéket veendő asztalost küld nyakára, úgy hogy annak ijedtében csaknem utóbbik kellőre is szüksége leendett!

— már ennek valóban fele sem tréfa.

Átalán nem lehet helyes tréfa tárgya: a mi fáj, bűzös, vagy kár. Ugyanazérz szinte helytelen tréfának nevezendő, midőn valaki azon zsidóra vagy cigányra, ki fogadásból harminc csapás eltűrésére késznek ajánlkozott, ha aztán neki adja paripáját, — már tízet huzatván rá, akkor így szól: *„Komám, jobban rá gondoltam magamat, nem fogadok biz én.”*

A szüntelen tréfálás könnyelműségre mutat, miként a szüntelen komolyság, — igen ritka kivétellel — bárgyúságra, mit néha mélyelműségnek is bérmálnak.

A komoly férfiú örömet mond néha tréfából hasznos igazat, de sohasem fog akarni ebédjéért tréfákkal fizetni, vagy oly bohóc mesterséget üzni, ki azt képzei magában, hogy nem őt, hanem bohózatait kaczagják.

IV. Henrik felettébb kedvelé a tréfát, nagy Péter nem különben, habár még úgy sláv modorban. Kedvelék továbbá II. Fridrik és II. József.

II. Fridrik néha csípős modorban üzven tréfáit, az élczes viszonzást is eltűré. Bastiani apátnak azt mondván: *„Reménylem, ön engem ott fönn fedni fog palástjával”* ez azt felelé: *„Édes örömet, de csak oly igen rövidre ne szabta volna felséged palástommal”*

— Más alkalommal, miután már jól megtréfálá, azt kérde tőle a fejedelem: *„Ha ön pápa lenne, hogy fogadná sasomat?”* — *„Hatalmas sas! fedj szárnyaiddal, de kímélj meg csőröddel”* vala a felelet.

II. József császár testvér-öccsét Miksa herceget, a kölni választófejedelemet, kinek roppant testeségéről, és folyvást kedélyes vidorságáról már egyebütt is szólánk, utczán így szólítván meg katonai állásban valamely közvitéz: *Domine sum theologus!* tréfásan azt kérdé tőle kaczagva: *et nunc soldatus?*

Udvariság, Illem. Gorombaság.

Ki igen keveset ügyel magára társaságban, könnyen pallérozatlanság hibájába esik.

Ki önszeretetét mások önszeretetének feláldozza: tetszékeny; ezt a jó szívű paraszt is teheti; — de ha ez illedelmes modorban gyöngéd érzellemmel történik, már akkor finom élet-tudás.) világi kellem. Legmagasb fok pedig a humánitás; nem az, mit közönségesen így nevez a világ, hanem az emberi méltóság iránt bensőleg érzeti tisztelet-szülte előzékenység.

A humánus ember sohasem fogja ott és akkor nyilvánítani véleményét, hol és mikor azzal másokat búsíthatna vagy zavarba hozhatna; sohasem fog hangos köszönet után sóvárogni; mosolygó szeme jótékony cselekményeinek előkövete, miként a virágok a gyümölcsnek hírnökei; udvariassága nem a modor, hanem a szív udvarisága. Rendesen minél nagyobb az úr, annál humánusabb.

Az udvariság nevezetét udvartól vévé, hol az gyakran ész és pénz gyanánt is szerepel. Még mindig a főváros vagy udvarok után idomíták modorukat a társaságok; mert az udvarok e földön nap, hold és csilla-

gok. De nincsen-e ezeknek is udvaruk, mely fátyolozza fényüket? és nem tudjuk-e, hogy ezek csupán gőzöl-gések?

A magatartás vagy decorum képezi gyakran az udvari ember vagy világfiának csak nem egész morálját.

Ki semmi fölött nem fejezi ki magát meghatározottan, semmi véleményt sem vitat, kit sem szakaszt félben, kivel sem ellenkezik, ki oly ügyesen tud figyelni, mintha mindent szent írásnak hinne — már udvariasnak: ha pedig még könnyedén is igazodik mások szeszélyei vagy gyöngeségei után, mindenütt tapintattal bíró világ emberének tartatik.

De miután két törvény kormányozza a világot: az erősb és a finomabb törvénye, legtovább viszen a csiklandás mestersége, melyet, mivel mindenkinek meg van a maga csiklandós helyecskéje, érdemes megtanulni e szép és hasznos mesterséget. Hisz a természet is szépíti a mesterség, az embert pedig némi színlés. „*Mundus vult decipi.*”

Ha bizonyos magas állású személyek bizonyos közép rangúakat igen nyájasan üdvözlenek, gyanítani lehet hogy vagy adósaik már, vagy azokká akarnak lenni. De mellőzve minden gyanúsítgatást, tagadhatlan, hogy az udvariaság a szeretetreméltóság színét viseli.

Ha valakinek tagadó választ vagyunk adni kénytelenek, mindig jobban esik hallania: „*Felettébb sajnálom, hogy most nem szolgálhatok*” mint: „*Mi közöm nekem önhöz*” — és közmondásilag is: kedvesebb néha tisztességes nem, mint a kelletlen igen.

II. Fridrik ha valaki vele úton útfélen, hol

fején vala kalapja, szólani kívánt, oldalt tartá feje mellett kalapját, még a könyörgőhöz is így szólván: „*Kérem, csak röviden, mert föl akarnám tenni kalapomat.*”

Voltaire azt monda felőle: „*Il est poli et dur comme le marbre*”¹⁾

Nem így Napóleon, ki a Tilsitben előtte megjelent Louisa királynét így szólítá: „*Mi kérése önnek hozzam?*” — „*Mint királynénak semmi kérésem; mint népem anyja, kérem Magdeburgot*” Semmi udvarias felelet. — De más nap Silesia térképét, arany lánczczal sokszorosán körül foglalva, küldé ajándékol a királynénak.

Úgy viszonylik a természet-fia a világ-emberhez, mint a falusi hajadon maga fonta — szötte — vászon inge azon ingekhez, melyeket Bussi gr. hozott Indiából P o m p a d o u r herczegnő számára egyegy maroknyi szelenczékben.

Semmisem ajánlja gyorsabban az ismeretlent, mint az udvarias módosság; és minél inkább közelednek egymáshoz az emberek, annál jobban növekszik az udvariasság becse, mi meggátolja a szenvedélyek kitörését, kellemíti az együttlétet.

Pénzért és szép szóért minden kapható, ki ama nélkül szűkölködik, használja kettőztetve emezt:

„Chi non a denari in borsa
Abbia il miele in bocca!”²⁾

A francziák örökös Monsieur és Madame-juk okozza talán némileg, hogy más nemzeteknél mó-

¹⁾ Sima s kemény mint a márvány.

²⁾ Kinek pénz nincsen zsebében, legyen méz ajakán.

dosabbak; habár a francia mindig udvarias, még oly körülmények közt is, midőn ez másnak eszébe sem jut. „*Uram! kötözzé be elébb szomszédom sebeit, mert nálamnál nagyobb fájdalmakat szenved*” — így szóla a csatatéren a francia közvitéz a tábori sebészhez!

Midőn Perron bíbornokot leghatalmasban kínzá a podagra, nyájás arczczal ezt monda a termébe lépő királynőnek: „*Szívem térdel Felséged előtt, de felkelni nem bírok, habár e percz öröme megszünteté fájdalmamat*”

Már Talleyrand udvarias modorát bizonyos csípősség jellemzé. Napóleon Lipcséről visszatértekor kérdvén tőle: „*Mit tart ön e dologról?*” — azt felelé: „*Úgy hiszem Sire! ez a végnek kezdete*”

Chesterfield így értelmezi a jó tónt: „*Szelidség és önmegtagadással páros sok ész eredménye, mi másokat hasonló kiméltre késztet*” Ily alap biztosíthatja a tetszést; mivel nem abban áll a tetszés mestersége, hogy mi tessünk másoknak, hanem hogy mások velünk önmaguknak tessenek.

A bölcsész bonczolóként taglalhatja az embert; de emberekkel szabadon okosan bánni, ezt egyedül mivel társalgásban tanulhatni meg, mint szinte az a fölötti örökösést, mi tetszik, mi nem?

Ezen „*Esprit de conduit*” nélkül oly ügyetlenül mozog a legderekbabb férfiú, mint az, ki tánczolni kénytelen és még sohasem próbálta. Mert az írotoll és könyvek kizárólagos örökös kezelése szintoly esetlenné teszi a tudóst; mint a kapa s eke a földészt; és úgy bánik aztán társalogva az ily tudós a társasággal, mint valami mellékes dologgal.

Igazi míveltségnél a valódi módosság önként működik; a szerény sohasem fog szerénytelenkedni, másokat sértegetni, sőt őszinte jó akarat- és becsüléssel leszen azok iránt, kik arra érdemesek, elnézvén kis gyöngeségeiket; és sohasem kerülendi ki figyelmét, mi másnak hasznára vagy örömére szolgálhat.

A módosság oly kevéssé jele a kétszínűség- vagy álnokságnak, mint a pallérozatlan durva modor nem jele az őszinteség- vagy becsületességnek.

A j ó t ó n nem függvén rang- vagy állástól, csak ott honol, hol az emberek gondolkodnak és éreznek. Ettől lényegesen különbözik az úgynevezett világi tón, melynek, úgy látszik, még saját időmértéke is van: nevetségesnek tartván valamely jó cselekedetről tovább beszélni egy napnál; új színdarabról már két három napig; nagy vadászat- vagy díszes tánczvizalomról nyolcz napig előtte s nyolcz napig utána; botrányos szerelmi kalandról 14 napig; valami új dísz-rendről stb. már egész hónapig lehet beszélni.

Világsora az, hogy egymáshoz surlódnak az emberek, mikép a mozgó gép egyes részei; az udvarias módosság a háj, mely e súrlódás kellemetlenségét kevesbíti, könnyíti.

Néha ugyan lárva is, mely a lélek romlottságát, kedvetlen érzelmei, vagy közönyösségét álcázza. De legalább az a jó benne, hogy néha azt, kinek épen kedve volna jó gorombának lenni, tartóztatja gorombaságától.

A módosság palástja leplez minden erkölcsi dísztelenséget és papokat. Azonban a felettébb sima ember fényített parquettekhez hasonló, melyeken köny-

nyen sikamlík a szokatlan láb, gyanút gerjeszt és vigyázatra int. Szerfeletti édessége émelygő, néha nevetséges, mint amaz orvos tudakozása: „*Kegyeskedett-e herczegséged jól izzadni az orvosságra?*”

Ki a finom világ nyelvét jól tudja, képes adni ha szükséges oly feleleteket, melyek húsz kérdésre is ille- nek, és csinosan beszélni, a nélkül hogy valamit mon- dana. Ily remek beszédeket honi gyűléseinken is vala néha alkalmunk hallani.

A finom világ kedveli a beczukrozó műszavak al- kalmazását is: nevezvén a csalót ipar lovagnak, a kéjen- czet a szépnem nagy tisztelőjének, a torkig adóst kissé derangirozott állapotban lévőnek stb. Háború idején mii sem vesznek el erőszakosan, hanem csak requi- rálnak, miként a huszár nem lop, hanem szerez; és még a tüzérség is csak oldalról játszik.

Mennyivel természetesb és okosabb a régiek e kö- szöntése: Vale! úgy szinte a keleti Salem! (béke) a mi- vagy a németek „*alázatos szolgájáénál.*” Az olasz még rabszolgájának is nevezi magát (schi a v o).

A Chinaiak köszöntés helyett azt kérdik: „*Meg evéd risedet?*” mint szinte a bécsiek ebéd utáni talál- kozáskor: „*Wo, vagy wie habend gespeist?*” Az an- gol How do you do-ja a zsidó „*Nichts zu handle*”-ra emlékeztet.

Mint mindenben, úgy az udvariság vagy módos- ság formáiban is uralg divat. Hajdan sohasem említék a lábat, nadrágot, csizmái stb. a „*tisztességgel legyen mondva*” nélkül; most legfeljebb még módos parasztok szólnak néha így faluhelyeken: „*Megkövetem alássan*”

megfiadzott a sertésem; egy szép szopós malaczkával szolgálnék.” Néha egész módossággal kérdik: *„Volt szerencséje ismerni Nagyságodnak! édes apám uramat?”*

Kiment már divatból a prüsszentés utáni köszöntés is. Valamely beteges falusi zenész kissé feszültségben lévén nejével, választó-falként czimbalmát állítá fel az ágyban. Midőn egyszer elprüsszenti magát és felesége azt mondja: *„Adj Isten egészségre!”* kérdé tőle: *„És szívből mondod azt?”* — *„Szívből!”* volt a válasz. — *Úgy tehát, mond, félre a czimbalommal!”*

Ebéd után sem divatos már a köszönés, legfeljebb meghajtják kölcsönösen a vendégek magukat; de azért itt-ott most is megvendéglik jó ebéddel, és ebéd után még mégis követik a vendéget.

Az „ön”-nél természetesebb nevezett ugyan a „te”, Istenhez is így szólunk. De amaz nyilvánosan elősegíti az udvariságot. A te-ből néha oly dolgok keletkeznek, melyek az ön-ből talán sohasem keletkezendettek. Mellőzzük itt az új divatos, szülők és gyermekek közti kölcsönös, s — bárki mit mondjon — a szülői tekinlelyvel megnem egyező te-zés.

Atyailag kérdvén a fejedelem lyroli népétől: *„Mit kívántok tőlem gyermekeim?”* azt felelék: *„Mi semmit, csak te se kívánnál tőlünk.*

Kevéssel ezelőtt még divatozott honunkban, hogy a nagy úr bizalmas te-vel szolítgatá független tisztos, önállású kedves embereit, kik őt azért rangja szerint czímzék. Ez már jelenben kevésbé divatos. Midőn néhány évtized előtt Széchenyi s Döbrentey az önt és kegyedet hozák szokásba, úgy vélekedtek sokan:

hogy a kegyed kedvesb az önnél; — az komoly, ez nyájas társalgásra alkalmasb.

Még Fridrik korona-örökösét, M. Theresia pedig a hercegeket és hercegnőket is kend-ezé; nem csoda tehát, ha a nagyok örömejobb társalgának francziául, és ha lehetett, el is tagadák, hogy németül tudnak.

De miután József császár már mindenkit ön-nel szólíta németben, fájdalom! honunkban akkor is kendeze még néhány nagy úr oly úri egyéneket is, kik náluknál több nemes ősoket számítanak, így szólítván meg közgyűlésen a főispán is egy dunántúli megyében az érdemekben megöszült alispánt, ez azt monda: Én Zsibrik vagyok de Szarvas-kend; hát főispán úr minő Kend? — Bizonyos tiszántúli Te... megyében még 1815-ben is hallánk gyűlésen így károgni egy fehér varjat.

A pati-varia-ról patvariának nevezett iskola, még 30-40 év előtt furcsákat regéle a magyar principálisok udvariasságáról. Többek közt pecsenye után föl kellettven kelniök az asztaltól a patvaristának, azon úrfi, ki magát e törvényhez alkalmazni nem igen akará, még 1817-ben ily finomul szólítaték méltóságos principálisától: „*Domine fráter bibat et surgat, quid ista sorbillatio sapit confidentiam.*”

Sok változott az idővel. Most módosabban bánnak urak úrnők is cselédcikkkel, és a kapitány is így szól már az újonczhoz: „*Én előre is meg vagyok győződve önnek jó viseletéről.*”

Ki meg akarja kedvelni az udvariságot, kell hogy

ismerje a gorombaságot. Természetesen meglepőbb és villanyosb erejű a gorombaság előkelő úr szájából.

A közember durva modorával néha nem akar sérteni. Bizonyos úri ember panaszt tön a rendőrségnél, hogy bérkocsisa gorombáskodott vele az utcán, mondván többek közt.) hogy „*bújjak a — lóba*” Elmosolyodván az épen összegyűlt rendőri biztosság valamennyi tagja, egyik közülök így szól: „*Ezzel önt nem akará sérteni; illetén nevetlen embereknek ez csupán szójárásuk*” Mire az úr: „*Vagy sértés, vagy nem; ha igen, elégtételt kívánok, ha nem: bújjanak az urak valamennyien a — lóba*”

Nagy városokban gyakran rászedik, vagy roszul bánnak a kocsis emberrel, vendégszolgával s. m. Ezek kénytelenek tehát gorombasághoz szokni.

A posta- vagy rendőri-egyének foglalkozása néha felettébb boszantó; az ily alkalmatlan időben jövő, némi elnézéssel lehet irántuk.

Ha a főnök goromba, többnyire alattvalói is azok.

Némelyek az életben szükségesnek állítják néha a gorombaságot, szintúgy mint a káromkodást. Némelyiket már a természet is gorombának bélyegzé, úgy hogy még akkor is goromba, mikor igen udvarias kivan lenni. A világot körülutazta híres Forst er szépet akarván mondani II. Fridriknek, így szóla: „*Sire! én már személyesen hat királyt ismerek: három vadat, három szelidet, de Felségedhez egyik sem hasonlíthatók*” — „*Forster igen tudós ember lehet, de körmönfont goromba*” — monda a király, midőn távozték.

Némelyiknek már arcza is annyira goromba, hogy

meszire kitérünk előle. Vastag zsákot pedig nem lehet selyemmel foltozni.

Úgy látszik, kétszer van az életben gorombaságra önkénytelen hajlama az embernek: kora fiatalságában elevelenségből és annak megnemfontolásából, mennyire hasznos, sőt nélkülözheti én az életben az udvariság; másodszor öreg napjainkban: hidegvérűség, betegeskedés vagy meggyőződésből, hogy nem soká lesz már szükségünk a világra, s ő is megunt már minket.

U n a l o m .

„Aspettar e non venire,
 Star in letto e non dormiro,
 Ben servir e non gradire:
 Son tre cose a far rnorire.”¹⁾

Miképen az ingerlékenység nélküli test, szintúgy a szellemi ember is, ha érzelmek híjával van, vagy az érzékiség kioltá a szellem szikráját, bizonyos súlyt, kéjelmetlenséget érez. Innen keletkezik a lélek betegsége: az unatkozás, és a tétlenség fájdalma, mely rokon az undorral.

A lélek célja: foglalkozni, hatni, haladni. Az élet-erő, ha nincs mit tennie, önmagát emészti fel. Innét van, hogy a jelen sohasem elégíti ki vágyainkat; hogy az emberi szív legboldogabb helyzetben is a jövő után sóvárog; hogy az emberek nagyobb része többet foglal-kozik másokkal mint önmagával.

Az unatkozó mindenre kész, csak a munkára nem.

Az unalma e gonosz nemtőt az egész föld uralja,

*) Várni s nem jönni, ágyban feküdni s nem aludni, jól szol-gálni s nem haladni: három halálba untaló dolog.

s úgy látszik, hogy még magasb műveltség által sem igen rezzenteti el magát.

Az idő gyorsan szárnyal el felettünk, és mégis ön lábakon halad, midőn munka s hatás nélkül állunk az életben; hosszúnak tetszik ha valami kellemest, rövidnek ha ellenkezőt várunk; „*vágtat vesztőhelyre a bűnössel, és csigaként mászik menyasszonyi hajlékba az arával*” úgymond Shakespeare.

Az eszmék igen lassú menete unatkozást, az igen gyors pedig szédelgést szülém. A nők, úgy látszik létszerűségüknél fogva kevésbé vannak alávetve az unatkozásnak mintsem a férfiak, de annál inkább a szédelgésnek, még pedig gyakran akkor is, ha nem maguk, hanem férjeik állanak magason.

Unalom czímere az ásítózás; ez ragályos mint maga az unalom, rokonságban van az éhséggel; mert mindkettő ásítózik. Az unalom oly remete, mely az idő minden perczeiben az örökkévalóságra emlékezteti az embert.

Az unalom ellen két ellenszere van az életnek (nem említve a munkát): az öröm és baj; nem ásítózik a kaczagó, de a síró sem.

Minden uralgó szenvedély, míg ki nem elégíthetjük, szintén unalmat szül, mivel ekkor minden egyéb ízetlenné válik. Azért könnyebben unatkozik a vérmes, mint a nyálkás vérmérsékű.

A szerelmesek sohasem unatkoznak, mivel folyvást érdekes tárgygyal foglalkoznak — ön magukkal. Igen hosszú mérföldről mondják, „*Ördög mérte ezt szakadt lánczczal*”; szintúgy mondhatnék, hogy szerelmesek mérék.

A közember ritkábban unatkozik; jobbára a magasb rangúakat gyötri a podagra s unalom: ez a csekély belhatályú élet terménye, a magány ostora, az erény és bűnczetágya! Némely ifjú még alig oldá le lábairól gyermeksaruit, már fenéig üríti az élet poharát; és midőn az élet delén mint férfiú lép fel, nincs mit tennie, nincs mit élveznie! pedig a túlteltség, szellemi űr, és erkölcsi romlottság elhangolják az életműszereket, szülik gyakran a hypochondriát, ez pedig néha öngyilkoságra is ragad.

Középkorban a fejedelmek és nagyok, unalmuk elűzésére, udvari bolondot tartanak; ezt németben kurzweiliger Rath, azaz mulatságos tanácsnoknak nevezek. Korunkban már ezek nem léteznek; de létezik ittott unalmas tanácsnok.

Középkorban a nemesség álviták (Turnier), — keresztes hadak, — harczias versenyek, — vadászat, — koczkajáték — és szerelmeskedéssel űzé el unalmát. Korunkban a Turnier-okat katonásdi, a kalandos keresztes hadakat komoly nagyszerű hadjáratok, a szomszéd várurakkali harczversenyt előtermekbeni veszteglés, a koczkát kártya, színház, művészet, olvasás és utazás váltta fel.

A nagyok unalmasnak tartják a magán kihallgatásokat, mások meg unalmasbnak az előtermekbeni hoszveszteglést.

Az elevenebb embert már maga az időjárás is unatja, s oly ember, kit nem szenvedhetünk, még legel-mésb ötleteivel is unat bennünket.

A vademberek tengeri hullám játék nézésében órákig elmélyedve űzik el unalmukat; a városiak ablakon kandikálnak.

A mennyiben a betegeskedés időnkénti bizonyos foglalkozást igényel, szinte időtöltésül szolgál; és ha csak kissé mívelt is orvosunk, vagy beteg ápolónk, már is több anyagot lelünk bennök mulatságra, mint némelyik nagyobb körben.

Sokan, hogy unalmukban még is csak míveljenek valamit, alusznak; és mielőtt e munkához fogna némelyik, fejében babráltál, vagy talpát vakartatja. Úgy látszik miként az álmot és bizonyos fokozatú unalmat is, megújulás végett engedi a természet.

Az unalom gyakran a versengés és czívódás egyedüli forrása a családeletben, és jobbára a háznépnek kell unalom-háritóu] szolgálnia.

Az északi népek pálinkába, mások borba, a bajo-rok serbe, a p r i z n i c z i e k vízbe fojtják unalmukat, a magyar és hollandi el is dohányozza, a német elburnólolja, a francia eldalolgatja s eltánczolja, a spanyol elimádkozza vagy eltánczolja, az olasz elaluszsza, a keleti dohányozva elrestelkedi unalmát, a britt pedig végre unalmában meg is öli magát.

Felettébb unalmas egészen idegen emberek közt mulatni, kiknek nyelvöket nem értjük; szélszűnet idején a veszteglés tengereken, vagy folyókon a szél miatti két három napos, veszteglő intézetekben pedig ugyanannyi hetes időzés. Ily helyeken a falak befirkálása is unalomra mutat; ilyenén felírások közt néha elmés ötletek is lalálkoznak, mint például ez: „*Az élet: paradicsomérti veszteglés*”

De még rendkívül unalmas lehet ám pápa-választás-kor a c o n c l a v ébani hosszú mulatás is, hol még a bemenetre szolgáló egyetlen ajtót is befalazzák. Midőn ezt

ismét kibontják, a kiszedett különös formájú lapos téglák, b r e v e-formás tartalmú nyomott lapokba burkolva, szerte küldetnek a pápa-választás emlékére. XIV. B e n e d e k megválasztásakor a választó bíbornokok hat egész hónapig várad a Szentlélektől megvilágosításukat.

Sok nevetséges dolgot, és bajt szült ugyan már az unalom, de szült némely hasznos találmányt, jó könyvet, és dicső eltökélést is; és ha e könyv némileg jó, szinte része van abban az unalomnak. Nincs ember, kit néha, hacsak rövidebb időre is, nem környez unalom.

Az ész örömei csak kevesek — ellenben az érzékekéi mindenki számára valók, A hétköznapi ember egyértelműnek tartja a magányt és unalmat; pedig magasabban áll, és úgy látszik magasb erőt is igényel a mesterség örömmel lehetni magában: mintsem a mesterség: társaságban tetszeni másoknak és önmagának. Ki a társalgásnak kizárólag hódol, unatkozik, mihelyt annak híjával van; úgy viszont, ki kizárólag a magánynak él, honlan érzi magát többek társaságában.

Az unatkozás kellemes ellenszerei közt különösen megemlítendő az utazás és művészet, tanulmányok és olvasás; de legbiztosb, habár nem mindig kellemes: a meghatározott hivatalos, vagy hivatási foglalkozás. A hivatalnok annyira bele tud unni a szüntelen firkába, hogy midőn néhány heti szabadsággal odahagyja hivatalát, még a levélírás is áldozatába kerül.

Ha kielégítvék már testi szükségleteink, még naponkint tizennégy óra marad fönn. A dologtalan tehát agyon unhatja magát, míg másnak, ki munkája sikernek örvend, észrevehetetlenül tűnnek órái. „*Mivel foglal-*

hoztatok gyermekeim ma délelőtt?” kérde az anya két lányától: „*Édes jó anyám én bizony semmivel*” felele az idősb. Hát te Piroska? — „*Én segítettem nénémnek*” felele a kisebb.

Munkálkodva legnagyobb három ellenségét távolítja el magától az ember: a bűnt, ínséget, és unalmat.

Hogy az unalom kórrá is fajulhat: „*horror vacui!*” s ekkor megőrülhet, sőt mégis ölheti magát az ember, ezt tanúsítja a minden botoztatásnál is érzékenyebb amerikai magánbörtön-rendszer; börtönön kívül pedig a brittek gyakori példája,

Mily áldás férfira nézve a nő! már csak abból is világos, hogy átalán, de kivált az unalom- vagy is inkább életúnságbóli öngyilkosok, kevés kivétellel nőtlenek.

Ki magát megöli, sohasem fog ugyan többé unatkozni; de hogy természetesen sokkal tanácsosb inkább az időt ölni meg, mint az idő miatt önmagát, ehez már csakugyan nem kell commentár.

Ü g y v é d e k .

Ki a jurista? — Oly jogtudós, ki minden előforduló esetben képes megmondani: *Quid Juris?* Neki nemcsak a törvényeket, hanem a törvények szellemét, történelmét és valamennyi forrásokat, nem egyedül a honi, hanem a római, sőt egyéb nemzetek törvényeit is kell ismernie, hogy megmondhassa: *Quid Juris?*

Honunkban 1642-ben Lósi Imre honi, 1666-ban pedig Lippai György (még mint egri püspök) egyházi- s római-törvény-lanszékeket alapítottak. Innét van, hogy az egyetemi törvénykar ezüst diszpálczáján máig is e szavak olvashatók: *Georgius Lippai A. Eppus Strigoniensis.*

Szent Ivó fiai, a prókátorok, fájdalom! nem legjobb hírben állanak a világ előtt. Hol igen sok a törvény, mint például Nápolyban, olt virítnak számukra a rózsák.

A kis Mecklenburgban megtörtént, hogy valaki neje által tehetlenségben, egy hajadontól pedig ellenkezőről vádoltatván, egyszerre mindkellő irányában elmarasztalók az *Utriusque Juris Doctorok* ügyessége által. Már Tacitus mondta: „*Nil quidquam publicae mercis tam venale, quam Advocatorum perfidia.*”

Ügyvédek képezik a militia togata szabad hadait, kikre magasból tekintenek le az igazságügyi díjas sorkatonák.

E kifejezés: prókatori fogás, — csíny vagy prókatori lelkiismeret, fájdalom! gyakorlati tapasztalaton alapszik minden országban.

Swift dékántól kérdvén valamely ügyvéd: „*Mit gondol Ön, ha a papsággal perlekednék az ördög, ki nyerné meg a pert?*” — „*Bizonyosan az ördög, mert az ő részén állana valamennyi prókátor*” felele ez.

De Pater Abraham a sancta Clara egy szónoklatában ezt monda: „Együtt utazván az ördög bizonyos prókátorral, találkoznak egy paraszttal, ki bosszusan, mivel sertése előbbre menni nem akart, azt monda: „*Ördög vigyen el*” — „*Vidd el*” szól a prókátor. „*Nem komolyan mondja*” válaszol az ördög. Ismét találkoznak egy férfival, ki szintezt mondja fiatal nejének. Ugyanazon szó s válasz. Végre megérkezvén a prókátor lakán, annak szomszédai azt kiáltják: „*Hogy el nem viszi már egyszer az ördög ezt a prókátort!*” — „*Mar ezek szívből óhajtják*” szól az ördög, és elszáll vele a levegőbe. Több ily négyenyüstös élcei is valának ő atyaságának.

A törvénycsavarás néha oly késleltetéseket és hadi cseleket enged a jártas ügyvédnek, minőkre Mars fiainak csak ritkán mutatkozik alkalom.

Sajnos! hogy a prókátor-mesterség mellett gyakran a legjobbak jelleme is szenved; kénytelenek lévén meggyőződésük ellenére is pártjai fogni emberüknek. Ritka utasítja vissza az igazságtalan ügyet; mi ha megtörténik, magában is már vagyonosságot föltételez.

Rosz néven orvos- és ügyvédtől ki sem veheti, ha a *salerno i* törvényt követi:

„Dum aegrotus visitatur,
Dum processus ventillátor
Cura te accipere.
Nam aegroto restituto
Ét processu absoluto
Nemo curat solvere.”

Miként az orvos, úgy az ügyvéd is angyal, nagy ember, és ördög egy személyben: első, midőn a veszélylyel fenyegető pert jó reménnyel felvállalja, második, ha megnyeri, harmadik, ha díját köveleli.

Erdélyi unitárius prókátorról regélik, hogy azzal tanácslá bizonyos bűnről vádolt védenczét: hogy bármit kérdene is tőle a törvényszék, egyebet ne feleljen mint: mék mék! E szerint örültnek tartatván, minden bünbetudástól felmentetek. De midőn aztán tőle díját köveleie a prókátor, annak is csak *m e k m e k k e l* fizetett.

Gellert perkalmár, az egyetemből megjött fia számára egy sertésól miatt folyó pert engedvén ál, midőn az ezt 8 nap alatt bevégzé, megpirongatá apja mondván: „*Ó te bárgyú te! én másfél évig el mertem volna utána élni.*”

A südő prókátor meg eleinte kissé resteli a rőfös liquidatiókat, de később beleokik. Jobban érlelt ehhez ama német prókátor, kinek járandóságán felül tíz köből búzával kedveskedvén védencze, e búzának lakához szállítására még külön 1 frt. 30 kr. követelt. Bizonyos csinos fiatal nő minden pereit szerencsésen megnyervén, e kérdésre: mennyi pénzébe kerülhetek pereit?

azt felelé: „*Ich bezahle meine Advocaten mit Naturalien.*“ *Naturalia non sunt turpia.*

Czapát látván a víz színén valamely tengeri utazó, kérde a matróztól: minek nevezik e halat? — „*Szárazföldön minek nevezik nem tudom, mi tengeri prókátornak szoktuk nevezni*” felele a matróz.

Talán egy karban sem létezik annyi háborgó, rejtelmes, romlott jellem, mint a prókátorok közt. Eléggé bizonyítják ezt a forradalmak. — Tapasztaljuk, hogy a túleszélyes romlott polgárok és parasztok legörömesőbb prókátoroskodnak.

Megfogható ugyan, hogy a prókátor annyira belesteret perébe, miszerint egyébről se nem beszél, se nem álmodik; — de megfoghatlan, mikép telhetik ebben kedve annak, ki nem jogász? Pedig hány olyan férfi találhatik csak honunkban is, kik perlekedési kórbán sínlődve, mit sem üznek oly szenvedélylyel, és egyébre nem is fogékonyak, habár a sovány egyesség a legzsírosabb pernél is jobb.

Különös e kifejezés: „zsíros per.” Ha kezdetben zsíros is, de folyamában a zsír akaratlanul is abba szívárog, ki vele bánik, és a mily arányban zsírosodik ez, úgy soványodik a per; már ekkor aztán az egyesség is sovány.

Midőn még a bírói parancsok járák honunkban, az ítélmesteri kiadó-hivatalnál a falusi úr bizonyos bírói parancs kiadását szorgalmazván úgy mond: „*Elfeledem a parancs nevét, de hangja után ráismernék.*” Elővén tehát a kiadó a bírói parancsok jegyzékét, olvassa: „*Birtok mellett átküldető, eltiltó, felélesztő, felfüggesztő.*” — „*Kérem, szóla közbe, mi ennek*

a taksája?” — „Hat forint”. — „Szívesen megfizetem és felfüggesztetem az ilyenadtát; úgy a pernek is vége lesz” monda az együgyű folyamodó.

Minden perek közt a világon, mind bel mind kül tartalmára legfontosabb lehete a *H a s t i n g*-féle per, melynek tárgya egész Kelet-India lévén, már 1788-ban 18 tonna tentát fogyasztott el; hozatalára 50 szekér kivántatott; és a perköltségek 138 millió dollárra rúglak. Kérdés: mennyi idő kellé előadására?

Honunkban az ősiség szülemlett sok ezer pert, úgy hogy a birtokos könnyebben nélkülözheté az orvost, mint az ügyvédet. A mostani legfőbb törvényszék négy ezer pert vón át a Curiától.

A nemzet szabadságára mutat, hol a kitűnő szelleműs ügyvédek nagy becsben állanak és kitüntetésekben is részesítettnek, mint Angol- meg Franciaországban, és honunkban is hajdan a jeles curiális prókátorok.

A nyugati alkotmányos népeknél az ügyvédi testület a bírói-kar testvérének, mellé- s nem alárendeltjének tekintetik; és az ügyvédi testület a legmagasb államhivatalok seminariuma.

Ugyanis Londonban az ügyvédi-kar tagjai közül választatik a lord-kancellár, és a főtörvényszékek bírái. Gyakran e hivatalokat mint kevésbé jövedelmezőket, el sem fogadják.

Franciaországban az ügyvédi karból látunk kikelni országjárókat, és látunk országglárokat oda vissza lépni.

V a d á s z a t .

A vadászat kedvelése oly benső kapcsolatban van magával az emberrel, hogy kevés kivétellel azt minden népeknél felleljük, bár különböző fokán álljanak is a társas műveltségnek és csinosodásnak.

A gyermek azzal kezdi, hogy lepkéket, bogarakat hajhász.

A fiú boldognak érzi magát, ha madárfészket szedhet ki, vagy épen fegyverrel járhat először.

A férfi pedig, a vadászatban készületet lát a harcz komoly cselekvéseihez, vagy pedig újulást megerősítéssel járó hivatási munkálkodásai után; és a lélek újabb kedves feszülését, midőn távul a városok gőzkörétől, világ zajától, éldelve a szabad szép természetet, elejteni törekszik az erdő vadát.

A vadászat üzletében tehát, tagadhatlan, bizonyos szellemi és erkölcsi erő rejlik. Ki egyszer megízlelé, bajosan nélkülözendí.

Ha a csupán vadászatból élő természetfia ragadozó állatokat pusztít, az emberiségnek szintoly jóltévője mint az, ki meglövi a veszett ebet. Ez utobbik nevezetre a béres vadász is érdemesíté magát, ki le-

lőve lábáról a parasztot midőn az saját vetéseiről elúzá a kárt okozó vadakat, vagy azt, ki hátán néhány darabka fát csent az erdőről.

Jelenleg a vadászat mívelt országokban csupán mulatságul és időtöltésül szolgál, és célja kevésbé a meglőtt vad, mint inkább a gyönyör azt elejthetni.

A szenvedélyes vadász midőn vadászgat, feledi minden baját, nejét, gyermekét, sőt néha az emberiséget is.

„Manet sub Jove frigido
Venator tenerae conjugis immemor;
Seu visa est catulis cerva fidelibus,
Seu rupit teretes Marsus aper plagas.”

De hiszen ez átalán minden szenvedély sajátja.

Sokan mint vad kéjt gáncsolják a vadászatot; de azért tagadhatlanul saját ingerrel bír már csak a vadászat-tal járó szabad ég alatti testi mozgalom is: kivált szép erdőben a folyvásti változat, és az ügyesség, mindent, mi szemének bizonyos távolságban mutatkozik akár a földön, akár a légben, álló helyéből egy durranással sajátjává tehetni.

Miként a játékos, hajósi, katonát, utazó természet-búvárt, szintúgy a vadászt is ingrli a remény, félelem, sőt néha a veszély folytonos változata, s a mozgás.

Vadászatban a lőpor, és napjainkban a csappantyúk (kapszlik) feltalálása, különös időszakot képeztek.

Üdvös hatású lehet a vadászat az ifjak férfias nevelésére, annyiból, hogy megóvja őket az elpuhulás és bujálkodástól, mert már a régiek is mindig Venus ellenesének tarták Dianát.

Tacitus a medvebőreiken heverésző régi ger-

mánokat úgy említi, mint hatalmas vadászokat. Az a a c h e n i gyógyforrás nagy Károlynak, mint szenvedélyes vadásznak, köszöni fölfedezését.

A vadászat nagy kelléke: a jó vadász-ebek. Burgundiai törvény szerint a vadászeb-lopónak büntetése abból állott, hogy minden népek láttára meg kellé csókolnia az elcsent eb alfelét.

Minden kedvelésnek meg van maga játsziséga; ezt képezi vadászatnál a lőpor durranása, mi gyermeknek, és meglett embernek egyiránt kedves. Azért csaknem minden ünnepély, lakadalom, lakoma, szüret, díszmenet, sat. lövöldözés, taraczkok, ágyuk mormoló dörgedezésével dicsőíttetik; és e szempontból nevezé II. J ó z s e f császár a harangokat a papság ágyúinak.

A kuglizó vagy biliárdozó is örvend ügyes lökésének; hogy ne örvendene a vadász, ha ügyesen lelövi a légben alig látszó madarat, vagy iramos szarvast, őzet, nyulat!

A vadász a szabad természet fia s lakója lévén, többnyire őszinte; de már a vadász történetek regélésében egy húron pendül Mars fiaival, és az operen- c z i á n ¹⁾ is túl járt utasokkal.

A német tanult vadásznak saját vadászai szótára is lévén, ennek ismeretében és alkalmazásában szintűgy gyönyörködik mint a bányász; és szentségtörésnek tartaná a vad vérét vérnek, fülét fülnek, farkát farknak, vagy a nőstény tagot maga nevéen nevezni; hanem az első verejték, másodikat kanál-, harmadikat virág-, ezt

¹⁾ E szó németből veszi származását = Ober der Enns.

pedig diónak szokta németben nevezni. E haszontalanságra a magyar vadásznak szüksége nincsen.

Az elejtett címeres szarvas szenvedélyes vadásznak annyi, mint valamely díszjel; előtte a tízágas kis, a tizenkettős közép, a tizenhatos pedig már nagy kereszttel vetélkedik. Hát még a három mázsás medve!

A gödöllői kastély földszinti négy terem falai, pár száz címeres szarvakkal díszítvék, mindegyiknél külön táblácskára feljegyezve az év, nap, hely, és a nagy úr neve, ki a szarvast meglöve. A természet jobban fel tudja számítani e vékony lábú, nyúlánk természetű állatok horderejét, midőn roppant szarvait növeszti, mint a diplomatia a politikus eseményekét.

A vadászat minden nemei közt legborzasztóbb a rabszolga-kereskedelem számára Afrika beljében tartatni szokott ember-vadászat. Spartában a heloták szolgáltak vadakul, a patrícius ifjúság rajtuk gyakorlá ügyességét.

Háborúinkban szinte megvan ugyan saját borzalma a vadászcsapatok működésének is, midőn például rejtekhelyéből egy vadász az egyenként célba vett ellenség katonái közül Ötvenet is elejt; csakhogy szinte meglövehetik ő maga is.

A förtelmes p a r f o r c e-vadászat, miként már neve is mutálja, francia találmány, habár az angolok szenvedélyesebben üzik. Pár évek előtt Morvaországban vala ily vadászatot láthatni alkalmam. Lichtenstein hg és tizenkét úri vendége veres vadászköntösben, lóháton, szinte veresbe öltözött kürtölő zene-csapat kíséretében, másfél óráig ügettek a szarvast üző vagy ötvenből álló eb-csoport után, míg végső erejéből kifogyván, nyelvét ki csüggesztve lerogyék az agyon

zaklatott szegény pára, s ekkor harsány t u s és ujon-
gás közt szarvas-gyilokkal maga a herczegnő vivé vég-
be az úgynevezett kegyelem d ö f é s t.

Dessau még a régi p a r f o r c e fajból küldé ily
ebeket Parisba. Ezek R a m b o u i l e t b e n Napóleon vala-
mennyi francia ebein túltettek. Midőn e dessauiak gyors
postán Hanauba érkeztek, olvasni leheté a Fremden-
blattban „*Huszonhat jól nevelt vadászeb utazik
Párisba.*” Ezt pedig még sok fiatal úri utasról sem
igen mondhatni.

Istennek hála! honunkban nem léteznek oly nagy-
szerű vadászatok mint Indiában, tigrisek és krokodilokra.
De mégis, úgy hiszem legveszélyesb nálunk minden-
esetre a medvevadászat, mert ha a medve, csak megse-
besítve, bírja meg magát, nincsen előle menekvés; hacsak
kedve nincsen a vadásznak mármárosi, bereghi
vagyliptói bajnokok módjára vele megküzdeni.

Pár évtized előtt a bajor korona örökös a cserépe
erdőben Borsodban, csak hatod magával vadászván nyu-
lak és őzekre, meglepve s kissé mégis hökkenve szem-
léle egy jókora medvét, ki midőn az urakat közeledni
látá, bukfenczeket kezdé hányni. „*Mi ez?*” kérdé a her-
czeg. „*Mulattatni akarja királyi fenségedet, mivel ho-
nunkban még a medvék is civilizáltabbak*” úgymond
a kísérők egyike, ki nevendékét, a szelíd maczkót,
egyedül a herczeg meglepetésére küldé ki eleve em-
berével az erdőre.

Maga nemében ez oly meglepés, mint mikor Illés-
házy gr. József nádorunkat felkísérvén a Kriván
tetejére, a tenger színe fölött 6000 láb magasságon,
mohos bérczek közül egypár megért gyönyörű ananász

mosolyga a magas vendégre, melyeket növénydejéből küld fel eleve a gróf ozsonnára.

Honunkban legnagyobb szerű hajtóvadászokat vad-disznók és szarvasokra Eszterházy hg. Tolnamegyei erdeiben lehet látni, különösen Tamásiban, hol nagyobb vadászat alkalmával az erdő órákig terjedő kötél-hálózattal lévén tervszerűleg elkerítve, már ezer darabnál is többet lőttének pár nap alatt.

Midőn az úri-vadász az öles magasságú oszlopon álló, minden oldalról tárt hajlékban ácsorog: a háta mögött lévő szolgavadászok egyike neki folyvást adogatja, míg a másik ismét gyorsan újra töltögeti a tizenkét dupla csövű puskát, úgy hogy minden perczben tizenöt lövést is tehet; — már itt a vadász nem könnyen várhatja magára VII. Zrínyi Miklós sorsát.

Schwerinről mondják, hogy abban gyönyörködék, ha ügyesen rászökhetvén a vadkan hátára, darabig nyargalódzék, míg oldalába döfhető kését. Különféle az izlés!

Gróf Erdődy József, hajdan magyar udvari fő-cancellár, erdőházi pompás vadászkastélyát környező erdeiben, Nyitramegyében, szinte nagyszerű vadászkatokat tartva vaddisznók és fácánokra. A vadászkastélyt, melyben kápolna és gyógyszertár is létezik, jobbról balról öt-öt kényelmes lak környezi az úri vendégek számára, úgy szinte ingyen-vendéglő a cselédekére. Magam is szerencsés valék itt részt vehetni vadászatban; ekkor a vendégek száma tizenkettőből állván, december 9. 10. 11-kén 2695 fácán, 194 vaddisznó, 1734 nyúl, 113 róka, 506 fogoly, öszvesen:

5272 darab lövettetett. Maga Ferencz császár is megtisztelő egy ízben magas jelenlétével Erdőházát.

Ha sok nagy férfiú, jelesen II. Fridrik, II. József I. Péter czár nem volt is barátja a vadászatnak; de már Napóleon kérdé: „*Lesz-e sz. Ilona szigetéén vadászatom?*” Bármennyi ellenese legyen is a vadászatnak, mégis tagadhatlan, hogy a vadászat, ide értve az agarászatot is, lovagi, férfias, szabad harczias nemzethez illő foglalkozás, és sokan a vadászat-kedvelés csökkenésében az általános elpuhulás jelenségeit sejdítik.

Ki maga nem kedveli is a vadászatot, ne feledje, hogy mikor étellel és vérrel helyt állani kell a drága honért, mindig első sorokban szemlélhetők a derék vadászok.

A derék vadászok tehát éljenek!

Vallás, Hit. Egély.

Isten a lények lénye. Régi bölcsészek szavaival: *N a t u r a n a t ú r a n s*; a világ és mi: *Natura naturata*.

Az egély (religio) élő, szívben honoló, az egész kedélyt átható valami; a szentnek, végtelen-, titokteljes- és ismeretlennek érzete; vagy bibliaként: Istenbeni élet — *in spiritu altissimo*.

Egyedül a kedély és képzelem dolga lévén, mindkettőnek szétrombolja lényét, ki ész törvénye alá akarja hajtani. Azért tökéletes igazuk van ama régi hittudoroknak, kik azt tanítják, hogy a hit engedelmességének foglyává kell tenni az észt.

Az istenbeni igaz hit megnémítva a gondolkodónak gyász dalait, imádássá változtatja kétkedését, és kitölti a megismerés és akarás közli látonyát (*Kluft*).

Annyiból önzőbb a hit mint a hitetlenség, mivel a hit a kétkedés tévegéből Isten erős várába menekszik, honnét léleknyugalommal szemléli a világ viharait; következőleg nem jutalom nélküli, míg a hitlenség az ittlét örömeivel éri be.

A valódi hit mindenkor egyenes arányban áll az erkölcsiséggel; a mint hisz, úgy él na ember. A ki ma

közönyösnek tartja a hitet, mivel isten a vallástalant békével tűri, holnap az erényt is közönyösnek tartja, mert hiszen az erkölcstelenek sem vesznek el rögtön. „*Der Vernunftgott macht bankrott eben in Bezug auf das Sittengesetz; er zeigt seine Ohnmacht dem neuern Geschlechte*“

A szellem és ész fából készült útmutatók az égbe; a szeretet ez útra szolgáló védlevel; az erény megnyitja a menny kapuit; de ezek közül egyik sem lép be az ég audienciás terembe, hanem egyedül a hit nyújtja át személyesen az ember bizománylevelét Isten trónjához.

A szív kápolnája mellett kis pokol van, tudás mellett a kétkedés, szerelem mellett a féltékenység, erény mellett a bűn elleni harag, szerencse mellett az irigység, remény mellett a félelem: — egyedül a hit mellett nem áll gonosz pokollény; csak a hit nem vet árnyat sem előre sem hátra maga körül, mert napja épen feje fölött áll az égben.

A hit ereje azon egyedüli erő, mely minket a földi élet vaspályáján legbiztosabban visz célunkhoz, ha minden más erő elhagyott is már bennünket.

Nem hiába nevezik istenfélőnek a vallásos embert, mert félelem szüle az egélyt. Az első sújtó vagy gyújtó mennykő lévén az istenség első sugara, ez lobbasztá oltárokon is az első áldozattüzet: „*Initium sapientiae est timor Domini*”

Oly órában midőn öszveszedi magát az ember, a nagyszerű természet szemlélete önként vezeti őt, a képezett érzőt szintúgy mint a természet bárdolatlan fiát, egélyes eszmékre.

Minden bárdolatlan nép, mint rettentő lényeket képzelvén magának az isteneket, áldozataival igyekvék őket megengesztelni. Habár az altai hegy közti tatárok őszszakálú aggastyánnak képzelik az Istent, orosz egyenruhában; az égdörgést kocsija görelyének, a villámot paripája patkó-szórta szikrájának, a felhőket pedig, pipája füstének hiszik.

Még csak a kereszténység változatá a félelmet bizalom-, szeretet- és remény-egélyévé.

A míveltség első fokán álló valamennyi népeknél a legtermészetesb és legszebb istenség: a világosság — a n a p vala; melynek tiszteletére napjainkban is kelet felé építik az oltárokat, különösen az ó-hitűek; kelet felé fordulnak arczczal az imádkozó keletiek; a m o z l e m így is nyugszik sírjában.

Ha az ember állati mámorából felébred, mely egyebet nem igényel mint evést, ivást, alvást, és nőt,— a természet jelenetei önkényt vezénylik az egélyre; mivel ez, eszünk és szívünk örök igénylete. És e nézet szükségtelessé tesz Isten létezéséről minden tudós okmutatást; mert az egély érzete nem egyéb, mint a mindenhalóság előtti ájultságunk sejtelme, Istentőli függésünk érzete.

„*Nem minden ember dolga a hit*” úgymond sz. Pál.

Az egyiptusi a napot és holdat imádja Isis és Oziris-ében, tiszteli az ökröt, ebet, ibis madarat és krokodilt. A persák tűzimádók valának. A görögök- és rómaiaknak meglévén nevetséges jóslatuk, Varro náluk harmincezer istent számlált. Az indini azért nem eszik húst, hogy vele valamely vándor rokon lelket fel ne fal-

jon; és bizton remél B r á m a honába juthatni, ha ki-
múltakor tehénfarkot fog markában.

Feltűnő, hogy többnyire minden népeknél hármás istenséget lelünk; mit talán a múlt, jelen, és jövő, — teremtés, éltetés, és lerombolás, — szülemlő, elhaló, s ismét megújuló természet eszméje szülheté: B r a m a, V i s c h n o u, S c h i v a — M i t r a, O r o s m a n e s, A r i m á n, — I z i s, O z i r i s, H o r u s — T h o r, O d i n, F r e y a — a régi poroszoknál P e r k u n a, P o t r i n e p u s, P i c u l l u s.

Szent Á g o s t o n látván a tengerparton egy fiút, arra törekedett, hogy kézzel kimerítse gödörkébe a tengert,— kaczagott; de a fiú úgymond: „*Mi lehetlenebb, az én vállalatom-e, vagy a tied, ki eszeddel akarod megfogni a Szentháromság titkát?*” E fiú angyal volt.

Úgy szinte feltűnő, hogy e három világtörténelmi vallás: a zsidóság, kereszténység, és islam, a veres tengertől származott.

A nagy tömeg csak egélyt ismer erkölctan nélkül; az okoskodók kis tömegecskéje több erkölctant minden egélyesség nélkül; egyedül a kereszténység egyesíti mindkeltőt: a legmagasb lényt, mint atyát, az embereket pedig mint gyermekeiket tartván. És ez eszme érthetővé teszi a tömeg eszének a morált, a hideg bölcselkedőnek pedig érzékenyítővé az egélyt.

Háromféle megszorítás létezik az emberre nézve: legtermészetesb az ész, legnyomasztóbb az állam, legszelídebb az egély. Már csak maga e tétel: „*Mit sem viszen magával e világból az ember, mint azon jót, mit itt tőn,*” tiszteletre méltóvá teszi az evangéliumot.

Egélyek egélye a kereszténység! A keresztény vallás története a világ megszabadítása történetével egy; s az oltár vallási történetünk és életünk magasztos tűzhelye volt és lesz mindenkor.

A sinaiak sárkánya, hinduk elefántja, arabok tevéje, egyiptusiak ápisa, az afrikaiak és amerikaiak tigrise, majma, kígyója, eltűnik a mennyei fényben mutatkozó fehér galamb, és Isten báránya előtt, mely magát önként áldozatul adván, elvévé a világ bűneit! — a nyájas kisedet ölében tarló mennyei szűz előtt, kinek fény környezi fejel és mennyei dallamokban zeng körülötte az angyalok karéneke!

Mit Mahomed állal a kereszténység keleten veszített, azt dúsan megnyeré ismét nyugoton, és az új világban. A kereszténység örökké maradandó, mivel szilárd bércezen, és a mindenség e három oszlopán nyugszik: Isten, gondviselés és halhatatlanságon, a hit remény, és szeretet szükségletén. *„Ewigkeit, Unwandelbarkeit, Einheit, Allgemeinheit, sind die wesentlichen Merkmale der geoffenbarten Religion”*

A keresztény hitnek jótékony hatását az emberiség emelésérc kevesen tagadják; de sokan feledik, vagy tudni nem akarják, hogy annak közvetítője a katolikus egyház.

A vallási reformátorok rendesen a fejedelmeket utánozzák, kik hogy népesítsék az új várost, az abban telepedni kívánók számára sok kényelmet és kiváltságot engedményeznek.

Valóban különös, hogy a vallás-alapítók gyermekkorukról minél kevesebbet tud a világ. Még Jézus ifjúságáról is csuk annyit tudunk, hogy őt, tizenkét

éves korában az Írástudók közt lelé meg édes anyja a templomban, hol bölcsességét bámulák. Mahomednek legelőször csak 40 éves koráról szól a történelem, midőn magányában szerkezni kezdé koránját.

Mi philosophiában a gondolkodás: az az egélyben az imádkozás.

Minden imák közt legtökéletesb az Úr imádsága. A mi atyánk, miután első felében az Istent illető kéréseket nagyszerű vonásokban kifejezi, második részében azt, mi az embernek jelenét, múltját és jövőjét érdekli, meglepő rövidséggel tolmácsolja. „*Oratio sit brevis et erebra.*” — „*Vera oratio cordis est, non labiorum.*” — És ismét „*Oratio secretum amat*” mond sz. Bernát. ¹⁾

A moslem napjában öt imaórát tart. De a divat-szerű természetes hitben, — nem lévén a ki hallja — az imának helye nincsen.

Átalán véve minden rajongás, akár szerelem- és politikában, akár tudomány- és művészetben, akár pedig az egélyben is: a képzelő erő betegségére mutat. Nevezhetnök ugyan a rajongást szellemi mánornak is, vagy túlfeszültségnek; mely utóbbik világos elme mellett is megállhat.

Mit lehet politikailag eszközölni rajongókkal, megmutatta Muhamed és Cromwell.

Az egélyes rajongás! hajlam némi elme-gyöngéségen alapul. Tapasztalat szerint egyoldalúlag képzett, minden magasb szellemi míveltség nélküli egyének — különösen kalmárok, kézmivesek közt találtatik legtöbb mystikus; és valóban különös, hogy valamennyi

¹⁾ Az imádság rövid legyen és gyakori. — Nem ajkak hanem szív dolga az imádság. — Az ima kedveli a magányt.

mystikus komolyan, halkkal lépdél, mint például a szolid kedélyű, mérsékes életű Herrnhutiak.

A rajongók ellenlábasai a szabad szeműek, ész-, vagy természet-istenlők, istentagadók; habár ezek is szinte rajongók, midőn merőben a természeti állapotra támaszkodva, gondolat- és cselekvésökbeni szabad szelleműségüket egész az erkölcstelenségig, erény kigúnyolás-, öngyilkosság- vagy polgári lázíg hirdetik.

„*Si Dieu n' existait pas, il fallait l' inventer.* ¹⁾

Természeti vallás, istentagadás, csak bódító párnák, melyekre az ész akkoron hajtja le fejét, miután értelmét már megköté, megvakítá, képzelő erejét megbénítá, érzelmét megfojtá, s így az egély jótékony behatására legfogékonyabb életművét, a kedélyt is szétrombolá.

Egy rovar szúrása-, vagy egy növény hatásától, egy kő esésétől, vagy a nedvek vegyületétől sat. függő emberke a mindenség alkotójától magát függetlennek álmodja, s alázattal mászik ember előtt, ki magasb széken ül, és neki kenyeret ad!

Egyedül oly emberek közt találtnak egélygúnylók és istentagadók, kiknek igen is jó dolguk van; mint volt például Voltairenek különösen a könnyelműség és fényűzés korszakában; midőn örökös szórakozások nem engedék a szívnek fölemelkedését egély érzetére.

Sokan nagy érdemül tulajdonítják II. Fridriknek, hogy maga hitlen lévén, a hitet mégsem üldözte, s a vallástalanság ügyében nem prozelitáskodott. De élte

¹⁾Ha nem léteznék Isten, ki kellene gondolni.

alkonyán a hamis esküvések szaporodását tapasztalván, egyik ministerére ráivalgott: „*Schaffe Er mir wieder Religion ins Land, oder der Teufel soll ihn holen!*” Hanem oly könnyen helyrehozni azt, mit ő maga is fejedelmi példájával rontani segített, egy ministeri parancssal annál kevésbé lehetett, minthogy a bibliánál egyébbel nem bírtak; pedig ennek kényszerített olvasása mily vallásos embereket teremt, a király önmagán láthatá; mivel ifjú korában egy ideig csak bibliát volt szabad olvasnia.¹⁾

A jogászok és hittudorok, tényszerűséghez szokva, ritkán szabadszellemeik, oly kevésbé az állam mint egély dolgában. De annál rosszabb hírben állanak az orvosok, kiknek annyival is inkább kellene hitüknek lenni, mivel önmaguknak is szükségök van — saját személyük iránti mások hitére.

Közéletben oly embertől, ki mit sem hiszen, és ki előtt mi sem szent, utálattal fordul el minden jobb kebel.

Sokan egyedül azért szabadszellemeik, mivel nem gondolkodnak, és magukban erkölcstelenek; habár az okos eszélyes ember sem fog külekezni oly dolgok fellett, melyeket meg nem tudhat, és soha fel nem foghat.

Az eb neki bátorodik, ha gazdája bátorítja, ki neki istene. Szintúgy áll a dolog az emberrel is, ha magasb lényre támaszkodik, az istenbeni hit adván magasb méltóságot az emberiségnek.

A hit képezi azon egyedüli napsugárt, mely a nagy világtól nem ismert ínség mélyébe, a nyomorultnak gunyhójába világolva, felderíti remény által a bús ar-

¹⁾ Hoványi újabb levelek a fensőbb katholicismusról I. kötet.

czot. A hit adja a természet kötelékeire áldását, melyre az érzéki embernek már csak azért is szüksége van, mivel gyakran egyedül általa jut a házi boldogsághoz. így lesz a hit ész-parancsolta szükség, és észszerű ok-lánczolat utolsó szüleménye.

Korunkban a hitlenség, fájdalom! annyira divatos, hogy azt még a bárgyúk is szenvelgik. G u t z k o w, a német regényíró úgymond: „*Azt kívánják tőlem, hogy a fiúban higyek, pedig még az atyával sem ismerkedtem meg!*” és rokonérezelmű olvasói ez istentelenségek elménczségnek nevezik!

A vallástalanság kipótolhatlan, oly ürességet hagy a szívben, miszerint a vallástalan ember magát boldognak sohasem érezheti; s hasztalan hozza fel amaz alap-talan botor előítéletet, hogy a vallásos embernek szükségképen bárgyúnak is kell lennie.

E két dolog különös újult erővel hat az ember szívére élte alkonyán: a haza s az egély. Még ha néhanapján Scipioval monda is: „*Ingrata patria! ne ossa quidem habebis*” még is örömet tesz nyugalomra csontjait őseiéihez; — és az egélyes érzelme-ket is csak kis időre lehet észszörnyileg elvitázni, elgúnyolni.

A meglett ember sem képesebb ugyan megfogni a megfoghatatlant, mint az ifjú, vagy gyermek: de fiatal kebelben mélyebb gyökérről, vernek az egélyos érzetek, melyek aztán ismét új erővel ébrednek föl későbbi években.

Tényleges vallás nélkül Állam nem létezhetik; mert még a legsikerültebb politikai morál sem képes úgy biztosítani az erkölcsiség alapjai, mint az egélyes formák.

De a felettébb egyszerű, érzékietlen, és tevőlegességökből igen kivetkőztetett egélyes eszmék hatásukból igen sokat vesztenek.

A kath. anyaszentegyház mély értelmű egélyes pompája neveli az islenitisztelet méltóságát; kül érzékek- és a képzeletre hatva, ennek és az ihletésnek szárnyain a világ zajában meghűlt keresztény lelkét könnyedén röpíti ég-felé; a megengesztelésre kínálkozó módok gyötrelmeitől megkönnyítik keblét, és midőn haldoklik, a béke anyala megszerzi lelki nyugalmát.

A kath. szentegyháznak jelképekben! gazdagsága, jeligékbe áttett imák sorozatát képezi. Minden amaz ígéretekre emlékeztet, melyek az imához kötvék. Cselekvény, szó, hang, és kép egyszerre beszélnek az egyházban.

„Minő gondossággal őrzí meg az angol egyház a katholikus cultusnak apró maradványait — úgymond Wiesemann — és mi nagyra becsüli még azon alakot is, melyben lythurgiánk foglaltatik; mint az Isten keze-sújtotta nő, ki az üres rámát, mely kedvenczének képét hajdan keríté, folyvást ölelgeti; s meghalt gyermeke bölcsőjét folyvást ringatja.” De hiába! nincs benne lélek, és azért mégsem is illeti a keblet.

Melanchton a catholicismus és lutheranismus értéke felől tudakozódó édes anyjának azt felelé: *„Ebben jobb élni, de jobb amabban meghalni”* Átalán a halál igen komoly vallástanító.

A kath. egyház azt hirdeti, hogy szükség esetén a legfontosb szentségekben igaz óhajítás által lehet ré-

szesülni; s egy pillanatnyi Isten iránti szeretetből credo töredelmes bűnbánás a halál kapuinál megmenthet. ¹⁾

Korunk sokban megigazítja az egély feletti eszméket, és türelemre, de fájdalom! sokakat vallás nélküli közönyösségre is vezényle. Jelenleg az éjszak-amerikai államokat kivévén, nincs állam, hol uralgó vallás nem léteznék; habár Amerikában is tetteleg a protestáns vallás az uralgó. És hogy itt a tömérdek vallási felekezetek oly békében élnek egymás mellett, felvilágosodás-e ez? vagy vallási közönyösség.

„Az én atyám házában sok lakók vannak, — így szól Üdvözítőnk — én jó pásztor vagyok és ismerem juhaimat, az én lelkemet leteszem érettök; egyéb juhaim is vannak, melyek nem ez akolból valók; azokat is el kell hoznom, és az én szómat hallgatni fogják, és egy akol leszen, és egy pásztor.”

¹⁾ Hoványi, Fensőbb katholicismus elemei I. kötet.

V i d á m s á g .

A vidámság, vagyis a szellem, lélek, és képzelő-erő ébersége valódi élet-balzsam, és oly ajándok, melyet a természet egyedül kedveltjeinek nyújt. A szellem ébersége inkább mások, a leieké többet min magunk kedvéért látszik adva lenni; a képzelő-erő ébersége pedig csaknem maga képezi a komikust. Duclos, az élczes franczia regényíró mez nélküli fördés közben látván, hogy a folyam partján valamely delnő kisikamlik és elesik, rögtön segélyére szökik, udvariasan mentvén magát keztyűtlensége miatt.

A vidámság ha még a sors, egyenetlenség, vagy társadalmi bajok meg nem zavarák lényét, az épszív-, test- és léleknek természetes hangulata. Ennek ellentéte a mogorvaság: az anyatermészet ellen irányzott lázas állapot.

Az öröm, míg derült arczon vagy nyájasan mosolygó ajkakon ül: v i d o r s á g; ha zajgó, s a test könnyüded kellemes mozgásaiban mutatkozik: vígság; midőn túlrontva a józanság gátjain, féktelen túlzó tettek-re késztet: kicsapongó öröm, elragadtatás; mi szintoly szélsőség, mint az elbájolás.

Vidámság képezi mindenki személyes érdemének

főrészét; és saját személye iránti, mások hajlama- s jó akaratának első fokát.

A nő vidámsága tartósabban lebilincseli a férfit, mintsem szépsége. Példa erre többek közti P é t e r czár K a t a l i n j a . Úgy viszont a vidám férfi is, mielőtt hozzá fogna, már félig megnyerő játékát, ép úgy, mint a szép külsejű férfi.

Szintoly felderítő a mosolygó orcz, derült homlok, fényes szem, és előzékeny magaviselet, mint a kellemes szép tavaszi nap.

Ki valaha komoly, unalmas emberek körében tölté estvójét, tapasztalhatja, hogy egyetlen vidor, szellemdús férfi vagy nő beléptével mily hamar élénkké lőn a társalgás!... és mily gyorsan derültekké változtak a hosszú komoly arcok.

A pogány bölcsek legbölcsebbike S o c r a t e s , hitünk szent Alapítója, a zsoltáríró, és szent P á l , mindnyájan megismerék és érzék a vidámság becsét. „*A vidám szív víggá teszi az életet; a vidámtalan kedv pedig kiszárasztja a csontokat*” — mond S a l a m o n .

C r o m w e l l e démoni természetű hatalmas óriás alatt, pallossal jobbjá — bibliával baljában — oly komoran élé az angol köztársaság vásárnapjait, mint a héberek.

II. K á r o l y ismét más szélsőségre vetemedett, egyházi szónokszékről is parancsoltatván: hogy vásárnapokon vigadjanak. A pap e fejedelmi rendeletet felolvasván szónokszékéről, úgymond: „*Ez a király akarata!* Utána felolvasá a III-dik parancsot: „*Ez Isten törvénye!* válasszatok.” Az angol komoly természetű presbyterianusok emezt választák.

Legvidámabb nemzetnek tartaték hajdan a görög; jelenleg pedig a francia és olasz; továbbá a szerencsés sziget lakói a csendes tengeren, és a kozákok. Görög volt ugyan a komor *Demosthenes* is, de szemére is veték ám, hogy művei lámpabúzóék.

A kedves francziák azon régi görögökhöz hasonulnak, kiknél még a halál nemtője is vidám alakú volt. Ők, vidorságukért maiglan is hatnak még az élőkre, míg oktatóik, a komor egyiptusiak, már rég—rég feledvek. A görögök szellemi szép művek-, ellenben az egyiptusiak hullák bebalzsamozásával és esetlen gúlák állításával törekedtek örökíteni emléköket.

A rómaiak magukat a görögök után képezvén, a *Hilaritas* gyermeknek ez isteni nagy adományért, hálaköszönel jeléül, szőlőfürtöt és áldozó csészét adának kezébe.

Az olaszok közt legvidorabbak a velenceiek, kik utas vendégeikről is azt mondják: „*Nem kellenek nekünk, ha nem vigak.*”

A magyar búsán vigad.

Ellenben a kozák oly vidám arcú, mintha folyvást tánczolni és kaczagni akarna. A kozák nem ismerve unalmat vagy gonosz szeszélyt, olybá veszi őt sok orosz úr, mint mi uszkár ebeinket. Hasonlók ők a délitenger-szigeteket lakó természetfiaihoz, kiknek arczuk még aggkorukban sem igen redős, mivel az élet egyszerűsége még az aggtestben is fentartja a férfi-erőt.

A vidám ember nem egyedül magában boldog, hanem rendesen mások iránt is jó akarató, irigységtelen, epekedés és rágalom nélküli jó ember is, ki, ha csak lehet, örömet kitér útjából a gonosznak.

Ellenben a komor ember többnyire gyenge fejű, miként a bagoly és szamár is legkomolyabb, mert legostobább állat. Bizonyos egyének egész komolyság nem egyéb, mint a test törekvése szellemi tökéletlenségeinek elrejtésére.

A balsors ugyan rendszerint szomorúvá, néha félnékké is teszi az embert, miként ellenkezőleg a szerencse örvendővé s bátorrá; — de a vidám kedélyül a balsors sem verheti le egészen, vagy csak huzamos időre sem.

Tapasztalat szerint üdvös befolyása van a hosszú életre a derült kedv- és kedélynyugalomnak, mintsem az étmérsék és szabadég alatti mozgásnak. Minél tovább élt valaki a világban a világgal, annál hívebben csatlakozik Democrit tanához.

A nevelés ugyan be nem olthatja, ellenben könnyen elfojthatja a vidámságot. Pedig ki fiatal korában nem gyűjti magának a vidámság kincseit, végre kifogy az időből, és nélkülözendi későbbi napjaiban. Azért ha szivednek száz kapuja volna is, mint hajdan Thebának, nyisd meg valamennyit a józan öröme: hogy fiatalságod kertéből jó sokat vihess magaddal a férfi tevékenység mezejére, miszerint a mindinkább bámulni szokott gyermekhajjal ne sötétedjék vidám kedélyed is.

Testi erő nélkül szellemi erő sem igen lelezhethető, a vidámság első feltétele: gondol viselni az egészségre.

Robustus fossor Rege est felicior aegro”¹⁾

¹⁾ Boldogabb ép ínyű napszámos, a beteg királynál

Sadi shah-t, a hatalmast, egész türelmét kimerítő kór kötvén ágyához, miután sikeretlennek mutatkozik nála minden orvosi tudomány és törekvés, azt javasla neki egy istenfélő remete: „hogy oly embernek hordja ingét, ki mindig vidám és boldog. A tartomány minden zugát bejárok számos küldöttei, de ily embert seholsem leltek. Kétségbe esve térvén vissza, és már Sadi palotájához közeledve, egyik a közel ligetből víg énekszót hall; siet a daloshoz és látja kis kunyhó előtt, mint ugrosnak a dalló, közben-közben hangmérték szerint vígan tapsolgotó izmos apa körül vidor gyermekei. *„Barátom te boldog ember vagy?”* kérdé az érkezett. *„Igen annak tartom magamat, és annak jó szomszédaim is.”* — *„Sadi shah keserves kórban senyved, és ettől csak úgy szabadulhat meg, ha oly embernek hordja ingét, ki mindig vidám és boldog. Követelj érette magadnak kincseket, de add oh kérlek testedről ingedet!”* — *„Édes örömet ajándokul adnám én azt Sadinak; de lásd szegény vagyok, nekem ingem nincs!”* — felele a boldog.

Mi az egészség? Az éptestűségnek fel sem tűnése. Az egészséges embernek mit sem szabad magán éreznie; mert mihelyt érzi, hogy keze vagy lába van, akkor keze vagy lába fáj; ha érzi hogy gyomra van, akkor gyomra fáj.

A nagyhírű s a l e r n o i iskola törvénye így szól:

„Si tibi defficiunt medici, medici tibi fiant
Haec tria: mens hilaris, requies, moderata diaeta.”¹⁾

1) Ha orvosokban fogyatkozol.; legyen orvosod e három: vidám elme, nyugalom és mérsékes étrend.

A vidámság második feltéte a munkás tevékenység.

Péter czár saját veritékével szerzett rubeleit, és egy sajtot e szavakkal mutatá be nejjének: „*Lásd Katinkám! ha nem volnék is fejedelem, mégis el bír-nálak két kezem után tartani.*”

A boldog elégyütség mestersége a kellemes érzetek eszélyes vegyületében rejlik. Ez az annyira keresett bölcsek köve! A túlhalmozott akár érzéki, akár szellemi éldeleteket elbágyadás követi. De necsak gyönyörködjék, hanem hasznos szolgálatokat is legyen az ember. Már kötelmünk hűséges teljesítéséből is a legtisztább öröm sarjadzik.

E legjobb világ azért tetszik nekünk oly tökéletlennek, mivel benne kell művelődnünk, fejlődünk, tökéletesülnünk, erényes emberekké válnunk; — ezeknek pedig kellékes járuléka a munka, kellemetlen érzetek, viszontagságok sat. szintúgy mint rózsatónél a tövisek. Pedig a sors viharai öregbítik a lélek erejét, egészségét; miként a termőfa gyümölcsére is üdvös, ha a szél lerázza közüle a rosszát.

Épen a szerencse s balsors vegyületében fekszik a jószívűség, szelídség, és szeretet. E nélkül: „*Veni-am damus, petimusque vicissim*” nem boldogulhatunk a köznapi világban.

Az igen boldogoknak tartott egyének, ahódítók, vagy olyanok, kik a nélkül hogy okát jóformán maguk is tudnák, miért vergődtek magasb polczra, rendesen vidámtalan, önző s rátartó emberek. Mi egészen más-félék azok, kiket a sors megráz!

Kit a balsors jobb emberré nem tön, azt a kedvező sors gonoszsza teszi. Egyedül a balsors elemi iskolájából megyén át az ember a bölcseség magas iskolájába, s főleg a sors súlyos pöröly-ütései alatt lehet megismerni az emberen, váljon lényé nemes, vagy nem nemes fémből alkottatott-e? Minél nemesb a lény, annál csendesebbek fohászai a pöröly ütései alatt. Már csak azért is szerencsétlenség nem ismerni a balsorsot: mivel a szerencse többnyire elválasztja, ellenben a közös balsors g jakrabban frigyeshíti a barátokat.

Kiket a szerencse folyvást karjain ringat, könnyör ritkán mutatkozik azok szívében.

„Noch nie sah ich Den fröhlich enden,
Auf den das Glück mil vollen Händen
Stets seine Gaben gestreut.“

Harmadik eszköz a vidámságra a mások sorsáni meleg részvét, — nem egyedül töltött serlegek közt, de akkor is, ha koporsó áll azok háza előtt.

A hidegség az emberben szintúgy mint az egész természetben, minden tenyészet gyilkosa; tartsa bár az érzelem minden keserveitől biztosítottnak ön magát a részvétlen szív, a közönyösségnek verte alatt. Meleg részvétnek tulajdonítható, hogy a elpanaszolt bajból néha mindkettőre vigasz ömlik.

Vidámságra egyedül annak van hajlama, kinek midőn barátját, kedveseit, a szép természet vagy művészet remekeit, vagy valamely nemes szép tettet szemlél, szíve gyorsabban lüktet. Kinek öntudata nem tiszta, attól távozik ama csendes benső vidámság, mely a lélek felhőtlen napjaként a külsőre sugárzik vissza, s

viszhangzik a kelő nap első sugarával. Ha megfeszített erővel jutál kitűzött célodhoz, nem a tetszés fukar ajándéka lesz jutalmad; — Isten pillantata s tenérzel-med azon láthatlan angyalok, melyek lépteidet kísérik, öregbítve benned az erőt, hogy jó, hogy vidám légy.

Szintén sikeres eszköze a vidámságnak és megele-gedésnek: mitsem remélni, s mitől sem félni szenvedélylyel.

Nem minden ember lehet maga szerencsésjének kovácsa, ha a sors vagy körülmények elveszik tőle a vasat, ült, kalapácsot, vagy tüzet! De minmagunktól függ, követni Seneca mondatát: *„Nem kinek megvan, mire vágyik, de ki arra nem vágyik, mie nincsen: az a boldog”*

Főszerepet viszen továbbá a feledés mester-sége is, mely, mint már Themistokles is monda, néha még a nagybecsű emlékezet-tannál is be-csesb. *„Szerencsétlen emlékezetem van; nem bírok feledni!”* Így panaszkodhatik méltán sok ember.

Néha úgy is sikerül visszanyerni megzavart vi-dámságunkat, ha kénytetve tettetjük magunkat vidá-maknak. Hiszen a finomabb színész is valósággal annak helyzetébe teszi magát, kit a színpadon mimleg ábrázol; és a félénk is elhárítja félelmét, ha magát bátorak tet-tetvén, kísérőjével beszélget, magában lévén pedig da-lolgat vagy füttyörész.

Végre legesleghatalmasb teremője a vidámságnak a szellem szabadságával páros mérséklet és önmagán uralgás sarkalatos erénye. E józan értelemben vett szellem szabadsága a legkedve-zőbb a közép-állás tekintélyben és vagyonban. Él-

vezni, nem mesterség; de egyedül a bölcs élvezet termi meg az öregség hava alatt is virágát.

Mi sem vidámítobb az élet alkonyán, mint ha nyugodt lélekkel tekinthet vissza az ember múltjára! Mit ezennel szívünkéből kívánunk minden rangú s rendű tisztelt olvasóinknak; s ezzel három kötetnyi mondonknak.

TARTALOM

	lap
Mathematikusok. Természettudósok.....	1
Mesteremberek.....	8
Mosolygás 1. Nevetés.....	—
Művészek.....	15
Nagyok.....	22
Naiv.....	30
Németek.....	36
Nemzetek.....	44
Nevek.....	50
Nevelés.....	56
Nevetés. Mosoly.....	66
Nevetség.....	74
Nők.....	85
Norvégek I. Svédek.....	—
Növények.....	98
Olaszok.....	107
Önzés.....	114
Öregség.....	124
Oroszok.....	139
Orrok.....	149
Orvosok, Gyógyszerészek.....	155

	Lap.
Pazarlás 1. Adakozás.....	—
Persák 1. Arabok.....	—
Rajzolás 1. Festészet.....	—
Regény.....	164
Restség.....	174
Rokonszenv és Ellenszenv	177
Rovarak 1. Halak.....	—
Sajtó	182
Sebészek. Borbélyok	187
Sírkövek 1. Emlékek	—
Soványak 1. Kövérek	—
Spanyolok	192
Svédek, és Norvégek	200
Szamarak.....	204
Szenvedélyek és Indulatok.....	209
Szeretet és Szerelem.....	216
Szeszély.....	229
Színek.....	235
Színészet.....	240
Szív és Ész.....	254
Szobrászat.....	261
Szójáték.....	270
Találmányok.....	277
Talány 1. Anagramma	—
Természettudók 1. Matematikusok „„„.....	—
Törökök.....	285
Történelem.....	297
Trágárság 1. Dancsoskodás	—
Tréfa.....	306
Udvariság. Illem. Gorombaság.....	315
Unalom.....	325
Ügyvédek.....	331
Vadászat	338
Vallás. Hit. Egély.....	345
Vidámság.....	356